

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KERKÜK TÜRKMENLERİNDE GELENEKSEL MESLEKLER

Yüksek Lisans Tezi
MOHAMMED A ABDALWAHHAB ABDALWAHHAB

Danışman
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Nevşehir
Kasım 2022

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KERKÜK TÜRKMENLERİNDE GELENEKSEL MESLEKLER

Yüksek Lisans Tezi
MOHAMMED A ABDALWAHHAB ABDALWAHHAB

Danışman
Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Nevşehir
Kasım 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

MOHAMMED A ABDALWAHHAB ABDALWAHHAB

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Kerkük Türkmenlerinde Geleneksel Meslekler” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

MOHAMMED A ABDALWAHHAB
ABDALWAHHAB

Danışman

PROF. DR. MEHMET ÇERİBAŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ danışmanlığında Mohammed A ABDALWAHHAB ABDALWAHHAB tarafından hazırlanan “Kerkük Türkmenlerinde Geleneksel Meslekler” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... /..... /

JÜRİ

İMZA

Danışman: Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

Üye: Prof. Dr. Mehmet AÇA

Üye: Doç. Dr. Recep TEK

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun /..... / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Dr. Volkan Recai ÇETİN

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar BaŐkanlıđı tarafından yürütülen Türkiye Bursları programı kapsamında bana Nevşehir Hacı Bektaş Veli niversitesinde yüksek lisans eğitimimi tamamlama imkânı sağladıkları için ve sunulan her türlü maddi, manevi desteklerinden dolayı başta Türkiye Cumhuriyeti'ne ve YTB baŐkanlıđına sonsuz teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimi boyunca bizi hoş gryle karşılayan Nevşehir Hacı Bektaş Veli niversitesi'ne, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarına ayrı ayrı teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim boyunca ilk günden beri gerek ders döneminde gerekse tez konusunda, beni bu çalışmaya yönelten, çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında ilgi ve desteğini esirgemeyen, beni birikim ve fikirleriyle aydınlatan saygı değer danıŐmanım Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ hocama teŐekkürü borç bilirim. Ayrıca bilgilerini benimle paylaŐın tezime destek olan Türkmen ustalarına teşekkür ederim. Tez sürecinde bana makalelerini ve bilgilerini paylaŐan kıymetli hocam Necat KEVSEROğLU beyefendiye ve arŐivinin bana emanet eden değerli Türkmen gazetecisi Sami BAYRAKTAR'a, Türkmen türkülerini ve hoyratlarını bulmamda yardımcı olan Türkmen ses sanatçısı Ahmet TUZLU ağabeye sonsuz teşekkür ederim. Bana kaynak kişiler bulmamda yardım eden kıymetli Ahmet Haydar ağabeye ve tez aşamasında bana her türlü yardım eden Zeynep mit arkadaŐıma teŐekkürü borç bilirim.

Son olarak, yüksek lisans eğitim hayatımın her alanında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli anneme, babama ve erkek kardeŐlerime armağan ediyorum.

KERKÜK TÜRKMENLERİNDE GELENEKSEL MESLEKLER
Mohammed A ABDALWAHHAB ABDALWAHHAB
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Ağustos 2022
Danışman: Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

ÖZET

Köyden kente göçün hızla artması, kent yaşamı içinde hızlı teknolojik dönüşüm geleneksel meslekleri yok ettiği gibi, icracıları da başka alanlara yönlendirmiştir. Bugüne kadar yörede bulunan geleneksel meslekler, hem mesleği icra edenlerin geçim kaynağı, hem de yöreye ait değerleri, kültürel özellikleri yansıtan önemli unsurlar olarak tanımlanabilir. Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinde de yer alan geleneksel meslekler ve bu mesleklerin icracıları Türk kültür aktarımında önemli işlevi yerine getirmektedir. Bugüne kadar "Kerkük Türkmenlerinde Geleneksel Meslekler" üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada, Kerkük Türkmenleri arasında gerek yaşamaya devam eden gerekse unutulmaya yüz tutmuş ya da unutulmuş meslekler yer verilecektir.

Bu araştırmadaki amaç, Türkmen ustaların babadan oğula bir nesli nasıl geçtiğini görmekteyiz. Son yüz yıllardır dünyanın hızlı büyümesi ve teknolojinin insan hayatının her noktasına etkili olmasından dolayı meslekler hangi yönden olumlu veya olumsuz etkilediğini öğrenmek için bu tezi işledik. Ayrıca Kerkük'te icra edilen mesleklerin Anadolu topraklarında olan benzerliğin ortaya çıkarmak için böyle bir araştırma yapmış olduk. Söz konusu tezde olan meslekler Kerkük'ün coğrafi konumun ne kadar mesleklere etkisi olduğunu görmek için bu çalışmayı yaptık. Çünkü bu coğrafyada binlerce yıldır yaşayan Türkmenler farklı kültürlerle vermiş olduğu avantaj sayesinde mesleklerin ne zorluklar ve şartlar içerisinde yaptıkları için böyle bir konuyu ele almış olduk. Mesleklerin icrasında ne tür malzemeler ve aletler kullanıldığını öğrenmek ve mesleklerin yüz yıllardır nasıl sürdürüldüğünü ve günümüze kadar varlıklarını nasıl koruyabildikleri bu araştırma sayesinde öğrenmiş oluyoruz. Tez çalışması esnasında farklı yazılı kaynakları taranıp almış olduğumuz bilgileri tezimizde yer verdik. En çok saha çalmasına yöneldik ve derleme yöntemine başvurarak insanlarla birebir mülakat yapıp bilgi edindik.

Kerkük Türkmenlerinde Geleneksel Meslekler başlıklı tez çalışmamızın bir Giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, problemi, gerekçesi ve yöntemi yer almaktadır. Birinci bölümde Kerkük Türkmenlerinin Tarihi, Coğrafi ve Sosyo-Kültürel Özellikleri, İkinci bölümde Kerkük Türkmenlerin Geleneksel Mesleklerin hammaddelerine göre ayırıp her mesleği tek tek ele alınarak anlatılmıştır. Üçüncü bölüm ise Kerkük Türkmenlerinin Geleneksel Mesleklerinin Halk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi ele alınmıştır. Dördüncü ve son bölümde folklorun işlevleri bağlamında Kerkük Türkmenlerinin geleneksel meslekleri ele almış olduk. Tezin sonunda da derleme esnasında mülakat yaptığımız kişilerin ve üretmiş oldukları nesnelere fotoğrafları yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kerkük Türkmenleri, Meslekler, Geleneksel Meslekler, Kerkük Türkmenlerinde Geleneksel Meslekler, Folklor.

TRADITIONAL OCCUPATIONS IN KIRKUK TURKMEN

Mohammed A ABDALWAHHAB ABDALWAHHAB

Nevsehir Haci Bektas Veli University, Social Sciences Institute

Department of Turkish Language and Literature, Master, August 2022

Advirsor: Prof. Dr. Mehmet ÇERBAŞ

ABSTRACT

The rapid increase in migration from the village to the city and the rapid technological transformation in urban life have not only destroyed traditional professions, but also directed performers to other areas. Traditional occupations in the region until today can be defined as both the livelihood of those who practice the profession and important elements that reflect the values and cultural characteristics of the region. Traditional professions and the performers of these professions, which are also included in the convention for the protection of intangible cultural heritage, fulfill an important function in the transmission of Turkish culture. To date, no independent study has been conducted on "Traditional Occupations in Kirkuk Turkmens". In this study, it will be written about the professions that continue to live among Kirkuk Turkmens, or that are on the verge of being forgotten or forgotten.

The aim of this research is to see how Turkmen masters passed a generation from father to son. Due to the rapid growth of the world and the effect of technology on every aspect of human life for the last hundred years, we have studied this thesis to learn how it affects professions positively or negatively. In addition, we have conducted such a research to reveal the similarity of the professions practiced in Kirkuk with the Anatolian lands. Occupations in our thesis in question We conducted this study to see how much the geographical location of Kirkuk has an effect on occupations. Because, thanks to the advantage given by Turkmens living in this geography for thousands of years with different cultures, we have dealt with such a subject because of the difficulties and conditions of their profession. Through this research, we learn what kind of materials and tools are used in the execution of professions and how professions have been maintained for hundreds of years and how they have survived to the present day. During the thesis study, we scanned different written sources and included the information we received in our thesis. We mostly focused on playing the field and by using the compilation method, we interviewed people and got information.

Our thesis titled Traditional Professions in Kirkuk Turkmen consists of an Introduction and four chapters. In the introduction part, the subject, purpose, problem, justification and method of the study are included. In the first part, the History, Geographical and Socio-Cultural Characteristics of the Kirkuk Turkmens, and in the second part, the Kirkuk Turkmens are separated according to the raw materials of the Traditional Occupations and each profession is discussed one by one. In the third part, the Place and Importance of Traditional Professions of Kirkuk Turkmen in Folk Literature is discussed. In the fourth and last chapter, Kirkuk in the context of the functions of folklore. We have taken over the traditional professions of the Turkmen. At the end of the thesis, there are photographs of the people we interviewed during the compilation and the objects they produced.

Keywords: Kirkuk Turkmens, Occupations, Traditional Occupations, Traditional Occupations in Kirkuk Turkmens, Folklore.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	ix
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	x
TABLolar LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KERKÜK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ, COĞRAFİ VE SOSYO- KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

1.1. Kerkük Türkmenlerinin Tarihi	3
1.2. Kerkük Türkmenlerinin Coğrafyası	5
1.3. Kerkük Türkmenlerin Sosyal ve Kültürel Yapısı	6
1.4. Kerkük Türkmenlerinin Dil ve Edebiyat Özellikleri	9
1.5. Kerkük Türkmen Edebiyatında Geleneksel Meslekler	14

İKİNCİ BÖLÜM

KERKÜK TÜRKMENLERİNDE GELENEKSEL MESLEKLER

2.1. Hammadde Olarak Lif Kullanılan Geleneksel Meslekler	16
2.1.1 Balığ Toru (Balık Ağı): Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	16
2.1.2. Bezirgânlık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	17

2.1.3. Çulha (Kilimcilik) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	18
2.1.4. Derzilik (Terzilik) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	21
2.1.5. Kalaşıcılık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	23
2.1.6. Kılçılık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	24
2.1.7. Life (Kesecilik) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	26
2.1.8. Yorgancılık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	27
2.1.9. Palancı (Hamutçuluk–Kedenecilik) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	28
2.1.10. Pambuğcu (Pamuk Atan) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	31
2. 2. Hammadde Olarak Ağaç Kullanılan Geleneksel Meslekler.....	32
2.2.1. Kapkapçı (Takunya) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	32
2.2.2. Naccar (Marangozluk) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	33
2.2.3. Sepetçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	37
2.3. Hammadde Olarak Taş Kullanılan Geleneksel Meslekler	40
2.3.1. Değirmançılık (Değirmencilik) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	40
2.3.2. İrgatlık (Duvar İşçiliği) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	43
2.3.3. Kayacılık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	45
2.3.4. Türbe Daşıcılığı (Taşçılığı) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları..	47
2.4. Hammadde Olarak Toprak Kullanılan Geleneksel Meslekler.....	50
2.4.1. Çinicilik (Seramik) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	50
2.4.2. Küzecilik (Çömlekçilik) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	52
2.4.3. Tendürcülük (Tandır) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	55
2.5. Hammadde Olarak Maden Kullanılan Geleneksel Meslekler	58
2.5.1. Altunçı (Altıncı veya Kuyumcu) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	58
2.5.2. Çakmakçılık (Ateşli Silahlar) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.	61

2.5.3. Hançerçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	62
2.5.4. Demircilik Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	70
2.5.5. Gümüşçülük Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	73
2.5.6. Kazancılık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	75
2.5.7. Ne'lbend (Nalbantlık) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	78
2.5.8. Şişçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	79
2.5.9. Tökmecilik Mesleğe: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	80
2.5.10. Qıfılcılık (Kilit) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	81
2.6. Hammadde Olarak Deri ve Hayvansal Atık Kullanılan Geleneksel Meslekler	82
2.6.1. Çirişçilik Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	82
2.6.2. Dabbağ (Debbağlık) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	84
2.6.3. Def ve Davulculuk Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	86
2.6.4. Kondıracı (Ayakkabıcı) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	88
2.6.5. Saraçlık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	90
2.6.6. Yemenicilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	92
2.7. Hammadde Olarak Un Kullanılan Geleneksel Meslekler	94
2.7.1. Ekmekçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	94
2.7.2. Halvacılık (Helvacı) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	97
2.8. Hammaddesi Bitki ve Hayvanlardan Elde Edilen Ürünlerle İlgili Geleneksel Meslekler	100
2.8.1. Arıcılık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	100
2.8.2. Attarlık (Aktar) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	102
2.8.3. Balığçılığ (Balıkçılık) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	104
2.8.4. Çaycılık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	106
2.8.5. Çobanlık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	108
2.8.6. Ekincilik Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	110

2.8.7. Gilab (Gül Suyu) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	111
2.8.8. Kahvecilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	112
2.8.9. Kasaplık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	114
2.8.10. Sabunculuk Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	117
2.8.11. Şerbetçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları.....	118
2.8.12. Tütüncülük Mesleği: Hammaddesi, Üretimi ve Ustaları	120
2.8.13. Zılkçılık (Pazı) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	121
2.9. Hammaddeleri Farklı Olan Geleneksel Meslekler	123
2.9.1. Arzuhalcilik (Dilekçecilik) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları...	123
2.9.2. Berberlik Mesleği: Hammaddesi, icrası ve Ustaları	124
2.9.3. Halk Hekimliği (Şifacılık) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları....	126
2.9.4. Hamamcılık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	128
2.9.5. Hattatlık ve Nakışlık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları.....	131
2.9.6. Lastikçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları	133
2.8.7. Saatçilik Mesleği: Hammaddesi, Tamiri ve Ustaları	135
2.8.8. Saka Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KERKÜK TÜRKMENLERİNİN GELENEKSEL MESLEKLERİNİN SÖZLÜ KÜLTÜRDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

3.1. Yer Adlarında	140
3.2. Aile Adlarında	143
3.3. Türkülerde	145
3.4. Atasözleri ve Deyimler	174
3.5. Kerkük Türkmenlerinin Şiirlerinde, Mânilerinde ve Hoyratlarında Geleneksel Meslekler	195
3.6. Matallarda (Masallarda)	226
3.7. Halk Hikâyelerinde ve Kıssalarında	252

3.8. Tapmacalarda (Bilmecelerde)	254
--	-----

DÖRÜNCÜ BÖLÜM

FOLKLORUN İŞLEVLERİ BAĞLAMINDA KERKÜK TÜRKMENLERİNİN GELENEKSEL MESLEKLERİ

4.1. Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme Bakımından Kerkük Türkmenlerinin Geleneksel Meslekleri	273
4.2. Değerlere, Toplum Kurallarına ve Törelere Destek Verme Bağlamında Kerkük Geleneksel Meslekleri	275
4.3. Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılması Bakımından Kerkük Geleneksel Meslekleri	277
4.4. Kişisel ve Toplumsal Baskılardan Kaçıp Kurtulma Bağlamında Kerkük Geleneksel Meslekleri	278
SONUÇ	280
KAYNAKÇA	285
III. Arşiv	289
SÖZLÜK	290
EKLER	293
ÖZ GEÇMİŞ	354

KISALTMALAR

Cm.	: Santimetre
Dr.	: Doktor
H	: Hicri
Hz.	: Hazreti, Hazret
Kg.	: Kilogram
KK.	: Kaynak Kişi
Km	: Kilometre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve sair

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

x hırıltılı (Ḥ) Arapça (ح) harfi için kullanılmıştır.

q art damak ke'si Arapça (ق) harfi için kullanılmıştır.

v çift dudak v'si Arapça vav (و) harfi için kullanılmıştır.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1. Meslekleri soyadı olarak taşıyan aileler ve hangi mesleği yapanlar

GİRİŞ

A-Araştırma Problemi

Geleneksel meslekler insanoğlunun doğduğu günden beri sürmekte ama son yüzyılda teknolojinin gelişmesiyle bu meslekler geri planda kalmış ve bazı gelişmiş ülkelerde yok olmaya başlamıştır. Ancak bu meslekler dünyanın birçok ülkesinde sınırlı bölgelerde ve çok daha sınırlı kişilerle varlığını devam ettirebilmektedir. Bu meslekler bazı toplumlara özgü olmaları hasebiyle, tamamıyla yok olmadan kayıt altına alınmaları, günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilecek olanların gün yüzüne çıkarılması, icra şekillerinde yaşanan değişimlerin tespit edilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için son derece önemlidir. Çalışmada geleneksel mesleklerin belirtilen çerçeve içerisinde Kerkük'teki varlığı kayıt altına alınacaktır.

B-Araştırmanın Konusu

Bu çalışmadan Kerkük'te Türkmenlerin hangi meslekleri icra ettiği ele alınacaktır. Bu meslekler genellikle tarım hayvancılık, taş ve çamurla ilişkilidir. Ayrıca geleneksel meslekler dededen oğula oğuldan toruna dek sürmekte ve usta çırak ilişkisi ile sonraki kuşaklara nakle edilmektedir. Çalışmada bahsedilen süreçler de incelenecektir. Geleneksel mesleklerin çoğunda işe başlamadan önce bazı inançlar vardır. Onları yaptıklarında işlerine bolluk bereket getirdiğini düşünülmektedir. Söz konusu ritüellerin hangi mesleklerde yerine getirildiği üzerinde durulmuştur. Bunları yapan hangi meslekler olduğu açıklanacaktır. Geleneksel mesleklerin hangi el teknikleri veya hangi aletlerle nasıl yapıldığı ele alınacaktır.

C-Araştırmanın Amacı

Teknolojinin ilerlemesi ile geleneksel aletlerin yerini önce fabrikalar sonrasında ise modern üretim tesisleri almıştır. Bu bağlamda geleneksel mesleklerin yok olmasının

eşğine gelişini incelemek, bu mesleklerin milletlerin hayatına neler kattığını ve günümüz ihtiyaçlarına nasıl direnebileceğini gösterebilmek adına bir tespit, kayıt altına alma ve farklı disiplinlerdeki araştırmacılara kaynak sağlamaya çalışılacaktır.

D-Araştırmanın Gerekçesi

Geleneksel meslekler, insanların var olduklarını sürdürebilmek için tarih boyunca icra edilmektedir. Meslekler, insanoğlunun hayatının bir parçası olduğundan hayatın her noktasında mevcuttur. Son yüzyılda büyük şirketlerin dünyanın her noktasında fabrikalar açması ve teknolojinin daha da ön plana çıkması geleneksel mesleklerin kaybolmasına sebep olmuştur. Eski meslekler, bir milletin kültürünün oluşumunda büyük rol oynamaktadır. Meslekleri nasıl icra edildiklerini öne çıkarmak, işleyişlerinin anlatılmasıyla bu sürecin kayıt altına alınması, kültürel ve ekonomik değerlerinin tespiti çalışmanın en önemli gerekçesidir.

E-Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, yazılı kaynakların oldukça sınırlı olması nedeniyle saha araştırması, derleme ve bireysel görüşme yöntemleri tercih edilmiştir. Ayrıca William Bascom'un folklorun dört işlevleri bağlamını yöntemini tezimizde kullanılmıştır. Bahsi geçen şehirde, mesleklerin ortaya çıkışı ve nasıl icra edildikleri, kaynak kişiler ve eski ustalarla görüşülerek ele alınmıştır. Bu araştırmada mesleklerin isimleri, teknikleri, işleyişleri, kullandıkları malzeme ve aletler kayda alınmıştır. Geleneksel mesleklerin insanın hayatına etkisi günümüz ve geçmiş ekseninde tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda ise tezin içerisinde ele alınan mesleklerle ilgili fotoğraflara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KERKÜK TÜRKMENLERİNİN TARİHİ, COĞRAFI VE SOSYO-KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

1.1. Kerkük Türkmenlerinin Tarihi

Kerkük, Türkmenlerin Irak'taki ilk yerleşim yeridir. Türklerin Irak'ta yerleşmeleri üç döneme dayanır ve ilk olarak Emevî Halifesi Muaviye zamanında ve Ubeydullah bin Ziyad'ın iki bin Türk'ü getirip Basra'ya yerleştirmesiyle başlar (Hürmüzlü, 2021: 19). İkinci dönem Türklerin Irak topraklarına en yoğun göç ettiği çağ olarak bilinen Selçuklu dönemi olmuştur. Bu dönem, Türkmenlerin Irak topraklarını vatan olarak benimsedikleri ve tarihi olayların yaşandığı bir tarihsel süreçtir (Hürmüzlü, 2021: 21). Selçuklu döneminde Kerkük Türkmen Beyliği kurulmuş, Kerkük ve Şehrizer bölgesinde İvakî (îvâiyye) Türkmenleri tarafından bugünkü adıyla bilinen Süleymaniye ili ve Şehrizer Ovası'nı da içine alan bir Türkmen beyliği teşekkül ettirilmiştir (Hürmüzlü, 2021: 23). Türkmen beyliğinin başında Kıpçak Türklerinden olan Arslan-taş oğlu vardır. Daha sonraki zaman içerisinde söz konusu beylik, Musul Atabeyleri ile savaşmış ve mağlup olmuş, böylece bu beylik İmâdeddin Zengî idaresindeki Musul Atabeylerine katılarak son bulmuştur (Hürmüzlü, 2021: 23). Üçüncü dönem ise Osmanlı dönemi olmuştur, bu dönemde kitle halinde gelenler Oğuz Türkleri olmuştur. Irak topraklarına binlerce Türkmen'in yerleşmesini sağlayan en büyük hamle, 1535 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdat Seferi'dir. Ardından IV. Murat'ın 1638 yılında Bağdat'ı Safevilerden geri almak için kendisiyle birlikte kalabalık Türkmen toplulukları gelmiş ve Türkmenlerle birlikte Bağdat ele geçirilmiştir (Hürmüzlü, 2021: 24). Bu sefer sonrasında Türkmen toplulukları, Irak'ın kuzeyinde bulunan şehirlere Musul, Erbil, Kerkük başta olmak üzere yerleştirilmiştir.

Mahir Nakip, Irak'ta Türklerin devlete fiilen 1055 yılında hâkim olduklarını, 1918 yılında ise bu hâkimiyetin son bulduğunu söylemektedir. Bu tespit Irak'ta Türk hâkimiyetinin tam olarak 863 yıl kesintisiz sürdüğünü kanıtlar. Bu zaman içerisinde Türklerin Kerkük'e yerleştiğini söylemek doğru olmaz. Çünkü iktidarlarda olan Türkler her ne kadar birbirine akraba da olsalar da kitle halindeki yerleşimler hâkim olan Türk devletinin tabası önceliğindedir. Bundan dolayı Irak'ta olan Türkler - özellikle Kerkük'te yaşayan Türkler- 863 yıllık zaman dilimi içerisinde Kerkük ve Irak'a yerleşmişlerdir (Nakip, 2007: 36).

Bu tezi güçlendirmek için ileri sürülen deliller şunlardır:

1- Türkmenler Irak'ta bir bölgeyle sınırlı kalmamış geniş bir coğrafyaya yerleşmişlerdir. Türkmenlerin büyük çoğunu İslamiyet'i kabul ederken, bir kısmı da Hristiyan'dır. Hristiyan Türkmenlerinin çoğu Kerkük Kalesi'nde yaşamıştır ve kale içinde en eski kilise de onlara aittir. Ayrıca kilisede dini ayinlerin önemli kısmını Türkçe icra etmişlerdir. Kalede yerleşmiş olanlar bunların orta Asya'dan gelirken de Hristiyan olduklarını göstermektedir (Nakip, 2007: 36).

2- Müslüman olan Türkmenler de farklı mezheplere mensuptur. Çoğunluk ise başta Hanefî olarak bilinir ve sonra Şafîî ve Hanbelî mezheplerine mensuptur. Şîî mezhebine bağlı Türkmenlerin bir kısmı da Bektaşî'dir (Nakip, 2007: 36).

3- Irak Türkmenlerinin konuştukları dil Oğuz Türkçesidir. Türkler zamanında konup göç etikleri için az da olsa bazı bölgelerde lehçe farklılıklarını görmek mümkündür. Kerkük'e bağlı ilçe, kasaba, köy ve Kerkük içinde bulunan bir Türkmen mahallesinde farklı lehçeler konuşulmaktadır. Irak Türkmenlerinin diline hâkim olan bir kişi Kerkük, Musul, Erbil, Altunköprü, Tuzhurmatu, Telafer, Mendeli lehçelerini birbirinden ayırt edebilir (Nakip, 2007: 37).

4- Kerkük'te Türkmenlerin konuştuğu Oğuz Türkçesine en uzak lehçe Kazakistan, Kırgızistan'da konuşulan Kıpçak Türkçesi kabul edilmektedir. Ama buna rağmen aralarında tespit edilmiş ortak kelimeler bulunması oldukça önemlidir. Bu kelimelerin bazıları Anadolu'nun bazı yerlerinde yaşarken bazıları İstanbul Türkçesi'nde mevcut değildir (Nakip, 2007: 38, 39).

Kerkük'te yaşayan Türkmenlerin Osmanlı'dan sonraki tarihine bakıldığında çeşitli katliam ve işkencelere maruz kaldıkları görülmektedir. Bu zorlu dönemde bazen kendi topraklarından zorla göçe maruz kalmışlardır. Kerkük'ün Türkmen nüfusu birkaç kez değiştirilmeye çalışılmıştır. İlk kez 1976 yılında Araplaştırma politikası uygulanmış, bazı tarihi yerler harap edilmiştir. Hatta şehrin adı Kerkük yerine Ettemim olarak değiştirilmiştir. Oysa eskiden Osmanlı kaynaklarında Kerkük'ün adı Gökyurt olarak geçmektedir ve bu adın niye verildiği bilinmemektedir (Nakip, 2009: 7). İkinci kez 2003 yılından sonra eski Baas rejimi düştükten sonra bu tarihi Türkmen şehri olan Kerkük bu kez de Kürtleştirme politikasına maruz bırakılmıştır. Ama ne kadar şehrin tarihi değiştirilmeye çalışılsa da bu şehrin bir Türk şehri olduğu gerçeğini hiçbir zaman değiştiremeyeceklerini bilmektedirler. Bunun en basit örneği Kerkük'te bulunan tarihi yerler en başta Kerkük Kalesi ardından Kayseri Çarşısı, Taşköprü, Kerkük Kışlası, Yeşil Kümbet, Dakuk Minaresi, Danyal Peygamber Camii gibi tarihi yerler bu şehrin Türkmen şehri olduğu ispat etmektedir.

1.2. Kerkük Türkmenlerinin Coğrafyası

Kerkük, Irak Türkmenlerinin kültür merkezi konumundadır. Coğrafi konumu nedeniyle tarihi boyunca Türk seferleri için merkez üssü olarak Kerkük kullanılmıştır. Bunun en büyük örneği kentin mimari anıtları ve konutlarıdır. Bilindiği üzere bugün Kerkük, Irak'ın dördüncü en büyük şehridir.

Irak'ın kuzeyinde Bağdat-Erbil karayolu üzerinde yer alan Kerkük şehrinin nüfus çoğunluğu Türkmenlerden oluşmaktadır. Deniz seviyesinden 310 m. yükseklikte bulunan kent, 350 25' kuzey enleminde ve 440 25' doğu boylamındadır. Bağdat'a karayolu ile 283 km, demiryolu ile de 338 km. mesafededir (Saatçi, 2015: 137).

Coğrafi konumuna bakıldığında Kerkük, düz bir ovada kurulmuştur. İçinden geçen Hassa Suyu şehri ikiye ayırır. Eskiyaka ve Korya yakası olarak bilinir. Suyun doğu tarafından kalan Eskiyaka veya 'büyük yaha' (yaka) halk arasından bu adla bilinmektedir. Kerkük şehrinin ilk yerleşim yeri olarak bilenen Eskiyaka, Kerkük Kalesi ve eski bazı mahalleleri içine almaktadır. Kerkük dâhilindeki yerleşim yerlerinin başında Kerkük Kalesi gelir, kale içinde Ağalık, Meydan, Zindan, Hamam, Gâvurlar mahalleleri mevcuttur. Eskiyaka'da bulunan mahallelerse Musalla, Avcılar,

Piryadi, Çukur, İmam Kasım, Çay, Ahi Hüseyin, Bulak mahalleleridir. Suyun batı tarafında Korya Yakası mevcuttur, bu yaka da kentin ikinci yerleşim çekirdeğidir. Korya yakasında birçok yerleşim yeri bulunmaktadır, bu yerler şöyledir: Sarıkahya, Korya, İmam Abbas, Cırt Meydanı, Begler, Şaturlu, Tisin, Hamzeli.

Türkmenler sadece Kerkük içerisine değil şehrin çevresindeki stratejik bölgelere de yerleşmişlerdir. Bu yerlerin tamamında Türkmen nüfusu çoğunluktadır; bazı yerlere de sonradan göç politikası uygulanıp Arap veya Kürtler yerleştirilmiştir. Bu yerlerin bir kısmı eski Baas rejimi tarafından yıkılmıştır ve halk zorla göçe maruz kalmıştır. Fakat Türkmenler Baas rejimi düştükten sonra eski yerleşim yerlerini tekrar baştan yaparak bu yerlere yerleşmişlerdir. Kerkük'e bağlı ilçe, kasaba ve köyler şunlardır: Altuköprü, Tazehurmatu, Dakuk (Tavuk), Leylan, Çardağlı, Badava, Yahyava, Beşir, Bılava, Ömer Menden, Tercil, Kızılyar, Tirkelan, Karaincir, Tokmaklı, Ilıncak, Yaycı Tirkeşkan, Topzava İmam Zeynel Abidin ve Kümbetler. Türkmenlerinin bu coğrafyada yerleşmesinin en büyük sebebi Kerkük'ün coğrafi konumudur. Çünkü Kerkük düz bir ova üzerindedir. Bu konum tarıma son derece elverişli olduğu için Türkmenler için büyük önem arz etmektedir. Şehrin içinden geçen Hassa suyu ve şehrin yakınında olan Zap Suyu bu bağlamda oldukça değerlidir. Türkmenler bu verimli toprakları yüz yıllarca ekip biçmiş, kazançlarını bu topraklardan elde etmişlerdir. Modern dönemde keşfedilen petrol rezervleri ve sonrasında inşa edilen rafineriler Kerkük ve çevresinin değerini daha da artırmıştır.

1.3. Kerkük Türkmenlerin Sosyal ve Kültürel Yapısı

Kerkük Türkmenlerin sosyal ilişkilerine her zaman önem vermişlerdir. Kerkük'te yaşayan diğer etnik gruplarla her zaman iç içe barışçıl şekilde yaşamaları bunun en büyük örneğidir. Kerkük'te çeşitli etnik gruplar yaşamaktadır ve bu gruplar Arap, Kürt, Yahudi, Kakaî, Hristiyan, Sabiî, Musevî gibi milletlerle birlikte Kerkük'te kardeşçe yaşamaktadırlar. Türkmenler bu kadar çok etnik grupla yaşamış olsalar da Kerkük'te hiçbir zaman örf-adet ve geleneklerinden ödün vermemiş, sosyo kültürel bağlarını günümüze kadar yaşatmışlardır.

Türkmenler aile bağlarına her zaman çok bağlı olmuştur. Türkmen ailelerinde Baba evin dış işlerini halletmekle yükümlüdür ve ailenin her türlü ihtiyacını karışlamakla

mükelleftir. Evin annesi de ev işleri, yemek yapma ve çocukları eğitip örf ve gelenekleri öğretmekle yükümlüdür. Irak'ta diğer etnik gruplara bakıldığında kadınların her zaman arka planda kalışlarına şahit olunmaktadır ve kadına karşı kötü muamele gösterilmektedir. Oysaki Türkmenlere bakıldığında her zaman kadına değer verdikleri görülür ve kadına sevgi, saygı, ilgilerini her daim göstermişlerdir. Irak medeni kanunda erkeklere dört kadınla aynı anda evlenebilme hakkı verirken Türkmenler her zaman tek eşliliği tercih etmişlerdir. Farklı sebeplerden dolayı birden çok evlilik yapan Türkmen sayısı oldukça azdır (Bayatlı, 2011: 18,19).

Türkmenler İslamiyet'i kabul etmişler ve İslam dinine bağlılıklarını her ortamda belli etmişlerdir. Kerkük'te yaşayan Türkmen Müslümanların yanı sıra eskiden Kerkük Kalesi'nde Hristiyan Türkmenler yaşamakta idi. Bu mahalle Gâvurlar mahallesi adıyla tanınmaktadır ve yıllar boyunca Hristiyan Türkmenler hayatlarını bu mahallede sürdürmüşlerdir. Türkmen Müslümanlar ise Sünni ve Şii mezheplere bağlıdırlar, ayrıca Türkmenler arasında Sünni ve Şii ayrımı yapılmamaktadır. Bunun en güzel örneği Türkmenlerde kız alıp-vermeleri olmuştur. Anne Sünni baba Şii veya baba Sünni anne Şii evliliklere çok rastlanmaktadır ve bu Türkmen toplumunda doğal karşılanmaktadır.

Türkmen milletinde aşiret ve ağalık geleneği günümüzde görülmemektedir. Eski dönemlerden olan bu sistem şu an Kerkük Türkmenlerinde görülmemektedir. Muhtemelen şehir hayatı tecrübesi söz konusu eski yapıyı geride bırakmalarına sebep olmuştur. Türkmenler, bilgili ve gelişmiş bir millettir. Türkmen milletine baktığımızda diğer milletlere göre çok sayıda eğitimini tamamlamış iş adamları, doktor, avukat, mühendis, edebiyatçı, akademisyen, rütbeli asker gibi alanında önde gelen insanlar bulunmaktadır. Bu mesleklerin yanında zanaat alanında da çalışan birçok meslek ustası mevcuttur.

Kerkük'te Türkmenler birbirlerine çok bağlıdır, hatta birbirlerine o kadar bağlıdır ki diğer etnik gruplardan kız alma verme nadir görülür. Türkmenlerde akrabalık ve komşuluk önemli bir yere sahiptir. Her alanda her şeylerini paylaşarak mutlu olurlar. İyi ve kötü günlerinde her vakit birbirlerinin yanında durarak destek olmaktadır.

Ramazan geceleri Türkmenler için bir başka önem arz eder. Türkmenler, Ramazan geceleri kültürlerini yâd etmektedirler. Özellikle erkekler teravih namazı sonrası sını zarf oyununu sahura vaktine kadar oynamaktadır. Türkmen kadınları ise iftardan sonra bir komşu evinde toplanarak tatlılar, kurabiyeler ve özellikle de Türkmen külçesi yerler. Bu adet günümüze değin Türkmenler tarafından her Ramazan Bayramı'nda gerçekleştirilmektedir.

Türkmenlerin dili tatlıdır, konuştuklarında her zaman iltifat ederek konuşurlar. Birbirlerine selam vermek yerine 'quvat olsun karşılığı sağ olasan ruhum, sağ olasan hayatım, sağ olasan azizim, sağ olasan gözüm' diye cevap verirler. Hatta Türkmenler konuştuklarında illaki araya bir atasözü veya hoyrat sıkıştırarak konuşular (Bayatlı, 2011: 17).

Türkmen geleneksel kültürünün bir parçası olan hamam kültürü Türkmenlerin vazgeçilmez geleneklerinde biridir. Eskiden evlerde hamam (banyo) olmadığı için Türkmen erkekleri ve kadınları ayrı ayrı hamamlara giderler idi. Hamama gittiklerinde yemek, tatlı, meyve de götürürler idi. Bunun yanı sıra Türkler, maniler, hoyratlar söylerler idi. Hamam kültürü günümüzde bu güzelliklerini kaybetmiş durumdadır.

Çayhane ve divanhaneler Türkmen halkının eski çağlardan günümüze değin icra ettikleri geleneksel kültürün bir parçasıdır. Kahvehane, toplumun her tabakasından insanları bir araya getiren önemli tarihi mekânlarından biri sayılır. Burada ustalar, şairler, edebiyatçılar, öğretmenler, tüccarlar buluşmaktaydı. Kahvehane adı yerine Irak Türkmenlerin (çayhane, çayxane) demektedirler. Bu mekânlarda şiirler, türküler, hoyratlar, masallar, hikâyeler okunur ve saatlerce dinlenirdi. Günümüzde kahvehane (çayhane) kültürü devam etmektedir fakat halk arasında eski önemini kaybetmiş durumdadır. Divanhaneler Türkmen sosyal kültürün önemli bir parçasıdır. Daha çok zenginler ya da ağalar tarafından kurulan divanhanelerde insanlar bir araya gelerek, günlük hayat üzerine konuşup dertleşirlerdi. Bu divanhanelerde aynı zamanda büyük davetler yapılır ve büyük yemek masaları kurulup ihtiyacı olan insanlara yemek verilirdi. Divanhanelerde önemli kurallarından biri de kim konuşursa konuşsun konuşan kişiye saygı gösterilerek herkesin susup konuşan kişiyi dinlemesi geleneği

vardır. Divanhanelerin bir başka işlevi de eskiden şehirlerde otel olmadığı için Türkmen halkı şehir dışından gelen misafirlerini burada veya evlerinde ağırlarlardı.

1.4. Kerkük Türkmenlerinin Dil ve Edebiyat Özellikleri

Birinci Dünya Savaşı'nda Irak topraklarını İngilizlerin işgal etmesiyle bu toprakta yaşayan milletler her türlü zulme maruz kalmıştır. Bu zulümden Irak'ta yaşayan Türkler de nasibini almıştır. Nitekim dillerini değiştirme ve edebi yayınların kapanması bunun en bariz örneği olarak gösterilebilir.

Kerkük'te yaşayan Türkmenler Oğuz boyundan geldikleri için Oğuz Türkçesi konuşulmaktadır. Batı Türkçesi, Batı Azerbaycan Türkçesi (Doğu Oğuzca), Osmanlı Türkçesi (Batı Oğuzca) olarak ikiye ayrılmaktadır. İster istemez bu coğrafya her iki grubun etkisinde kalmıştır. Kerkük Türkmenleri de bu iki sahadan etkilenmiştir. Irak Türkmenleri Azerbaycan Türkçesini (Doğu Oğuz) konuşmaktadır. Türk coğrafyasına bakıldığında Azerbaycan Türkçesi konuşan birçok Türk toplumu görülmektedir. Bunun başında Azerbaycan, İran Türkleri, Güney- doğu Anadolu, Suriye Türkleri ve Irak Türkleri gelmektedir. Irak Türklerinin yazı dili Türkiye Türkçesi'dir. Türkiye'de kullanılan Türkçe ile Irak'ta kullanılan Türkçe'nin arasındaki tek fark Irak'ta kullanılan alfabenin Arap alfabesi olmasıdır. Türkmen dili güneybatı ve Oğuz grubunda yer alan Farsça ve Arapça dilleriyle karışmış durumda olan birçok kelime bu dillerden Türkmence diline de girmiştir (Hürmüzlü, 2013: 17, 18).

Kerkük Türkmenlerinin ağız ile Irak Türklerinin ağızı genel olarak bütünlük arz eder. Buna rağmen, şehir, kasaba, köy, hatta mahalleler arasında bazı ağız farklılıklarının da olduğu bilinen bir gerçektir. Bu farklılığın en büyük sebebiyse farklı zamanlarda Irak topraklarına göç etmiş Türk toplulukları arasındaki dil farklılıklarıdır. Kerkük Türkmenlerinin ağız yapısına kendi toplumu içinde görülen şive ve fonetik farklılara rağmen bir bütün olarak bakıldığında kendine özgü bir Türkmen Ağızıyla konuşulduğu görülür. (Hürmüzlü, 2013: 17, 18).

Kerkük Türkçesinde (v) harfi hiçbir zaman Irak Türkleri tarafından ne yazılı dilde ne konuşma dilinde kullanılmıştır. Bunun yerine çift dudak sesi olan ve Arapça 'da (و) – İngilizce (w) olarak telaffuz edilen harf kullanılmaktadır. Bütün metinlerde v harfi

içeren sözcüklerde bu harf (w) olarak okunur. Kerkük Türkmen ağzında uzun a (â), uzun e (ë) ve ı ile i arasında olan (i) telaffuz şekilleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Kerkük Türkmenleri eski dönemlerden beri Türkçe yazılarında Arap alfabesini ve Osmanlı imlasını kullanmaktadır. Kerkük Türkleri yazı alanında sağır kaf (Türkmenler bu şekilde söylerler) denilen nazal kaf harfi dâhil Osmanlı devrinde kullanılan alfabenin aynısını kullanmaktadır. Osmanlıdan sonra Irak üç farklı dönemden geçirmiştir. İlki İngilizler, ikincisi kraliyet ve üçüncüsü cumhuriyet hükümetleri kontrolünde çıkan dergilerin, gazetelerin ve kitapların hepsinde aynı alfabe kullanılmıştır. Bahsi edilen sağır kaf harfi iptal edilmiş yerine- n- harfi kullanılmıştır. Bu uygulamaya göre Osmanlı imlası bir kenara atılıp yazılar yeni Türkiye Türkçesi'nin ünlü uyumuna uyarak kullanılmıştır. Kerkük Türkmenlerin ağzında yumuşak g (ğ) hariç Türkiye Türkçesinde bulunan harflerin aynısı kullanılmıştır. Tabii Türkiye Türkçesinde konuşmada telaffuz edilmeyen ve çoğu Osmanlı alfabesinden alınan birkaç harf daha Arapça ve Farsçanın da etkisiyle telaffuz edilir (Hürmüzlü, 2013: 25). Bu harfler şöyledir:

- 1- a (uzun a)
- 2- 'a (bulanık a- (ع)
- 3- ë (uzun e)
- 4- é (kapalı e)
- 5- ħ (sanat damak 'si (ح)
- 6- x hırıltılı h (خ)
- 7- î kısa e (ı- i arası)
- 8- q (art damak K'si (ق)
- (ج)- V (çift dudak v'si)

Kerkük'te yaşayan Türkmenlerin köklü bir edebiyata sahip olduklarını görmek mümkündür. Türkmen edebiyatında toplumun inançları, gelenekleri, örf ve adetleri önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan Türkmenleri halk türküleri, hoyratların, şiirleri daha fazla önem arz etmektedir. Bunların yanı sıra halk hikâyeleri, masallar, destanlar, atasözleri ve deyimler Türkmen edebiyatın diğer parçalarıdır.

Kerkük Türkmenleri kültürel ve folklor anlamında bu kadar zengin olmasında Türk Dünyasının buna büyük katkı sağlaması yatmaktadır. Nitekim Türk Dünyasında yaşayan usta şairlerin Irak Türkleri üzerine şiirler söylemiş olmaları Türkmen edebiyatına ivme katmıştır. Türk topraklarında yetişmiş olan usta şairlerin Türkiyeli, İranlı, Azerbaycanlı gibi farklı memleketten olmalarına rağmen Kerkük Türkmenleri veya Kerkük üzerine şiirler söylemiş olmaları bu köklü tarihi olan şehrin Türkler için ne kadar önem arz ettiğinin göstergesidir. Bunlardan ilk akla gelenler şunlardır: Ziya Gökalp, Ahmet Hamdi Tanpınar, Arif Nihat Asya, Süleyman Nazif, Behçet Kemal Çağlar, Halide Nusret Zorlutuna, Faruk Kadri Timurtaş, Niyazi Yıldırım Genç Osmanoğlu, Yavuz Bülent Bakiler. Bu şairlerin Türkiyeli olmaları ve büyük eserler vermiş olmalarının yanı sıra Türkmenlerin edebiyatında da bir o kadar önemli yer edinmişlerdir. Ayrıca Azerbaycan'ın tartışmasız en büyük şairlerinden biri olan Resul Rıza ve Bahtiyar Vahapzade'nin şiirleri birer tarihi vesika niteliğindedir. Çünkü usta iki şair de 14 Temmuz 1958 ihtilalinden sonra Sovyet-İrak yakınlaşmasından yararlanarak Kerkük'ü ziyaret etmiş ilk Azerbaycanlı aydınlardır. Kerkük Türkmenleri üzerine imalı ve önemli konuları tespitleri sayesinde tarihe büyük bir önem kazandırmışlardır (Nakip, 2007: 331).

Türkmen edebiyatının en önemli şairlerinin başında Mehmet Süleyman Fuzuli yer almaktadır. Fuzuli'nin Kerkük'te doğduğu bilinmektedir. Bunun en büyük delili Kerkük Kalesi'nde bir evin ve caminin Fuzuli adına vakıflarda kayıtlı olmasıdır (Nakip, 2007: 314, 315).

Fuzuli'den sonra Kerkük Türkmen Edebiyatının dönüm noktası olarak kabul edilen 20. yüzyılda Kerkük'te yetişen usta şair Hicri Dede'dir. Çünkü Hicri Dede divan edebiyatının son temsilcisi olarak bilinmektedir (Nakip, 2007: 321). Türkmenlerin Kerkük'te her alanda önemli kişiler yetiştirmiş olması hem tarihi hem edebi hayatlarında büyük yarar sağlamıştır. Kerkük'te yetişmiş olan şairler ise şunlardır: Fuzulî, Hicri Dede, Mustafa Gökkaya, Osman Mazlum, Mehmet Sadık, Said Besim Demirci, Reşit Ali Dakuklu, Mehmet İzzet. Türkmen kültürünün canlı kalmasına yalnızca bu şairler değil diğer sanat dallarında yetiştirdikleri değerli sanatçılar da katkı sağlamıştır. Türkmenlerin önde gelen ses sanatçıları yetiştirmiş olması Türkmen halk müziğine katkı sağlayarak Türkmen müziğinin Türk Dünyasında yankılanması ve özenle dinlenmesini sağlamıştır. Türkmen müzik sanatına büyük

değer katan usta sanatçılar şunlardır: Abdül Vahit Küzeci, Abdul Vahap Haba, Abdülrahman Kızılay. Türkoloji alanında büyük işlere imza atan, Irak'ta Türk dilini yayan ve Irak devlet üniversitelerinde Türkçe bölümünün açılmasını sağlayan kişiler Prof. Dr. Çoban Uluhan, Prof. Dr. Hidayet Kemal Bayatlı, Prof. Dr. Ziyat Akkoyunlu, Doç. Dr. Hüseyin Şahbaz gibi Türkologlardır. Ayrıca Kerkük'te Şakir Sabır Zabit, Ata Terzibaşı, İzzettin Kerkük gibi önemli araştırmacılar yetişmiştir. Türkmen tarihini ve kültürel mirasını gün yüzüne çıkaran Kerkük'te doğmuş ve yetişmiş büyük tarihçiler de vardır. Bunların başında Prof. Dr. Ekrem Pamukçu, Prof. Dr. Hüseyin Dakuklu, Necat Kevseroğlu gelmektedir.

Kerkük'te ilk haftalık gazete olarak yayınlanan havadis gazetesi 24 Şubat 1911 yılında basılmış ve 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı sonrası İngilizler tarafından kapatılmıştır. Bu gazete toplam 7 yıl yayın yapmış olmasına rağmen Kerkük'te kültürel yaşam, tarih, spor, tiyatro, siyaset, iktisadi, sağlık, edebi ve tarımsal konularda yayın yapmıştır. Bir diğer gazete ise Ajans Jurnal gazetesidir. Bu gazete Kerkük'te Türkçe yayın yapmış, yayın hayatına 1911'de başlamış ve 14 Mayıs 1918 yılında yine İngilizler tarafından kapatılmıştır (Nakip, 2007: 334, 335).

İngilizlerin işgali sırasında ilk yayın yapan gazete unvanına sahip olan Necme gazetesi 1918 yılında yayın hayatına başlamıştır. Bu yayın tamamen Türkçe olup haftalık yayın yapmıştır. Necme gazetesinin 1926 yılında kapanması üzerine yerini Kerkük gazetesine bırakmıştır. Bu gazete 1953 yılına kadar yayın yapmış Türkmenlerin o dönemdeki zorlu süreçlerinin sesi olmuştur. Kerkük gazetesi yayına devam ettiği dönemde 1935 yılında İleri gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Bu gazete haftada iki kez Türkçe yayınlanmıştır. 1954 yılında yayın hayatına başlayan Al- Afak gazetesi Türkçe ve Arapça iki dilde yayın yapması nedeniyle Kerkük'te önemli bir gazete sayılmaktadır. Bu gazete 1959 yılında kapanmış ve bu tarihten sonra çıkan gazetelerin hepsi Arapça çıkmıştır (Nakip, 2007: 336, 337).

Son olarak cumhuriyet dönemi 14 Temmuz 1958 yılında ilan edilmesinden ilk haftalık Türkçe ve Arapça Beşir gazetesi olmuştur (Nakip, 2007: 338). 23 Eylül 1958'de Beşir gazetesinin yayın hayatına başlaması Kerkük'te Türkmen edebiyatına büyük katkı sağlamıştır. Türkmen edebiyatı ve kültürü için son derece önemli olan

bu gazete sadece 23 sayı çıkarabilmiştir. Çünkü Abdülkerim rejimi tarafından yayını durdurulmuştur.

Kerkük'te yayınlanan dergilere bakıldığında ilk sırayı Maarif dergisi almaktadır. Maalesef bu dergi 24 Nisan 1913 yayın hayatına başlamış ve 20 Kasım 1913 yılında kapanmıştır. Toplamda 11 sayı çıkarmış olan bu dergi edebi, sanat, bilim ve sosyal konuları ihtiva etmiştir. 2 yıl aradan sonra 1915 yılında tekrar yayına başlayan bu dergi bu sefer Kevkeb-i Maarif adı altına yayınlanmıştır. Tabii bu dergilerin Türkçe yayın yapmasının yanı sıra yazarları da gazetelerde olduğu gibi Türkmenlerden oluşmaktadır. (Nakip, 2007: 336). Kerkük'te eskiden bu gazeteler ve dergiler eğer çıkmamış olsaydı bugün, Sabah gazetesi ve kardeşlik, Türkmeneli dergileri son olarak gençlerden oluşan mavi dergisi yayınları olmazdı.

Türkmen kültürünün bugüne kadar varlığını koruyabilmesinin en önemli sebebi sözlü edebiyatın gücünden kaynaklanmaktadır. Kültür varlığı olan sözlü edebiyatın milli kültürü bugüne kadar taşımasında büyük rolü vardır. Eğer sözlü edebiyat olmasaydı şu an belki de Irak Türkmenlerinin hoyratları, mâni, hikâye ve masalları bilinmeyecekti.

Türkmen edebiyatının kültürel mirası olan hoyratlar ve maniler Kerkük Türkmenlerinin günlük hayatlarının bir parçası gibi gün içinde birbirlerine söylemektedirler. Türk Dünyasında Kerkük dendiğinde ilk akla gelen Kerkük hoyratlar ve manileri olmuştur. Bu hoyratlar ve maniler bir milletin her anlamda dili olmuştur. Hoyratlar Türkmenler için duyguları dışa vurmanın sesi olmuştur. Türkmen hoyratlarının içeriğine bakıldığında her konu üzerine söylendiği görülmektedir.

Bir Bayat

Bir Rast okhi bir Bayat

Bir sen çağır bir de men

Dertleşğin birda yat (Terzibaşı, 1975: 317).

Al mennen

Yeşil sennen al mennen

Sinem attar tukâni

Ne istersev al mennen (Terzibaşı, 1975: 300).

1.5. Kerkük Türkmen Edebiyatında Geleneksel Meslekler

Geleneksel meslekler Kerkük Türkmenleri için çok büyük anlam ifade etmektedir. Yüz yıllar önce bu topraklara Orta Asya'dan göç eden Türkler, kültürel yaşam ve mesleklerini de bu coğrafyaya taşımışlardır. Bu zanaatı yapan ustaların öğrencileri genellikle babaları olmuştur. Bu meslekler aile içinde kaldığında dolayı meslek öğretileri aile sırrı olarak bilindiğinden bu meslekleri başka insanlara öğretmemişlerdir.

Osmanlı döneminde Kerkük'e ilk meslek okulu hicri 1288 -1871 yılında Mithat Paşa döneminde açılmıştır. Okulun yapımında Kerkük halkının çok büyük yardımı olmuştur. Hicri 1291 -1874 yılında Kerkük mutasarrıfı Nafiz Paşa döneminde meslek okuluna Islahhane Okulu adı verilmiştir. Bu okul Osmanlı Kerkük'ten çekilinceye kadar varlığını devam ettirebilmiştir. Okulda öğrencilere çeşitli dersler verilmiştir. Bu derslerin başında Türkçe ve Arapça dillerinin ardından coğrafya, tarih, mühendislik dersleri gelmektedir. Bunların yanı sıra mesleki dersler arasında demircilik, marangozluk, tökmecilik, ayakkabıcılık, çulla gibi mesleki dersler yer almaktadır (Terzibaşı, 2005: 32-34).

Bu mesleklerin Türkmenler için ne anlam ifade ettiği söz konusu olduğunda, Türkmenler yaşamlarının her noktasında meslekleri kutsal bilmişlerdir. Nitekim sanat alanında çalışın kişilere karşı Türkmenlerin büyük hürmet ettikleri görülmektedir. Bu meslekleri icra eden kişilere halk arasında hep saygı gösterilmektedir.

Bu tezin hazırlanmasındaki amaçlardan biri de Türkmenlerin geleneksel mesleklere verdikleri değer ve Türkmen edebiyatında mesleklerin konumunu ortaya koymaktır. Türkmen edebiyatında yukarıda bahsedildiği gibi hemen her konu yer almaktadır fakat meslekler üzerine akademik bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Ancak Şakir Sabır Zabıt, Kerkük'te İçtimai Hayat-Folklor- eserinde bir bölüm içerisinde bulunan Kerkük'te Bulunan Sanatlar ve Meslekler adı altında bazı mesleklere kısaca

değınmiştir. Bunun yanı sıra Kardeşlik dergisinin bazı sayılarında da bazı meslekler anlatılmıştır. Bir diğer tarihçi olan Necat Kevseroğlu Kerkük'te yayınlanan Türkmeneli dergisinin birçok sayısında Kerkük arşıları adı altında mesleklere yer verilmiştir.

Türkmenlerin geleneksel mesleklerle ilişkilerinin alegorik ifadesi Kerkük Büyük Pazarının Kerkük merkezinde bulunmasıdır. Geleneksel meslek ustalarının bazıları günümüzde şehrin en büyük pazarı olan Kerkük Büyük Pazar'da mesleklerini icra etmektedirler.

İKİNCİ BÖLÜM

KERKÜK TÜRKMENLERİNDE GELENEKSEL MESLEKLER

2.1. Hammadde Olarak Lif Kullanılan Geleneksel Meslekler

2.1.1 Balğ Toru (Balık Ağı): Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Kerkük'te Türkmenler çeşitli mesleklerde çalışmışlardır. Bunlardan birisi de balıkçılık mesleğidir. Kerkük'ün toprakları, coğrafi yapısı, doğası açısından da çeşitli geleneksel mesleklerin icra edebileceği bir yerde olduğu için her türlü mesleğin burada icra edildiğini görmek mümkündür. Tor (ağ) aynı örgü örmek gibi elle örülür, bu torlar eskiden Kerkük'e bağlı olan Altunköprü (Altın köprü) kasabasında balıkçılar tarafından elle işlenmiştir.

Balğ Toru Yapılışı

Torlar qullap (kullap) şiş sayesinde iplikte birlikte örülür, bunların bazıları kalın bazıları ince iplikte örülürdü. Torların örülmesi büyüklüğüne göre zaman alır en az dört günden başlar bir ayı da geçebilirdi. İstenen ağ hacmine ve torların da balıklara göre çeşitleri vardır. Bunların üçlü parmak, dörtlü, beşli, altılı adları var. Her biri bir çeşit balık içindir. Bu torlar eskiden Altunköprü kasabasında işlenir başka şehirlere satılırdı, ama son zamanlarda tersi oldu Altunköprü'ye başka şehirlerden gelmeye başladı. Bu meslek varlığını kasabada kaybetmesi insanlar daha ucuzunu hazırını almaya başladılar. İnsanlar daha pahalı ağlara para vermekten kaçınmaları ve büyük makineler sayesinde saatler içerisinde en uzun ağlar yapmasından dolayı hazır ağlar tercih edilmeye başlandı. Uzunluğu 50, 100,200 metreye dek ulaşan ağlar yapıldı (KK1).

Balığ Toru Yapan Ustalar

Bu mesleği Altunköprü kasabasinda eskiden bazı ustalar yapardı, onlardan bazıları ise Dayı Kara, Dayı Süleyman, Dayı Nazım, Dayı Hurşit, Dayı Celil'di ve balıkçılık da yaparlardı. Bunlardan sonra Altunköprü'de tor yapma mesleği varlığını kaybetti (KK1).

2.1.2. BezirĖanlık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

BezirĖanlık (kumaş yapan ve satan kişi) mesleği Türk kültürünün en önemli mesleklerinden biridir. Bu gibi mesleklerin Türk dünyasında yapılması en büyük nedenlerden biri Türklerin yaşadıkları coğrafi şartların uygun olmasıdır. İnsanoğlunun dünyaya geldikten sonra yeme içmeden sonra en önemli ihtiyaçlarından biri giyim olmuştur. Eskiden kumaşlar sadece birkaç çeşittir ama şu an yüzlerce binlerce çeşit kumaş vardır.

BezirĖân mesleğini diğer mesleklerden ayıran en büyük özelliği bu mesleği kendisi icra etmemesi başka insanlar tarafından yapılmasıdır. Bu meslek Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha çok fabrikalarda yapılır. BezirĖânsa orta yerde aracılık gibi mesleğini icra eder.

BezirĖanlık Mesleğinin İcrası

Kerkük'ün büyük pazar çarşısında bu mesleği sürdüren esnaflar var bunlardan en eskisi Mustafa Muhammet BezirĖândır, halen bu mesleği icra edenlerden biridir. Eskiden Kerkük'e başkent Bağdat'tan kumaşlar getirilirdi, ama 1980'den bu yana yurtdışından daha fazla kumaş alınmaya başlandı. Çin, Türkiye ve en son zamanlarda Güney Kore, Hindistan, Vietnam, Birleşik Arap Emirliği'nden kumaş getirmeye başlandı. En pahalı kumaşsa şu an Güney Kore kumaşdır. Birbirinden farklı kumaşlar vardır, bunlar arasında en iyi kumaşlar gipor, taytanik, harmoni, iskut, aytuvey, sistara adındadır ve birçok çeşitli renkleri vardır. (KK2).

BezirĖanlık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

BezirĖân mesleğinde kullanılan aletler ise şunlardır: makas, metre (ölçü), eskiden arşın aletiyle ölçü alınırdı. Eski dönemlerden beri bezirĖânlar Kerkük'ün farklı

bölgelerinin çarşılarında mesleklerini yapalardı. Bu çarşılarından en önemlileri Büyük Pazar Çarşısı, Kariler Çarşısıydı (KK2).

Bezirgân Ustaları

Bu mesleği Kerkük'te eskiden ve halen icra eden bazı ustalar vardır. Bunlardan bazıları Muhammed Bezirgân, Usta İzzeddin Bezirgân, Nesih Bezirgân, Silah Hacı Aziz, Abdül vahit, Hacı Muhammed Taha Avcu, Mustafa Muhammed Bezirgan'dır (KK2).

2.1.3. Çulha (Kilimcilik) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Çulha mesleği dokumacılık sanatının bir parçasıdır, Kerkük'te eski zamanlarda çulha mesleği çok ilerlemiş sanatlar arasındadır. İnsanoğlu göçebe kavimler zamanında bir yerden bir yere gittikleri için hep bir şeylerle savaşmak zorunda kalmışlardır. Bu hayat zorlukları yanı sıra temel ihtiyaçlarını karşılamak için zorlu hava koşullarıyla mücadele etmişlerdir. Çulha mesleği zaman içerisinde ortaya çıkarak bu yaşamla mücadele etmişlerdir. Soğuk kış günlerinde evi sıcak tutmak için avlanılan hayvan derileri evlerin duvarı ve zeminine serilmiştir. Ondan sonra yavaş yavaş zaman içerisinde bir meslek haline dönüşerek dokumacılık oluşmuştur. Çulha mesleği her yörede farklı isimlerle anılmış ve çulha, kilimcilik, dokumacılık gibi adlar verilmiştir.

Çulha Mesleğinin İcrası

Çulhanın ana maddesi hayvanların derilerinden yapılırdı. Ayrıca koyunların ve keçilerin yünlerinden yapılır, pamuk ve ipekten oluşmaktaydı. İplik haline gelmeden önce yünler uzun bir süre suda bekletildiğinden sonra kuruması için iyice temizlenip güneşte günlerce bırakılırdı. Yünler kuruduktan sonra didiklenerek kabartılırdı. Bu zaman zarfında bir veya iki gün güneşte bırakılıp ardından tekrar didiklenirdi. Bu sırada içinde ne kadar çöp varsa arındırıldı. İğneyle hafif olur sonra oklu (teşi) aletiyle kalınlaştırılır. Katmanı ne kadar yoğun olursa o kadar kalın olurdu, ardından kelef ederlerdi, boyatmak için sonradan bazıları bunu yumak şeklinde sarardı ve bize gelen boyanmış yünlerdi (KK3).

Boyama aşamasında ise, eski çulha ustaları kendileri boyamazlardı. Kilim ve çulhalarda kullanılan yünlerin özel ustaları vardı. Yünler müşterinin istediğine göre rengârenge boyalarla boyanırdı. Ustaları bu boyaları istediği rengi ortaya çıkarmak için boyaları birbirlerine katıp farklı renkler elde ederlerdi. Boya malzemesi eskiden ya Bağdat'tan getirilirdi ya da Attarlarda bulunan hazır bitkilerden yapılan boya tozlarıyla istedikleri rengi ortaya çıkarttırıldı.

Boyama aşaması: Bunlar nasıl boyanırdı? Yünler, kilimler, katmalar, kaynatılan büyük su kazanları içinde bırakılırdı, o kazanlar ateş üzerinde bırakılıp renk vermesi beklenirdi. Eski zamanda bu kazanlar odunlarla yakılırdı. Ama zamanla bunlar (piremiz) bir nevi tüp-gazla çalıştırılır, kaynayan suya ise şap bırakılırdı. Şap, bir nevi tuz çeşitlidir, doğal olmasından dolayı ve içerisinde kimyasal maddelerin olmamasından dolayı boyama işinde çok etkisi olmuştur (KK4).

Kilim malzemelerini iş sahibi kendisi getirirdi. Boyanmış şekilde bize ne istediğini söylerdi sadece biz de ona göre istediklerini yapardık ama zamanla hazır ipekten ve pamuktan oluşan boyanmış iplikler çıktı. Bunları Kerkük'ün pazarlarından alıp dükkânlarımızda hazır bir şekilde bırakırdık, müşteri geldiğinde buradan istediği rengi seçip onlar için yapardık. Ama zamanla bu meslek de diğer meslekler gibi kayboldu.

Çulhanın Yapılmış Olduğu Çeşitli Nesnelere

1- Bez ve tavlatma: Çırağlarla pamuk iplik olur sonra çulhalar bez ve tavlatma işlerlerdi. Bu kumaştan iç ve dış giysileri çoğu yapıları çulhanın işlediği bez ve tavlatma kazaz denilen diğer sanatkârlar tarafından ak şeklinde bırakılırdı. Bu da Kerkük'te çöllerinde biten çoğunlukla kurutulur sonra kumaş onunla yıkanır (Zabıt, 1962: 96).

2- Kefta (Gefte): Bez gibi pamuktan işlenir bezden daha şeş ve mesamat daha fazla idi. Yazın kadınlar bundan entari yaparlardı.

3- Katma Aba: Halis yünden işlenirdi. Kadınları el işlerinde en fazla yoran ve zor olan el işlerinden biriydi. Eskiden abalar suftaydı (yünden idi). Bu hafif olması için pirinç suyunda beklettirilirdi ve suyu kaynatırlardı içerisinde bir tas un atarlardı. Bu abaların çeşit çeşit renkleri vardır. Bitkileri ve meyveleri kaynatıp bunları içlerine

atıp istedikleri renkle yaparlardı, ardından yapay boyaya bırakırlardı. Siyah, beyaz, kırmızı gibi bir sürü renkten oluşmaktaydı (KK3).

4- Yüng çorabı: Rengâreng yün iplik ile işlenirdi. Kerkük'te kızlar ve kadınlar evde boş zamanlarında işlerlerdi.

5- Çerşef (Çarşaf): İpekten veya pamuktan yapılırdı. Kerkük'e özel sanatlardan idi.

6- Cicim: Kalın yün katmadan çulhalar rengâreng ceve ceve nakışla işlenirdi. Kilim ile aralarındaki en büyük fark ise cicim, sumak ve zilin her iki yüzünün aynı olmamasıdır. Ciciim kalın cicim var kışlıktır cipinlik yazlıktır.

7- Namazlık: Namazlığın işlenmesi zordu. Namaz kılmak için cicim gibi işlenirdi.

8- Çerga: Namazlık kadar olup kadınlar ev ve tarlada çalıştıklarında kullanırlardı.

Çulha Motifleri ve Desenleri

Çulhalarda kullanılan renkler, motifler ve teknikler, hep insanoğlunun etrafına ait yörenin geleneklerini, tarihini, kültürünü yansıtır. Genel anlamda çulha bulunan her yerde yörenin folklorundan doğrudan etkilenir. Dolayısıyla her yörenin motif ve rengi birbirinden az veya çok farklılık gösterir. Tabi bunların yanı sıra üzerinde işlenen desenlere ve motiflere bakıldığında eskiden insanoğlu göçebe zamanında dokumalarında etrafından esinlenerek doğayı, bitkileri, gökyüzünü, avladıkları hayvanları işlemişlerdir. Ayrıca bunları elleriyle kendileri yaparak, o kişinin veya ustanın zevkine bırakılırdı.

Çulha Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Çulha mesleğinde en fazla uzatma aleti kullanılırdı. Bu alet şişlerden oluşur. İstenen kilimin uzunluğuna göre şiş hazırlanırdı 7, 8 veya daha fazlada olabilirdi. Müşterinin ne isteğine göre dışarıda bu şişler yere vurulurdu. Mekik aletiyse, dokuma tezgâhlarında dokuma süresince üzerine sarılan atkı ipliği ile çözgü iplikleri arasında açılıp kapanan bir sağ uçtan diğer sol uca geçiren bir iğne türüdür (KK3).

Çulha Ustaları

Kerkük'ün ilçe, kasaba ve köylerinde çulha mesleğini ve boyamasını icra eden sayılı usta vardı. Bunların başında, bütün çulha ustaların ustası olan Meli Sefer Usta gelmektedir. Erkeklerin yanı sıra kadınlar da bu meslekte çalışırdı. Bu meslekte eski

ustalar ise, Mehdi Şükür, Meli Sefer, Şükür Ali, Seyfullah, İbrahim Sami, Cuma usta. Hacı Muhammet Reşit Hüseyin'dir (KK3, KK4) (Said, 2012: 385, 386).

2.1.4. Derzilik (Terzilik) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Terzi, Kerkük'te özel sanatkârlar tarafından yapılmakta olan ve hâlâ kaybolmayan mesleklerden olmuştur. Kerkük'ün en parlak ve önde gelen sanatlarından biridir. Terziler, erkek ve kadın olarak ayrılır her biri bir kesim elbise diker. Giysi insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biri olmuştur. Soğuk ve sıcaktan korunmak için avladıkları hayvanların derilerinden giyim kuşamlarını yapmışlardır. Bununla beraber terzilik mesleği ortaya çıkmıştır. Terzilik mesleğinin diğer mesleklere göre daha ön planda olmasında teknolojinin gelişmesi en büyük nedenlerden biridir, diğer meslekler gibi teknolojiye yenik düşmeyerek aksine teknolojiyle gelişmesiyle birlikte daha fazla ürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Terzilerin piri olarak İdris Peygamber bilinir. Kutsal kitaplarda İdris Peygamber dürüst, sözüne güvenilir ve kişilik sahibi olarak anlatılır. İslamiyet inançlarına göre kalemi, yazıyı ve sayıları bulan ve dikiş diken bir peygamberdir. Dikiş dikmesinden dolayı da terzilik mesleğini ilk icra eden insandır (Diyarbakırlıoğlu, 2010: 289).

Terzilik Mesleğinin İcrası

Terzilik mesleğinin en güzel yanlarından biri ısmarlama elbiseler, takım elbiseler, zubun ceket dikimidir. Kerkük Türkmenleri bu geleneği şimdiye kadar devam ettirebilmişlerdir, çünkü ısmarlama kıyafetler insanın kendi zevkine göre özeldir. Bu da müşterilerin hoşuna giderdi daha fazla diktirmeye heves ederlerdi, ayrıca terzilik mesleğinde müşteri ile geçen muhabbetinin ne kadar keyifli olduğunu herkes iyi bilir bu yüzden insanları diktirmeye teşvik eder.

Terzide elbiselerin nasıl dikildiğini öğrenelim, erkek terzilerde kişinin kendi getireceği kumaştan isteğine göre elbiseler, pantolon, gömlek, takım elbise, zubun ceket gibi şeyler dikilirdi.

Kadın terzilerde ise kadınlar terzilere boğça (bohça) şeklinde hazırladıkları kumaşları getirerek sıraya bırakırdı. Eski zamanlarda arşın aletiyle ölçü alınırdı sonradan

yerini mezura yani metre aletine bıraktı. İlk önce provası yapılan kişinin mezura ile boy, göğüs, kol, boyu basen ölçüleri alınır. Terzi müşterisinin istediği modele göre kalıp çıkarır, kumaşı biçer. Kumaşı biçtikten sonra ikinci provaya çağırırdı. Elbisede kişinin vücut şekline uymayan yerler varsa kolayca dikip sökmesi için iğneyle işaretlenirdi. Ardından kumaş yeniden belirlenen yerlerinden toplu iğnelerle tutturulur. Elbisenin en son dokunuşlarını yapmak için en son üçüncü provaya çağırılır, beğenmediği yerleri düzelterek kıyafeti tamamlardı (KK5).

Eskiden malzemeler Bağdat'tan getirildi. Şimdi aynı şekilde hem Bağdat, Türkiye ve Çin'den geliyor. Malzemeleri ise Karaoca ve beyaz çapan pantolon cepleri için kullanılırdı, sarı çapandan ise takım elbisenin göğüs üstündeki cepleri veya yan ceplerin dikilirdi. Onla diğer malzemelerse Bul, kaytan, yapıştırıcı, iplik, zincir, eskiden kullanılan kumaşlarsa kastur, kıreşe, nino, perlom, seten oluşmaktaydı (KK6).

Terzilik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Terzilikte kullanılan aletlerse mühendis takımı sekiz parçaydı her biri bir iş için kullanılır, ölçü, iğne, makas, dikiş makinası, arşın kullanılırdı. Ölçümler için zamanla yerine metre bıraktı ayrıca eskiden makineler ayakla çalışırdı şimdiyse hepsi elektrikli oldu.

Üzerinde yapılan desenleri hem kendimiz yaparız bazen de çarşılarda dantelciler yanında hazır desenler vardır. Onları bizler sadece elbiselerin üzerlerine dikeriz. Ancak eskiden gül desenleri olsun, farklı desenler olsun kendi elimizle desenleri yapardık. Son zamanlarda insanlar hazır almaya daha yön veriyorlar (KK5, KK7).

Terzi Ustaları

Kerkük'te geçmişte en meşhur olan erkek ve kadın terziler bunların bazıları maalesef şuan hayatta değiller. Bazılarıysa hale hayatlarını sürdürmekte. Bu ustalarsa; usta Abdülhalik, Ahmet Yılmaz, usta Abdullah, usta Bakır, İzzeddin Kahveci, usta Adil terzi, Seyfettin terzi, Nusret Hamit Gedik, Melik terzi, Kalalı Dayı Macit, Reşit usta, Hacı İsmail, Abdurrahman Hacı Salih, usta İbrahim, Usta Aziz Hacı Salih, Muhammet Rauf Terzi, usta Mola KALAŞOĞLU, Hacı Rafik, Havı Kadir, Ömer

Katan, Habib terzi, Derviş Muhammet, Süleyman Terzi, Hacı cuma, Hâkim Terzi, Sıtar terzi, Hasibe, Gurbet Atta, Fahriye, Leyla, Sedik hala bunlar Kerkük'ün en önde gelen terzileriydi (Zabıt, 1962: 102) (KK5, KK6, KK7)(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Terzilik Bölümü: 2011).

2.1.5. Kalaşçılık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Türkmen kültürünün bir parçası olan kalaş, bir çeşit ayakkabı türüdür. Kalaş Türkmen erkeklerine özel bir ayakkabı olmuştur. Türkmen erkekleri genellikle bu ayakkabıyı Türkmen milli kıyafeti olan zubun ceket ile giyerler. Kalaş mesleğini önceden sadece erkeler yapardı, son zamanlarda bu meslek el işçiliği içerdiğinden dolayı kadınlar da çalışmaya başladı. Kerkük'te kalaşçılar çarşısı 18. yüzyılın sonlarından itibaren Kerkük kalesinin Yedi Kızlar Kapısının sol tarafına düşen Kale Hanı'nı ve Gevurlar Hanı'nı Kalaşçılar Çarşısı varlığını korumuş ve halen halka hizmet vermektedir (Kevseroğlu, 2017: 15, 16).

Kalaşın Yapılışı

Kalaş mesleğinin olmazsa olmazı, malzemeler iplik alt taban kısmı için düz kösele veya lastikli olurdu. Şimdiyse kalaşların alt kısmı fabrikalar tarafından hazırlanmaktadır. Bu kalaşların işlenişi aynı örgü örmek gibidir, iplikle üst kısmı elle örülür alt kısmı ya düz kösele veya lastikli olurdu. Çarşıda iki tür kalaş yapılırdı biri beyaz sentin kalaş, diğeri de yün ve pamuklu kalaşlardır. Bunun nedeniyse dünyanın her yerinde olduğu gibi köylü kısmıyla şehir kısmının giyim kuşamı hep farklı tarz olmuştur.

Kalaş Çeşitleri

1- Beyaz (Beyaz) Sentin Kalaş:

Her zaman şehrin geliri yüksek tabakası beyaz parlak sentin kalaş tercih ediyorlardı. Özellikle bu çeşit ayakkabıyı yaz aylarında daha fazla kullanılırdı. Çünkü bu ipek ipliği ve gönye (çuval) naylon birlikte örülür bu ipliğe sentin adı verilirdi. Ayrıca bu ayakkabı kalını yumuşak ve hava geçirebilen ayakları serin tutardı. Özen ve incelik isteyen bir ayakkabı olduğu için pahalı olurdu (Kevseroğlu, 2017: 15).

2- Yün ve Pamuk Kalaş:

Bu çeşit ayakkabı iplikle iri örülür alt kısmı ise lastikten yapılırdı. Bu ayakkabıyı yaz aylarında köylü kısmına mensup Kerkük'teki işçiler tarafından kullanılırdı. Genellikle parlak beyaz renkli daha kabarık işlenirdi. Ayrıca bunun yanında kara ve gri renkle örülen kalaşlar bu çarşıda satılırdı. Çocuklar için de özellikle sünet törenlerinde renkli çok ince desenli kalaşlar yapılırdı (Kevseroğlu, 2017: 15, 16).

Kalaşçı Ustaları

Bu mesleği Kerkük'te geçmişten bugüne değin icra eden ustalar Reşit Aba Belek, Seyit Muhyeddin, Seyit Nevim, Ahmet Dellek'tir (Kevseroğlu, 2017: 16).

2.1.6. Kılçılık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Eskiden kılçı mesleği Türkmenler arasında önemli bir yere sahipken zaman içinde kaybolan mesleklerden biri haline gelmiştir. Bu meslek geleneksel mesleklerden biri olan palancılık, semercilik sanatının bir dalı olduğunu söylemek mümkündür. Bu mesleğin palancı mesleği sayesinde ortaya çıktığını söylenebilir. Çünkü palancı mesleği ağır yük taşıma işlemlerini yapan hayvanlar için çeşitli semer, kilim, palan, çuval, haral gibi nesnelere yapıp yük taşıyan hayvanların sırtlarına zarar gelmesini diye yapılmıştır.

Kılçı ustalar çeşitli nesnelere yapıp hayvanların sırtları yararlanması ve taşıma yüklerini sağlayan nesnelere üretmişlerdir. Nesnelere şelta, haral, torba, hegbe, hamal semer, çuval, boyıntuluğu (boyunduruk), reşke olarak çeşitli taşıma nesnelere yapıp zamanla mesleklerini sürdürmüşlerdir. Bu meslek, palancı mesleğine girmiş palancı ustaları tarafından icra edilmeye başlanmış, kaybolana kadar bu sanat böyle sürmüştür. Kılçı nesnelere yapıp için gereken malzemeler her biri farklı bir tarzla yapılmıştır. Nesnelere ise şunlardır; keçe, çul, ip, cil, katma iplik, kilim olmak üzere farklı nesnelere oluşmaktadır.

Kılçı nesnelereinden biri olan hegbe (heybe), hayvanların öteberi ağır yüklerden korumak için yapılmıştır. Bu hegbeyi hayvanların yanı sıra kervanlar da kullanılmıştır. Çünkü iki gözlü torba çeşitli olduğundan dolayı omuza da atılabilen torba çeşididir.

Heybe Yapılışı

Hegbenin yapılışı esnasında çeşitli aşamalardan geçip hazır hale gelirdi. İlk önce keçe, halı, kilim veya sentetik iplikten dokunmuştur. Ardandan istenen uzunluğa göre kesilir ve çuvaldız iğnesiyle katma iplikle kullanarak dikilirdi, böylece iki gözlü torba hazır olmuş olurdu. Bunların yanı sıra diğer nesnelere de için farklı işlemlerden geçirilerek nesne hazırlanırdı. (Kevseroğlu, 2017: 17; Zabıt, 1962: 106).

Kıldan Yapılan Nesnelere

1- Şelte: Eskiden tarla ve bostanlarda sırtlarında meyve-sebze taşımak için kullanılırdı. Eski kilim veya şeker torbasından ya da günyeye (çuval) yapılırdı (Kevseroğlu, 2017: 18).

2- Hegbe (Heybe): Taşıma hayvanları at, katır, eşek gibi hayvanların öteberi korumaya yarayan bir tür torba çeşididir. Kilim, halı, yünden yapılmış, iki gözlü torba olan birbirine bitişik halde dikilmiştir. Ayrıca omuzda da taşınır (Kevseroğlu, 2017: 18).

3- Torba: Günlük hayatta kullanılan torba çeşitlerinden biridir. Genellikle pamuk ve kıldan dokunmuş olması ve türlü hacimleri vardır (Kevseroğlu, 2017: 18).

4- Hamal Semeri (Arkalık): İşçiler sırtlarında ağır yükler taşırken kullanılır. Kerkük'te semer adı verilmiştir. Hamalın omuzlarında arka yastığı semer son kısmı dik yastık gibi yapılır. Ağır yükler onun üzerinde oturur taşıdıkları yük ağırlığı omuza değil semerin üzerine gelir (Kevseroğlu, 2017: 18).

5- Çuval: Yük taşıma işlerinde kullanılan çuvalar genellikle eskide tarım, inşaat ve tahıl ürünlerin içerisine bırakılırdı. Bu çuvalar Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torbalardır (Kevseroğlu, 2017: 18).

6- Haral: Keçi kılından veya ketenden işlenmiş büyük çuval (Kevseroğlu, 2017: 18).

7- Reşke: Tarlalarda saman taşımada kullanılan büyük torba, en büyük özelliği iplikten göz göz olarak yapılmasıdır (Kevseroğlu, 2017: 18).

8- Boyıntuluğu (Boyunduruk): Hayvanların boyunlarına geçen kemer, Kerkük'te ince hayvan derilerinden yapılırdı. Saraç ustalarınca dikilir ve hayvanın vücuduna göre tasarlanırdı. İçinde de hurma ağacının çili yaprakları doldurulurdu, çünkü hurma ağacının yumuşak olduğundan dolayı bu çille doldurulur. Özellikle çift süren veya binek arabaya koşulan hayvanlara birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür tasmadır (Kevseroğlu, 2017: 18).

Kilçilik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Bu meslek de diğer meslekler gibi çeşitli aletler kullanarak mesleklerini icra ederlerdi. Aletleri ise şunlardır; iğne, makas, çuvaldız iğnesi, iskif üzüğü (dikiş yüzüğü), bıçak, iplik, katma iplik gibi aletleri kullanarak sanatlarını yaparlarmış (Kevseroğlu,2017: 17).

Kilçi Ustaları

Kerkük'te eskiden hem kilçi hem de palancı sanatını icra eden ustalar vardı. Bu ustalar ise, Usta Tevfik Samet Abdul Gani, Usta Ahmet Merden, Usta Ali Rıza, İsmail PALANCI, Usta Merden PALANCI, Behçet PALANCI, Usta Süleyman PALANCI, Usta Zeynel Hırdır PALANCI, Dayı Abdul Vahit PALANCI, Usta Refik PALANCI gibi ustalar bu mesleği icra etmişlerdir (Kevseroğlu, 2017: 18).

2.1.7. Life (Kesecilik) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Life Kerkük yöresine özgü bir ürün olmuştur. Lifeyi Türkmenler özellikle hamamlarda ve evlerde sabunla birlikte yıkadıkları zaman kullandıkları bir el sanatıdır. Koyun yünlerini iplik haline getirip işlerlerdi. Bu meslek özellikle Türkmen kadınların icra ettikleri el sanatlarından biriydi. Bu mesleğin özeliği eski zamandan günümüze kadar evlerde yapılmasıdır. Günümüzde ne kadar az kalsa bile bu mesleği icra edenler Kerkük'ün bütün kasabaları köylerinde devam etmektedir.

Lifenin Yapılışı

Life yapmak için köyün yünlerine ihtiyaç vardır, bu yünleri eskiden insanlar, kasaplar ve çobanlardan alınırdı. Yünler uzun bir süre suda bekletildikten sonra iyice temizlenip kuruması için güneşte günlerce bırakılırdı. Yünler kuruduktan sonra didiklenerek kabartılırdı. Bu zaman zarfında bir veya iki gün güneşte bırakılıp ardından tekrar didiklenirdi, bu sırada içinde ne kadar çöp varsa çöplerden arındırıldı. Yünler ne kadar çok olursa onu didikleyen kişi sayısı fazla olurdu, yünler pamuk haline gelene kadar didiklenmeye devam edilirdi. Fabrikalar hayatımıza girdikten sonra bu yünler fabrikada iplik haline getirilmeye başlandı. Artık insanlar hazır iplik almaya başladı, eskisi gibi yorulmaktan uzun zaman harcamaktan kurtuldular. Bir lifeyi yapmak için artık hazır halde ipliği çarşılarından almaya başlandı (KK8).

Life yapımında ilk olarak iki ağaç sayesinde elle örülür. Sonuna geldiğinde üç ağaçla yapılır. Lifenin yapımı bazen iki veya üç gün içerisinde biter, bazen de bir haftayı da bulabilir. Life son zamanda fabrikalarda yapılmasından dolayı insanların bir kısmı evde bu mesleği devam ettirmektedirler. Bu mesleği yapanlar bazıları geçimlerini sağlamak, bazıları ise sevdiği iş olduğu için yapmaktalar. (KK8).

Life Çeşitleri

1- Keskin veya kalın: Keskin lifeye günye ipi (çuval) yünlerle birlikte kullanılırdı, bunlar kalın life olurdu.

2- Yumuşak life: Bu lifeyse sadece hazır hale gelen yünler kullanılırdı. Didiklenen yünler oklu (teşi) aletiyle iplik haline getirildi. Bu aletin başında bulunan dil sayesinde yünler iplik haline gelene kadar oku kuvvetli bir şekilde döndürüldü. Aynı şekilde günye ipliğini (Çuval ipliği) incelemek içinde bu alet kullanılmaktadır.

Life Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Life yapmak için gerekli olan aletler ise üç ince ağaç, işlenmesi için oklu alet, pamukları iplik haline getirmek için olmazsa olmaz malzeme ise köyün yünleridir ve gönye ipliği toz boyayla istenilen kişi için boyanırdı.

2.1.8. Yorgancılık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Türk kültürün eski dönemlere uzanan bir mesleği olan yorgancılık, Türk topluluklarını eskiden geriye kalan el sanatlarından biridir. Yorgan kelimesi kökeni Uygur yazıtlarında (yorgan) olarak geçmektedir (Kevseroğlu, 2017: 22, 23). Yorgan, insanlar yatakta üzerlerine örtmek için kullanılırdı. Bu yorganın içi pamuk ve yünle doldurarak desenli, düz, parlak kumaşlar olmak üzere yorganların çeşitleri vardır. Bu yorganların üzerlerinde elle işlenmiş motifler olur. Bu motifler genellikle hayvan, bitkilerden oluşan motifler yorganların üzerinde işlenir.

Yorganın Yapılışı

Yorgancı mesleği çok detaylı ve titiz bir meslektir. Her bir yanlış yapıldığında tekrar sokulup dikilmesi gerekmektedir. Usta yorgan dikilmesinde bütün parmaklarını kullanır, her parmağın bir görevi vardır. Türkmenlerde yorganın bir diğer adıyla

cüdeliyye'dir. Yorgancı sadece yorganı üretmez, yastığ üzü (yastık kılıfı), çocuk yorganı, cahaz (çeyiz), hallaçlık olmaz üzere çeşitli ürünler ortaya çıkarır.

Yorgancılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Yorgancı mesleğinde kullanılan alet edevatlar dikiş makinesi kumaşları biçip birleştirmesinde kullanılırdı. Dikilecek yorganların yastıklarına göre kalın ince iğneler kullanılır. İskif yüzük yorganlar dikilirken hem hızlı dikmek için hem de parmağı korumak amacıyla kullanılır. Pamuk atan eskiden yay aletiyle yün ve pamuklar elyaf haline getirirdi. Ama bunların yerlerini makinelere bıraktı. Yorgancı sopası yapılan yorgan, yastıkları düzenlemek için kullanılır. Ayrıca makas, metre, mum, sabun, tebeşir, çuvaldız iğnesi gibi aletler de kullanılır (KK9).

Yorgancılıkta, teknolojinin gelişmesiyle birlikte fabrikaların daha fazla öne çıkması sonucu insanların hazıra kaçmalarına neden olmuştur. Fabrikaların kullandığı yünler sağlıklı el sanatı olan yorganın yerini alamaz. Hem içeriği bakımından hem de el işlenişi bakımından elle yapılan yorganın yerini doldurması mümkün değildir. Kerkük'te bu işi yapan ustalar yurt içi ve yurt dışında olan insanların istediklerine göre yaparak gönderirlerdi.

Yorgancılık Ustaları

Kerkük'te eskiden usta Tayip, usta Muhammet Sabır, usta Hacı Şakir, usta Enver, usta Abbas, usta Abdullah, usta Halit yorgancı mesleğini icra eden ustalardandır. Bu ustaların birçoğu ölmüştür. Ama içlerinden usta Aşur halen bu mesleğe devam eden ustalardandır. Bu sanata geçimini sağlamak için değil sevdiği için devam ediyor (KK9).

2.1.9. Palancı (Hamutçuluk–Kedenecilik) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Palancı mesleği Kerkük tarihinde göçebe kavimlere dayanan mesleklerden biridir. Milletlerin göç zamanlarında hayvanlar ağır yük taşıdığı sırada hayvanın vücuduna zarar vermemesi için kullanılmıştır. İnsanlar ihtiyaç duyduğu malzemeleri bir yerden başka bir yere götürmek için atlarını, eşeklerini, katırlarını kullanırlardı. Bu zorlu coğrafi şartlar için yüklerin düşmemesi için palancı mesleği ortaya çıkmıştır.

Palanın Yapılışı

İlk önce palan çuvaldızı ve dik çuvaldız iri çelik uzun iğnelerdir. 15, 25 cm uzunluğunda palan aşamasında dikme işlemlerini yaparlar. Pim yağı (kuyruk yağı) ve caylan boynuzu (ceylan boyunuzu) palan dikişi esnasında çuvaldıza batırılır kalın keçenin dikişini kolaylaştırmakta kullanılırdı. Keffe bir nevi el koruyucu dikişidir, dikerken çuvaldız iğnesinin ele batmasını önlemek için ustalar bunu avuçlarına geçirirlerdi.

Eğe ise sert bir alettir. Tahta, demir, maden gibi eşyaları düzeltmek ve pürüzleri gidermek için kullanılır. Palan demir (haşiye) çil saplarının palanın içerisinde yerleştirilmesinde ve sıklaştırılmasında kullanılır. Palan makası ve bıçak palanları dikiş aşamasında kesme düzeltme ve diğer araçların kesmelerinde kullanılır. Yassı tokmak tahtadan oluşmaktadır palanını içerisine bırakılan çilleri düzeltmek için kullanılır (Kevseroğlu, 2017: 17).

Palan Çeşitleri

1- Binek palanı: Bu çeşit palan, ustalar tarafından titizlikle hazırlanırdı çünkü bu binek palanı binmek için kullanılırdı. Binek palanı kilim veya halıdan yapılırdı. Üzeri desenler motiflerle süslenirdi. Bu tür palanı gezmek için binicilikte cirit spor için yetiştirilen atlara yapılan eyere ve Kerkük'te sadece özel deriden yapılan saraç hayvanların sırtlarına konup bağlanır veya at takımı adı verilen semer yapılırdı (Kevseroğlu, 2017: 15).

2- Yük palanı: Bu çeşit palan yük taşıyan hayvanlar için özel yapılmaktaydı. Sırtlarında taşıdıkları yükler hayvanlara zarar vermemesi için içerisine çul ve keçe arasına çil otu doldurup ardından serme dikilirdi (Kevseroğlu, 2017: 15).

“Palan yapmak için gereken malzemeler keçe, nalı altı denilen gönye veya çöl, ip, çil, katma iplik, kilim gibi malzemelerdir. İlk önce hayvanın sırt genişliğine göre tek parça keçe kesilir ve keçenin üzerine nalın altı biçilir. Takı keçe dayanıklı olması için üst üste konulan çul yandan katma iplikle kullanılmak suretiyle dikilirdi. Çil malzemesi uzun buğday saplar ağzı kısmından doldurularak ardından haşiye veya yan demir aletiyle güzelce bastırılır potu yığılır yani çilden oluşan büzülmeleri düzelir. Doldurulan çulların ardından ağız kısmı dikilir, bu açmadan sonra köprü açma işlemi denilen aşamaya geçilir. Kerkük'te buna hazne yarmak denir. Palan

büküldükten sonra bu işlemde kör makas, palan demir, çuvaldız tahta yassı tokmak kullanılırdı. Bunlar yapıldıktan sonra eteğine hurmalığı döşenir yani (kaburga) yanlarına ve girişine sırtığa edilir. Yani geniş aralıklarla dikilir teyelleme yapılır. Palanın balağı aşağı bölüme çil ile dolar ve ön tarafından yukarda bir diklik yapılır buna palan kaşı denilir. Kaş merkebe sırtında olan ön tarafa gelmemesi için yapılır palanın kaşı genellikle halı ve kilimden yapılmaktaydı. Kaşın altı çuldan yapılan bölümler ise palan eteği veya çuldur. Bunların üzerine ise bir parça güzel kumaş dikilirdi buna da şaplak adı denirdi. Cicim veya kilimden gibi türlerinden dikilirdi buna üzleme(yüzleme) palana kınarlığ (kenarlık) denir. Palanın bu oyuntusu öyle orantılı olmalıdır ki hayvanın üzerine tam olarak otursun palan ustasının hası da işte bu palan yakasından belli olurdu. Palan hayvanın sırtında dengeli tutmak için arkasına kuşkun adı verilen hayvanın bacaklarının arkasına sıkıştırılan bir parça bu kurağa benzer deriden kullanılır karşısında kulp vurulur ve bu kulpa kuşkun bağlanır, palanın karın altında geçen karına bağı aşirtma adı verilen bir kat keçe ve bir kat palastan oluşan bağlayıcı şeritler dikilir. Uç kısımları demir kulplu olan bu şeritler palanın semerin diğer tarafına dikilen halkalara bağlanarak palanın hayvanın sırtından kaymaması sağlar palan böylece hazırlanmış olur” (Kevseroğlu, 2017: 16, 17)

Palan Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Palın yaparken ustalar çeşitli aletler kullanırlar. Bunlar palan çuvaldızı, dik çuvaldız, pim yağı, ceylan boynuzu, keffe, eğe, palan demir (haşiye), palan makası, bıçak, yassı tokmak gibi aletlerden oluşmaktadır.

Palancılık Ustaları

Eskiden Kerkük’te en iyi palancı ustaları başta Usta Tevfik Samet Abdul Gani palancı, İsmail palancı, Behçet palancı, Dayı Abdul Vahit palancı, Usta Süleyman palancı, Usta Zeynel Hırdır palancı, Usta Merden palancı, Usta Refik Palancı, Usta Ali Rıza palancı, Usta Ahmet Merden gibi ustalardan oluşmaktaydı (Kevseroğlu, 2017: 17).

2.1.10. Pambuğcu (Pamuk Atan) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Irak Türkmenlerin pambuğcı veya pambuğcu adıyla bilen pamuk atma mesleğine ayrıca hallaçlık denirdi. Bu mesleği Türkmenler uzun zaman boyunca devam ettirmişlerdi, Kerkük'te halen bu mesleği yapan ustalara rastlanılmaktadır. Bu meslek pambuğçılar, pambuğ atanlar, yorgancılar olarak üçe ayrılır. Eski zamanlarda çok yaygın bir meslekti. Son yıllarda bu meslek kaybolmaya başladı, yerini makinelere fabrikalara bıraktı. Eskiden Kerkük kalesinin Yedi Kızlar kapısının karşısında Bulak mahallesine giden yolun girişinde 18. yüzyılın başlarından başlayarak pambuğçılar bazarı (pazarı) yer almaktaydı. Bu pazarda yan yana onlarca pambuğcu dükkânları kurulmuştu. 20. Yüzyılın sonlarına doğru bu pazarda pamuk satışı ve pamukçuluk mesleği yapılmaktaydı. Son yıllarda bu tarihi pazar varlığını kaybetmiştir. Pambuğçular dükkân esnafları Kerkük'n farklı çarşılarında pamubığcı mesleklerine devam etmişlerdir (Kevseroğlu, 2017: 22).

Kerkük'te pambuğçular adıyla bilen Kerkük'n önde gelen aileleri mevcuttur. Bu aileler ise günümüzde tanınan Türkmen ailelerinden biridir. Ayrıca bu ailelerin yanı sıra başka soyadıyla bilinen Türkmen ailelerden biri de kattanlar olup, Kerkük'n büyük ailelerinde sayılırlar. Kattan, Arapçada pambuğçular anlamına gelmektedir (Kevseroğlu, 2017: 22; Kevseroğlu, 2017: 13).

Pamukçuluk İcrası

Pamuk atan yastık, yorgan, dşek (yatak) içerinden kullanılan yn ve pamukları yay ve tokmakla elyaflama işini yapar. Yay aleti aynı yay gibi bükülmüş diğer taraftan kirişi gergin tutmaya yarayan bir ahşap parçası olan yayın bir ucundan bir uca çekilmiş gergin kiriş yayın uçlarına çivi ya da düğümle bağlanır. Bu alette yn veya pamuğu içine uzatılıp kiriş adı verilen tokmakla vurulur bu esnada tın tın diye sesler çıkar. Bu ses kirişin titreşimlerinde oluşan keçeleşmiş haldeki pamuk ve yn yumakların açar elyaf haline getirir. Zaman içinde bu meslek seyyar olarak çalışmaya başlandı, özellikle mahallelerde yapılan bir meslek haline geldi. Bu sanata son yıllarda Kerkük sokaklarında pek rastlanmamaktadır.

Pambuğcu Ustaları

Kerkük'te eskiden pamuk atan mesleğini icra eden ustalar; usta Tayip, usta Muhammet Sabır, usta Hacı Şakir, usta Enver, usta Abbas, usta Abdullah, usta Halit'tir. Bu ustaların birçoğu ölmüştür. Ama içlerinden usta Aşur hala bu mesleği devam ettiren ustalardandır. Bu sanatı geçimini sağlamak için değil sevdiği için devam ettirmektedir (KK9).

2. 2. Hammadde Olarak Ağağ Kullanılan Geleneksel Meslekler

2.2.1. Kapkapçı (Takunya) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Kapkapçı mesleğini bir ağağ oyma mesleği olarak nitelemek mümkündür. Çünkü bu mesleğin icra edililişinin ana maddesi ağağtır. Bu ağağlar oyma işlemlerinden geçmektedir. Eski çağlardan bugüne kadar süren mesleklerden biri olmuştur. Ama bu da diğer meslekler gibi teknolojinin ve dünyanın gelişmesiyle birlikte kaybolan veya kaybolmaya yüz tutan mesleklerden biri olmuştur.

Kapkapın Yapılışı

Deri kullanılan bir ayakkabı çeşididir. Bu ayakkabı tamamen veya birçok kısmı tahtadan oluşmaktadır. Bu da bazı ülkelerin kültürlerine göre değişir, ister üzerinde bulunan kayışı alt tabanında bunla kaymaması için kullanılan lastik ama yine de yıllar boyunca yapılan yöreye özel kalmıştır. Bu mesleği sadece erkekler icra ederlerdi, çünkü yorucu ve zor bir meslektir. Güçlü kollara ihtiyaç vardır, ağağları kesme oyma işlemleri için eskinde makina olmadığından dolayı bütün işlemler elle yapılırdı. Kapkaplar en fazla hamam, ev, abdest haneler, mutfak ve bahçede kullanılırdı. Kapkapçı kelimesinin anlamı yürürken tak tak sesini çıkarmasından gelmektedir.

Kapkaba Türkiye Türkçesinde nalın veya takunya denmektedir. Mehmet Ali Diyarbakırlıoğlu Nalın Rehber Ansiklopedisi'nde kapkapın tarihteki yerine değinmiştir. Nalın, Arapçada bir çift ayakkabı anlamına gelmektedir. Nalının bir ayakkabı türü olduğu doğrudur ama nalın Arapçada bir terlik türü anlamına gelmektedir.

Kapkabın yapılmasında gereken ana malzeme ağaçtır. Çam ağacı veya saç ağacının altına lastik vurulurdu. Ayrıca kaymasın diye üzerine rengârenk deriler çakılırdı. Kapkabın alçak, orta, uzun olmak üzere üç çeşit türü vardır. Çeşidine göre kalıplar hazırlanırdı. Kapkabın yapılışı ise; önceden iki cüt (çifti) yapılışı iki veya üç gün bazen bir hafta sürerdi. Sonradan Bağdat'tan hazır boyanmış kalıp geldiği için haftada 24 cüt kapkap yapılırdı. Kapkap bahar ve yaz ayları daha çok fazla talep görülürdü. Hem rahat hem de sıcak aylarda giyilmesi güzel olurdu. Kerkük'ten alınıp kuzeydeki şehirlerde, tatil ve piknik yerlerinde satılırdı. Bir nevi turizmde satılıyordu. Bazen yurt dışına turizm amaçlı da satılırdı veya gönderilirdi. Kapkap mesleği, Irak'ta tek Kerkük'te yapılırdı. Üstelik malzemesi başka şehirlerden gelmesi üstüne de bu şehirden başka bir yerde icra olunmamıştır (KK10).

Kapkaçılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Kapkap mesleğinde kullanılan alet ve edevatın hepsi elle yapılırdı. Sonradan makineler ortaya çıkarak, işler kolaylaşmaya başladı. Aletleriyse çekiç, kerpeten, makas, zımpara, keser, bugcu (testere), ege gibi aletlerdir. Teknoloji geliştikçe fabrikalar açılmaya başladı. Bağdat'ta fabrika kurularak kapkabın kalıbını kendileri yaparlardı ve boyayıp bize gönderirlerdi bizde üzerine kayış ve altına lastik çakardık. (KK10)

Kapkap Ustaları

Kerkük'te kapkapçı mesleğini yapan sayılı ustalar vardır. Bunların en önemli ve ömürlerini bu mesleğe adayan eski ustalardan da usta hacı Yunus, usta Kamber, usta Cemal, usta Salah, usta Yaşar kamber gibi ustalar vardır (KK10).

2.2.2. Naccar (Marangozluk) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Kerkük'te marangozluk sanatı eskiden bugüne kadar insanların birçok alanda araç ve gereçlerini ihtiyaçlarını karşılayan bir meslek olmuştur. Bu sanatın kaybolma sebebiyse, gelişen dünyaya ayak uydurmaları ve ustalarca sanatı çok ilerletmeleri, bugün en son modern işler yaptıklarında kaynaklanmaktadır.

Naccarlık sanatı eskiden yapı işlerinde önemli rol oynamaktaydı. Kerkük'ün eski evlerine mimarisine bakıldığında illaki evlerin bazı yerlerini ahşaptan olduğunu

görülebılır. Nitekim eskiden pencereler, kapılar ve merdivenler tahtadan yapılmıştır. Teknolojinin gelişmesi yapı işlerinde etkili oldu beton kalıplar yapı işlerinde kullanıldı (KK11).

Naccarlar mesleklerinde kullandıkları ağaç çeşitleriyle naccarlık alanında kendi aralarında ikiye ayrılır. Biri kaba ağaç işlerini yapan duvar döşeme, tavan, çatı gibi taşıyıcı öğeleri yapana dülger denir. Diğeri ise kapı, pencere, kanatları, raf, dolaplar gibi daha ince öğelerini ve ağaç metal bölmek işlerini yapan doğramacılar denir. Kullanılan ağaç çeşitleri çınar ağacı ve söğüt ağacıdır (Kevseroğlu, 2017: 21).

Kerkük'ün en eski çarşılarından bir olan Büyük Pazar çarşısı kentin en işlek çarşılarından biridir. Bu çarşıda çeşitli meslekler yapılmaktadır. Naccarlar çarşının en sonunda bulunan halvacılar (helvacılar) yanında mesleklerini sürdürmektedir.

1950 yılında Kerkük belediye başkanı Nail Yakubi Zaide'nin çıkardığı yeni kararla naccarlar artık musalla semtine bağlı olan Çay Mahallesinin başından başlayarak belediyenin inşa etmiş olduğu çarşılarda mesleklerini sürdürmüşlerdir (Kevseroğlu, 2017: 22, 23).

Naccarlık İcrası

Kerkük'te naccarlar çeşitli nesnelere yaptıkları için bazılarının yapıları ele alınacaktır. Kerkük'te eskiden kapı girişleri için kilitler yapılırdı. Eski kapılar kalın, sert, çok büyük ve sağlam olduğu için kilitleri de bir o kadar sağlam olması gerekiyordu. Yapılan kilit bir ustalık meselesi idi. Kapıda el geçecek kadar bir delik yapılırdı, bu deliğe heleq adı verilmiştir. Ona üç ve dört dişli ağaçtan veya demirden yapılan kilit ile kapı bağlanırdı. Heleq ise düzeltilmiş kaba ve çok sert 60 cm uzunluğunda bir ağaçtan veya demirden yapılırdı, bir nevi eski sürgü denebilir. Artık bunun sayesinde evin veya hanların kapısı bağlanmış olur ve kilitlenirdi (Kevseroğlu, 2017: 22).

Eskiden yeni evlenen gençler için cahaz (çeyiz) hazırlandığı zaman kadınlara naccarlara gidip ev ihtiyaçlarını sipariş verirdiler. Bu siparişler ise Güzgülü sanduq (aynalı sandık), nakışlı sandık, çay sandığı, beşik, iki tür yapılırdı. 1. El beşik, 2. Yel

beşik, 35 tahta kaşık, aynalı tahtası, (derhuna tahtası) ekmek tahtası ve sofrta tahtası nesnelere yapılırdı (Kevseroğlu, 2017: 22).

Bu gereçlerin yanı sıra halkın ihtiyaç ettiği gereçler de yazı tahtası, elek ve qerbil tahtası (kalbur tahtası), kıyma tahtası, tabut ve teneşir, bunların yanında bazı çocuk oyunlarında kullanılan ahşaptan yapılan araçları naccarlar yaparlardı. Naccarlar bazı tarım işlerinde kullanılan gereçleri de yapmaktaydılar.

Naccarların yapmış olduğu nesnelere şöyledir:

1- El beşiği: Yeni doğan çocukları yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahtadan yapılmış el ile sallanan tek parçadan oluşmaktadır (Bayramoğlu, 1986: 5).

2- Yel beşiği: Bir yaşını doldurmuş olan bebeklere mahsus, üç veya dört parçadan oluşun tahta veya demirden yapılmış, yine el ile sallanır çocuk yatağıdır (Bayramoğlu, 1986: 6).

3- Elek: Un ürünleri veya benzeri başka şeyleri gereğinde, incisini irisinden ayırmak için kullanılan araç, eskiden yerli malı olarak, atkuyruğu kılından yapılırdı. Daha sonraları Avrupa malı tel geldi. Bugün ise şaş kumaştan yapıldığı da görölmektedir. Eleğin iri gözlüsüne (şaş) ince gözlüsüne (tafta) adı verilir, halen kullanılmaktadır. Eleğin ayrıca iki çeşidi daha vardır (Bayramoğlu, 1986: 6).

4- Qarbil (kalbur): Bu tür elek pirinç, buđđay ve benzeri şeyleri içlerindeki garip maddelerden ayıklamak için kullanılmaktadır. Elekten daha büyük ve gözleri daha iri olan eskiden hayvan derisinden meydana gelmiş kalbur yapılırdı. Bugün telden yapılmaktadır (Bayramoğlu, 1986: 7).

5- Serened (kalburun): Bu tür elek gözleri çok büyük olur. Nohut, kuru üzüm ve benzeri maddeleri ayıklamak, irisini ufağından ayırmak için kullanılır. Halk tabakası çoğu zaman birkaç kurşun veya hançer yarası almış olan kişi için (serened haline getirilmiş deyimi) kullanır. Serendin kum, çakıl ve kireç elemeye mahsus türlü çeşitleri de vardır (Bayramoğlu, 1986: 7).

6- İç: Bu alet yün ve pamuk ipliği elde etmeye yarayan bir alettir. Bugün şehir halkının hemen hemen unutmuş olduğu nesnedir (Bayramoğlu, 1986: 7).

7- Ohlav (oklava): Bu alet yufka ekmeğinin hamurunu, durhane üzerinde açmada kullanılan 80 cm kadar boyunda ince özel değnektir (Bayramoğlu, 1986: 8).

8. Bazı: Bu alet hamur yumağını durhane üzerinde açmaya mahsus ortadan kabaca, iki ucu azıcık ince olan ekmek yaparken kullanılan bir nesnedir (Bayramoğlu, 1986: 8).

9- Çamlı sandık: Bu sandık önü resimli çam ile kaplı olduğu için çamlı sandık olarak adlandırılmıştır. Evin görkemli eşyalarından biridir. Bazı maddeler ve bilhassa elbise orada saklanırdı. Her evde veya odada hiç olmazsa bir tane bulunurdu. Zaten o zamanın çok evleri tek odadan oluşmakta idi. Bu sandıkların yüzü resimli tenekelerle kaplı olanına (teneke sandık) denilirdi (Bayramoğlu, 1986: 13).

10- Durhane: Kireç veya tahtadan yapılmış üzerinde oklava veya bazı ile hamur açılan ev hacetidir (Bayramoğlu, 1986: 14).

11- Çırığ (çıkırık): Bu alet iplik sarmaya mahsustur, çocukların buna el dokundurması yasak idi (Bayramoğlu, 1986: 15).

12- Taxça: Yan gözde veya mutfakta duvara yerleştirilen kireç kalıp veya tahtadan yapılmış, kaşıkların geçirilmesi için delikleri bulunan raftır (Bayramoğlu, 1986: 16).

13- Ağaç kaşık: Zamanında kaşıkların çoğu ağaçtan idi. Bir zamanlar aş kaşığı, İran kaşığı hatta yemek kaşığıydı (Bayramoğlu, 1986: 16).

14- Dögeç (Çamaşır tokacı): Çamaşır yıkarken yıkanan eşyaların dövülmesinde kullanılan anlı uzunca tahta parçasıdır (Bayramoğlu, 1986: 18).

15- Cancar: Buğday ve arpayı biçtikten sonra bir hayvan bağlanıp buğday ve arpayı dönüştüren alete cancar denir (KK12).

17- Arabana: Biçilen buğday ve arpa bostandan depolama alanına bu aletle götürülürdü (KK11).

18- Yapa: Buğdayı samandan ayrılmak için kullanılırdı (KK11).

19- Kazma sapı: Toprak kazmada kullanılır (KK11).

20- Kuşa oyuncak: Eskiden çocuklar için tahtadan yapılan bir elle yürütülen oyuncaktı (KK11).

21- Kuran rahle: Üzerine Kur'an-ı Kerim bırakılırdı (KK11).

22- Dolap: Yemekleri saklamak için kullanılırdı (KK11).

23- İskenbil (Sandalye): Oturmak için kullanılır (KK11).

Naccarlık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Naccar ustaların yaptıkları nesnelere kullanırken bazı aletler kullanırlardı. Bu aletler ise; buhçı bıçkı, kerki, çekkuç (çekiç), rende, iskâna, bilav, kelbetin (kerpeten),

günye (çuval), tiz, fut (metre), mastara(cetvel) ve eğeden oluşmaktadır (Zabıt, 1962: 95) (KK11).

Naccar Ustaları

Kerkük'te eski dönemde naccarlık mesleğini yapan çok sayıda usta vardır. Ama bu ustaların birkaçı tanıtılacaktır. Ustalar, Hacı Kemal NACCAR, Şakir Süleyman, Seyit Kasım, Seyit Bayram Naccar, Hacı Ahmet, Muhammed Nuru, Hacı Kerim, Hacı Hurşit, Hacı Muhammet Suphi, Hacı Fuat Ali NACCAR, Usta Tevfik, Hacı Fahrettin Nureddin SALİHİ, Usta Mola Ömer Süleyman YAYÇILI, Usta Hasan İhsan, Usta celil Halil, Usta İzzet, Usta Mustafa, Usta Hasan Refik, Usta Hacı Şükür Salah, Usta Emin, Usta Faik Refik Usta Ahmet ağa, Usta Hüseyin, usta Cuma, Usta Hacı Abdullah, Fazlı Rauf, Hacı Kemal Halil, Namık Muhammet DABBAĞ, Usta Refik Ahmet, Usta Hikmet Şakir ve Cafer Hurşit usta sadece bazı saydığımız ustalardır (Said, 2019: 198-202).

2.2.3. Sepetçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Sepet işleme sanatı Altunköprü kasabasında halk arasında balıkçılık mesleğinden sonra en yaygın mesleklerden biri halindeydi. Bu zor ince mesleği Altunköprü'de özellikle Türkmen kadınlar tarafından yapılmaktaydı. Bu sanatı kasabadaki kızların özellikle bilmeleri gerekmektedir. Çünkü el işlerini bilmeyen ve bilgisi olmayan kızların evlenme şansı da az olurdu. Kasabadaki gençler beğendikleri kızların önceden hangi el sanatlarını bilip bilmediğini araştırırlardı. Kızların da boş zamanlarını yararlı işlerde değerlendirmek için el sanatları öğretilirdi.

Sepet sanatı çok eski yıllara dayanan meslektir. Sepet mesleği insanoğlunun sanayi devriminden önce hayatının her noktasında kullandığı günlük eşyasıydı. Tabi ki bu sepetler evde, pazarda, manavda, bakkalda, bahçede, tarlada, bağda, dağda ve bunun gibi bir sürü işlerde ve yerlerde kullanılmaktaydı. Zamanla bu el işleme sanatının yerini sanayi devrimiyle başlayan fabrikalar almış oldu. Sepetleri hem ucuz hem hızlı biçimde yapmalarıyla birlikte sepetçilik mesleği kaybolmaya başlamış ve zamanla bu meslek kaybolmuştur. El işleme sepet sanatı Irak'ın genelinde bilinen mesleklerden biriydi. Sepetler evde imal edilir ve kasabadaki dükkânlar ve kahvehanelerde satılırdı. Kasabada en ünlü sepet dükkân sahibi olan rahmetli Ömer MENDEN, 1921-

1987 yılları arasında kasabada bu işi yaparmış ayrıca Sinan izzet el sanat ürünleri dükkânın sahibi idi (Saatçi, 2004: 39).

Sepet işleme el sanatı kasabanın tanılmasında büyük bir role sahipti. Nitekim Irak'ın kuzeyinden ve güneyinden gelen insanlar bu kasabayı ziyaret ederlerdi. Bu sepetleri almak ve kasabanın güzel doğasını keşfetmek için gelirlerdi. Turistlik açıdan da kasabanın coğrafi konumu önemli olmuştur. Irak'ın kuzeyini güneyine bağlamıştır. Yoldan geçen insanlar bu kasabada durup bu sepet çeşitlerinden birini mutlaka alırlarmış. Bu da kasabanın ekonomisine büyük katkı sağlarmış. Bugünlerde bu meslek yok olmaya başlamıştır. Bu mesleği halen kasabada icra eden çok az usta kalmıştır. Mesleği devam ettiren ustaların da bu işi yapmaya güçleri kalmamıştır.

Sepetin Yapılışı

Eski çağlardan sepet kullanım alanının daha fazla olması sebebi ile sepetin ana malzemesi doğal ve bitkisel olmasından ibareti. Dolayısıyla yaz ayları sepet işleme daha fazla olurdu, çünkü ana malzemesi buğday, arpa sapları ve hurma sapları olduğu için bunların yaz ayları harman olup biçildikten sonra yerde kalan sapları toplanırdı. Bunların içinde sağ ve ince sapsar ayrılır, yumuşaması ve kırılmaması için suya bırakılırdı. Sapsarı kabukları deste halinde getirilip üzerine ince sapsarla sarılır.

Ayrıca bu sepetlerin renklendirme aşaması vardır. Sapsar büyük kazanlarda kaynayan sıcak su içerisine bırakılır. Bu sıcak sular içine attarlardan alınan renkler bırakılır istenen renge gelene kadar suda bırakılır, ardından sudan çıkarılıp güneşte kurumaya bırakılır ve böylece işleme hazır olur (Altuköprü, 1974: 40).

Sepetlerin işleme ve örülmesi için hazırlanmış olan sapsar örülmeye başlanır, bu örme işlemi bir takım ustalık ve teknik gerektirir. Bu işlemler yapılırken belli adları vardır, kurum adı verilen zemin ve duvar adı verilen kenarlardan oluşmaktadır. Sepetin kurum yeri özellikle sert ve sağlam sapsar ile yapılırdı, bunların içine kuruma sert olması için hurma dalları bırakılırdı, ardında buğday sapsarını birbirlerine geçirilerek işlenirdi. Sepet örme işlemi bitikten sonra rengârenk çeşitli kumaşlarla sapsarın üzerine işlenirdi.

Yıllar sonra bu geleneksel el sanatında doğal ve bitkisel saplarn yerini fabrikalarda üretilen naylon ipler almaya başladı. Bu naylon iplerin hazır olmasından dolayı eskisi gibi birçok işlem yapılmadan örölmeye yapılırdı. Naylondan örölen sepetler ne kadar parlak ne kadar renkli görölmüş olsa da buğday saplarıyla yapılan sepetlerin hiçbir zaman yerini almamıştır, her zaman buğday sapı ile yapılanlar daha fazla tercih edilmiştir.

Sepetler eski çağlardan bugüne dek birçok ihtiyacı karşılamaktaydı. Bu el sanatının çeşitli türleri vardır ve bu el sanatının hayatın her noktasında var olduğu görölmektedir. Bunların her birine bir ad verilmiştir. Örölen sepet türleri kulplu veya kulpsuz olarak da yapılmaktaydı. Bu sepetler nerede ve ne için kullanılacağına göre yapılırdı. Kayığı sepet kayak biçiminde yapılır, iki kulpu vardır kurumu 11 sıra duvar 13, 7 sıra olur. Çanta yarım sapla işlenir düğünlerde ve şenliklerde kızlar ellerinde bulundururlar. İncili sepet Çukur sepet şeklinde yapılır ve yarım sapla işlenir ortasına renkli inciler dizilir. Bavul yine elbise bırakmak için bavul "deliz" biçiminde yapılır. Sini (tepsi) ufak uzunca bir şekilde olur sigara bırakılır. Çerez sepeti yine sinesi şeklinde olur içine çerez tabakları bırakılır. Şapka yarım sapla işlenir, sade veya güllerle donatılır, renkli olur. Hindavi bir çocuk boyunda kapaklı olur, yazlık ve kışlık ağır elbiseler bırakılır. Çeşitli kafesler içine kuş bırakmak için çeşitli biçim ve büyüklükte yapılır. Meyve sepeti yarım sapla işlenir, renkli olur, gül, baklava şekilleri ortasına atılır. Küp kapağı küpe göre yapılır suyu temiz tutar. Kır tabak sade olur, ekmek bırakılır. Çukur sepet elbise için kurum 8-9 sıra, duvar 20-21 sıra olur. Gülden gül bırakmak için yapılır. Çocuk oyuncukları beşik, lellük ve daha çeşitli şekillerde yapılır. 'Alaka Zenbil biçiminde yapılır çocuğun iç elbiseleri bırakılır (Altuköprü, 1974: 40).

Sepetçi Ustalar

Meslekte ün salmış el sanatı ustaları vardır. Kasabada bu sanatı yapan bazı ustalar vardır. Onlardan bazıları ise sepet örmede en çok tanılan ustalar olmuştur. Altunköprü kasabasında Suat Said Şakir, Azav Kerim, Maha Kerim, Suat Hasan gibi birden çok kadın ustalar vardır (İzzettin, 2019: 35).

2.3. Hammadde Olarak Taş Kullanılan Geleneksel Meslekler

2.3.1. Değirmançılık (Değirmencilik) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Değirmen, Kerkük Türkmenlerinin kültürlerinin bir parçası haline gelmiştir. Değirmen mesleği eski çağlardan son elli yıla kadar var olan meslek idi. Sanayi devrimin ortaya çıkarmış olduğu makineler değirmencilik mesleğinin kaybolmasına sebep olmuştur. Yıllar önce insanlar ellerinde bulunan kısıtlı imkânlarla hayatlarını sürdürmek için bazı işler icra etmişlerdir. Bunlardan biri taş değirmenidir. Bununla birlikte ettikleri tahıl tanelerini öğütmeyi başarmışlardır.

Değirmenin, el değirmeni, su değirmeni ve yel değirmeni, dik değirmen gibi birkaç çeşidi de vardır. Henüz makineler üretilmeden önce tahıl taneleri bu aletle öğütülürdü. Bu tahıllardan buğday, arpa, un, bulgur gibi tahıl ürünlerini insanoglu, taş değirmen sayesinde öğütmeyi başarmıştır. Kerkük'te değirmenlerin her çeşidi bulunmaktadır, su değirmeni, el değirmeni, dik değirmenler Kerkük'ün çeşitli ilçe ve kasabaları ve köylerinde görülmekteydi. Yel değirmeni ise Kerkük'te hiç görülmemiştir. Çünkü yel değirmenleri için kuvvetli rüzgârlar gerekiyordu. Yel değirmenleri büyük pervaneli olduğu için onları Kerkük coğrafyasında çalışması pek mümkün olmazdı. O yüzden Kerkük halkı öncelik olarak su değirmenlerinin kullanılmasına özen göstermiştir. Çünkü Kerkük yöresinde birçok çay suları olduğu için bundan faydalanmışlardır.

Kerkük yöresinde bu mesleği eskiden yapan birçok insan vardı. Bu işle uğraşır ve ekmeklerini bu işten çıkarırlardı. Kerkük halkı ilk el değirmeninin Araplar tarafından icat edildiğini rivayet ederler (KK13). Ardından su ve yel değirmeni Türkler tarafından icat edilmiştir. İnsanların bu taşları çevirmek için güçleri yetmediği için su ve yel değirmenleri ortaya çıkmıştır. Eskiden Kerkük'ün bütün evlerinde el değirmeni bulunurdu. Bu değirmenler yarım metre yakın iki taştan oluşurdu, iki taş üst üste bırakılır, alttaki taş sabit taşın merkezine yuvarlak sert demir veya ağaç geçer, üsteki taş merkezinden o ağacın kutrundan az büyük delinir, alttaki taşın üstünde yatay şekilde yerleştirilir. 6 cm boyunda bir ahşap sap ile çalıştırılır (Kevseroğlu, 2008: 31).

Su değirmenleri Kerkük'te Türkmenlerin özellikle en fazla tercih ettikleri değirmen türüdür çünkü bu değirmenleri çalıştıracak birden fazla su çayları vardır. Eskinden su değirmenlerini Hassa Çayına yakın yaparlardı. Zamanında Kerkük'te su kaynağının çok olmasından dolayı değirmenler bu çay ve arklara yapılmıştır. Kerkük'te bulunan ana su kaynaklarını şöyle sıralayabiliriz. Bulava arkı, Tisin arkı, Handak arkı, Saka Hane arkı bulunmaktadır. Ayrıca bu su kaynaklarının sahipleri vardır. Bu arkların tapu senetleri vardır ve sahiplerinin adlarına kayıtlıdır. Her arkın 24 tak his senedi vardır, değirmenler sahip olduğu his senetlerine göre bu arklardan su alırlardı. Değirmenlere ve tarım yerlerine su dağıtım işlemlerine bakan şahsa kerhci denmektedir (Kevseroğlu, 2008: 31).

Değirmançılık Mesleğinin İcrası

Su değirmenleri bir yatay mil düşeyi bir su çarığı yardımıyla çalıştırılırdı. Değirmenleri su üstüne yerleştirmede çok büyük sıkıntılar yaşarlardı. Çarıkların istenen yere düşmesi için çok zorluklar çekerlerdi. Bazen de değirmenleri sallamak için uzun bir değirmen deresinin veya küçük bir seddin inşa edilmesine ihtiyaç duyulurdu. Bu değirmenler ahşap dişli aktarma düzenekleriyle donatılmış su çarklarından yaralanmış, dişlilere bağlanan pervaneler her biri iki metre çapında alttan su değirmenlere degecek şekilde yapılırdı (Kevseroğlu, 2008: 31).

Kerkük halkı su değirmenlerinde suyun giriş yerine nav demektedir. Ağaçtan yapılan çark top suyun akışıyla dönmeye başlar. Top veya çarkın uçlarındaki pervaneler yoluyla dönmeye başlar ve çarka bağlı olan demir çabuk üste üstte iki kat olan değirmen taşını döndürür. Alt taşta bulunan ayak adı verilen bölümdeki Polat (Çelik) yapılı mührenin ortasından bulunan baltada yerleşir, çarkın dönmesiyle çabuk hareket geçer ve taşın dönmesini sağlar. Taş dönerken arasına geçen tahıl tanelerini öğütür ve dantar adı verilen değirmen taşları ise çiftler halinde olan bu yuvarlak taşlardan biri sabittir öteki ise bunun üstünde yatay düzlemde döner tahıl dönen taşın aktarılan tahıl buradan un haline getirilir. Değirmen taşının yıpranan olukları zaman zaman yeniden derinleştirilir ve öğütme bölümünün pürüzleşen yüzeyi düzleştirilir (Zabıt, 1962: 82, 83).

Kerkük Türkmenleri tarafından Kerkük'te inşa edilen su değirmenleri, Kerkük halkının ve civar köylerin yemek ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Zamanında öğütülen

tahıllar karşılığı, yüzde oranında hesaplanırdı. Tahılların piyasadaki değerine göre alınırdı, pahalı ise %5, eğer kıymeti düşük olursa %20 alınırdı. Kurulan su değirmenlerine bağlı olan güzel bir yüksek minare yaparlardı. Bu minare suyun giriş yeri olan nav üstünde yapılırdı. Nav suyu temiz tutmak için, göl haline gelen suyun etrafında bir duvar yapılırdı. Bu duvar koruma işi yanında, iş olmadığı günlerde değirmende çalışanların en mümin kişisi bu minarenin tepesine çıkıp yüksek sesle Allah'tan niyaz diller ve iş isteği için Allah ver değirmene arpa buğday ver çağrısında bulunurdu. Bu çağrı ve duaya Kerküklüler “Allah ver çağrısı” şeklinde adlandırmıştır (Kevseroğlu, 2008: 32).

Dik değirmeni ise Türkmenler tarafından icat edilmiştir. Bu değirmenler en son değirmen çeşidi olarak bilinir. Yerden bir buçuk metre yüksek olan daire şeklinde bir sekü yaparlardı. Bu sekü kireçle yapılırdı ve üzerine bir kırmızı kaya olurdu ve ortasına dikey bir şekilde demir dikilirdi. Bunun üzerine yatay bir şekilde direk ve bu direğin kısa ucu değirmen taşı şeklinde tegere benzer. Bir taş dik olarak tespit edilmiş (saplanmış) ve direğin diğer ucu bir katır sırtına bağlanmıştır. Katır yapılan sekünün etrafında dolanınca bu ağır teker taş da sekünün üzerinde dolandır ve pişmiş olan kışık erzaklarını hazırlarlardı bu aletle erzaklar ise burgıl (bulgur), döğme(yarma), buğdayı döğme (Zabıt, 1962: 82, 83).

Kerkük'te Yerleri Tespit Edilen Su Değirmenleri

Kerkük'te bulunan ve tespit edilen su değirmenleri makinelerden önce insanların erzaklarını ihtiyaçlarını sağlardı. Kerkük'te bulunan otuz beş değirmen tespit edilmiştir. Bunların bazılarının yerleri tespit edilmiş bazıları edilmemiştir, tespit edilen değirmenlerin ilki Orta değirmen, Musalla Mahallesi bugünkü Musalla İlkokulu yanında olan arazi üzerinde kurulmuştur. İkinci Ölüler değirmeni, Musalla Mahallesi bugünkü Molla Salih kasabın apartmanının yerinde kurulmuştur. Üçüncü Yahudiler Değirmeni, bugünkü Şörça Mahallesi önünde olan Sona Gölüne yakın arazide kurulmuştur. Dördüncü ise Mikail Oğlu değirmeni, kadı (kazı) evinin yakınında idi. Beşinci Yunus Peygamber değirmeni, Şaturlu Mahallesi bugünkü İbrahim Camii bugünkü kaka şüşü yerinde kurulmuştur. Kaşkara değirmeni söylenir bu değirmene. Altıncı Sakka Ahmet değirmeni, Musalla Mahallesindeydi. Yedinci, Şeyhler değirmeni, Şeyhler Hasan Çay Mahallesi kurulmuştur. Sekizinci Çalığ

Oğlu değirmeni, bu değirmen 1241 h – 1825 m yılında Kerkük’te Abdurrahman Ağa tarafından yapılmıştır. Dokuzuncu Zeytinlu (Zeytinli) değirmen, bugünkü Rahim Ava bölgesinde kurulmuştur. Onuncu Kırmızı değirmen, İmam Kasım Mahallesinde kurulmuştur. On birinci Tisin değirmeni Tisin bölgesinde idi.

Kerkük’te Yerleri Tespit Edilmeyen Su Değirmenleri

Yerleri tespit olmayan değirmenler ise on Cinler Sakin Değirmeni, Gelen Değirmen, şah Bender Değirmeni, Hıdır Zende Değirmeni, Gâvur Değirmeni, Çift Değirmeni, Handak Değirmeni, Neftçi Zadarlar Değirmeni, Küçük Değirmeni, Büyük Molla Kasım Değirmeni, Canib Değirmeni, Kabalica Değirmeni, Cibraill Değirmeni, Mazı Değirmeni, Derviş Kuta Değirmeni, Silav Değirmeni, Ömer Paşa Değirmeni, Tendürülü Değirmen, Zeynel Hindiyle Değirmeni, Recep Değirmeni, Hacı Bekir Değirmeni, Köşklü Değirmeni, Eşekçi Değirmeni, Büyük Karabaş değirmeni olmak üzerler tespit olmuşlardı ama yerleşim alanlarının gelişmesiyle ve insanların ihtiyaçları fazlalaşınca bunun gibi birçok meslek zaman diliminde kaybolmuştur (Zabit, 1962: 82, 83; Kevseroğlu, 2008: 32).

Değirmancilik Ustaları

Kerkük’te ve ilçe kasabalarda, köylerinde azından on sayı dink¹ bulunmaktaydı. Bunların en eski ustaları ise Usta Ahmet Kamber, Usta Hasan, Usta Seyit Abdullah olarak bilinmekteydi (KK12).

2.3.2. Irgatlık (Duvar İşçiliği) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Irgatlık mesleği Kerkük’te çok eski çağlardan beri bilinen mesleklerden biridir. Kerkük’ün takdire şayan tarihi mimarilerinde, camilerinde, hamamlarında, evlerinde, kahvehanelerinde bu mesleğin ustaları sayesinde titizlikle yapılırdı. Bu mesleği diğer mesleklerden ayrı kılan ise yapılarını ustaların elleriyle yapması ve doğal malzemeler kullanması olmuştur. Irgat işinde ana malzemesi doğal taşlar oluşu yapıları hep güzel alıcı kılmış, ustaların daş (taş)ve kireç kullandıkları yapılarda sanatsal bir iş haline getirmiştir. Kerkük’te taş ve kireçle işlenen yapı işlerine yrgat denilmekteydi. Son yıllara kadar bu ustalar mesleklerin yapmakta idiler ama sanayinin gelişimi ve taş

¹ Yörede değirmende bulunan taşa dink adı verilmektedir (yazarın notu).

yerine fabrikalardan kalıp halinde yapılan beton kullanılması bu mesleği kaybolmaya bırakmıştır.

Irgatlık İcrası

Irgat ustalarının bu mesleği icra ederken taş ve kireç kullanmaları yapıları düzgün olmasını sağlamıştır. Yapıların Kerkük'te bugüne kadar sağlam kalması bu mimarilerin ustalıklı yapıldıklarını bir kez daha göstermektedir. Bu meslek dünyanın gelişmesi ve sanayinin insanların hayatlarına girmesiyle kalmamış bina yapılarına da dokunmuştur. Beton yapıların taş ve kireç yapıların yerini alması eski ustaların mesleklerinin kaybolmasına neden olmuştur. Ustalar bu mesleği icra ederken sabahtan akşama kadar ağızları ve dilleri durmazdı şu cümleleri hep söylerlerdi. “Ver babam, ver daş ver, kirec ver, yalla (hemen) ver, babam ver, di babam”. Bu sözleri söyleyerek istediklerin dile getirirdi. Bazen de ara cümleleri söylerlerdi “yoğurma dur, yoğur sulu yoğur, katı yoğur, yolunda yoğur, ayran yoğur, cebine yoğur, meqmer yoğur”. Hangi çeşit isterse havurlanır (çağırı). Kireç eleyene Meqmer ele, yumuşak ele diyar, daş verene daş olaştır (yetiştir), hurda ver diyar. Kireç yoğuran kürekle teşti kaşar usta eline veren qalfaya (kalfaya) körle usta diyar. Usta işini yaparken kalfa da taşlarla aralardaki delikleri kireç ile doldurur yapı bitirip çırpılır ve kapmal edilir. Bu işlem bitikten sonra duvarlar ağartılır (alçıkların) ev bununla birlikte hazır hale gelirdi (Zabıt, 1962: 103).

Irgatlık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Bu mesleği yaparken farklı alet ve edevat kullanılır. Malınc (malas), mastara (cetvel), şakul, terazi, günye (çuval), het (ip), mih (çivi), teşt(leğen), kürek, külünk, kazma, demir kürek, iskele, balta, kerki, sumba (bir nevi kırcı alet daşları bunla düzler veya kıralardı), ölçüdür bununla birlikte ırgat işi gerçekleşirdi (Zabıt, 1962: 103).

Irgatlık Ustaları

Kerkük'te birçok Türkmen ustaları tarafından ırgat mesleği icra edilirdi. Bunların en başta gelenleri ise Hacı Mustafa Kayacı, Usta Musto, Usta kezim Nakkaş Hıdır, Muhammet Arif, Hacı Osman, Mehmet Kör Muas, Heme Mıçav, İbrahim Abdullah, Hasan Resul Nakkaş, Siddık Bende Gafur, Muhammet Taha, Bende Rauf, Hacı Halil

İbrahim, İlyas Usta, İbrahim Abdullah, Usta Şükür Veli, Usta Fethoş (Fethullah), Usta Celil, Mehmet Coker, Mehmet Ali İbrahim, Usta Emin Bende, Salih Mehmed Bekir(Deli Hasan) Bende Gafur, Usta Ali Resul Nakkaş, İzzet Mahmut Bayram, Usta Cihat Çakkala, Usta Kader Sabır, Osman İbrahim, Usta Refik Emin Benne, Usta Şükür, Usta İsmail Nakış, Usta Hüseyin Abdülgani Saki, Usta Abdül Vahap üzere ırgat işiyle uğraşmışlardır (Saatçi, 2013: 145-154)(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, İnşaat ustaları bölümü: 2011).

2.3.3. Kayacılık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Kerkük'te kayacı mesleği yakın zamana kadar çok parlak mesleklerden biriydi. Kayacılık mesleği Türkmenlere özel meslek olmuştur. Eskiden kayalar Kerkük'ün semtleri ve mahalleri içerisinde çıkarılmaktaydı, musalla, tapa, piryadi en fazla bu mahallelerde taş ocakları vardı. Zaman içerisinde buralarda evler yapılmaya başlandı. Kerkük'ün etrafında kaya madenleri kurulmaya başlamıştır. En önemli kaya bölgelerinden biri Gül Dere bölgesi olmuştur. Gül Dere bölgesi Kerkük'e bağlı olan Dibis ilçesi yolunda bulunmaktadır. Kerkük'te eskiden bütün yapım işlerinde kullanılırdı, bunun en iyi örneği olan Kerkük Kalesi'dir. Kerkük Kalesi kaya taşlarıyla işlenmiştir. Kerkük'ün evleri, hamamları kaya taşlar ile ustalarca yapılırdı. Ayrıca bu kayalar bazı işlemlerden geçip kirece (alçı) dönüştürülürdü. Kayalar işleminden geçtikten sonra kireç hali alıp evlerin iç dış duvarlarını ağartılırdı. Ama maalesef bu da diğer meslekler gibi kaybolmaya yüz tutmuştur. Şu an kayalar sadece eski evlerin onarım ve Arkeoloji müdürlüğü eski tarihi eser binaların onarım işlemlerinde kullanılmaktadır. Sanayi devrimin dünyanın bütün mesleğine etkisi olduğu gibi kayacı mesleğine de büyük etkisi olmuştur. Kerkük halkı evlerin yapısını eskiden yapı işlemlerinde kullanılan kayaların yerine fabrikaların yaptığı hazır beton ve kerpiçle kurmuş, kayaların yerine bu malzemeleri kullanılmaya başlamışlardır. Beton ve kerpiçe daha fazla özen gösterilmesinin en büyük sebeplerinden evlerin yapısında kayaların büyük bir alan almasıdır. Oysa beton ve kerpiç küçük alanlar almaktadır.

Kayacılık mesleği Kerkük'te son zamanlarda ne kadar az talep olsa da eskiden ve bugün de birçok alanda kullanılmaya devan etmektedir. Kaya taşların Kerkük'te birçok çeşidi vardır. Bunların her biri farklı alanda kullanılmaktadır. Birinci beyaz

kaya taşı eskiden evlerin yapısında ve evlerin kireçle ağartılmasında kullanılırdı. İkinci kırmızı kaya taşı evlerin temelleri, türbe taşları, su kuyular bunun gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Üçüncü suman kayasıdır, zamanında yolları yaparken asfaltların altına döşenir ayrıca türbe taşlarında kullanılırdı.

Kayacılık Mesleğinin İcrası

Dağlar ve tepelerden gelen kayalar ise başka işlemler için ayrılırdı. Eskiden ve günümüzde farklı işlem yapılırdı. Eskiden kayalardan dağlardan büyük uğraşlar sonucu ayrılırdı. Bu işlemleri yaparken birçok aşamadan geçirilirdi. İlk aşama dağda delikler açılıp bunlarını içerisine barut doldurulurdu. Deliklere bir şiş sayesinde hurda taşlar doldurulup şiş çıkarılırdı (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Kayacılar Bölümü: 2011). Barutla fitili yapılır uzak bir mesafeye kadar barutla dökülürdü. Barut yer izine Ağızotu denilir (Zabıt, 1962: 104). Dağın tepesinde bulunan kayalar patlamalar esnasında etrafa dağılırdı, ardından diğer işlemler de başlardı. Şimdiki zamanda bu işlem yerine büyük aletler ve kepçe kazıcı aletiyle yükleyici araçlar yapılmaktadır.

İkinci aşama ise kaya taşlarından nasıl kireç yapıldığıdır. Bu aşama kürede gerçekleşir kürenin etrafına mahtar bağlanılır. Mahtar denilen bir taş bir yanda diğer taş diğer tarafta üzerlerine bir taş bırakılır. Bunu üzerlerin taşlar bırakılır sonra açık olan delikleri kapatılır. Sonra da kapa vurulur yani küçük taşlar gözleri tutulmasın diye ardından üzerine yumuşak toprak kaplanır.

Üçüncü aşama petrolden ayrılan bir tür yanıcı madde olan neftiyle yandırılır küreye yüksek basınçlı hava verilir. Hava vermenin sebebi ateşin küre içerisinde siyah duman yapmaması için kullanılır. Küre yakıldıktan sonra ateş yanmaya bırakılır. 48 veya 50, 55 saat sürer kürenin yanması ama küreye ne kadar saat ateş yakılır, yaz ayıyla kış ayları arasında fark vardır. Kürenin yakılmasında dört saat fark oluşur. Bu taşlara birebir ateş vurulmaz eskiden vurulurdu 8, 10 saatte hazır olurdu, şimdiyse bu taşlar kürenin içerisinde ateşin dumanıyla pişmektedir.

Dördüncü ve en son aşama küreden çıkarılan taşlar yere serpilir. İçerisinde hangisi pişmemişse ayrılır pişen taşlar alınır, makineye götürülür, son işlem olan taşları

küçük parçalar haline getirip altında bulunan diğer aletle de ezme işlemi uygulanarak taşlar kireç halini alır. Eskiden bu süreç makine olmadığından ötürü elle ve hayvanlar sayesinde gerçekleşirdi. Kaya parçacıklarını yere serpip sonra da hayvanların arkalarına bağlanan büyük taşla kayaların üzerinde yürütülürdü. Hatta bu taşlar küçük ve kireç haline getirilene kadar işlem devam ederdi.

Eski zamanda madenlerde üç katır, iki taş kıran, dört zembil çeken, iki mardacı ve hizmetçi bir kireç çeken ve sekiz eşek ile idare edilir ve böyle bir maden yedi dalya kireç verebilir. Her dalya altı kutudur bu da 100 keviç olur (ölçü türü) bir kutu 18 hokkadır yani 3 batman, bu da iki keviç sayılır.

Kayacılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Kerkük'te zamanında maden ocaklarında kullanılan eşyalar top, madar, meydan, küre, küskü, kaşuğ, şiş, burgı, tel, barud, balta tohmağı, büyük küskü, külüng, tokmak, kalem zembil, hurda külüng, mecrefe, meydan ortalığı, madar taşı, madar ağacı, şilte, mehmel, kutu, eşek ve katırdır. (Zabıt, 1962: 104).

Kayacılık Ustaları

Bu sanatta Kerkük'te pek çok usta çalışmıştır en önde gelen ustaları ise Usta Sabır, Usta Hasan, Usta Cabbar, Hacı Sait KAYACI, Usta Yaşar Silah Şakir, Muhammet Nuri KAYACI, Şakir Kayacı, İsmail KAYACI, Usta Hikmet, Usta Hacı Muhammet KAYACI'dır(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Kayacılar Bölümü: 2011).

2.3.4. Türbe Daşılığ (Taşçılığ) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

İnsanlık tarihinin vazgeçilmez bir parçası olan ölüm, insan hangi devirde yaşarsa yaşasın elbet bir gün ölüp bu dünyadan geçip gidecektir. Her kavime göre insanlar öldükten sonra bir tür defin merasimleri yapılmaktadır. Kimi ölüyü yakmış, kimi mumyalamış, kimi tepelerde yırtıcı kuşlara bırakmış, kimi de ölüleri tabutuyla denizlere atmış ve bunun gibi birçok defin merasimleri yapmışlardır.

Türbe taşları Türk kültüründe büyük bir yere sahip olmuştur. Türk tarihinde her zaman kutsal makamlar büyük bir önem arz etmiştir. Orta Asya'dan bugüne kadar Türkler mezar taşlarını önemsemişlerdir. Zamanla türbe yapıları değişse de önemini

korumuştur. Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da mezar kültürlerine sahip çıkmışlardır. Mezarlar, insanoğlunun dünyadaki cesedinin kaldığı son yerdir. Türkler yıllar boyunca mezar kelimesinin karşılığını ifade eden birçok sözcük kullanılmışlardır. Türkler arasında en yaygın sözcüklerden bazıları şöyledir; Kesekür, kegür, kugan, oba, bark, kümbet, türbe gibi birçok kelime kullanmışlardır (Qassab, 2014: 11).

Kerkük şehrinde de birçok medeniyetin yaşamasından dolayı çeşitli mezar taşı var olmaktadır. Bu mezar taşları Kerkük şehrinde önceden yaşamış olan Türklerin varlığını ispat etmektedir. Kerkük şehrinde önceden Selçuklulardan ve Osmanlıdan kalan birçok mezar taşlarına rastlanmaktadır. Şehrin birçok yerinde mezar taşlarını görmek mümkündür. Ayrıca Kerkük mezarlıklarında o dönem hüküm süren Selçuklu ve Osmanlılara ait onlarca türbe (mezar) bulunmaktadır. İster komutanı olsun ister din adamları olsun o dönemin büyük ailelerine mensup şahsiyetler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi, Selçuklu hanedanına ait olan Buğday Hatun Kerkük Kalesi'nin tam ortasında yer alan Gök Kümbet içerisinde defin olduğu söylenmektedir (Qassab, 2014: 11). Kümbet, o dönemde Büyük Selçuklular tarafından yapılmıştır. Bu mezar türbelerinin varlığı bugün de devam etmektedir. Türkler genel olarak mezar ve mezar taşlarına her zaman önem vermişlerdir. Mezar taşında gömülen kişinin bilgileri, dua, motifler, ay yıldız işaretleri, ayrıca Kerkük'te bulunan mezar taşları üzerlerinde sözler ve hoyrat yazılarına rastlanmaktadır. Bu yazılar kazınmış bir şekilde taşların veya sandukaların üzerlerine ustalıkla temiz bir işçilikle işlenmiştir.

Kerkük'te mezar taşları titizlikle yapılmaktadır. Ustalar, eskide bu taşları yaptıklarında ustalıklarını göstermekteydiler. Taşları kazıma işlemini yapan ustalar bir sanat eseri yaptıklarını biliyorlardı.

Eski zamanda teknolojinin olmamasından dolayı bütün kazıma işlemi elle icra edilmiştir. Bu mezar taşlarının ana maddesi taş olmuştur. Eskiden kırmızı kaya ve helan taşı kullanılmaktaydı. Helan taşı özellikle Musul şehrinde bulunan kireç taşıdır, oradan Kerkük şehrine getirilip işlenmiştir. Zamanla bu taşların yerini beton ve mermer taşlar almıştır. İnsanlar mezar taşlarını daha parlak göz alıcı taşlarla yapmaya başladı. Geliri düşük aileler mezar taşlarında kalıptan yapılan taşlar tercih

ederlerdi, maliyeti daha ucuz olurdu. Bu kalıplar yapılırken içine bazı malzemeler karıştırılırdı. Çimento, şiş, beyaz çimento, kullanılırdı. Kırmızı kaya, beyaz kaya, suman, mermer, helan taşlarına göre daha uygun fiyatlı olurdu. Bu kalıplar yapıldıktan sonra taşların kurumması için güneşte bırakılır ama mevsimlere göre fark eder. Yaz aylarında daha erken biten kalıplar kış aylarında daha geç kururdu. Türkmen kültürünün bir parçası olan mezar taşlarına ve sandıklara sözler ve hoyratlar yazılır ve bu yazıları eskiden ustalar kendileri taşlara kazırdı. Ama zamanla ustaların ölmesiyle birlikte bu işlemleri yapan çok az usta kalmıştır. Yeni ustalar ya yeni çıkan elektronik aletlerle bu kazı işlemin yapıyor ya da başka ustalara gönderip kazıma işlemini yaptırıyorlar. Bunu yanı sıra yazı yazma işlemi kitabelere bazı hattatlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Irak Türkmenlerinde örf ve adetlerden biri öldükten sonra mezar taşı sipariş verilir. Kişinin ölümünden kırk gün geçmesi gerekir ve kırkıncı gün toprak mezar yerini kalıptan hazırlanmış olan mezar taşlarıyla dönüştürülür, Türkmenlerde bu bir gelenektir (KK13).

Türkmenler, Kerkük'te türbe ve kümbet yapma fikrinin Selçuklulardan kaldığını söylemektedirler. Kerkük'te eskiden kalma birçok türbe vardır. Bunların yapısına bakıldığında büyük bir fark olduğu görülür. Bugün türbe taşlarından bazıları cami kubbesi gibi bir oda kadar büyük, içinde ya bir ya da iki mezar bulundurmaktadır (Qassab, 2014: 11).

Türbe Daşının (Taşının) Yapılışı

Kerkük'te en çok iki tür mezar taşı çeşidi yapılmaktadır. Son zamanlarda bu taşlar İslami dedikleri tek baş şah edesi ve bir sandıktan oluşmaktadır. İkinci çeşidi ise baş ve ayak şah edeler artı bir sandıktan oluşmaktadır. Bu taşların boyları çok yüksek olmaz, baş taşın yüksekliği 90-120 cm arasında, ayak taşı eskinde baş şah edesiyle aynı boyda olmaktadır. Yükseklikleri zamanla başta az 70-80 cm yapılmaya başlanmıştır ama zaman geçtikçe insanlar bir baş bir de sandıktan oluşmaları daha fazla tercih etmeye başlamıştır. Bunların yanı sıra sandık kısmı ise 20-60 cm arasında oluşmaktadır. Son yıllarda Kerkük halkı arasında en fazla mermer taşından oluşan mezar taşları yaygın olmaktadır (KK13).

Türbe Daşıçılığı Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Bu mesleği yaparken farklı alet ve edevat kullanılır. Fite (Şerit metre), kerki, demir kalıplar, kürek, mastara (cetvel), kazma, balta, malınc (malası), eskiden parlatma işleminde zımpara kullanılırdı, ama şu an elektronik cihazlarla parlatılıyor (KK13).

Türbe Daşı Yapan Ustalar

Kerkük'te eskide bu mesleği icra eden ustalar sayılıydı, birkaç usta vardı ve hala da aynı şekilde o ustaların eli altında veya oğulları bu mesleği yapmaktalar. Kerkük'teki taş ustaları Dayı Enver, Dayı Seyfettin, Dayı Macit, Usta Abdullah, Usta Hasan Kaşıcı, Rahmet Hacı Hasan, Usta Rahman, Usta Muhammet, Usta Cuma, Usta Cevdet gibi birçok usta eskiden ve şimdi bu meslekte çalışmaktadırlar (KK13).

2.4. Hammadde Olarak Toprak Kullanılan Geleneksel Meslekler

2.4.1. Çinicilik (Seramik) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Çinicilik sanatı küzeci (Çömlekçilik) mesleğinin parçasıdır. Bu sanat yıllar boyunca Kerkük'te varlığını korumayı bilmiştir. Çinici mesleği, Kerkük'ün eşi benzeri olmayan sanatlardan biri olmuştur. Bu mesleğe bakıldığında zamanında el işçiliği ön planda olan mesleklerden biridir.

Kerkük'ün geleneksel meslekler açısından önemli olmasının en büyük sebebi ise mesleklerin adları şehrin semtleri, mahalleleri, soyadları, aşiretleri bu isimlerden oluşmuş olmasıdır. Bunun en güzel örneği de çiniciler adında Kerkük'te bir mahalle olmasıdır.

Çini Yapılışı

Çinici sanatı eskiden insanların hayatlarında kullandıkları rengârenk yiyecek saklama küplerini (testileri) yaparlardı. Her küp bir iş için kullanılırdı. Tamata suyu küpesi (domates suyu), turşu küpesi, yağ küpesi, et küpesi, doşab (pekmez) küpesi, sirke küpesi, bal küpesi ve peynir küpesi gibi farklı küpler bulunurdu (KK14). Bu küpler birçok alanda kullanılmaktaydı. Ardından küpler bahçelerde gömülürdü. Hangi mevsim için yapılmışsa o mevsimde çıkarırlardı. Çünkü bazı yiyecekler o mevsimde bulunmadığı için yiyecekler küplerde saklanırdı. İnsanlar önceden buzdolapları,

saklama kapları olmadığı için küpler kullanırdı. Bu yiyecekler aylarca küpler içinde hiç bozulmadan kalırdı.

Çinici ustaların yaptıkları küplerin ana maddesi topraktan oluşurdu. Kırmızı topraktan yapılmaktaydı. Küpler hazırlanan çamur toprakları künde gibi kesilirdi. Küp yapılması için tezgâh üzerine bırakılır, tezgâh çanağındaki su ile çamur yumuşatılır. Çarkın üzerinde çamuru ağaç veya bir demir parçasıyla basılmasının ardından elle yavaş yavaş küp haline getirilmeye başlanır. Küpler hazır olduktan sonra üzerlerinde bazı motifler de yapılır, gül veya ağaç resim gibi şeyler üzerlerine işlenirdi (Zabıt, 1962: 99,100).

Bu küplerin içi ve dışı seramikle kaplanırdı, bunun dışını boyağa (boya) içerisine farklı maddeler katılır, kazancıları ateşte yapmış oldukları mis (iletken Bakır) kazanların ateşte ağartılma işleminde bu kazanlar ateşin etkisiyle kabuk atmaya başlar ve kazancılar bu kabukları toplar. Çiniciler kabukları kazancıardan alır, Türkmenler bu kabuklara Tufal derler. Diğer malzemeler ise şüşe (şişe), kırık cam parçalar özel el değirmeni vardır, onunla döğerler. Un haline gelene kadar şişeleri döğerlerdi. Bunların ardından su ve un katarlar daha kalın olması için yoğurt haline gelene kadar bunları ateşte karıştırılırdı. Önceden hazırlanmış olan pişmemiş küpeler bu boyaya batırılırlar. Ardından kuruması için güneşe bırakılır. Sonra küreye bırakılırdı. Küplerin rengi küreye bıraktığında siyahtır ama piştikten sonra rengi maviye dönerdi (KK14). Tabii çinicinin dükkânın içinde üç oda vardı, bu odaların her biri farklı amaç için kullanılır. Birinci çark odası burada çamur işlenir küp halini alırdı, ikinci dolayan bu odada boya hazırlanırdı, üçüncü samanlığ odası bu kısımda ise çini ve küplerin boyaları hazırlanırdı (Zabıt, 1962: 99, 100).

Başka ülkelerde silahla havayla aletiyile boyatılır. Tabi onların boyaması hafif olur Türkmenler gibi batırmazlar, biz batırdığımız için bizim çiniciler daha kalın olurdu. Şimdi pazarlarda buna benzeyen ağaç, fidanlar, sağısı, dekor gibi kullanılan vardır. İran küpe içerisine yağ bıraktığında yağ sızdırır, bazen gelip bana derlerdi yağ sızdırıyor bunun en büyük sebebiyse boyaması hafif olduğundan ötürü bizim küplerimiz gibi sağlam değillerdir (KK14).

Çinicilik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Çinici mesleğinde birçok alet ve edevat kullanılmakta idi. Bunlar, el değirmeni, küre, çarkı, tarak, demir kalem, uzun ağaç gibi aletlerdir.

Çini Ustaları

Kerkük'te çinici mesleği icra eden çok sayıda usta eskide var idi. Bunların en tanılan ustaları ise Rıza Küzeci, Ahmet Küzeci, Abdül Vahit Küzeci, Abdullah Küzeci, Ali Merden Küzeci, Mustafa Küzeci, Kadir Küzeci, Nazım Küzeci, Seyit Latif Küzeci, Nebil Küzeci gibi birçok ustalar bu mesleği Kerkük'te yapıyorlardı (Said, 2019:144, 145)(KK14).

2.4.2. Küzecilik (Çömlekçilik) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Küzecilik, Kerkük'te eski çağlardan son yıllara kadar varlığını korumayı başarmıştı. Küzeci sanatının ana maddesi toprak ve sudan oluşmaktadır. Küzeci mesleği, maalesef diğer meslekler gibi 2003 yılından sonra gerilemeye başladı. Bunun en büyük sebebiyse sanayi devrimi ve teknolojinin gelişmesinin el sanatlarını geride bırakması ve insanların hazır ve daha ucuz nesnelere yönelmesiyle birlikte küzeci sanatına insanların ikbali az olmaya başladı. Küzeci ustaların yaptığı nesnelere genel olarak geç hazır olurdu, yapılması yorucu ve el sanatı olduğu için maliyeti pahalı olurdu. Bu meslek eskiden Kerkük yöresinde halkın birçok alandaki ihtiyaçlarını karşılamakta idi. Bunların en önde gelen su ve yemek ihtiyaçlarını gidermek için yapılan nesnelere küp, şerpe, bardak, tabak gibi birçok nesnelere yapmaktaydılar. Bunların yerini zamanla teknolojinin gelişmesi sonucu büyük fabrikaların ürettiği hazır cam ve plastik bardaklar, tabaklar ve buzdolapları kullanılmaya başlandı. Bunlara talep artmasıyla birlikte küzeci sanatına talep az olmaya başlanmasına, kaybolmaya yol açmıştır. Eskiden küzeci sanatı yaz aylarında işlenirdi çünkü kış aylarında topraktan yapılan eşyalar kurumazdı. Ondan dolayı yaz ayları işlenirdi. Türkmenler, küzeci mesleğini o kadar iyi yapmakta idiler ki Bağdat'ta bulunan güzel sanat enstitüsünde küzecilikle ilgili bir bölüm olup ve günümüze kadar bölümde değerli Türkmen sanatkârlar tarafından dersler verilmektedir. Rahmetli Salman usta ve Adana usta bunların en önde gelen ustalarından biridir (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Küzecilik Bölümü: 2011). Son yıllarda insanlar daha fazla süs olarak küzecilerden saksı, vazo, eşyalarına önem vermişlerdir. Tabii ki Kerkük'te bu

meslek bitmiştir ama Türkmeneli de bulunan Tuzhurmatı ilçesinde bu mesleği bugüne kadar icra eden Türkmen ustaları vardır.

Küzenin Yapılışı

Küze yapımında en önemli ana malzeme Kerkük çevresinden getirilen kırmızı topraktır. Kırmızı toprak Kerkük'te bulunan çeşitli topraklardan bir türdür. Genelde Kerkük'te bu toprağa hür toprak denir. Kırmızı toprak eleme işleminden geçirilerek içinde bulunan taş, iri kum taneleri, sert ve yabancı materyaller atılır, eğer taş gibi iri maddelerden temizlenmezse, topraktan elde edilmiş olan bardaklar, küpler, tabak, şerbeler pişirilme esnasında patlayıp parçalanmaktadır. Bu topraklar elekten geçirildikten sonra taşlardan temizlenmiş bir şekilde bir alana alınır. Burada suyla birlikte toprağı hamur kıvamına gelene kadar taptalar (yoğrulur) bir kenara bırakılır turşasın (mayalansın) diye bir iki üç günün tur şar bunan sonra saman katılır hazır olan çamur toprağa, bazı yerlerde saman katmazlar yerine kulağa giren denilen katılır. Kulağa giren, kamışların içerisinde bulunan tüy ve tohumlara denir. Bunları çamura katılır ve çamuru birbirini tutmasını sağlar. Tabii her nesne yapıldığında bazen saman bazen kamış tohumları katılır. Örneğin küp yapıldığında çamura saman katılması daha iyidir çünkü bu samanlar elekten geçirilip küçük hale gelirdi. Hazırlanmış olan küpler küre içine bırakılır ve çamur içinde bulunan saman kürede yanar yerini küçücük delikler oluşturulur o deliklerinde su sızar rüzgâr (hava) bu deliklerden sızan suya değdiğinde küp içinde bulunan su soğuk olurdu (KK14).

Kerkük'teki küze ustaları nesnelere yaparken yapılan çamura duz(tuz) katarlardı. Tuzun toprağa büyük katkı sağlardı. Çamur içinde bulunan tuz toprağın küre içinde hem pişmesinde ve renk vermesinde yardımcı olur toprağa piştikten sonra Beyaz sarıya benzer küpler elde etmiş olurlardı.

Hazırlanan çamurdan ne yapılacaksa yetecek kadar çamur alınır, çarh (çark) denilen düzeneğe üzerine koyularak çark ayakla döndürülmeye başlanır. Çark döndükçe usta eliyle istediği nesneyi şekillendirir arada bir ellerini suyla ıslatarak çamura daha düzgün bir şekil vermesine yardımcı olur. Tabii bu nesnelere yaparken tamamen yapılmaz çünkü çamurdan olduğu için hemen yakılır o yüzden örneğin bir küpün ilk tabanı yapılır kurumaması için yana bırakılır, ardından kuruduktan sonra karın kısmı

yapılmaya başlanır. Karın kısmı bitikten sonra tekrar kurumaya bırakılır, en son kısım ise küpün ağzı kısmı ve kupları yapılırdı. Böylece küp tamamlanmış olur. Tıraş (tırış) eden aletle küpler, şerbe, tabak, vazo gibi nesnelere bu alet sayesinde fazlalıkları alınır. Ardında istenilen motif ve desenler nesnelere üzerine bu alet sayesinde işlenirdi. Tamamen hazır olan küpler ince bir ip veya tel yardımıyla çarkın taban kısmından kesilir, ardından gölgeye bırakılır. Hazır olan eşyalar güneşe bırakılmaz çünkü bu küpler çamur olduğu için hemen çatlar o yüzden gölgede beklenir. Bir süre kuruduktan sonra güneşe bırakılır sonra pişmesi için küreye bırakılır. Eskiden kara nefte (petrolden ayrılmış bir çeşit yanıcı madde) yakılırdı. Küreler iki veya üç gün yanardı, sonra da kara nefte devlet tarafından yasak olduğu için beyaz nefte veya sanayi de bulunan araba yağlarını beyaz nefte ile birlikte kullanırdık. Bunlara beyaz nefte katmamızın sebebi küre içinde ateş hızla yanması ağır yavaş yavaş küplere zarar vermezdi. Ondan sonra, kürenin altına ağaç parçaları atılmaya başlanırdı. Sonradan şehrin içinde gelişmesiyle birlikte piremize (bir tür tüplü kaz) başlandı. Bu tüplü gazla yakıldığından küreler 10 saat pişerdi eskiye göre daha temiz olurdu, çünkü eski petrol hem çevreyi hem de bizi pislerdi. Eski küreler 30-36 saat arasında yandığı için her yeri kara dumanlar kaplardı yerini piremize bıraktı (KK14).

Küzeci ustaların yaptıkları nesnelere şöyledir. Küp, cerre, şerbe, su tası, melken, tağara, me'cene, İbrik, yazı şerbesi, incene, Leylan cerresi, petrol cerresi, kuyu celhesi, Musul celhesi, dize, kazan kapağı, dönbelek, pühernek, bardak, sağrağ, boyahana küpi, gül sahsı, fis kelibi, etek küpi, bakla celhesi, bada son zamanlardaysa daha fazla süs ürünleri tercih edilmesinden dolayı balkon ve bahçe saksıları, güveç tencereleri, vazolar gibi nesnelere oluşmaktadır (Zabıt, 1962: 99) (KK14).

Bu nesnelere bazılarının ne için kullanılmıştır:

- 1- Cerre:** Bostancılar için bağa gittiklerin kendileriyle götürürler.
- 2- Macana:** Kaptır. Kuş için içine su bırakılır. Kömür ocağı: ağaç atıldığı için üzerinde çay yapılırdı.
- 3- Dize:** Kazan ve kapağı çamurdan yapılmış içinde kelle paça ve nohut katılarak tandır içerisine bırakılırdı. Ekmek yapıldıktan sonra içerisidekiler sıcaklıktan pişer.

Bunun çamuru diğerlerine göre farklı yapılıdır, az pişmiş olur rengi kırmızıya benzer (KK17).

4- İki karın şerbe: İçerisinde bir tane daha karın var suyu daha fazla soğuk etmektedir.

5- Küp: Suyu soğutmak için kullanılır.

6- Çarh (Çark): Çark, eşyaların asıl şekillerinin oluşması için kullanılmaktadır. Daha önceleri hızlı çarkla ayakla çevrilirken şu anda elektrikle çalışmaktadır.

7- İpi: Yapılan eşyayı çarktan çıkarmak için kullanılır.

8- Şiş: Fazlaları eşyalardan almak için kullanılırdı.

9- Ağaç tarak: Üzerinde yapılan motifler ve desenler yapılıdır.

10- Kırtab: Önceden mistendi şimdiyse tenekeden üzerinde etrafında düzenlemek için kullanılır (KK14).

Küzecilik Ustaları

Kerkük'te bu mesleği icra eden çok sayıda usta eskide var idi. Bunların en tanılan ustaları ise Rıza Küzeci, Ahmet Küzeci, Abdül Vahit Küzecioğlu, Abdullah Küzeci, Ali Merden Küzeci, Mustafa Küzeci, Kadir Küzeci, Nazım Küzeci, Seyit Latif Küzeci, Nebil Küzeci gibi birçok ustalar bu mesleği Kerkük'te yapıyorlardı (Said, 2019: 144, 145)(KK14).

2.4.3. Tendürcülük (Tandır) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Kerkük'te bulunan geleneksel mesleklerden biri de tandırcılar olmuştur. Bu meslek insanların çağlardan günümüze kadar devam eden nadir mesleklerden biridir. Eski çağ insanların zorlu şartlar içerisinde hayatta kalma mücadelesinde ortaya çıkmıştır.

Tandır kelimesinin anlamı bazı kaynaklara göre Farsça tenür veya Arapça tennür kelimesinden gelmektedir. Bazı rivayetlere göre içinde yanan ateşten dolayı cehennem ateşi anlamına gelmektedir (Kevseroğlu, 2017: 13). Eskiden hemen hemen bütün evlerde bulunmakta idi. Çamurdan yapılan tandırlar zamanla yerini tüplü gazlı tandırlara bıraktı. Şimdiyse evlerde bu tür tandırlar kalmadı. Evde ekmek yapan çok az halk kesimi vardır. Bunu yapan geliri düşük aileler, hem geçimlerini

hem de kendi elleriyle yaptıkları ekmekler daha güzel ve lezzetli olduğunu söylemektedirler. Ayrıca tandırlarda ekmek yapmanın yanı sıra çeşitli yemekleri tandırlar içerisinde pişirilirdi. Pişen yemekler arasında et yemekleri, kuru bakliyat gibi yemekler tandırda pişirilirdi.

Tendür Yapılışı

Tandır yapımını, Kerküklülere özgü kılan bu mesleğin ustaları kadınların oluşudur. Bu mesleğin büyük ustalarına baktığımızda hepsi kadınlardan oluşmaktadır. Çünkü el işçiliğinin önemli olmasından dolayı bu mesleği kadınlar yaparlardı. Fakat bu mesleği icra eden kadınların günümüze kadar bir kişi kalmıştır. O da Elmas Enver ustadır. Son yıllarda geçimin zorlaşmasıyla birlikte kadın ustalar bu mesleği bıraktılar ya da Allah'ın rahmetine kavuştuğu için erkekler de bu mesleği yapmaya başladılar. Kerkük'teki ustalara bakılırsa şu an hepsi genç erkeklerden oluşmaktadır (KK15).

Tandırıcı mesleğinin Kerkük'e özel olmasının sebebi ise Kerkük toprağıdır. Çünkü burada bulunan topraklar elle işleme işlerinde kullanılır. Tandır da bunlardan biri olmuştur. Tandır talebi sadece Kerkük içi, köyleri ve kasabalarıyla kalmamıştır. Irak'ın kuzey ve güney şehirlerine de tandır gönderilmektedir (KK15).

Evlerde tandır gömme geleneği eskiden Kerkük'te çok yaygındır. Türkmen evlerinin bir köşesinde her zaman tandır gömcek bir yer bulunurdu. Buraya da tendürlüğ denilirdi. Burada tandırlar gömülür tandırın mekânı yapıldığında tandır yavaşça yerine oturtulur ve etrafını külle doldurduktan sonra üstünü çamurla kapatılıp düzenlenirdi. Alt kısmında ise külve denilen küçük bir delik açılır, böylece ateşin sıkışmaması için hava dolaşımı sağlanır ve tandır içinde yanan odunların külleri bu delikten alınır (Kevseroğlu, 2017: 15).

Tandır mesleğinin ana maddesi toprak ve samandan oluşmaktadır. Tandır yapımında kullanılan topraklar eskiden Kerkük'te bulunan madenlerin altındaki çamurdan temin edilirdi. O çamurları suda bırakıp samanla karıştırıldıktan sonra iyice yoğrulur iyi kıvama gelene kadar yoğrulurdu. Ama petrol şirketleri olduktan sonra oralardan

çamur çıkarmaya izin verilmemektedir. Şu an topraklar Kerkük etrafından getirilmektedir.

Tandır yapımına başlamadan önce getirilen topraklar yere serip kurutup elekten geçirilir, taş ve diğer çöplerden arındırılırdı. Elenen topraklar büyük teştlere (leğen) alınıp üzerlerine su bırakılır. Bu toprak güzelce ibinir (suya doyar), ardından tandırların sağlam olması için içerisine saman katılıp iyice yoğurulur ve yoğururken bir miktar tuz da katılır. Toprağın unları iyice yoğurulduktan sonra büyük bir naylona serilir, üzeri örtülür. Hazırlanan çamur hamur gibi turşaması (mayalanmaya) bırakılır, ne kadar mayalanırsa tandırlar ekmeği daha güzel pişirir. Şimdiki ustalar gidip keçi tüyü getiriyorlar saman yerine toprağa katıyorlar bu da hem tandıra zarar veriyor bir de insanların hasta olmasına yol açıyor.

Hazır olan çamurdan ilk önce tandırın tabanı yapılır bir kenara bırakılır. Kuruduktan sonra yavaş yavaş karın yapılır, ardından kuruyunca sonradan ağız kısmı yapılır. Bu işlemler daima elle yapılır, tandır işleminde hiçbir şekilde alet edevat kullanılmaz. Bu işlem böyle devam eder, kuruyup tekrar devam edilir. Hatta bitene kadar bittikten sonra sadece dışarı kısmı çamurlu suyla şerbetlenir. Ustalar, çatlak ve deliklerin kapanması için bu işlemi yaparlar (KK15).

Tabii ki bu meslek bazı meslekler gibi yaz ayında fazla talep görür çünkü yaz aylarında yapılan tandırlar hem daha iyi hem de çabuk hazır olur. Kış aylarındaki tandırlar hava koşullarından ötürü bitmeleri bazen iki ayı sürer, bazen kuruması için içerisinde hafif odun ateşi yakılır ama yaz aylarında en fazla bir haftada biter.

Kış tandırına göre yaz tandırı daha iyi olur bunun en büyük sebebiyse hem çabuk kuruması hem iyice güneşte kalmasıdır. Eski tandırlar 9 yıldan 10 yıla kadar kalırdı. Ama şimdi ateş verildiği zaman hemen çatlamaya başlıyor. Eskiden ustaların çok iyi yapmaları ve toprağa sadece saman katılmasından dolayı uzun yıllar dayanırdı. Şimdiki tandırlar üç yıl dört yıla dayanıyor. Malzemesinde önemli olan da ne kadar çok saman toprağına katılırsa o tandırın dayanması daha fazla sürer. O yüzden eski tandırlar uzun yıllar dayanırdı (KK15).

Tandır Çeşitleri

1- Büyük Tandır: Bu tür tandırın boyu iki metre civarında olur ve karın kısmı geniş olur. Bu tür tandır, içerisinde daha fazla ekmek pişirmek için yerleri büyük olan fırıncılar alırlar.

2- Orta Tandır: Bu tür tandır yerleri küçük olan fırıncılar alırlar.

3- Küçük Tandır: Bu tür tandırlar evde ve köyde kullanmak isteyen kişiler tarafından alınır. Ayrıca bir çeşit çamurdan mangal yapılıır. Üzerinde yemek ve çay yapılırdı.

4- Çay Küresi: Bu küçük küre eskiden elektrik olmadığından dolayı insanlar yatsı ezanıyla birlikte dama (çatıya) çıkardılar ve bunun içine birkaç odun parçası atıp üzerinde çay yapılırdı.

5- Arı Kovanı: Bu kovanlar çamurdan özel olarak arıcılık mesleğiyle uğraşanlar için yapılırdı. Çünkü arılar serini severler ve bu çamur kovanın içerisinde arının balı doğal olurdu.

6- Küreli Manqala (Mangal): Bunun üzerinde hem çay hem de hızlı pişen yemek çeşitleri yapılırdı (KK15).

Tendürcü Ustaları

Tandırıcı mesleğinin özelliği diğer mesleklere göre ustaları Kerkük'te kadınlardan oluşmaktadır. Zamanla bu mesleği icra eden erkekler olsa da bu mesleği en iyi şekilde icra eden kadınlar olmuştur. Gelmiş geçmiş en iyi ustaları şöyle sıralayabiliriz Nuriye Tandırıcı, Emine Kırmancı, Şah Hatun, Elmas Enver, Hanife Süleyman, Rabia Tandırıcı, Aşşahan Habip, Necme Gani Kadriye Tandırıcı, Hasibe Tandırıcı, Dünya Tandırıcı olarak bilinmektedir (Kevseroğlu, 2017: 14, 15) (KK15).

2.5. Hammadde Olarak Maden Kullanılan Geleneksel Meslekler

2.5.1. Altunçı (Altıncı veya Kuyumcu) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Altın sanatı çok eski çağlardan beri dünyanın bütün kavimlerinde takas yöntemi yerine pazarlarda çarşılarında kullanılmaktaydı. Paranın bulunmasıyla birlikte altın sadece takı ve aksesuar olarak insanlarca kullanılmaya başlandı. Paranın yaygınlaşmasıyla birlikte insanların altın alma amaçları değişmiş oldu. Kerkük'te

altın mesleğini icra edenlere altıncı denir. Kerkük'teyse aynı dünyada olduğu gibi altın alımı azalmış oldu ama Osmanlı dönemiyle birlikte tekrar gelişmeye ve insanlar altın almaya daha fazla yönelmeye başladılar. Kerkük halkı arasında bazı dönemlerde ise para yerine tekrar kullanılmıştır. Kerkük'te altıncı mesleğiyle uğraşan insanlar ilk olarak Büyük Pazar'da halvacılar arası ile Hacı Baki Hamamı arasındaki altıncı dükkânlarını kurmuştur.

Kerkük'e 1948 tarihinden sonra Yahudi göçleri sırasında gelen göçmenler, yerli esnafların dükkânlarını satın alıp altıncı mesleğini icra etmeye başlamışlardır. Kerkük'te altıncılar iki büyük çarşıda günümüze kadar mesleklerini icra etmektedir. Bu çarşıdan ilki 1956 yılında Kerkük belediyesi tarafından kurulan Suk Al-asri Çarşısıdır.

Diğer çarşı ise 1800 yılında yapılan Kerkük Kayseri Çarşısı olmuştur. Eskiden bu çarşıda farklı ürünler satılmakta idi. 1990 yılında restore edildikten sonra Kayseri Çarşısı'nın arka kısmı yani Nakışlı Minare Camii tarafına açılan kapı kısmı altıncılar için tahsis edilmiştir (Kevseroğlu, 2018: 14, 15). Ama maalesef Kayseri Çarşısı 2018 Aralık ayının yirmi altısında bilinmeyen nedenden dolayı yanmıştır. Yangının ardından bu çarşı, Türkiye Cumhurbaşkanının talimatıyla birlikte kültür ve turizm bakanlığı olan TİKA tarafından 2019 yılında yeniden yapılmıştır. Böylece orada bulunan altıncı ve diğer dükkânlar tekrardan açılmıştır. Altıncılar mesleği bugüne kadar Kerkük'ün bu iki çarşısında sürdürülmektedirler.

Altın Yapılışı

Bir maden olarak altın öncelikle yer altından çıkarılır, sonra külçe haline getirilerek piyasaya verilir. Önceden altıncılar Kerkük'te külçe altınları devletten almakta idiler. Ama 2003'ten sonra tüccarlarca altınlar hazır bir şekilde başka devletlerden getirilmektedir. En fazla öne çıkan altınlar ise Türkiye başta olmak üzere, İtalya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin devletlerinden getirilmektedir.

İnsanlar daha şık ve görseli olan altınları tercih etmeye başlamıştır. İnsanlar bunları almaya iten sebeplerinden biri hazır altınların hem güzel hem daha ucuza geliyor olması hem de uzun zaman beklemelerinin gerekmemesidir. Tabii bunun yanında

özel müşteriler için de özel talebe göre altın üretimi yapmaktadırlar. Son yıllarda en fazla talep ise isimlerin kazındığı kolyelerdir. Önceden altınlar, devlet tarafından altıncılara özel kota ile verilmekteydi. Altıncılara tahsis edilme işlemi merkez ticaret odası tarafından yapılmaktaydı. Altıncı ne kadar çalışabileceğine ve varlığına göre ticaret odasında hesap oluşturulur ve ona göre bankalardan kendisine tahsis edilen miktarda altın alabilmekteydi (KK16).

Devletten alınan külçe altınlar ilk önce kürede eritilip, sonradan silindirinden geçirilip ve sonra hadde adıyla bilenen aletin deliklerinden geçirilirdi. Bu işlem sayesinde ince veya kalın altın telleri elde edilirdir. Sonraki aşamaysa ateş ve çift aletinin yardımıyla istenen şekil oluşturulur. Altının daha uzun olması için bal mumu sürülür, istenin şekil elde edilene kadar bu işleme devam edilir. Bu işlem bittikten sonra yapılan altın tizap suyuna bırakılır, bu su nitrik asit olduğu için altın yapma sırasında metalleri altından ayırmak için kullanılır. En son işlemse altını eğe yani törpüyle parlatmak olur.

Önceden elle yapılan bu işlemler zamanla yerini özel makinelere bıraktı. Bunların üzerine işlenen motifler eskiden ustalarca yapılmakta ve ustanın ne becerikli ve iyi usta olduğu el işlemlerinde belli olurdu (KK16).

Altıncı ustalarının yaptıkları nesnelere ise, sırğa (küpe), dılmıc (bilezik), bilezîg (bilezik), tesbih (tespîh), boyunbağ (kolye), maşallah (maşalla), hicil (halhal), kemer, üzük (yüzük), gerdene (gerdanlık), zincir, leplik (nazar kolyesi), sancak (rozet), saç tokası, kan kâvır (çingirak), saç pağ ve benzerleridir. Dünya ne kadar gelişse de Kerkük'teki altıncı mesleği her zaman varlığını korumuş ve daha gelişmiştir. Ama maalesef Kerkük'te altıncı mesleğini bilen çok az usta kalmıştır. Bu mesleği icra eden diğerleriye sadece parası olduğu için bu işi yapıyorlar, ama iş altıncılık mesleğine gelince bu mesleğin ne tarihi ne işçiliği bilinmektedir (KK16).

Altınculuk Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

1- Küre: Altın eritme işleminde kullanılır (KK16).

2- Çift: Altının uzatılmasında ve tutulmasında kullanılır (KK16).

3- Hadde: İstenen hacimde altın kalınlığı ve inceliğine göre altın çekilirdi (Kevseroğlu, 2018: 16).

4- Makas: Altını kesme işleminde kullanılır (KK16).

5- Oksijen Pamlı Gaz (Pürümüz): Ateşle altını eritmek ve uzatma işleminde kullanılır (KK16).

6- Bal Mumu: Altına vurulurdu, altın uzatılmasında kullanılır (KK16).

7- Tizap Suyu: Nitrik asitli olan su içerisine altın bırakılır, altına karışan maddeleri ayılması için kullanılır (Kevseroğlu, 2018: 15).

8- Eğe (Polisaj): Bütün bu işlemler bittikten sonra altını parlatmak ve pürüzlerini gidermek için kullanılır (KK16).

Altuncu Ustaları

Altıncı mesleğini Kerkük'teki ustalar Yahudilerden almışlardır. Bunların başında Hacı Abdullah ve Hayri gelmektedir. Sonradan bunların elleri altında ve bunlara bakıp öğrenen birçok usta Kerkük'te altıncılık mesleğini icra etmeye başlamıştır. Bunların en önde gelenleri Usta Molla Hamit Kutup, Nureddin Altunçı, Usta Osman, Usta Muhammet Arif, Mehmet Ömer Hattap, Usta Adnan, Semir Nureddin, Usta Ömer Hattap, Usta fazıl Esad, Usta Hüseyin, Usta Hasan ve Usta Abdülhalik ise eskiden çok altıncı dükkânları olmadığından ötürü evleri, kasabaları, köyleri gezip altın satarmış bir nevi seyyar satıcı olarak altıncı mesleğini Kerkük'te yapmaktaymış (Kevseroğlu, 2018: 17) (KK16).

2.5.2. Çakmakçılık (Ateşli Silahlar) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Çakmakçılar sanatının Kerkük'te Türkmenlerde önemli yeri var idi. Çünkü eşi benzeri olmayan bir sanat idi. Çakmakçılar Kerkük'ün büyük pazarının kalenin Yedi Kızlar Kapısı'nın karşısında bulunan Bulağ Mahallesinden giden yolda çakmakçı dükkânları var idi. Bu dükkânlarda ateşli silahların onarımı yapılır ve satın alınırdı. Eskiden ateşli silahların ateşleme yöntemi fitil ve zemberek ile yapılırdı ama zaman içerisinde yerini çakmakla ateşleme silahlarına bıraktı (Zabıt: 10; Kevseroğlu, 2017: 14).

Çakmakçılık Mesleğinin İcrası

Bu sanatı diğer sanatlardan farklı kılan şey ise var olan silahların onarımının yapılması ve çakmakların dökümünün yapılmasıdır. 19. Yüzyılın ilk yarısında çarpmalı müsademeli ateşleme silahların tekniğini ve silahtan çıkan arızanın onarılması çakmakçı ustalarca yapılmaktaydı. Ayrıca kırılan çakmak parçalarının dökümü yapılırdı. Denilebilir ki, çakmakçılar hem silah onarımı, tamiri hem de dökümcülük işleri yapardı. Bu meslek Kerkük'te son yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. Şu an kaybolmasının en büyük sebeplerden biri 1950 yılından sonra devlet tarafından çıkan kararla artık çarşılarda silah taşıma ve satma yasağının gelmesidir. Bundan dolayı, bu sanatta çalışan usta çakmakçılar dükkânlarını döküm evine dönüştürmüşlerdir (Zabıt, 10, s. 14).

Çakmakçılık Ustaları

Bu mesleği Kerkük'te sayılı ustalar icra etmekteydi. Başta gelen ve Kerkük'te tanınan dökmeçi Vahap Usta ve oğulları bu mesleğin en bilinen temsilcileridir (Zabıt: 14).

2.5.3. Hançerçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Kılıçlık

Türk kültür ve geleneğinde en kutsal simgelerden bir olan kılıç, Kerkük Türkmenlerinde de büyük bir yere sahiptir. Kılıç eskiden Kerkük evlerinde olmazsa olmazlardan biriydi. Her Türkmen evinde kılıç bulunurdu, zamanla kılıçların yerini ateşli silahlar alsa da Türkmenlerin kılıçlara verdikleri önem hiçbir zaman değişmemiştir. Kılıç yapımı Kerkük'te hançerçi ustaları tarafından imal edilmektedir. 19.yüzyıldan bugüne kadar tamir, bakım, süsleme işleri daha fazla yapılmaya başlanmıştır. Kerkük'te kılıç çeşitleri namlu biçimine göre değişmektedir. Düz kılıç, eğri kılıç, burmalı kılıç ve çatallı kılıç gibi isimlerle anılmaktadır.

Kılıcın Yapılışı ve Türleri

1- Düz kılıçlar: Bu tür kılıçlar çoğunlukla çift ağızlı olur ve namluları doğrusaldır. Osmanlı kılıçları arasından düz kılıç pek azdır.

2- Eğri kılıçlar: Bu kılıçların ise namluları eğri olur ve eğri yerinden ucuna doğru incelir.

3- Çatal kılıçların namluları: Bu kılıçların namluları tek ağızlı olur ve eğriliğin başladığı noktadan üç birlik bölümünde iki gövdeli olur. Hz. Ali'nin (Zülfikar) kılıcı bu türdendir. (Lâ feta illâ Ali, lâ Seyfa illâ Zülfikar) Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur, denilmektedir (Kevseroğlu: 17, 18).

Eğri Kılıçların Türleri ve Yapılışı

1- İslâm kılıç: Bu tür kılıçların namlusu ince, eğri ve kavisli olur (Kevseroğlu: 18).

2- Yemeni kılıç: Bu tür kılıç ise İslami kılıçtan daha çok eğri ve kavisli olur (Kevseroğlu: 18).

3- Samuray kılıç: Bu kılıç Japon savaşçılarına verilen adından gelmekte. Kerkük'te yapılan bu tür kılıçlara o savaşçıların kılıçlarına benzeterek ad verilmiştir. Bu kılıçların namlusu özel olarak hazırlanır ve namlunun demiri bir hafta boyunca kürede ısıtılıp dövülerek demir açar, bir kalın polat olduktan sonra, arasına da yumuşak bir demir yerleştirilir. Bir kalın çelik olduktan sonra sulanır ve türlü işlemlerden sonra parlatılır (Kevseroğlu: 18).

Hançercilik

Hançercilik mesleği Kerkük'te Türkmenler tarafından icra edilmektedir. Hançer ve kılıç yapımının İran ülkesinden çıktığı söylenmektedir. Bazen hançer dabanı derler Farsçada volkan daban denmektedir.

Bu meslek ateşli silahların olmadığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Eskiden hançerciler yaralayıcı çeşitli nesnelere yaparlardı, bunlar hançer, kılıç, pıçağ (bıçak) gibi nesnelere. 18.yüzyılın başlarında bu nesnelere Kerkük'ün çarşılarında yapılmaya başlanmıştır. Hançerciler Kerkük'te Kerkük Kalesi'nin Yedi Kızlar Kapısı'nın sol tarafında olan (Gâvurlar) Hanı'nın sırasında bulunur, bu pazar halk arasında Hançerciler Bazarı (pazarı) adıyla anılmıştır ve günümüze kadar varlığını korumuştur.

Önceden bu meslek çok iyi bir yerdedi. Kuzeyden ve güneyden tüccarlar gelirlerdi. Onların taleplerine göre yapardık. Ama son yıllarda bunları başka ülkelerden getirip daha ucuza sattıkları için insanlar onları almayı daha fazla tercih etmeye başlamıştır. Bundan dolayı mesleğimiz kaybolmaya başladı, en fazla hançer kullanan ülkeler arasında İran, Yemen, Umman bulunmaktadır.

Hançerlerin Yapılışı

Hançer: Hançer bir nevi küçük kılıç gibi belden kemere takılı taşınır. Ucu eğri ve sivri olur, kamaya benzer kesici silah olarak kullanılır. Namlusu oldukça kavisli, sivri ve olukludur. Kerkük Türkmenlerinde hançer taşımak eskiden kalma bir gelenektir. Her Türkmen genci eskiden hançer taşırdı, hançerlerin uzunluğu yaklaşık 35-40 santimetre boyundandır. Kesici gövdesi çelikten veya özel sulandırılmış demirden oluşmaktadır. Kerkük'te çeşitli hançerler yapılır ve namlu biçimine göre adlandırılır. Hançerler, daban hançer, kazmin, i'tiyâdi hançer, halıs hançer, bel hançer olarak adlandırılmaktadır.

Hançer Çeşitleri

1- Daban Hançer: Bu hançer seçim önceliğine göre başta gelen hançerlerden sayılmaktadır. En fazla tercih edilen hançer türüdür. Bu hançerin dokuz türü vardır. Bu tür hançerin çeliğinde cevher adı verilen bir madde bulunur. Bakıldığı zaman nakışlı görünür, o nakışlar yapay değil doğal olarak çelikte bulunan maddedir. Bu madde namlu üretiminde demirine su verilerek yapılan soğutma işleminde ve çelikleştirme sırasında sertlik özelliğini alır, çok dikkatli ve titiz çalışılması gereken bir işlemdir. Su verme işlemlerinin reçeteleri "formülleri", hançer ustalarının sırrıdır, ustanın ölümüyle bilinmez hâle gelmiştir. Daban hançerin destesi ise (kabzası) Kerkük ağzıyla gamış ya da manda boynuzundan yapılmaktadır (Kevseroğlu: 20).

2- Kazmin Hançer: Bu hançer daban hançerinin bir çeşididir. Kazmin hançerini daban hançerinden ayıran özelliği daban hançer gibi cevheri görülmemektedir. Çünkü rengi koyu yeşil almaktadır. Kazmin hançerinin namlusu bu özelliği almak için demirine su verilerek çok sert ve esnek bir duruma getirmek için normal bir sıcaklık derecesi verildikten sonra hançerin namlusu kazmin adı verilen özelliğini almaktadır. Bu hançerin işlemi yapılırken demire verilen sıcaklık derecesi miktarından çok önemlidir. Çünkü çok veya az olursa kazmin özelliğini çelik olamaz ve özelliğini kayıp eder. Bu hançerin destesi (kabzası) ise manda boynuzundan yapılmaktadır (Kevseroğlu: 21).

Bu işlemlerin hançere yapılmasının sebebi hançerin kesme kabiliyeti arttırmak ve çeliği özel bir biçimde hızla soğutarak daha çok sertleşmesini sağlamaktır. Böylece kazmin hançeri olur.

3- İtiyadı Hançer (Normal Hançer): Bu tür hançer diğer hançerlere göre çok işlemden geçmez çünkü namlusu demirden yapılmaktadır. İtiyadı hançeri çok işlem görürse demir paslanır. Bu hançer hazırlandığı sırada paslanmaması için demire işlem yapılmaz. Diğer hançerlerde olan özellikler itiyadı hançerinde olmaz, o yüzden normal hançer adını almıştır. Bu çeşit hançerin kabzası manda boynuzundan yapılmaktadır. Bu çeşit hançerin çarşıda fiyatı da diğerlerinden farklıdır, düşük bir fiyatla satılmaktadır (Kevseroğlu: 21).

4- Halis Hançer: Bu hançeri diğerlerinden ayıran özellikleri kısa, namlusu eğri ve çok kavisli oluklu küçük olmasıdır. Destesi de (kabzası da) diğer hançer türlerinden farklı olarak keçi boynuzundan yapılmasıdır. Halis hançerin bir tür bıçak ve hançer olduğu söylenebilir (Kevseroğlu: 21).

Kılıç ve Hançerin Ana Öğeleri

1- Deste (Kabza): Ustalarca yapılan kılıcın ve hançerin destesi bu nesnelerin en önemli parçasıdır. Kerkük'te hançerin ve kılıçların bu parçasına deste veya sap denir. Farsçadan gelen bir kelimedir. Dest Farsçada el anlamındadır. Destinin içinde kalan kısma Kerkük'te el payı denir.

Hançer ve kılıçların desteleri manda ve keçi boynuzlarından yapılır. Bu deste genellikle yuvarlak köşeli, köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen biçiminde veya köşeli olmaktadır. Böylelikle elle tutulması daha rahat olur. Destenin baş tarafları topuz yuvarlak olur, böyle olmasının sebebi elden kaymamasına engel olmaktadır. Desteyi bir yere salabilmek ve silahı bileğe takmak için destenin ucunda ip deliği bulunmaktadır.

Keçi ve manda boynuzundan yapılan desteler özel bir işlemde geçmektedir. İlk önce boynuz kısık ateşe verilir. Bu esnada boynuz mum sürülür, istenilen yumuşaklığı elde etmek için eridikten sonra belirli bir biçim vermek için özel kalıba çakılır, içi ağaçtan dışıysa demirden oluşan kalıp içine boynuzlar oturtulur.

Boynuzların kalıplarda kalma süreleri değişir. Bazen bir iki saat sonra kalıptan alınır bazen iki gün kalır, ardından kalıptan çıkarılır. Bazı boynuzlar halen düzleşmemiş olursa tekrar kalıba bırakılır. Bu sefer boynuz küçük kalıplara oturtulur ve sonra çıkarılır. İstenilen biçime göre şekillenir ve kesilir. Düzleşen boynuz kerki aletiyle boynuzun üzerinde bulunan fazlalıklar alınır ve düzeltilir ardından demir eğeyle hazır olan boynuz düzleştirilir ve hançerin destesi hazırlanmış olur.

Bunun yanı sıra bazı desteler sert ağaçlardan veya demir ve gümüş gibi madenlerden yapılır. Son dönemlerde Kerkük'te hançer ustaları isteğe göre üretim yapmaya başlamışlardır. En fazla istek gören kalın camlardan ve özellikle uçak camından yapılan destelerdir.

Deste hazır olduktan sonra süsleme ve motif işleme yapılır. Desteler bazıları değerli taşlarla süslenir elmas, zümrüt, yakut en fazla kullanılan taşlardandır. Bunların yanı sıra eskiden Kerkük'te metal para olarak kullanılan (fıls) desteye güzellik ve süs için çakılmaktaydı. Bu süslü kılıçlar çok makbule geçer ve beğenilirdi. Bu süslü kılıçların çarşıda değeri satış fiyatları ölçülemeyecek kadar yüksek olmaktadır. En son aşamaysa deste üzerinde motifler yapılır, en fazla yapılan motifler ise deste üzerinde pul çakma, gül, yaprak, ay yıldız simgesi ve kişiye özel bazı simgeler de yapılmaktaydı. Bu işlem tamamlandıktan sonra kömür külü ve yağla deste siyah renge çevrilmekteydi. Kişiye özel olarak istenen renkte yapılmaktaydı (Kevseroğlu: 18, 19).

2- Balık (Balçak): Bu balıklar genellikle demirden olur. Biçimi haça benzer dik uzun çıkıntılılarına deste kolu denir. Kılıçların destesiyle namlusunun birleştiği yerde yer alan balık(balçak) tutan el kısmının silah darbesinden koruyan bir siperliktir. Nadir de olsa kollarından bir aşağı biri yukarı bakan balıklara da rastlanır. Balık yalnız kılıçlarda olur, hançer destesinde böyle bir ögeye rastlanmaz.

3- Namlu: Kılıçların ve hançerin bedeninin ilk yapıldığı ana gövdesidir. Bu gövde daban, demir namlu kesme ve delme işlevini yerine getirir. Namlu biçimine göre düz, eğri çatallı gibi sadece kılıçlarda olan adları almaktadır. Genellikle namlunun genişliği orta bölümde (4,5) veya 5cm uzunluğu ise (95), (97) cm olmaktadır. Kınısız

olarak yaklaşık bir kilogram, belki daha fazla olabilmektedir. Hançerler ise genellikle uzunluğu 35-40 cm olur. Çok kaliteli ve özel olarak hazırlanmış silindirik demir külçelerin tavlama(ısıtılıp) dövülerek uzatılmasıyla oluşturulur. Bu külçeler çeliklerinin kalitesi denenerek saptanmış yörelerden sağlanmaktadır (Kevseroğlu: 19).

4- Zağlamak İşlemi: Kılıç ve hançerin namlusuna yapılan kının derisini parlatma işlemlerine verilen isme denir. Hançer sanatında yapılan “zağlamak” işlemi şap maddesini sıcak suda eritilerek sıvı hale getirilir, sıvı siyah renk aldıktan sonra kılıç ve hançerin hazırlanan namluya vurulduktan sonra o demirin cevheri çıkar. Bu işlemlerden sonra daban kılıçlar veya daban hançeri daban özelliğini alır. Kının da derisi zag maddeyle çok güzel parlatılır (Kevseroğlu: 19).

5- Kın veya (qablğ) Kılıf: Kın, kılıç ve hançerin kullanılmadığı zamanlarda içinde korunduğu zarftır. Osmanlı Türkçesinde Arapçası (qılâf) kılıf sözcüğü de kullanılmaktadır. Kerkük’te kın, (qablğı) sözcüğü de kullanılmaktadır. Hançerin kını (kılıfı) bir çeşit ağaçtan yapılır buna da direk denir. Ortadan kerki aletinin yardımıyla ikiye bölünür. Bundan sonra direğin parçası kerkiyle taranır direk hançerin kalıbına göre yapılır. Sonra ikiye bölünen direğin bir parçası buğçu (testere) aletiyle yarıdan ayrılır. Yarıdan ayrılan parça üzerinde hançerin çizimi yapılır. Bu aşamadan sonra ağaç parçası üzerinde şekli çizilen hançerin çizildiği kadar ağaç kerpetenle iki parçaya bölünür. Ağacın her iki parçasının içi oyulur. Oyma işlemi bittikten sonra iki parçayı birbirine yapıştırmak için tutkal kullanılır. Önceden un çirişi vardı, onu kullanılırdık birbirine yapışması için un çirişi kalmadığı için tutkal kullanılmaya başlandı. Ardından üzeri bir ipe iyice bağlanır, kuruması için bir gün bekletilir. Birbirine yapıştırma işlemi bittikten sonra kılıf eğeye vurulur daha saf ve temiz olması için bu işlem yapılır. İki parça ağaç birbirine yapıştırıldıktan sonra orta yeri boş kalır. Böylece oraya hançer tam oturur çıkması ve girmesi kolay olur. Hançer kılıfını tamamlamak için en son işlem olan kılıfı sağtıyan yani kuzu derisini dabağ hanada iyice dabığı olup, böylece kılıfı deriyle kaplanır ve böylece bütün işlemler tamamlanır (Kevseroğlu: 19, 20).

Pıcahçı (Bıcaakçı)

Kerkük'te halk tarafından günlük işlerde ve evde kullanır. Bazen de kesici silah olarak kullanırlar. Eskiden bazı keskin bıcaaklar berberler tarafından tıraş için yine itti (keskin) bıcaaklar da yapılırdı.

Pıcah (Bıcaak) Yapılış

Bıcaağın keskin olması için keskin kısmı çelikten yapılır, sapı için de koç ve manda boynuzu kullanılır. Sebebi, dayanıklı olmasıdır. Hem bıcaağın güzel, kibar görünmesini hem de hafif olmasını sağlar. Boynuzların önce ocakta daha sonra ege yardımıyla fazlalık yerleri atılır ve boynuza şekil verilir. Örs ve çekiç yardımıyla bıcaağın ağızına dövme yapılır. Ege bıcaak atölyesinin en önemli aletlerinden biridir. Yapılan iş, mengene ve el takımlarına bağımlıdır. Örneğın, bıcaağın ağızının dişini açmak için bıcaak mengeneye sıkıştırılır, el takımlarıyla da işlenir. Bıcaak atölyesinde bir de çap tezgâhı vardır. Bu tezgâhta demir ezilir. Demir tezgâhının çeşitli taşları vardır. Taşlama tezgâhının ilk işlevi bittikten sonra parlatma taşları vardır. Bunlardan bir tanesi keçedir, keçenin bıcaakçılık dilindeki karşılığıdır (Kevseroğlu: 23).

Kerkük'te Pıcahçı tarafından yapılan bıcaak çeşitleri.

1- Bel Bıcağı veya Hançeri: Bu tür hançere Kerkük'te bel bıcağı adı verilmiştir. Namlusu diğeri hançerlerden kısa olur kabzası da manda boynuzundan değıl keçıboynuzundandır hem de eğri imal olur (Kevseroğlu: 23).

2- Çapacağ (Satır): Kerkük'te hançerçiler tarafından yapılan Kerkük ağızıyla çapacağ denmektedir. Çapacağ et kesmeye, kemik kırmaya yarayan ağır bir tür bıcaaktır. Çelikten yapılır kabzası da tahtadan olur (Kevseroğlu: 23).

3- Türlü Pıcaak (Bıcaak): Kerkük'te hançerciler arastasına çok türlü Kerkük ağızıyla pıcaak (bıcaak) imal olur bu tür pıcaakların namlusu çelikten oluşur, paslanmaz. Sapı (destesi) ise tahtadan veya davar boynuzundan yapılır. Kesme işlerinde kullanılan keskin ağızlı alettir (Kevseroğlu: 23).

4- Kalem Taraş: Çep pıcağı karpuz pıcağı bu tür bıcaak biraz uzun olur yaklaşık 50cm boyunda yapılır, en çok bakkallar ve karpuz satan dükkânlarda bulunur (Kevseroğlu: 23).

5- Kama: Kerkük'te hançerciler arasında kama adıyla bilinen bir tür bıcaak ve silah olarak imal edilir. Çarşıda satılır alışverişi yapılır. Kama eskiden silah olarak

kullanılan ucu sivri, iki ağız da keskin uzun bıçaktır. Uzunluğu 40-45 santimetre olarak yapılır kısası da yapılır (Kevseroğlu: 23).

Namlusu ise sert çelikten düz olarak yapılır eğri olursa hançer sayılır. Sapı veya kabzası ise manda boynuzundan veya tahtadan yapılır. Bir tür kama da yapılır kabzası aynı çelikten olur ona bez kumaş sararak sap yapılır.

Pıçahçı esnafların yapımı sırasında hem demircilik hem marangozluk hem süsleme işlemlerinden geçtikten sonra, hançerin ve kılıçların son halini vermek için kullanan önemli gereçleri vardır.

Deste (Kabza) Yapımında Kullanılan Araç-Gereçler

1- Kalıp: Kalıp aleti deste yapımında kullanılır. Desteler genellikle manda boynuzundan yapıldığı için boynuzu düzeltme sırasından kalıp denilen gereç kullanılır. Önce boynuz ateşe verilir, yumuşak duruma geldiği zaman hemen kalıba(çakılır) bırakılır. Birkaç saat kalıp içinde kaldıktan sonra boynuz düzleşir isteğe göre uzunluğu kesilir ve deste işlemleri yapılır. Kalıplar isteğe göre yapılır, düz ve eğri olur demir veya sert ağaçtan yapılır (Kevseroğlu: 22).

2- Kırıpken (Keski): Kerkük'te hançerçi ustalar, deste ve kın yapımında yontma ve tarama işlerinde kullandığı araca kırıpken adını vermiştir. Kırıpken (keski) ağaç taş, metal, yontan tarayan ucu keskin çelik alettir. Tarama kesme işlerinde üzerine çekiçle vurularak istenen şekil metale verilir. Kırıpkenin düz, oluklu, ince, kaba gibi farklı türleri vardır. Bunun yanında hançercilerin taramak için kullandığı bir diğer araç da kaşacaktır (Kevseroğlu: 22).

3- Top Rende: Top rende kın yapımında kullanılan kın tahtasını pürüzsüz duruma getirme, biçim verme ve tarama işlemlerinde hançerici ustaların kullandığı bir tür araçtır. Eskiden top rende tahtadan yapılırdı, üzerine küçük delikten çıkan kesici bıçakla tarama rendeleme işi yapılmaktaydı (Kevseroğlu: 22).

4- Parlatmak İşlemleri

Kılıçlarının ve hançerin namlusunu parlatmak için kullanılan araçlardan bazıları şunlardır:

Maskal: İncir ağacından yapılır namluya mıskalı sürtmekle namlu parlar.

Tehelek: Maskala benzer bir araçtır namluyu silme işlemlerinde kullanılır.

Malınç: Bir tür sert taştır, namluyu parlatma ve bilemekte kullanılır.

Bilav Daşı (Bileği Taşı): Namluyu bilemekte kullanılan ince taneli sarı şisttir. (Kevseroğlu: 22).

Diğer Aletler: Hançer ve kılıç yapımında kullanılan önemli araçlar yanında çok sayıda küçük araç kullanılmaktadır. Örneğin ege, çekiç, kalem, kerki, (ucu yassı), (keser), pileyiz (pense), matkap, delgi ve diğer el aletleridir. Yaklaşık 72 el aleti kullanılmaktadır.

Geçmişten bugüne Kerkük'te hançer ve kılıçlarıyla tanınan ülke genelinde ün salmış ustalar vardır. Birçoğu yurt genelinde hançer ve kılıç sanatında başarı sağlamışlardır. Eskiden Bağdat'ta her yıl kurulan fuarda yurt genelinde el işleri sergisinde her zaman Kerkük hançer ustalarının başarısı öne çıkmaktaydı. Bu başarıların karşılığı olarak cumhurbaşkanının kendilerine sunduğu ödül her zaman Kerkük ustalarına layık olurdu.

Hançerçi Ustaları

Tanınan Hançerçi ustaları ise; Sabır Salih HANÇERÇİ, Sabır Usta HANÇERÇİ, Namık HANÇERÇİ, Halil HANÇERÇİ, Hamdiye HANÇERÇİ, Garip HANÇERÇİ, Kâmil HANÇERÇİ, Burhan HANÇERÇİ, Mehmeddin HANÇERÇİ, Tahsin Enver HANÇERÇİ, Lal HANÇERÇİ olarak sıralanabilir. Eskiden bugüne kadar ustaların oğlu veya torunları bu sanatı sürdürmekteydiler. Bu meslek hep aile içinde sürdürülmüştür. Bakıldığında bu mesleğe devam eden usta Hacı Kâmil HANÇERÇİ Kerkük'te bu sanatın en son ustasıdır (Kevseroğlu: 23) (KK17).

2.5.4. Demircilik Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Demircilik, Türk toplulukların kültür simgelerinden biridir. Nitekim Türklerde demircilik sanatı ayrı bir yere sahiptir. Türk devletlerinin ataları demirci mesleğiyle

bilinirdi. Tarih boyunca örnek verilecek olunursa Oğuzlar, Moğollar, Şamanlar ve Göktürkler olmak üzere ataları demirci idiler. Ergenekon destanında demir dağın eritilip oradan yol aldığı bilinen Göktürkler ve o günü kutsal bir gün olarak kabul edilmesi anlatılmaktadır. Demir dağı eritip Ergenekon'dan çıkan Türklerde demir dövme ve demir işleme sanatının özel bir yeri vardır. Nevruz geleneği, Ergenekon'dan çıktıktan sonra o günün kutsal olarak ilan edilmesidir. Bu kutsal günü her yıl Türk toplulukları demir döverek kutlamaktadır. Bu gelenek halen Türk topluluklarında sürdürülmektedir.

İnanışlara göre demircilik sanatını insanlara Hz. Davut peygamber öğretmiştir. Bundan ötürü de Hz. Davut demircilerin piri olarak bilinir. Aynı zamanda Hz. Davut demircilik sanatını icra ederken demir sıcakken eliyle tutarmış ve kesermiş. Bir rivayete göre kelbeten (kerpeten) aletinin Hz. Davut peygamberin yanında çalışan gâvur bir çırak bulmuştur. Günlerden bir gün Hz. Davut Cuma namazına gider. Gâvur çırağı ise kerpeteni dükkânın önünde oturan köpeğin ayağına bakarak yapmıştır. Köpek dükkânın önünde ön ayaklarını üst üste koyarak oturuyormuş. Çırak, köpekten ilham alarak bu aleti üretmiş (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Demircilik Bölümü: 2011).

Demircilik mesleği Türk Dünyasında olduğu gibi Kerkük'teki Türkmenler arasında da yüksek bir yere sahiptir. Kerkük'te en başta gelen sanatlardan biridir. Bunun yanında Türkmenler arasından tanınmış meşhur "Demirci" ailesi vardır. Kerkük'te demirciler arastası Halvacılar Pazarında bulunan Numan Caminin sırasında kurulmuştur. Günümüzde de halen demircilik mesleğini koruyan ustalar aynı eyerlerini ve mesleklerini icra etmekte. Demircilik mesleğinde çalışan ustalar demirle yapılan nesnelere üretme ve onarma işlemlerini yapmaktadır.

Demirci ustaların zamanında Kerkük'te yaptıkları nesnelere, orağ(orak), çift demiri, bel, kerki, cancar baltası, balta, tokmak, mecrefe, demir kazuk(nal) mih, şiş, bihav, zincir ve diğer nesnelere. Günümüzde demircilik mesleği diğer mesleklere göre teknolojinin gelişimine ayak uydurmaya başlamıştır. Gelişen teknolojiyle birlikte farklı nesnelere üretmeye başlamıştır. Demirci ustaları bunun yanından farklı aletler

kullanarak mesleklerini icra edip bu mesleği gün yüzünde tutmayı başlarmışlardır (Kevseroğlu, 2017: 20).

Demircilik Mesleğinin İcrası

Demircilik sanatında hammadde olarak adından belli olduğu gibi demir kullanılmaktadır. Bu demirler hurdacılardan temin edilmektedir. Demirden üretilen ürün tavlama işlemine başlamadan önce küreyi ısıtmak için küreye kömür atılmaktadır. Eskiden kömür madenlerinden temin edilmekteydi. Şu an kömür yerine kara petrol kullanılmaktadır. Kara petrol kullanma sebebi ise madenlerden kömür gelmemesi sonucu ustaların alternatif yola başvurmalarıdır. Kürede bulunan kömür ısıtıldıktan sonra hurda demir parçaları eritip istenen ürünün biçimi yapılmaya başlanır. Köre üzerine bırakılan demir kor halini aldıktan sonra zında (örs) üzerinde çekiç yardımıyla dövülerek istenilen ürüne göre demir biçimlendirilir. Ardından sertleştirmek üzere suya bırakılır, tekrar çıkartılıp küreye bırakılır. Demir bu işleme böyle devam eder, hatta istenen ürün tam şeklini alana kadar işlem sürer.

Demirci ustaları eskiden çeşitli nesnelere üretmekte idi. Bu nesnelere örnek olarak eski yıllarda insanların tarım işlerini ve günlük işlerini yapan araçlar üretilirdi. Zaman içerisinde bunların yerine başka nesnelere üretmeye başlayan demirci ustaları hali hazırda bazı tarım araçlarını üretmektedirler. Bu araçları özel isteklere göre yapmaktadırlar.

Demirci ustalarının yaptıkları nesnelere şöyledir: orağ (orak), çekiç, tırpan, bel(kürek), kazma, demir yaba, hırmasa, mecrefe, beş demir, cancar (cercer), zincir, kelepçe, demir kazık, kalın kaba mih, firengi, kıl (kilit), balta, faka, çekiç demir, tokmak, havcar (saban), kerki, cüt demiri, maşa, kazancı makas, çapacag, kalem çekiçten oluşmaktadır. İnsanların bütün ihtiyaçlarını karşılamaktaydı (KK18) (Kevseroğlu: 20).

Demirci ustalarının yaptığı ürünlerin her biri bir tür işlemle geçerek yapımı tamamlanmış olur. Örneğin çekiç yapımı, ilk önce küre ısıtılır ardından kürede hurda demirler eritilir. Kürede ısıtılan kor halini aldıktan sonra küreden kelbetin aletiyle zında üzerine alınarak dövme işlemi uygulanmaya başlanır. Demir dövme işlemi iki

kişi tarafından yapılır, bir eliyle kelbetin aleti yardımıyla demiri tutar diğer eliyle de yan çekik denilen aletle demiri döver, diğer kişiyse ustanın karşısında durur elinde bulunan karşı çekik denilen aletle demir dövölerek istenen şekli verme işlemleri yapar bu işleme tekrar devam edilir. Bu işlem sırasında demirin sertleşmesi için demire su verilir. Bu işlem istenen şekli elde edene kadar tekrar tekrar devam eder. İstene şekli alan çekik kürede ısıtılır tekrar zında üzerine alınarak çekice sapın takılabilmesi için sap deliği delinir. Küreden çıkan demirin ortasına demir delen oturtulur. Ardından çekikle dövölerek ortasından sap için delik açılır. Böylece çekik yapımı tamamlanmış olur. Tabii her ürün farklı farklı işlemlerden geçerek üretilmektedir (KK18).

Demircilik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Demircilik mesleğinde çalışan ustalar üretim sırasında çeşitli alet ve malzemeler kullanarak sanatlarını icra etmişlerdir. Kullanılan alet ve malzemeler ise küre(ocak), maşa, su kabı, çekkuç (çekik), zında, eğe, sümbe, kelbetin(kerpeten), yarma, yan çekkuç, karşı çekik, kabak başı çekkuçten oluşmakta idi. Bu malzemeleri ve aletleri kullanarak günümüze kadar mesleklerini sürdürmüşlerdir (KK18) (Kevseroğlu, 2017: 20).

Demirci Ustaları

Kerkük'te demircilik sanatını icra eden çok sayıda usta vardır. Kerkük'te en fazla tanınmış ustalarsa şunlardır: Mustafa Muhammet DEMİRCİ, Abdurrahman DEMİRCİ, Hacı Ömer DEMİRCİ, Seyit Mehmeddin DEMİRCİ, Nazım Ahmet DEMİRCİ, Hacı Kudret, Hacı Said, Ömer QIFILCI, Usta Namık, Usta Osman, Usta Vahit, Hacı Tefik, Usta Refik, Usta Muhammet Şerif, Usta Yakup, Usta Necat, Usta Saba Usta Feyzullah, Neşet ustadan oluşmaktadır. Bu ustalar gibi birçok usta Kerkük'te demircilik mesleğini icra etmiştir (Kevseroğlu, 2017: 20) (KK18).

2.5.5. Gümüşçülük Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Gümüş mesleği doğadan çıkan madenin işlenmesinden ortaya çıkan meslek çeşitlerinin bir türü olmuştur. Türk kültürünün süs ve takı takma geleneği Türklerde en çok kıymet verilen geleneklerinden bir parçadır. Kerkük Türkmenlerinde gümüş mesleği eski dönemlerde fazla rağbet görmemekte idi. Türkmen halkı arasında altına

çok fazla talep vardı. Ama son yıllarda Kerkük'te diğer mesleklere göre en fazla ikbali olan mesleklerden biri haline gelmiştir. Bu durumun en büyük sebebi ise altın fiyatlarının artması ve el işçiliğinin azalmasından dolayı insanların gümüş takılara ve süs eşyalarına daha önem vermesidir.

Gümüşçülük Mesleğinin İcrası

Gümüş ustaların yaptıkları takılar ile altıncı ustalarının yaptıkları takılar benzerdir. En başta gelen takılar, kolye, üzük (yüzük), sırğa (küpe), nazar kolye gibi takılardır. Kişiyeye özel veya önceden hazırlanmış takılar ustalarca özenle tasarlanır. Kişinin istediği ayar yapılır ama genelde gümüşün ayarı 925 olarak bilinir. Bu tasarımları yaparken istenen takılar üzerine işlenen motiflerin hepsi ustanın kendi kafasında yarattığı tasarımlardır. Bazen müşterilerin kendi istediği tasarımlar da yapılmaktadır. Gümüş mesleğinde birden çok ürün yapılmaktadır. Her ürün tasarımı ve yapımında farklı aletler kullanılmaktadır. Bu mesleğin günümüzde kaybolmaması ve daha fazla tercih edilmesinin sebebi çeşitli ürünlerin olması ve dünya pazarının gelişmesi en büyük katkı sağlamış ve gümüşçü mesleğini ayakta tutabilmiştir (KK16).

Gümüşçü mesleği ana maddesi madenlerden çıkarılan gümüşlerdir. Bu gümüşler külçe haline getirilip satılmaktadır. Külçe halindeki gümüşler tüccarlar tarafından alınıp Kerkük'e getirilir. Burada tüccarlar tarafından satılan gümüşü ustalar ihtiyaçları kadar almaktadır. Gümüşün işlenişi, takıların yapım aşaması ve türleri altın yapım aşaması gibi aynı işlemlerden geçmektedir.

Tüccarlardan alınan külçe gümüşler dükkânlarda hazır bekletilir. Müşteri geldiğinde müşterinin talebini erken bitirmek için ilk önce kürede eritilip sonradan silindirden geçirilir. Sonra hadde adıyla bilinen aletten istenen gümüş tel halini alması için geçirilir. Sonraki aşmaysa ateş ve çift aletin yardımıyla istenilen şeklin verilmesidir. Gümüşü yaparken en önemli nokta ateşe fazla tutulmamasıdır. Çünkü tel halinde olan gümüş fazla ısıya dayanmaz altın gibi hemen erir. Arada gümüşün istenen şekilde olması için çifte ve ateş yardımıyla kıvrılır. İstenen şekil elde edilene kadar bu işleme devam edilir. Gümüş takılarda tel ne kadar ince işlenirse tasarımlar o kadar değerlenir.

En son işlemse gümüşü eğe yani törpüyle parlatmak olur. Öncende elle yapılan bu işlem zamanla özel makineler tarafından yapılmaktadır. Bunların üzerine işlenen motifler ustalarca yapılmakta ve ustanın ne becerikli ve iyi usta olduğu el işlemlerinde belli olmaktadır. Örneğin ustaların yaptıkları yüzük, kolye, bileklik gibi takı tasarımlarında öne çıkan tasarımların şekillileri çecik, ay, yıldız, ad, yaprak, nazarlık, kalp olur ve bazen de bunların üzerlerini özel taşlar işlenir böylece hazır olanlar satışa sunulur (KK16).

Gümüşçülük Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

- 1- Küre:** Gümüşü eritme işleminde kullanılır (KK16).
- 2- Çift:** Gümüşün uzatılmasında ve tutulmasında kullanılır (KK16).
- 3- Hadde:** İstenen hacimde gümüşün kalınlığı ve inceliğine göre çekilmesi için kullanılırdı (KK16).
- 4- Makas:** Gümüşü kesme işleminde kullanılır (KK16).
- 5- Eğe (Polisaj):** Bütün işlemler bittikten sonra gümüşü parlatmak ve pürüzlerini gidermek için kullanılır (KK16).
- 6- Yüzük Kolu:** Gümüş tele şekil vermek için kullanılan değişik boyutlardaki demir aletlerdir.

Gümüşçü mesleği, Kerkük'te son yıllarda parlayan mesleklerden biri oldu. Çünkü varlığı çok eski yıllara dayanan gümüşçülük mesleği altın yanında hep arka planda kalmıştır. Bunun en büyük sebebi insanların gümüş yerine altını tercih etmeleridir. Bunun yanında Kerkük'te birçok ustanın bildiği meslektir ama ustalar buna çok önem vermezlerdi. Kişilerin talepleri altından yana olduğu için altın mesleğinde daha fazla çalışılmaktaydı. Ama son yıllarda gümüşe olan ikbal fazla olunca insanlar Kerkük'te gümüşçü dükkânları açılmaya başlamışlardır.

Gümüşçü Ustaları

En fazla tanınan ustalar Hacı Abdullah, Usta Hayri, Usta Osman, Usta Muhammet Arif, Semir Nureddin, Usta Hüseyin, Usta Hasan'dır. (KK16).

2.5.6. Kazancılık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Kazancı sanatı nadir, eşi benzeri olamayan sanatlardan biridir. Bu meslek Kerkük'te Türkmen ustalarca yüzyıllardır icra edilmektedir. Kazancı mesleği ilk olarak

Kerkük'ün büyük pazarında bulunan Avcular Mahallesi'nde yapılmaya başlanmıştır. Bu mahallede ilk Kazancılar Çarşısı kurulmuş ve mesleğe ilk başladıklarında bakırdan yapılan nesnelere bakım ve onarımını gerçekleştirmişlerdir.

1950 Kerkük belediye başkanının aldığı karara göre kazancılar Avcular Mahallesi'nden çıkıp Kerkük Kalesi'nin güney tarafının altında yapılan dükkânlara taşınmış, mesleklerini burada icra etmeye devam etmişlerdir (Kevseroğlu, 2017: 19, 20).

Kazanın Yapılışı

Önceden bakırla yapılan nesnelere yerini zaman içinde fabrikaların ürettiği alüminyum kaplar almıştır. Daha sonra da paslanmaz çelik kaplarla hem seri üretim açısından daha hızlı hem de maliyet açısından daha ucuza geldiği için bakırcılık mesleği unutulmaya başlamıştır. Bu mesleğin bugüne kadar devam etme sebebiyse ustaların yeni dünyaya ayak uydurmaları olmuştur. Bakır yerine çelikten üretime geçmeleri ve eski ürünlerin yanı sıra farklı ürünler yapmaya başlamaları olmuştur.

Kerkük'te yaşayan Türkmenlerin eskiden örf, adet ve geleneklerinden biri de kazancılardan, cahazlık (çeyizlik) satın alınır. Yeni gelin için çeyiz hazırlamak sırasında, kadınlar Kazancılar Çarşısı'na giderek istenen yemek, içmek için kap, kazan, sini, mangal ve diğer bakır eşyaları kazancılarla sipariş verir ya da hazır olanı alırlardı. Bunların içinde olmazsa olmazı sahan şerpoş olması gerekiyordu. Çünkü yeni evli gençlerin misafiri geleni gidene çok olduğundan ötürü alınır. Sahan şerpoş tepside oluşmuş içinde bir büyük kap ve dört küçük kaptan oluşan yemek tepsiydi(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Kazancılık Bölümü: 2011).

Kazancılar tarafından bakırdan üretilen nesnelere her biri farklı işlemlerden geçmektedir. Bu ürünleri yaparken her ürün için farklı alet ve edevat kullanılmaktadır. Her bir bakıra şekil vermek epey zor ve meşakkatlidir. Ustalar sabahdan akşama kadar çekiçleri ellerinden eksik olmaz. Bir sanat eseri gibi nesnelere üretir, ustalar tüccarlardan aldıkları bakır tabakaları yapılacak olan ürünün uzunluğuna göre kesilir. Kesilen bakır kazan yapımı sırasında zında aleti üzerinde çekiçle dövülür, bakıra istenilen kazanın şekli verilir. Ardından tokmak aletiyle

yapılan kazanın etrafını düzleştirilir. Bu aşamadan sonra kaynak isteyen yerlere küre yardımıyla kaynak dökülür, hazır olan kazan ege aletiyle düzleşir ve kazanın içine kalay işlemi yapılır. Kazan, kürede ısıtılarak içine kalay ve nişadır dökülür. Yanan küre üzerinde kazan bir maşa ve pamuk yardımıyla ağartılır. Daha sonra temizlenen kazanın içi pamukla silinir ve yıkanır. Temizlenen kazanın içine tekrar aynı işlem yapılır. Bu işlemin yapılma sebebi ise kalayın bir katman oluşturması ve insanların bakırdan yapılan nesnelere zehirlenmelerini önlemek ve sağlıklı mutfak eşyaları içinde yemeklerini yapmalarını ve yemelerini sağlamaktır. Kalaylanan bakır kazanların sağlıklı uzun zaman boyunca kullanılması amaçlanmaktadır (KK19).

Kazancılar ürettikleri ürünlerin yanı sıra bu ürünlerin üzerine çeşitli nakışlar yaparlardı. Bu nakışlar ve motifler titizlikle ustalıklarla icra edilir, maharetli ustalar bir tabloda resim çizer gibi bakır nesnelere üzerinde çizimler yaparak insanların bakıra yoğun ilgilerini sağlardı. İstenen motifler eşyanın hacmine göre seçilir ve çelik kalemle işlenir. Birçok işlenen motiflerse doğadan olan bitki ve hayvan motifleri olmuştur. İşlenen motifler arasında gül, yaprak, Osmanlı simgeleri, at, kurt, doğa manzaraları, kılıç, tarihi yerler ve bunlar gibi birden fazla çizim yapılır. Bazen de müşterinin isteği motifler işlenir (KK19).

Kazancıların Ürettiği Aletler

Kazancı ustaları hala çeşitli ürünler yapmaktadır. Yaptıkları ise kazan, samavar (semaver), sini zerf, şekerden kapı, sini (tepsi), fincan, semar burgul kazanı (bulgur kazanı), sahan ve sahan serpoş, tava, süzgeç, şerbet kazanı, sefer taşı, kol tas, kahve cezvesi, Çemçe(çömçe), kap (tabak), kaşuğ(kaşık), kahve mangalı, çaydanlık, gümgün, kefkir (kevgir), tas, hamam taşı, leğen, hamam leğeni, lengeri ve türleri Lenger ibrik, götlegeni, hamam kutusu gibi çeşitli nesnelere imalat etmektedirler (KK19) (Zabıt, 1962: 98; Kevseroğlu, 2017: 20).

Kazancılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Kerkük'te kazancı ustaları birden fazla nesne yaptıkları için onlarca çeşit alet kullanırdı. Eğri zinda, düz zinda, dışlı zinda, el çekiç, ney, küre, nakış işleme kalemi, kerlbetin, neli çekiç, ağaç tokmak, ege, çekiç, düz makas, eğri makas, dişli makas gibi aletler kullanılarak istedikleri nesneyi yapardı. Bu aletlerin yardımıyla işlerini

tamamlarlardı (KK19) (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Kazancılık Bölümü: 2011).

Kazancı Ustaları

Kerkük'te kazancı mesleğinde yetişen ve tanınan çok sayıda kazancı ustalarımız vardır. Bunların önde gelen ustaları, usta Abdulrazak, Usta Mahmut Kazancı, Usta Seyit Latif Kazancı, Ömer beg Kazancı, Enver Halil, Usta Nazım Ömer beg kazancı, Seyit Abud, Seyit Halil, Hacı Ali, Hacı Abdurrahman, Hacı Muhammet, Seyit Abdullah, Ali cuma kazancı, Seyit Celil, Usta Fazıl, Usta Yaşar, Hacı İzzeddin, Usta kara, Semin kazancı, Kadir kazancı, Seyit İsmail, Usta Reşit, Usta Hurşit, Topal İsmail, Hacı İbrahim, Hacı Halit gibi ustalardan oluşan yüzlerce kazancı usta yetişmiştir (KK19) (Said, 2019: 157 - 161) (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Kazancılık Bölümü: 2011).

2.5.7. Ne'lbend (Nalbantlık) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Nalbant mesleği en eski çağlardan kalan mesleklerinden biridir. Kerkük'te nalbant mesleğinin önemli yeri vardır. Nalbant mesleği, ayaklarını ve tırnaklarını korumak için hayvanların ayaklarına nal çakma zanaatıdır.

Kerkük'te ulaşım, tarım, taşıma işlemini hayvanlar yapardı. Hayvanlar için nalın önemi çok büyüktü. Nal yapılan hayvanlar at, eşek, katır ve bazı büyükbaş hayvanlardır. Nalbant ustaları zamanında nal yapmanın yanı sıra hayvan hastalıklarına da bakarlardı. Yani bugün bilinen veteriner hekim/baytarların işini yaparlardı. Kerkük'te hanlarda nalbant dükkânları var idi. Son yıllarda Kerkük'te Avcılar Mahallesinde bazı dükkânlar açılmıştır. Nitekim bu dükkânlar zamanla kapanmıştır. Kerkük'ün merkezinde bu işi yapan ustalar kalmamıştır. Ama Kerkük'ün bazı ilçe, kasaba ve köylerinde bu sanatı yapan parmakla sayılabilecek kadar nadir ustalar kalmıştır (Kevseroğlu, 2017: 14, 15).

Nal Yapılışı

Nalbant ustalarınca hayvanların ayaklarına göre kalıplar dükkânlarda hazır bulundurulurdu. Bu kalıplar ise önceden tam kalıp olarak yapılırdı sonra da hilal şeklinde olan kalıplar daha fazla tercih edilmeye başlandı. Ayrıca nallara bazı

motifler yapılırdı. Usta, yıllar geçse bile o motifler sayesinde yaptığı nalı bilirdi. Nallanacak hayvan nalbant ustasına teslim edilir, ilk olarak hayvanın ayağındaki eski nallar sökülür. Sonradan ayaktaki fazla tırnaklar alınır ve ege yardımıyla düzleştirilir. Ardından hayvanın ayak ölçümüne göre hazır nal çakılır. Hayvanın tırnağına çakarak nalı sabit tutar. Hayvanların ayaklarına çakılan nal büyük önem arz eder, çünkü hayvanın taş, diken ve yaralayıcı nesnelere zarar görmesini engellemektedir. İşlemi biten hayvanın ayak tırnakları eğelenir ve hayvanlar sahiplerine teslim edilir.

Nalbantçılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

- 1- Kelbetin (kerpeten):** Hayvanın eski nalı sökülür ve tırnağında fazlalıklar alınır.
- 2- Nalalma (Çekiç):** Küçük bir çekiçtir nala çivi çakıldığında kullanılırdı.
- 3- Yoncağ (Yonacak):** Hayvanın tırnağını yontar.
- 4- Karacağ:** Hayvanın fazla tırnağını keser.
- 5- Ege (Törpü):** Hayvanın tırnaklarını düzleştirir.
- 6- Top:** Tırnak altına bırakılan tahtadır.
- 7- Mıh (Çivi):** Nalın üzerinde bulunan deliklere çakılır.
- 8- Zından (Örs):** Nala şekil verir ve düz olmasında kullanılır (Kevseroğlu, 2017: 14, 15).

Nalbant Ustaları

Kerkük'te eski çağlarda çok sayıda tanınan nalbant ustaları vardır. Ama dünya geliştikçe bu nalbant işini insanlar tercih etmemeye başlamışlardır. Kerkük'te en çok tanınan ustalar Seyit Selman Seyit Hasan oğlu Nalbant, Seyit Mehmet Emin Nalbant, Şükrü Nalbant, Usta Behçet Nalbant, Osman Nalcı, Osman AĞA gibi ustalar Kerkük'te bu mesleği icra etmişlerdir (Kevseroğlu, 2017: 15).

2.5.8. Şişçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Bu sanat hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Şişçi mesleğinin tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Bu meslek diğer meslekler gibi bugüne kadar varlığını koruyamamıştır. Zamanla şişçi mesleğinin işlerini demirciler yapmaya başlamıştır.

Şişçi sanatı halkın büyük kesiminin ihtiyaçlarını karışılmaktaydı. Ama zamanla diğer kaybolan meslekler arasına girmiştir. Şişçilikte dükkânlarda bulunan kürelerde demir

parçaları eritildikten sonra istenilen nesnelere yapılır. Yapılan nesnelere arasında çakmak, mih(çivi), çuvaldız, çırığ şişleri bulunmaktadır (Zabıt, 1962: 106)

Şişçilik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Bu sanatta kullanılan aletler ise çekiç, kelbetin (kerpeten), kür, zindan (örs), ege (törpü) gibi edevatlardan oluşmaktadır.

2.5.9. Tökmecilik Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Tökmeci sanatı çok eskiden yapılan mesleklerden biridir. Zamanla dünyanın gelişmesiyle birlikte tökmeci mesleği kaybolmaya yüz tutmuştur. Tökmecilerin Kerkük'ün büyük pazarında Kalenin Yedi Kızlar kapsının sırasında atölyeleri var idi. Bu meslek tanınmış ustalar tarafından icra edilirdi. Döküm işlemi binlerce yıldır hammaddesi maden olan döküm işlemlerini yapmaktadırlar. Madenlerin eritilip kalıplara dökülme işlemidir.

Tökmecilik Mesleğinin İcrası

Bu işi yapan ustalar incelikli ve dikkatli olmaları gerekmektedir. Çünkü ateş ocağında ve yanıcı maddeler arasında olduğu için iş esnasında iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmasını gerektiren kaza ve yaralanma riskleri bulunmaktadır.

Bu mesleğin yanı sıra Kerkük'te tanınan ve bilinen Türkmen aileleri vardır. Tökmeci mesleği dökümle ilgili her tür döküm işlemini yapmaktadır. Büyük ve küçük parçaların tamirini yapmaktadırlar. Döküm yapımı esnasında kürede ısıtılan madenleri hazır olan kalıplara veya kum kalıplarına dökülür. Böylece istenen alet veya eşyanın kalıbı hazır olur.

Tökmeci hazır alınan bakır, alüminyum, tut üçü birlikte kürede eritir, hazır olan madde ile döküm işlemi yapılır. Kum veya metal kalıplar içerisine dökülür, döküm sonucu parçalar üzerinde oluşan fazla kısımlar çeşitli yöntemlerle temizlenerek düzeltilir ve işleme hazır hale getirilir. Kalıplara dökülen madde kalıp içerisinde soğutulması için birkaç gün veya bir hafta bırakılır. Kalıplardan çıkarılan madde alet ve edevatlar ile istenilen aletin tam şeklini vermek için çekiç ve kerki yardımıyla düzleştirilir. Ardından ege aletiyle fazlalıkları alınır ve parlatılır.

Önceden tökmeci mesleği birçok çeşit aletin ve silahın dökümünü yapmaktaydı. Ama zamanla bunların yerine küçük ev aletlerinin dökümünü yapmaya başlamışlardır. O da yıllar içinde yapılmamaya başlanmıştır. Tökmecin döküm yaptığı çeşitli araç gereçlerden, silah, kılıç, hançer, bıçak, çekiç, makine parçaları ve bunun gibi yüzlerce eşyanın dökümünü yapmaktadırlar (KK20).

Tökmeci Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Bu mesleğin de diğer meslekler gibi kendi aletleri var idi. Bu aletlerin bazıları ise şöyledir: Küre, kum kalıp, metal kalıp, çekiç, kerki, ege gibi aletler kullanılmaktaydı (KK20).

Tökmecilik Ustaları

Bu mesleği Kerkük'te parmakla sayılı ustalar yapmakta idi. Ustalarsa Hacı Tahsin Beyatlı, İsmail Qıfılcı, bu ikisinin yanı sıra usta Hacı Tahsin Bayatlı'nın oğulları babalarının mesleğini icra etmişlerdir. 2003 yılına kadar en son kuşak olan usta İmat Bayatlı yapmıştır. Babasının mesleğini Kerkük'te ondan sonra kimse icra etmemiştir (KK20).

2.5.10. Qıfılcılık (Kilit) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Bu meslek Kerkük'te çok yaygın mesleklerden değildir. Zaten Birinci Dünya Savaşından sonra çıkmıştır. Kerkük'te bu meslek ilk olarak usta Zeynel Qıfılcı tarafından icra edilmiştir. Usta Zeynel, mesleği Birinci Dünya Savaşında Osmanlı ordusuyla birlikte Rusya'ya gittiği sırada öğrenmiş savaştan döner dönmez hemen Kerkük'ün Demirciler Çarşısı'nda dükkânını açmış ve bu meslekle uğraşmaya başlamıştır. Evlerin kapı kilitlerini, dükkânların asma kilidini, ağaç kapıların kilitlerini yapmıştır. Bu kilitçilik çok yorucu ve meşakkatli meslekler arasında görülmüştür. Ne yazık ki bu da diğer meslekler gibi çok sürmeden kaybolmuştur. Çünkü demir kapıların çıkışıyla birlikte insanlar hazır kilidi ve asma kilidi tercih etmeye başlamalarından dolayı kilitçilik önemini kaybetmiştir (Said, 2015: 381).

Qıfıl Yapılışı

Qıfıl yapan ustalar çeşitli aletler kullanarak istenilen qıfılı yapmışlardır. Çilingirler önceden ahşaptan yapmıştır ama zaman ilerledikçe yerini demirden yapılan çilingire bırakmıştır. Bu çilingirleri yapan ustalar anahtarın yanı sıra kilit, asma kilit, kapı tokmağı kürede ısıtılan demirleri döverek istenen nesneyi yapmışlardır. Anahtar demiri kürede ısıtıldıktan sonra bir tarafı kerkiyle tutulur diğer ucu istenen hacmi alana kadar çekiçle dövülür. Sonradan eğe aletiyle eğelenir, ardından dişleri dişli eğeyle çakılır. Osmanlı döneminde gelenek örf ve adetlerinde kapıyı çalmak için iki tokmak kapıya monte edilirdi. Her bir tokmak kapıyı çalmak için kullanılırdı, kapıyı çalan erkeğe büyük tokmakla çalar evdekiler ona göre kapıya açarlar, küçük tokmağı da kadınlar çalardı, ona göre kapıya kadınlar açardı.

Qıfılcılıkta Kullanılan Aletler ve Edevatlar

Bu mesleğin de diğer mesleklere gibi kendi aletleri var idi. Bu aletlerin bazıları ise şöyledir: Küre, kum kalıp, metal kalıp, çekiç, kerki, ege gibi aletlerden oluşmaktadır.

Qıfılcı Ustaları

Kerkük'te qıfılcı mesleğiyle uğraşan ve bu mesleği Kerkük'te ilk icra eden usta Zeynel Qıfılcı'dır. Zaman içerisinde mesleği oğullarına öğretmiştir. Bu mesleği yapan oğulları ne yazık ki mesleği sürdürmemişlerdir. Qıfılcı sanatı da dünyanın gelişmesiyle birlikte kaybolan meslekler arasında yerini almıştır (Said, 2015: 381).

2.6. Hammadde Olarak Deri ve Hayvansal Atık Kullanılan Geleneksel Meslekler

2.6.1. Çirişçilik Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

İnsanoğlu tarih boyunca hayatta kalmak için mücadele etmiş ve icatlar yapmıştır. Aynı çirişçi mesleği gibi hayvan atıklarından yararlanarak bir meslek ortaya çıkarmışlardır. Çirişçi mesleği eskiden Kerkük'te Yahudiler tarafından Kerkük'ün Musalla semtinde bulunan Piryadi Mahallesinde icra edilmiştir. Ardından o mahallede bulunan Türkmenler mesleği öğrenerek bu mesleği yapmaya başlamışlardır. Bu mesleği diğer mesleklerden ayıran en önemli özellik ise küçük ve

büyükbaş hayvanların bağırsağı kullanılarak mesleği icra etmiş olmalarıdır. Halen bu mesleği yapan az sayıda aile kalmıştır.

Çirişçilik Mesleğinin İcrası

Çirişçi mesleği yapan ustalar kesilen büyük ve küçükbaş hayvanların bağırsaklarını eskiden hanlar veya kasap dükkânlarından alırlardı. Ama zaman içinde şehirlerin büyümesi sonucunda bağırsakları hayvan kesim yerlerinden almaya başlamışlardır. Bu yere de kasaphane denmektedir. Ama çok eskiden mezbaha yeri denilmekteydi. Bu kelimenin kökeni Arapça olup, kesme anlamına gelmektedir. Alınan bağırsakların fazlalıkları temizlenir ve suyla iyice temizlenir, ardından bağırsağın içerisine su doldurulur ve bir ucu tutulur o ucu da usta tutar buna çember adı verilir. Çember denen kısım birinci kat yani bağırsağın baş kısmı olur. Orta kısmında bulunan çöpleriye çirak temizler alır. Bu bağırsaklar beyaz ve siyah bağırsak olarak ikiye ayrılır. Beyaz bağırsağın uzunluğu 26 metre olması gerekiyor. Genişliği 20-22 cm arası olması gerekiyor, siyah bağırsak genellikle keçilerin bağırsağı olur. Onun uzunluğu ise 20-22 metre olması gerekir. Bu ölçüyü tutan bağırsaklar iyice temizlendikten sonra daha fazla yumuşaması için su dolu kovaya bırakılır. Ardından ortasından tutularak çember şeklinde toplanır ve toplandıktan sonra bağırsağın birbirine geçmemesi için bir düğüm atılır. Bu işlem tamamlandıktan sonra büyük tuzlu barmillere (fiçı, barrel, baril) bırakılır. İçinde su ve tuz bulunan barmillere bırakılmasının en büyük sebeplerinden biri bağırsakların kurumaması ve hafif kalmasıdır. Bu hayvanların bağırsakları sucuk, salam, pastırma, sosis gibi gıdaların dışı muhafaza maddesi olarak kullanılmaktadırlar (KK21).

Bunların çoğu tüccarlar vasıtasıyla yurtdışına büyük fabrikalara satılır. Orada istenen gıda dışı kılıfı olarak kullanılır. Son zamanda talep edilmemeye başlanmıştır. Çünkü bunun yerine plastik suni kılıflar kullanılmaya başlanmıştır. Bu kılıflar yüksek pişirme ve depolama sırasında ağırlık kaybı sağlar. Bunun kullanılmasında en büyük sebepse ekonomik yönden daha ucuz ve avantaj sağlaması olmuştur (KK21).

Bu mesleği farklı kılan nokta ise alet ve edevat kullanımının çok gerekmemesidir. Çünkü bu meslek diğerleri meslek grupları gibi aletle yapılmaz sadece el kullanılır.

Çirişçi Ustaları

Kerkük'te bu meslekte çalışan Türkmen ustaları ise birkaç kişiden oluşmaktadır. Bu ustalar ise Dayı Abdurrahman, Abdullah Usta, Hasan kara, Abdurrahman Usta, Hacı Kasım Abbas, Mola Tevfik gibi, Kerkük'te çirişçi mesleğiyle zamanında uğraşmış, en fazla tanılan ustalar idi (KK21).

2.6.2. Dabbağ (Debbağlık) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Deri dabbağın tarihi binlerce yıl önceye dayanmaktadır. Çünkü insanoğlu avlanmayı öğrendikten sonra avladıkları hayvanların derilerini kurutarak kıyafet yapmışlardır. Kış aylarında otağlarının yerlerine sermiş ve çadırlarına asmışlardır. Böylece dabbağlık mesleği ortaya çıkmıştır.

Dabbağlık Mesleğinin İcrası

Dabbağlık mesleği Kerkük'te çeşitli meslek alanları için deri dabbağ ederler, bu meslekler ise yemenici, kunduracı ve saraçların işlerinde kullanarak gön, sahtiyan, meşin Kerkük'te tabbağ hanelerinde hazırlanırdı. Kerkük'te eskiden altı büyük dabbağ hane var idi. Bu dabbağ haneler Kerkük'ün Musalla semtinde bulunan Piryadi Mahallesinde bulunmaktaydılar. O dabbağ hane sahipleriye, Nesih Dabbağ, Hacı Mustafa Bekir, Ali Fatih Dabbağ, Faik Rıza, Habib'i Dabbağ, Hacı Kâmil Dabbağ'dır. Şu an sadece Hacı Kasım'ın çocukları babalarından kalan mesleği Kerkük'te icra etmektedirler.

Kasaphanede kesilen hayvanların derileri dabbağhaneye getirilir. Yeni gelen deriler kokmaması ve bozulmaması için tuzlanır, sonradan depolanır bir kenara bırakılır. Tuzlanan deriler erkek ve dişi olarak ayrılır. Önceden bu işlem yapılmamaktaydı, ama şu an bu derilerde başka işlem yapan yurtdışında bulunan fabrikaların isteği üzere ayrılmaktadır.

Tuzlanmış deriler büyük havuzlara atılır orada iyice yıkanır ardından kuruması için gölgeye bırakılır. Kuruduktan sonra ehklenir yani yüngü (yünü) deriden ayrılır. Bu işlemi yaparken Attarlardan alınan nura maddesi kullanılır. Bu madde yüngün deriden çabuk ayrılmasını sağlar. Ayrılmayan yüngler önce sopayla dövülür sonra bol su ile ayakaltına alınarak çiğnenerek yıkanır. Bu işlem tamamlandıktan sonra

etleme denen aşamaya geçilir. Derinin üzerlerinde bulunan fazla et veya pim yağı (kuyruk yağı) bir küçük bıçak yardımıyla alınır. Bu işlem sırasında deri tekrar temizlenir ardından iyice temizlenmesi için tekrar suya atılır. Bahar mevsiminde kuzu derisinden tuluğ yapılacaksa tuluğun yağı alınır. Orta ve kol kısmının kokması için kam işlenir, ardından gölgede kurutulur. İlaçlandıktan sonra İtalya'ya gönderilir. Bazı hayvan derilerine farklı işlemler uygulanır, çünkü bu deriler özel yerler için isteğe göre yapılır (KK22).

Gön: Manda derisi dabbağ hanaya gelince bir gün boyunca suda bekletilir. İkinci gün yassı tahtaya gön etleyen aletiyle demirlenir suda bekletilir. Ardından yumuşaması için her gün suyu değiştirilir. Bu aşama tamamlandıktan sonra tahtadan koparılır ve tağra denilen çukurda bekletilir. Tağra çukurunda arpa unu su ile karıştırılıp yoğurt kıvamına getirilir ve aşlık adını alır. Deri 20 gün boyunca bu aşıklıkta kalır sonra çıkarılıp tekrar tahtaya demirlenir. İşlem olduktan sonra tahtada tük demiri denilen aletle tıraş edilir ve yıkanır sonra tahtadan açılarak yeni hazırlanan aşıklık suyunda bekletilir. On gün boyunca su içinde her gün el olur ve on gün sonra dışarı çıkartılır. Bir daha tahtaya demirlenir, kaşanmış işlemleri yapılır. Sonra etrafı kesilir ve on gün mazı çürüme bekletilir. Aynı şekilde her gün el olur ve dört gün birkaç adam deri üzerine ayakla çıkıp taptalar ve yassılar. O derece devam eder ki bu işlem mazının hükmü kalmaz. Deri çıkarılıp el ile mazı suyunu sıyırıp cürüm duvarına atılır ve sonra iki gün tuz içinde el olur üçüncü gün çıkarılıp serilir ve gön olur (Zabıt, 1962: 105).

Sahtıyan ve Meşin: Bu işlem koyun ve keçi derisinden yapılır. Deri iyice yıkanır ve bıçaklanır. Sonra gölgede asılarak suyu giderilir. Derinin iç yanı eh eğlenir ve su hala ayran gibi hazırlanan ehke içine bırakılır. Bir gece tahtaya demirlendikten sonra pervelenir ardından yünü yolunur ve artık deri "kedde" adını alır. Kedidenin kanı alındıktan sonra eheğden denilen çukura ehke ve sudan yapılan ayran içinde bekletilir. Her dört günde bir çıkarılır berke nar denen eheğden duvarına dizilir. Bir saat sonra bir daha ehegdene bekletilir. Bu işlem on beş gün devam ettikten sonra ehke değiştirilir. Yeni ehke içinde on gün kaldıktan sonra yağı alınır ve içine buğday kepeğinden ayran yapılır ve çürümede bulunan ayranla kedde yaşlanır (ıslatılır). Tahtaya demirlenir ve her gün el olur sonra ayran halini almış kepek ve su ile dolu

aşlığa bekletilir. Yedi gün sonra çıkarılıp çürümeye bırakılır. Üzerine su bırakıp ayakla taptanır (çiğnenir). Pak (temiz) olunca mazi cürmüne bırakılır. Onda çıkarılıp tuzlanır sahtiyan ve meşin olur, dabbağ hanlardaki su kuyuları derin olmadığından çarkı yoktur. İpek başına bağlanan dolaka (sürahi) ya da ohtur denilir. Su halada hazırlanan ehk mala denilen yünden top gibi yapılan nesne ile eh eklenir. Son olarak sile içinde deri puhta olur ve mazi çürü mü yerine hurmalık dahi denir (Zabıt, 1962: 105, 106).

Dabbağlıg Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Bu mesleği diğer mesleklerden ayıran özellik çok alet kullanılmamasıdır. Dabbağ hanada dabıg olan derileri gön etleyen, bıçak, deri tıraş eden, sopa, ip, tahta, kuyu, sürahi bunların yanı sıra bazı malzemeler kullanarak mesleklerini icra etmişlerdir. Bu malzemeler, tuz, buğday unu, buğday kepeği, nura maddesi gibi malzemelerden oluşmaktadır ve diğer meslekte olmayan malzemeler kullanarak mesleklerini yapmaktadırlar (KK22) (Zabıt, 1962: 104-106).

Dabbağ Ustaları

Kerkük'te dabbağlık mesleğinde çalışan yüzlerce ustalar vardır ama en çok tanınan ustalar Usta Nesih Dabbağ, Abut Taha Dabbağ, Zeynel Tefvik Bayraktar, Hayrullah Dabbağ, Hacı Muhammet Emin Dabbağ, Hacı Süleyman Mola Bekir Dabbağ Hacı Hüseyin, Hacı Şükür Dabbağ, Hacı kasım Çirişçi, Nazım Çirişçi, Ali Dabbağ, Abdül Samet Zeynel Bayraktar, Sıddık Tayfur, Selman Tayfur ustalardır (KK22) (Said, 2015, s. 401-403).

2.6.3. Def ve Davulculuk Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

İnsanoğlu eski çağlarda avladıkları hayvanların derilerinden ve kemiklerinden faydalanmışlardır. İnsanlar avladıkları hayvanların derilerini kullanarak çeşitli meslekler ortaya çıkarmışlardır. Deri kullanımı debbağ, yemenicilik, kunduracı, def, davul, saraç gibi meslekleri icra ederek bu sanatların ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Def ve davul mesleği çok eskiden beri Kerkük'te Türkmen ustalarca yapılan mesleklerden biridir. Bu meslek Kerkük'te bulunan eski Kazancı Çarşısında ustalar tarafından icra edilerek bugüne değin süregelmiştir.

Kerkük'te yapılan defler ve davullar Irak'ın genelinde ve yurtdışında oldukça fazla talep edilmektedir. Def ve davulun yanı sıra deriyle yapılan çeşitli hacimde dimbelek(darbuka) yapılmaktadır. Ustalar defleri veya davulları yaparken deri yanında ceviz ağacı, çam ağacı, kaşu ağacından çemberleri yapmaktadırlar. Bu mesleğin bugüne değin yapılmasının en büyük sebebiyse, insanların ustalar tarafından üretilen nesnelere çok yoğun ilgi görmelerinden dolayı bu meslek bugüne kadar sürmüştür.

Def ve Davul Yapılışı

Davul ve def yapılma işlemine başlamadan önce kasaplardan veya debbağ hanadan dabığ olan keçi derileri alınır. Alınan deriler dabığ olmayan yumuşaması için bir gün suda bekletilir. Suyun içine nura maddesi atılır ki deride olan tüyler temizlensin, ardından sudan çıkarılır iyice temizlenir. Deri kuruması için güneşte bekletilir. Kuruduktan sonra içeriye alınır ve deriyi çekme işlemi yapılır, gerdirme işlemi olan bu işlem yarım saat sürer, deri daha hafif olur işlemi biten deriler bir kenara bırakılır (KK23).

Gerdirme işleminden sonra yapılacak olan def veya davul için ağaçtan yapılan çember işlemine geçilir. Bu işlemde çeşitli ağaç türü kullanılır ve en fazla kaşu ve çam ağacı kullanılır. Bunun yanında bazen ceviz ağacı kullanılır ama çok tercih edilmez çünkü ceviz ağacı çok sert olduğundan dolayı çember halini alması çok zor olur. Ağacın yumuşası için en az bir gün boyunca manda sütünde bekletilmesi gerekir, ardında o ağaçtan çember yapılır (KK23).

Çember hazır olduktan sonra deriler çembere çakılmadan yarım saat önce yumuşaması için suda bekletilir. İki çeşit deri vardır. Biri Irak keçi derisi diğeri Pakistan keçi derisidir. Pakistan derileri yurtdışından özel getirtilip onlardan def ve davul yapılır. Çünkü Pakistan keçi derileri daha hafif, şeffaf ve sesi tam istenen şekilde çıkarabilmesinden ötürü daha fazla tercih edilir. Çembere takılıp yumuşayan deri rahatlıkla çembere zımbalanır (KK23).

Son hallerini alan def veya davul üzerine istek üzerine çeşitli motifler yapılır, en fazla peygamberin ismi yazılır. Bazen de kişiye özel hilal veya yıldız motifleri çizimi yapılır.

Def ve Davul Yapımında Kullanılan Alet ve Edevatlar

Kullanılan aletler zamanla değişim göstermiştir. Önceden her şey elle yapılırdı. Şu an çoğu işlemin makinası bulunmaktadır. Önceden siyah mih (siyah çivi) kullanılırken şimdi onun yerini özel zımbalı matkaplar almaktadır. Testere, çekiç, kalem, ip ve küçük zincirlerden oluşan aletler kullanılarak isten ürün üretilirdi (KK23).

Def ve Davul Ustaları

Kerkük'te bu mesleği yapan iki usta var idi. Biri Mola Nuri diğeri Hacı Ahmet'tir. Bu ustalar def, davul ve dümbelek yaparak hizmet verilerdi.

Ne yazık ki bu ustalar çırak yetiştirmemişlerdir. Meslekleri ellerinden gider korkusuyla kimseye öğretmemişlerdir. Seyit Abdurrahman Abdullah ustanın başına gelen olay bu duruma örnektir. Zamanında usta Seyit Abdurrahman naccarımış (marangoz) def ve davul çemberleri bu ustalarca kendi yaparmış günün birinde usta Mola Nuri, usta Seyit Abdurrahman'a borçluymuş. Borcu yerine hazır iki çember vermiştir. Bir süre zaman geçtikten sonra usta Seyit Abdurrahman, usta Mola Nuri'nin yanına gider der ki: usta bu verdiğin iki çembere benim için deri çeker misin? Onun da cevabı hemen yok çekmem senin benim mesleğimde gözün mü var demiştir. Uzun zaman sonra usta Seyit Abdurrahman usta Mola Nuri'yi uzaktan izleyerek bu mesleği öğrenmiştir. Bu mesleği kendi yapmaya başlar. Kerkük'te hala tek def ve davul yapan usta kendisidir (KK23).

2.6.4. Konduracı (Ayakkabıcı) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Konduracı mesleği Kerkük halkı tarafından ikbal gören sayılı mesleklerden biri idi. Bu mesleğin ortaya çıkış tarihi beli değildir. Birçok ustanın rivayeti vardır.

1. Bazı ustalar konduracı sanatı insanların dünyada kalma mücadelesi sırasında yeme içmeden sonra en fazla ihtiyaç duydukları şey giyim kuşamları olmuştur. Nitekim bu ihtiyaçların avladıkları hayvanların atıklarından veya derilerinden gidermekteydiler.
2. Bazı ustalarca ise ilk ortaya çıkan yemeni ayakkabısı olduğunu sonradan diğer ayakkabıcı adı verilmiştir.

Kerkük'te bu mesleği icra eden çok sayıda usta var idi. Ama bu meslek dünyada gelişen büyük sanayi karşısında zayıf düşerek kaybolan meslekler arasına yavaş yavaş girmeye başlamıştır. Malzemelerin pahalılaşması ve tüketicinin ucuz mal arayışında olmalarından dolayı talep git gide azalmaktadır. Bu sebeple Kerkük'te bu mesleği icra eden tek usta Cebbar Ağa'dır.

Fabrikaların seri üretiminden dolayı kunduraların ucuz olması tüketicinin fabrikasyon ürünlerini tercih etmesine sebebi olmuştur. Bu ayakkabılar kullanıma en fazla bir yıl dayanılır ve eski ayakkabılar gibi sağlıklı değildir. Eski ayakkabıların uzun yıllar dayanmasının sebebi ise her türlü doğa şartlarına dayanıklı yapılması ve uzun yıllar kullanıma elverişli tasarlanmasından kaynaklanmaktadır. Türkmen kültüründe ayakkabının bir başka yeri vardır. Ayakkabıcılığın önemin tezin ilerleyen bölümünde bulunan deyimler, atasözleri ve hoyratlarda değinilmektedir.

Kondıranın Yapılışı

Günümüzde bir ayakkabının sipariş üzerine yapılması nadirdir. Çünkü insanlar ayakkabının sağlıklı olması ve uzun kullanılmasından ziyade şık olmasını tercih edilmektedir. Özel olarak sipariş vermeyi tercih eden kişilerin birçoğu ise ayaklarının büyük olmasından dolayı ayaklarına göre ayakkabı bulamayan kişilerdir. Bazı ayak problemi olan kişiler doktorların tavsiyesi üzerine sağlıklı ve özel ayakkabılar yaptırmaktadırlar. Bir ayakkabı birçok işlemden geçerek hazır olmaktadır. İlk önce dabbağ hanalardan dabağ olan deriler getirilir, ardından müşterinin ayağının ölçüsü alınır ve ayakkabının yüzü hazırlanarak kalıba çekilir. Sonra dabanı (taban) çakılarak işlem tamamlanır.

Bu meslek çok titiz mesleklerden biri olduğu için ustalar birer ressam gibi derilerin üzerinde nakışlar işlemektedir. Birçok ayakkabı çeşidi olduğu için her ayakkabıya göre çeşitli mihlar (çiviler) kullanılmaktaydı. Bu sanatı yapan ustalar ayrıca deriden çantalar yapmışlardır. Ustaların yaptıkları ayakkabı çeşitleri kapalı, kaytanlı, potin, yemeni, çizme, sandal şeklinde adlandırılır. Bir ayakkabı ortalama üç veya dört günde yapılmaktadır. Ayrıca ayakkabı ustaları ürettikleri ayakkabıların yanı sıra müşterilerin getirmiş oldukları eski ayakkabıları da tamir etmektedir (KK24).

Kondıracı (Ayakkabıcı) Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Ayakkabı yapımında türlü türlü malzemeler kullanılmaktadır. Bunların başında gön, deri, dabban (taban), keten, gelesi, kuderı, çiriş, mih (çivi) ve istimal ettikleri edevat ise çekkuç (çekiç), makas, kelbetin (kelpeten), kalıp, dişli, pıçah (bıçak), mesat, biz, eğe, ütü, sıksal, respe, çengel, mığnatıs (mıknatıs), tehtedair, zımba, sumba gibi alet ve malzemeler kullanılmaktadır (KK24) (Zabıt, 1962: 96).

Kondıracı (Ayakkabıcı) Ustaları

Kerkük'te kondaracı sanatının önde gelen ustaları şöyledir: Usta Zorba, Usta Fatih, Usta Vahit halk arasında ölü Vahit olarak tanınmaktadır. Usta Vahit Keçe Vahit olarak tanınmaktadır, Usta Bekir Mühyeddin Büyük Bekir diye adlandırmakta, Usta Hadi, Usta Hasep, Usta Vahap, Usta Abu, Hüseyin Avni, Usta uzun Hadi, Usta Abidin, Usta Zeynel, Usta Şükür, Usta Namık, Usta Refik Hacı Hasan, Usta Muhammet beyaz, Usta Ahmet Kondaracı, Cebbar Sabır Ağa, Usta Behçet İzzette, Usta Suphi, Usta Cuma, Usta Fazıl Said, Usta Ömer kondara, Usta Kadir gibi bu alanda Kerkük'te yetişmişlerdir. Ayakkabı sanatında çalışan Kerkük'te zamanında tek kadın olarak tanınan Usta Hasep var idi. Böylece Kerkük'te ayakkabıcı sanatıyla uğraşan yalnızca erkekler değil kadınların da olduğu görülmektedir (KK24) (Said, 2012: 270, 271).

2.6.5. Saraçlık Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Saraçlık sanatı Kerkük'te gelmiş geçmiş en önemli meslek olup, hayvancılık ve tarımda çalışan insanların en fazla tercih ettikleri uğraş haline gelmiştir. Bu meslek özellikle zamanında binek atlar için seriç (eyer), kayış, ata kuşağı gibi takımların hepsi hayvanların dabiğ olan derilerinden yapılmaktaydı.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanların hayatına giren motorlu taşıtlar binek atlar ve yük hayvanların yerini almaya başlamıştır. Saraçlık mesleğine azalan talepten ötürü birçok usta mesleğini bırakmak veya değiştirme durumunda kalmıştır.

Son yıllarda ekonominin hızla yükselmesi ve sanayinin gelişmesi bu mesleği kaybolmaya yüz tutmuş meslekler arasına girmeye mahkûm etmiştir. Kerkük'te bu

sanatın son temsilcisi olan usta Refik Hasep Saraç mesleği daha geliştirdiğini görülmektedir. Nitekim meslek kaybolmaya başladığı için binek atlar ve yük hayvanları için yapılan takımların yerine quşağ (kemer), ata kuşak, silahlı kuşağı, kubır kablığı (tabanca kılıfı), saat kılıfı, bel kemeri, fişeklik, çanta, bıçak kılıfı, dürbün kılıfı, cüzdan, çanta gibi deriden yapılan ürünler gibi tercihe yönelik üretim yapılmaktadır. Bu geleneksel mesleğin Kerkük şehri için ne kadar önemli olduğunu bir daha şahit olmaktayız (KK25).

Saraç ustaları, dükkân açmadan önce köy köy kasaba kasaba dolaşip insanların ağaların ihtiyaçlarını yapardı. Bu ustalar tanındıktan sonra gelip şehir içinde dükkân açardı. Artık tanınan usta olduğu için dolaştığı köy ve kasabalarda olan halk şehre geldiklerinde bu ustalar yanına gelip ihtiyaçları olan ürünü yapmaktaydılar. Diye biliriz ki Kerkük'te eskiden saraçlık yapan ustalar seyyar sanatı idi (KK25).

Saraçlık Mesleğinin İcrası

Saraçlık mesleği titizlik ve dikkat isteyen bir meslektir. Çünkü deriden yapılan ürünleri insanlar ve hayvanlar giymektedir. Bundan dolayı en ufak hata insan veya hayvanların vücutlarına zarar vermektedir. En önemli nokta ise saraçlıkta kullanılan deri türüdür. Saraçlık için her deri uygun değildir. Saraçlık mesleğinde en kaliteli deriyse inek ve koyun derisidir. Çünkü derilerin bu hayvanlardan olmasının önemi vardır. Bu derilerin iyice dabağlanmış ve yumuşak olmasına dikkat edilmektedir (KK25).

Eskiden ilk önce deriler dabağ hanalardan gelir idi. Şimdiyse Bağdat'a gelen İngiliz, İtalyan, Fransız, Avusturyalı, İsveç derileri kullanılmaktadır. Ama eskiden dabağhanalardan gelen deriler şimdiki gibi temiz olmazdı. Eskiden dabağ hanalarda deriler sadece yıkanıp tuzlanıp ve taptalanırmış, sonra üzerinde bulunan tüy deriler bize gelir idi. Eskiden Kerkük'te çay suları bulunurdu. Ustalar çırakları bu çay sularına olduğu yere gönderip deriler iyice temizlensin diye saatlerce suda derileri yıkarlardı. Çıraklar temizlenen deriyi dişleriyle dişlerdi (ısırırđı) baksınlar ki deride tuz kalmış mı diye eğer tuz varsa deride yeniden deri yıkanırđı. Bazen dükkâna dönen çıraklar tekrar derileri yıkmaya giderlerdi çünkü çırağın getirdiğı deriyi usta

aynı şekilde test ederdi eğer tuzundan arınmamışsa çırak tekrar çay suyuna gidip deriyi temizlerdi (KK25).

Bu işlem tamamlandıktan sonra saraç ustası deriyi parlatma işlemini yapardı. Deriyi taşla açardı ve bu işlem devam ederdi hatta deri parlak olurdu. Sonra deri çeşitli renklerde boyanır ve en fazla tercih edilen deri renkleri sarı, kırmızı, siyah kullanılmaktadır. (KK25).

Saraçlık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Kerkük'te saraçlık ince sanattır, bu sanatı çeşitli aletler kullanarak nesnelere yapmaktadırlar. Bu aletler şöyledir: buhçı, pıçah, mışta, dizge, eğe, pırgal, biz, dikiş makinesi, bılav daşı, çengel, cüt iğne, un çiriş (bir tür eski yapıştırıcı), ağac mihat, çekkuç, kelbeten, zümbeler: küçük, orta, büyük olacak çeşitleri vardır. Bu aletler günümüzde kullanılmaktadır (KK25) (Zabıt Ş. S, 1962, s. 102, 103).

Saraç Ustaları

Usta Muhammet, Hacı Ahmet hacı Hüseyin, Usta İsmail, Usta Emin, Usta Abdullah Semin, Usta Hasep Kadir Saraç, Usta Nuri, Usta İbrahim Ali, Refik Kadir, Usta Ali Abdullah gibi ustalar Kerkük'te saraçlık mesleğini icra etmişlerdir (KK25) (Said, 2019, s. 166).

2.6.6. Yemenicilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Yemeni Kerkük'te zamanında nadir el sanatlarından biri idi. Bu sanat Selçuklu ve Osmanlı döneminde en parlak tarihini yaşamıştır. 18 yüzyılın sonlarında Kerkük'te başlamış olan yemeni 20. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bu çeşit ayakkabı birden fazla özelliğe sahip olduğu için yapım aşaması el işçiliğine dayanmaktadır.

Yemeni mesleğinde çalışan ustalar bilindiği üzere Kerkük'ün en eski pazarı olan büyük pazarın sonunda Kerkük Kalesi'nin kapılarından biri olan Yedi Kızlar Kapısı'nın karşısına düşen Avcılar Mahallesi yoluna giden yolda ustalar mesleklerini o yıllarda icra etmişlerdir. Yemeni mesleğinin kaybolması ve tozlu sayfalarda kalmasının en büyük sebebi makineli üretimi ve fabrikaların yayılması daha fazla

seri üretimden dolayı insanların zihinlerine pabuç meslek olarak kazılıp kalmıştır (Kevseroğlu, 2017: 20, 21).

Eski Türklerin tarihine bakıldığında avladıkları bütün hayvanların derilerinden giyim kuşam yaparak hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Türkmenler arasında en yaygın olan ayakkabı türü yemeni idi. Yemeni satıcıların bazılarında Haffaf (kavaf) denmektedir.

Kerkük'te eskiden yemeni ayakkabısı erkekler arasında en fazla tercih edilen çeşittir. Açık ökçeli (dabanlı) ya da ökçesiz yumuşak deriden yapılan en çok yemeni türü tercih edilmiştir. Çünkü genellikle rahat ayakkabı olduğundan yemeni kısa konçlu hafif ayakkabı erkeklerin tercihi olmuştur (Kevseroğlu, 2017: 21).

Yemeniler ilk yapıldığında çoğunlukla siyah ve kırmızı olarak iki renkten yapılmıştır. Daha sonra artan talepten ötürü koyu yeşil ve sarı renkte sahtiyandan genellikle keçî derisinden yapılmıştır. Alçak ökçeli dabanlı (topuk) veya ökçesiz düz topuksuz yapılmıştır. Sayası oldukça küçük ve burnu ince, yukarıya dönüşlü veya normal şekilde olmaktadır (Kevseroğlu, 2017: 21).

Yemeninin Yapılışı

Yemeni ayakkabılarını insanların tercih etme sebepleri ayakta oluşan birçok hastalık ve ayak terlemesi, ayak kokusu, ayak pişîği gibi sorunları yaratmamasından ötürü her alanda kullanılmıştır.

Yemeni ayakkabılarında bulunan bazı özelliklerden dolayı yoğun kullanılması, ayağın yemeni içinde rahat olması için iyi deri seçilmesinden ve deride gözenekler olması sebebiyle ayak sağlıklı nefes alabilir. Yemeninin altı gön, üstü keçî derisinde, astarı koyun derisi, dabanı (tabanı) manda derisinden yapılmaktadır. Yemeniler ökçesiz olarak dikilir ve tekrar tersine dikilip kalıba sokulur. Ardında düzgün bir şekilde kalıptan çıktıktan sonra biz aleti ve çuvaldız iğnesiyle birlikte etrafi dikilmeye başlanır. Hazır olan yemeni de on dört dikiş görürüz. Kerkük'te yemeni numaralarına göre çeşitli adlar verilmektedir. Yemeni: Janan (Jnnan), haric battal, günye, kırığ, cıgır, papa Çan'dır (Zabıt, 1962: 97) (KK26).

Yemenicilikte Kullanılan Alet ve Edevatlar

Yemeni sanatında her alan için bir alet kullanılmıştır. En önemli alet ise biz olarak bilinir. Sonra çuvaldız, mih(çivi), bıçak, makas, muşta çekiç, kebletin, iplik, daban kiş, qelip(kalıp), daş bilav dezgah gibi aletler farklı aşamalarda kullanarak yemeni ayakkabısının yapımı tamamlanır (Zabıt, 1962: 97) (KK26).

Yemeni Ustaları

Kerkük'te yemeni mesleğinde büyük ustalar yetişmiştir. Bunların başında yemenici Halit Usta, Hacı Nuri Hurşit Usta, yemenici Seyit Mühyiddin, Hacı Sadık Usta, Usta Muhammet Yemenici, Yemenici Ali Hıdır, Usta İbrahim Yemenici, Usta Kadir Yemenici, Usta Namık, Yemenici Hamid Salih Efendi, Yemenici Derviş Ahmetoğlu Sıddık, Hacı Sait Usta, Usta Emin gibi ustalar Kerkük'te bu mesleği icra etmişlerdir (Said, 2019: 167; Kevseroğlu, 2017: 21).

2.7. Hammadde Olarak Un Kullanılan Geleneksel Meslekler

2.7.1. Ekmekçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Ekmekçi mesleği Kerkük'te eski zamandan beri var olan bir meslektir. Eskiden ta ki geçtiğimiz yıllara kadar ekmekler çarşıda, pazarlarda satılmakta idi. Buğdayı biçildikten sonra tarlaların etrafında bulunan su veya taş değirmenlerinde buğdayı dövülüp un haline getirilirdi. Ama 1930 başlarında buğdayı un haline çeviren buğday makineleri geldi.

Eskiden devlet ekmek dükkânlarına un vermekte idi. Ama sonra vermemeye başladı artık unu kendimiz dışarda tüccarlardan temin etmekteyiz. Önceden akşamları ekmek çıkmazdı sadece öğlene kadar ekmek çıkmakta idi. Ama ihtiyaç artınca akşam bile ekmek fırınları açık oldu (Said, 2019: 138) (KK27).

Önceden Ekmekçi dükkânı olmadığı için genelde evlerin damlarında veya bahçelerin bir köşesinde çamurdan yapılan tandırlar mevcut idi. Ekmekleri yapanlar genelde ev kadınları olurdu, bazen de günlük çalışan erkekler veya kadınlar olmakta idi. Yapılan ekmekleri büyük ekmek sepeti diye adlandırılan sepete bırakıp kafalarında çarşıda veya pazarda satılmaya götürülürdü. Eskiden genellikle kiloyla veya hukka (Osmanlı

döneminde bir çeşit ölçü birim idi) bazen de adetle ekmekler satılmaktaydı. Ekmekleri satan kişi genelde yapan kişiyle bir değil farklı kişiler satarlardı (Said, 2019: 138).

Kerkük'te, Türkiye'de herkesçe bilinen ekmeğe samun denmektedir. Ama Türkiye'de bilinen pide ekmeğinden daha hafif veya kalınına Kerkük'te ekmeğe denilmektedir. Normal ekmeğin yanında taş samun (ekmek) yapılmaktaydı. Bu ekmeği Türkler göç ettikleri sırada Kerkük'e getirdikleri söylenmektedir. Taş samun ekmeği taş fırınlarda üretilmektedir ve bu tür ekmeğe Kerkük'te bugün de talep oldukça fazladır. Lavaş ekmeğini ise Kerkük'te Birinci Dünya Savaşı'nda İran'dan ve Azerbaycan'dan göçen Türkler getirmişlerdir. Ama zamanla o kadar talep olmamış zamanla aynı normal ekmeğe olmuştur (Said, 2019: 139).

Ekmeğin Yapılışı

Eskiden ekmekler Kerkük'te elle açılırdı, şimdiki gibi mada (ekmeği tandıra yerleştirmek için kullanılan bir minder) kullanılmazdı. İlk önce bir büyük kazana un bırakılır, un miktarına göre su ilave edilir. İkinci işlem unla suyun iyice kıvam alana kadar yoğrulmasıdır, ardından tuz ilave edilir. En son işlemse humra (maya) atılır. Erken mayalanması istenen hamura fazla maya bırakılır eğer hamurun geç mayalanması isteniyorsa az maya katılır. Sonrasında hamur tekrar yoğurularak dinlenmesi için kazanın kapağı kapanır. Hava almasın diye üzeri büyük çarşafarla kapanır ki güzel bir şekilde hazır hale gelsin. Hazır olan hamur künde künde (hamur topu) kesilir ve tandır ateşi yakılır bu sırada kündeler elle yavaş yavaş açılmaya başlanılır. Açılan hamur mada dediğimiz küçük minder üzerine iyice açılır ve mada sayesinde çamur tandırın içine vurulur. Bu esnada yanan ateş ekmeği pişirir elle veya maşayla ekmeğin tandırdan pişmiş bir şekilde çıkar. Bu işlem en son hamur bitene kadar böyle devam eder. Ekmek eski zamanda kadınlar tarafından evde yapılmaktaydı. Ama zamanla dışarıda ekmekçi dükkânları açılıp burada erkekler tarafından yapılmaya başlandı (KK27).

Birçok ekmeğin çeşitleri Kerkük'te yapılmaktadır. En fazla bilinen pazar ekmeğidir. Bu tür ekmeğin hafif olmaktadır. İkinci sırada tercih edilen ev ekmeği genelde pazar ekmeği türünden daha kalın olmaktadır. Üçüncüyse yuha (yufka) ekmeği bu tür

ekmek lavaştan daha hafif olur ve nerdeyse diğer tarafı görünmektedir. Ardından ekmeğin kuruması için güneşe bırakılır. Kuruyan ekmekleri toplayıp istenilen zaman çıkarılır ve suda ıslatılarak yenir.

Kerkük'te yapılan ekmek çeşitleri şöyledir (Said, 2019: 138):

- 1- Pazar Ekmeği:** Hafif ve yuvarlak olur (Said, 2019: 138).
- 2- Ev Ekmeği:** Bu ekmek kalın olur (Said, 2019: 138).
- 3- Hinne:** Küçük kalın ekmektir (Kayacı, 1967: 33). (1969)
- 4- Taptapa:** Oldukça kalın büyük ekmektir (Kayacı, 1967: 33).
- 5- Çardaka:** Aynı taptapa ama üzeri parmak ile dörtlemiş ekmektir (Kayacı, 1967: 33).
- 6- Yağlı ekmek:** Yağı süzölmüş, saç üzerinde pişirilen ekmektir (Kayacı, 1967: 33).
- 7- Saç yuhası (yufkası):** Saç üzerinde pişirilen pek yufka olur (Kayacı, 1967: 33).
- 8- Mada Ekmeği:** Tandırda pişirilen ne kalın ne de hafif (ince) ekmektir (Kayacı, 1967: 33).
- 9- Dırnağlı (Tırnaklı):** Hamur kalıntılarından yapılan pek ufak ekmektir (Kayacı, 1967).
- 10- Peynirli Ekmek:** Peynir katılan ekmektir (Kayacı, 1967: 33).
- 11- Su Çöreği:** Orta büyüklükte kalın, parmakla dişlemiş ekmektir (Kayacı, 1967: 33).
- 12- Kündüclü Ekmek (Susamlı Ekmek):** Bu ekmek üzerinde künküc olur (KK27).

Ekmekçi Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Ekmekçi sanatında çalışan insanlar birkaç alet dışında fazla alet kullanmamaktadır. Bu aletler ise şöyledir: Maşa, mada, aça (ateş yakmak için), ağaç, kazan gibi edevatları kullanarak ürünlerini yaparlar (KK27).

Ekmek Ustaları

Bu sanatta her ne kadar şimdi erkekler çalışsalar da iş yapan ilk kadınlar olmuştur. Dünyanın büyümesiyle birlikte ekmeğe olan talep artmıştır ve evler dışında dışarda ekmekçi dükkânları açılmaya başlamıştır.

Uzun zaman diliminde Kerkük'te ekmek yapımında çeşitli büyük ustalar yetişmiştir. Kerkük'te eskiden en tanılan ustalarsa şöyledir: Saki Tesinli, Musa Tesinli, Topal Ali, Kudret Hayat, Hacı Bekir Aşur, Abdurrahman Cuma, İbrahim Ahmet, Mustafa Muhammet Ekmekçi, Zeynel Ekmekçi, kadir Süleyman, Suphi Kanber, Ustalar kara Ekmekçi, Mola Hasep Ekmekçi, Abdülhalik Ekmekçi, Uzun Hamid Ekmekçi gibi ustalar bu meslekte Kerkük'te nam salmışlardır (KK27) (Said, 2019: 140, 141).

2.7.2. Helvacılık (Helvacı) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Helvacılar mesleği Kerkük halkına şeker ürünlerini ve lokum çeşitlerini ilk tanıtan meslek denebilir. Bu meslek bugüne kadar birçok değişim ve gelişimle varlığını sürdürmüştür. Kerkük'te ilk olarak bu mesleği yapan Hacı Ali Abdullah ŞEKERÇİ'dir. Birinci dünya savaşı sırasında Ali Abdullah daha hacı olmamışken Osmanlı ordusuna katılıp Sarıkamış cephesinde Ruslara esir düşmüştür. Savaş bittikten sonra birkaç yıl Halep'te ikamet ederek buradaki şekerci ustalarının yanlarında çalışmaya başlamıştır. Bu mesleği öğrendikten sonra ana vatani olan Kerkük'e 1925 yılında dönerek burada ilk şekerci dükkânını açmıştır. Şekerci dükkânında çeşitli şeker ve unlu mamuller yaparak halkın yoğun ilgi duymasına sebep olmuştur. Hacı Ali imal etmiş olduğu şeker ve lokumların başında kırmızı şeker, lokum, kırmızı lokum, levzine, turş şeker (ekşi akide şeker), sümren(lolipop) gibi birçok ürün yaptığından dolayı ün kazanarak Irak'ın genelinde tanınmış biri haline gelmiştir (Said, 2012: 398).

Kerkük'te helvacı mesleğinin gün geçtikçe gelişmeye ve büyümeye başlaması sonucu Kerkük Kalesi'nin altı kapsından birinin adı Helvacılar adıyla bilinmektedir. Çünkü Kerkük Kalesi'nin doğu tarafına düşen bu kapı hem Kerkük'ün en eski bazarı (pazarı) olan büyük pazarın içine açılması hem de Helvacılar arastasının burada kurulması ve helvacıların bulunduğu alan helvacılar pazarı olarak tanınmaktadır.

Kerkük'te hızla gelişen şekercilik sanatı ülke genelinde yoğun talep edilmeye başlanmıştır. Helva ve şeker ürünlerin yanı sıra 1930 yılında Suriye'den Mehmet Dip adında bir şekerci ustası gelmiştir. Ardından amcasının oğlu Usta Suphi Mehmet Ali gelmiş ve ortaklaşa Kerkük'te ilk baklavacılık dükkânını Mecidiye Caddesinde açmışlardır. Şeker ürünlerinin yanı sıra hamur ürünlerin de Kerkük'te yapılmaya

başlanmasıyla birlikte birçok tatlıcı ve şekerçi dükkânları kentte açılmıştır (Said, 2012: 399; Kevseroğlu, 2017: 16).

20. yüzyılın sonlarına kadar gelişen şekerçilik sanatı ne yazık ki geri planda kalmıştır. Şekerçi ustalarının imal etmiş oldukları şekerler artık o kadar talep görmemeye başlamıştır. Bunun yanı sıra hamur işleri gören ve börek, çörek, şerbetli tatlılar, baklavalara talep artınca bu ürünlerden daha fazla imal edilmeye başlanmıştır. Bugün Kerkük pazarlarında satılan şekerlerin hepsi yabancı fabrika ürünleridir. Ama diğer yandan hamurlu ve şerbetli ürünler de gün geçtikçe gelişme sağlayarak yeni ürünler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Halvanın (Helva) Yapılışı

Şekerçilik sanatını yapan ustalar birçok ürün imal etmişlerdir. Bunların bazılarının yapılış şekli anlatılacaktır. Ustaların yapmış oldukları ilk ürün lokum olmuştur, lokumun yapılışı şu şekildedir:

1- Lokum: Büyük kazanlara su, şeker, nişasta koyularak kazanlarda yüksek ateşte kaynamaya bırakılır. Ardından eriyen şekerler büyük bir tezgâhın üzerine alınır. Bazılarının içinde cevizli, kaymaklı, bademli olur. Üzerine nişasta dökülüp küp küp veya dikdörtgen şeklinde kesilerek satışa sunulur (Kevseroğlu, 2017: 16, 17).

2- Turş Şeker (Ekşi Akide şeker): Şeker kazanda kaynatılır ve katılaşmasıyla birlikte renkli ve ekşili bir tat olur, ağızda güçlkle erir (Kevseroğlu, 2017: 17).

3- Badem Şeker: Bunun yapılışı diğerleri gibidir ancak tek fark bademin ince bir şeker tabakasıyla kaplanmış olmasıdır (Kevseroğlu, 2017: 17).

4- Barmağ Şeker (Parmak Şeker): Eskiden çocukların bu şekerini sevmelerinin sebebi ince uzun parmağa benzediğinden dolayıdır. Parmağ şekli ile barmağ şeker adını almıştır. Eritilen şekerleri parmak şeklinde keserek ağızda güçlkle eriyen kıvam verilir. Eskiden çocukların çok sevdiği parmak biçiminde bir şekerdir (Kevseroğlu, 2017: 17).

5- Mılebbes Şeker: Bu şekerinin yapılışı aynı badem şekerini gibidir. Ama içinde badem yerine nohut vardır. İçine nohut koyulduğu için yuvarlak şeklinde olup ince bir şeker tabakasına kaplanır (Kevseroğlu, 2017: 17).

6- Sümüren (Lolipop): Bu şekeri çocuklar tercih eder ve çomaklı olur. Şekli eskiden horoz başlı ve renkli olmaktadır (Kevseroğlu, 2017: 17).

7- Şürüb: Şekeri suyla kaynatıp sıvı hal elde edildikten sonra sinni (tepsi) içine un dökülür. Dökülen unun üzerinde çay bardağıyla şekil verilir. Verilen şekil içine sıvılaştırılmış renkli şeker dökülür. Böylece unla şeker elde edilir (Kevseroğlu, 2017: 17).

8-Sıçan (Fare) Pohı (Kişniş Şekeri): Şekerin dışının renkli şekerlerle kaplanmıştır. İçindeyse kişniş, çikolata veya nohut tanesi bulunur ve ufak renklidir (Kevseroğlu, 2017: 17).

9- Duz Şekeri (Tuz Şeker): Bu şekerler tuz tanesi kadar küçük olur ve tuz tanesine benzer, ufak şekerdir (Kevseroğlu, 2017: 17).

10- Levzine: Bu şekerin un, yağ ve ceviz karışımından üretilen parçalar halinde olur. En fazla çarşı ve eğlence yerlerinde satılan bu ürünü çocukların çok sevdiği bir geleneksel tatlı türüdür (Kevseroğlu, 2017: 17).

11- Kündüçlü (Susamlı): Bu şeker yapılırken içine susam atılır, böylece şekerle karışıp kaynatılır. Sıvılaştırılan susamlı şeker bir mermer tezgâha alınır ve soğuması beklenir. Soğumasında sonra dikdörtgen veya küçük küp şeklinde kesilir ve satılmaya sergilenir (Kevseroğlu, 2017: 17).

12- Allüçe (Macun) Şekeri: Bu şekeri diğer şekerlerden farklı ve özel kılan sıvı bir şekilde satılıp yenmesidir. Şekeri büyük kazanlarda kaynatılır. Tadı limonsu ekşilik vermesi için içine biraz ekşi şeker atılır. Sıvılaştırılan şeker renk çeşitliliği olması için istenilen farklı renk tozları bırakılır. İşlemi tamamlan şekerin üçgen şeklinde özel bir kabı vardır. Bölümüne bir renk bırakılır ve ardından satışa sunulur. Bu şekeri çocuklar çok severler bir ince çomağa renkli şekerleri sürerler (Kevseroğlu, 2017: 17).

13- Şerilbenat (Pamuk Şekeri): Bu şeker küçük bir makine içerisine atılır ve dönmeye başlar. İnce çomak bırakılır ki tel tel olan şeker çomakta toplanır. Çocukların belki günümüzde en sevdikleri şeker türüdür. Tabii şerilbenat adı Arapçadan gelmektedir. Çünkü şerilbenat Arapçada kız saçı anlamını taşımaktadır. Böyle bir ad verilmesi bu şekerin kızların saçları gibi hafif ve narin olmasından kaynaklanmaktadır (Kevseroğlu, 2017: 17).

14- Nane Şeker: Bu tür şeker attarlardan alınan nane ruhu yani nane tozu şekerle karıştırılarak yapılan bir çeşit şeker türüdür (Kevseroğlu, 2017: 17).

15-Kelle Şeker (Küp Şeker): Bu şeker türü kalıba küp şeklinde dökülür. Çay ve kahve yanında ikram edilerek içecekleri tatlandırmak için kullanılmaktadır. Bu şeker kesme şeker adıyla da bilinmektedir. Eskiden Kerkük'te fazla tercih edilen küp şeker kullanılmaktaydı. 1950 yılında Hacı Ali'nin oğlu olan Hacı Enver Şekerci Kerkük'te ilk küp şeker fabrikasını kurmuştur. Zaman içerisinde fabrikayı büyütmüş ve geliştirmiştir. Aman nedense 1991 senesinde kendi isteğiyle fabrikayı kapatmıştır. Çünkü insanlar küp şeker yerine toz şekeri daha fazla tercih etmeye başlamıştır (Kevseroğlu, 2017: 18).

Halvacılıkta (Helvacı) Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Helvacı mesleğinde evlerde kullanılan yemek aletleri ve edevatlar kullanılmıştır. Aletler ise kazan, oklava, makas, bıçak, odun, neft, kaşık, merdane, büyük kevgir ve büyük kepeçdir. Ama şu anda eski aletlerin yerine makinalı aletler kullanılmaktadır (KK28).

Halvacılık (Helvacı) Ustaları

Kerkük'te bu sanatı yapan birçok usta yetişmiştir ama bunların başında Hac Ali Abdullah Şekerci, Hacı Rahim Şekerci, Usta Rauf Şekerci, Usta Hasan Rahim Şekerci gibi ustalar gelmektedir.

Ama baklava ve hamur ürünlerinde Kerkük'te meşhur ustalar yetişmiştir. Bunlar şöyledir: Halepli Mehmet Dip, Suphi Mehmet Ali, Nazım Arif, Usta Latif Kahici, Hacı Hasan Necim, Usta Mezehim ve Usta Hammud gibi ustalar daha çok hamurlu ürünler yapmışlardır (Said, 2012: 397, 398).

2.8. Hammaddesi Bitki ve Hayvanlardan Elde Edilen Ürünlerle İlgili Geleneksel Meslekler

2.8.1. Arıcılık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Arıcı, bal arısı besleyerek onların üremelerini ve bakımını yapan kişiye denmektedir. Beslediği arıları, ürettiği balı satarak geçimini sağlamaktadır. Arıcılıkta temel hedef bal üretimidir. İstenen bal üretim miktarı bazen tutturulamayabilir. Bunun sebebi üretim yapılan yılın hava şartları ve çiçeklerin polen düzeyidir. Arılar kış

mevsiminde yuvalarından dışarıya çıkmamaktadır. Baharın gelişi, çiçeklerin açması ve havanın güneşli olmasıyla arılar etrafa yayılır ve bal toplamaya başlar. Kerkük'te arıların bal toplama zamanı, şubat ayının başı haziranın sonudur.

Kerkük'te arı sepetleri eskiden çamurdan yapılmaktaydı. Şimdi ahşap tahtalardan kovanlar yapılmaktadır. Arıcının coğrafi konumu ve kovanın yeri çok önemlidir. Kerkük'te üretilen balların renkleri bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Bunun nedeni Kerkük'ün etrafından çeşitli renklerde çiçeklerin varlığıdır. Balların renkleri beyaz ve siyah arasındaki birçok tonda olabilir.

Arıcılığının İcrası

Arıcılar, arının nasıl üreyeceğini ve bal üretimi için gerekli aşamaları bilmektedir. Arılar kış aylarında kovanlarında yaşar, hava şartlarından dolayı dışarı çıkmazlar. Bu sürede ürettikleri balı yiyerek hayatta kalırlar. Arıcı, kış aylarında arılara zarar gelmesinden kaçınarak ihtiyacı olan şekeri alması için kovanın içine veya önüne hurma bırakır. Kerküklü arıcılar, hurmadan başka şeker içeren gıda veya takviye kullanmazlar. İlaç veya şekerli yemekler insan sağlığına zararlıdır, balda kalıntıya neden olur, balın tadını bozar.

Arılar, bahar aylarında kovanlarından çıkıp bal toplamaya başlar. Bu toplama haziran ayının sonuna kadar sürer. Toplanan bal kavanoz veya sandıklarda saklanır. Tarağ (tarak) müşterilere satılır. Kerkük'te çeşitli bal türleri vardır. Her biri farklı gülden toplanmıştır. Bu türlerin bazıları; Sidre balı, Qandeh balı, Kalım toz balı, Sarıdikendir (KK29).

Arı kovanının girişinde asker veya doktor diye adlandırılan arılar bulunur. Bu arıların görevi kovana yabancı ve hasta arıları sokmamaktır. Arılar, diğer arıları kokusundan tanırlar. Arı kovanının kapağı hemen açıldığında arılar hemen kapağı açana hücum eder veya kovanın içinde bulunan ana arıyı öldürürler. O yüzden kapağı açıldığında kova içindeki arıların kızmaması için yavaş yavaş kapağı açılır ve arılar sinirlenmesinler diye hafif tütün vurulur (KK29).

Arıcılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Arıcılık mesleği en az alet kullanılan meslektir. Sepet, kavanoz, tütün kullanarak mesleklerini icra ederler (KK29).

Arıcılık Ustaları

Kerkük'te bilindik arıcılar şunlardır: Hacı Celil Mardan Hurşit, Müslüm Ağa, Sepetçi Kemal, Hurşit Ağa, İnyet Ramazan, Cengiz, Abdulkadir, Erşat Nasır ustalardan oluşmaktadır (KK29).

2.8.2. Attarlık (Aktar) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Attar, Arapça "atır" kelimesinden türetilmiştir. Atır, Arapça'da koku demektir. Kerkük'te aktarlık mesleğini yapan ilk kişiler Hintlilerdir. Hacı Rostom, Kerkük Kayseri Çarşısı'nda ilk aktar dükkânını açan kişidir (KK30).

Attarlık, Kerkük'te eski çağlarda varlığını koruyabilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Attarlık mesleği ilk günkü gibi canlılığını korumaktadır. Attarlık, her dönem insanlığa faydalı olmuştur. Attarların faydalı olma sebeplerinden bazıları, sağlık hizmeti sunmaları ve bugünkü kozmetiğin yerini tutmalarıdır.

Attarlık mesleğine yönelik dünyada birçok rivayet vardır. Eski çağlarda Allah Subhânehû Teâlâ, ülkelere gönderdiği hastalıklar için Lokman Hekim göndermiştir. Lokman Hekim, çöllerdeki ot ve bitkilerle konuşurdu. Konuştuğu bitkiler hangi hastalığına şifa olduğunu Lokman Hekime söylerdi. Böylece Lokman Hekim aktarlık mesleğini yapan ilk kişidir (KK30).

Önceden Aktarların, sattıkları ürünler (1900'lerin başı) Yahudiler tarafından yurt dışından getirilen ürünlerdir. 1950'den itibaren attarlar; çeşitli ürünleri, bitkileri farklı ülkelere getirmeye başladılar. Getirdikleri ürünlerden de ustalık maharetiyle birçok ürün üretmişlerdir (KK30).

Attar (Aktar) Mesleğinin İcrası

Attarlar; koku, ilaç, baharat gibi ürünlerin üretimini ve satışını yapmaktadır. Konuyla ilgili örnek olarak kokunun aktar tarafından nasıl üretildiği anlatılacaktır.

Attarlar, ilk dönemlerde güllerden ve diğer bitkilerden güzel kokulu mamuller üretmiştir. O dönemde koku veren ürünler, sıvı değildi. Taze çiçeklerin ve bitki yapraklarının toz haline getirilmesiyle ve parçalanmasıyla kokular üretilmiştir. Bu ürünler, bir bez parçası içine konurdu. Kokudan faydalanmak isteyen kişi, bu ürünü göğsünde saklardı. Aktarlıkta, özellikle koku üretiminde ustalar o kadar ilerlemişti ki ustaların kendilerine özel kokuları dahi olmuştur. Konuyla ilgili “Bir şeyi bir şeyden üretiriz” sözünü kullanmışlardır. (KK30).

Attarlar kokunun yanı sıra hastalıklar için çeşitli ilaçlar yapmışlardır. Tedavisi için ilaç üretilen hastalıklardan bazıları Baş ağrısı, eklem romatizması, saç dökülmesine karşı, zağıt (tansiyon), baş dönmesi, yüz yaraları, sivilcedir (KK30).

Attarların ürettiği başlıca ürünler; karabiber, kırmızıbiber, içli köfte baharatı, yaprak baharatı (sarma baharatı), bastırma baharatı, hel (kakule), Basra limisi(siyah limon), darçın(tarçın), sarı kök, zencefil, biber, karanfil, misk, amber, üzerlik, Tire Mendi, ecci sakız(ekşi sakız), şirin sakız, sürme, ecci mercimek (ekşi mercimek), gündüz yağı, zeytinyağı, zencefil yağı, sehleb (salep), kuş üzümü (kişniş), ev sabunu, rakı sabunu, kremi, saç yağı, sivilce kremi, el kremi, şampuan, canın kremidir (KK30).

Attarlıkta (Aktarlık) Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Attarlar, ham maddeleri taş değirmenlere ve ele dökerdi. 1980 yılından itibaren büyük makineler getirterek tonlarca ürünleri bu makine aracılığıyla dövülmeye başlandı. Bu makineler, ürünlerin hızlı ve daha kaliteli olmasında büyük katkı sağlamıştır. Aktarların temel aletleri; terazi, kaşık, bıçak ve saklama kovalarıdır (KK30).

Attar (Aktarlık) Ustaları

Hacı Rostom Reşit, Hacı Hasan Attar, Hacı Jerjiz (kırmız baş), Hacı Salah, Hacı Burhan Rıza Dabakoğlu, Hacı Rauf karga, parmaksız Sadık, Muhammet Habib, Hacı Ali Muhammet, Hacı Zeynel Abidin, Hacı Muhammet, Hacı Ahmet Bekir, Saki Bin Kamber KEHYA gibi yanı sıra ilaç yapan kadınlar da mevcut idi. Kadın ustalardan

Zekiye Rıza Ali ve Zeynep Hanım ilaç yapımıyla ilgilenmişlerdir (KK30) (Said, 2012, s. 221- 226).

2.8.3. BalıĢçılıĢ (Balıkçılık) MesleĢi: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Kerkük'e baĢlı Altunköprü Kasabası Kerkük'ün, Irak'ın ve diĢer illerin balık ihtiyacını karşılamaktadır. Altunköprü kasabasından Zap nehri geçer. Nehrin, tatlı su balıkları meşhurdur. Kasabada, eskiden yaygın mesleklerden biri balıkçılıktır. Kasabada her hanede balıkçı vardır. Balıkçı olmayanlar da balık avlama konusunda hünere sahiptir. Kasaba, mesleĢini soyadı olarak almış, "Balıkçı" soy isimli, birçok aile vardır.

Balıkçılıkta bilinen en eski yöntemlerden biri tordur (aĢ). 2003 yılına kadar Altunköprü Kasabası'nda birçok balık türü vardır. Düzensiz, aşırı, uygunsuz avlanma, balık türünün ve sayısının azalmasına neden olmuştur. Balıkların başlıca azalma sebebi; elektrikle avlanma, nehre el bombası atılması, kimyasal maddelerin avlanmadır. Bu şekilde avlama yöntemleri yasaktır. Bu yöntemlere başvuranlara hükümet tarafından cezalar verilirdi. Ayrıca balıkların yumurtlama döneminde avlanma yasaĢı vardır. Yasak, nisan ayının başı ile haziran ayının sonunu kapsayan dönemdir (KK31).

BalıĢ Tutma (Balık Avlama) İcrası

Balıkçılar, birçok farklı teknik ve alet kullanmışlardır. En yaygın balık avlama aleti, tordur. Torlar, büyük delikli ve küçük delikli olmak üzere iki çeşitir. Tor ustaları, torun üretimini gerçekleştirir. Torun işleme süreciyle ilgili ayrıntılı bilgi yukarıda tor mesleĢinde belirtilmiştir. Balıkçılar, balıkların yerini bilir ve toru oraya atarlar. Bazı balıkçılar ise nehrin dibinde elleriyle balık avlamaktadır. Balık avlamak için farklı aĢ türleri mevcuttur. Bunlar şöyledir: tor (aĢ), fale (zıpkın), kaymak ve dil (olta), şebeke, sepme tor (serpme aĢ), engel, süzme tor aĢlarıdır. Bunun yanı sıra çeşitli balık türleri ve cinsleri Altunköprü Zap Nehri'nde var idi (KK31).

Balık Türleri ise şöyledir (Köpürlü, 1969: 32):

1- şabıt: Bu balıĢın karın altı beyaz kaburgaları sarı ve yukarısı kara olurdu. Bu tür balık küçük iken (gircin) denir ve eti gayet lezzetli olur.

2- Kazağ: Eti lezzetlidir ve üç çeşidi mevcuttur.

1. Karabalık: Bu balığın karnı beyaz ve beli kara(siyah) olmaktadır.

2. Al Kazağ: Bu balığın beli sarı, karnı beyaz ve dudağı kalın olmaktadır.

3. Mercan Kazağ: Bu balığın beli esmer, dudağı kalın ve karnı beyaz olmaktadır.

3- Fark Balığı: Bu balık en fazla tercih edilen balıklardan biridir. Balığın beli kara ve pulları ufak olur, rengi beyazdır. Bu balığın yaşına göre farklı isimler verilir, mesela küçük iken curi, orta yaşta kazağ, büyük yaşta bassuğ denmektedir. Ardından fark balığı olur. Bu balık en uzun balıktır, uzunluğu iki metre ağırlığı ise (120-80) kilo arasındadır. Bahar mevsiminin geldiğinde (20) bin yumurta yumurtlar. Dişidir ve (bassuğ) denilen erkek balıkla olur, küçük balıklardandır.

4- Bassuğ: Bu balık fark balığı ilkbaharda izinde yürümektedir. Her zaman erkek olan bu çeşit büyüklükte ikinci sıradadır.

5- Curi: Bu balık fark balığın küçüğüne denir. Balık büyüdükçe daha lezzetli olmaktadır.

6- Nakur: Bu balık genellikle uzunluğu bir metreye yakın olur eti de her mevsim tatlıdır. Balığın beli esmer, karnı beyaz ve pulları parlak olmaktadır.

7- Torpağçın: İki türü vardır:

1. Kara Torpağçın: Bu balığın karnı içi kara, beli kara ve karnı beyaz olur. Suda hızlı gider ama eti lezzetsizdir.

2. Şabıt Torpağçın: Bu balık beli kahve ve karnı beyaz renklidir.

8- Buni: Bu balığın hacmi şişmandır, eti tatlı olur. Balığın kaburgaları parlak beli esmer ve karnı beyaz olur.

9- Kuskumru: Bu balığın uzunluğu bir metreye yakındır. Dişleri, ağzı büyük ve karacadır. Altunköprüdeki bu balık 1957'de çoğalmıştır ancak sonraki zamanlarda türü azalmıştır.

10- Kara Heddesi: Bu balığın boyu 15 cm'i geçmektedir. Beli koyu kara, karnı esmerdir.

11- Seyit Heddesi: Balığın karnı beyaz ve beli esmer olur aynı zamanda ince ve uzundur (30 cm).

12- Sarı Dudağ: Bu balık köprünün en tatlı balığıdır. Ayrıca boyu 35 cm'e kadar yetişir, dudak kaytanıdır, karnı pulları sarı olur.

Balıĝcılıĝ (Balıkçılık) Mesleĝinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Balıkçılar balık avlarken çok fazla alet kullanmaz. En temel araç aĝdır. Kullanılan diĝer araçlar; tor (aĝ), kaymak ve dil (olta), süzme tor, fale (zıpkın), Őebeke, çengel, sepme tor (serpme aĝ) aĝlarıdır (KK31).

Balıĝcı (Balıkçı) Ustaları

Kerkük'e baĝlı Altunköprü Kasabası'nda en tanınan balıkçılar; Selim BALIĝCI, Hacı Selman Abdurrahman BALIĝCI, Süleyman BALIĝCI, Dayı Ali, Abidin BALIĝCI, Bahaeddin BALIĝCI, Dayı Abdullah, Hüseyin Hasan Muhammet BALIĝCI, Hamit BALIĝCI, Kara Hacı Halil BALIĝCI'dır (KK31).

2.8.4. Çaycılık Mesleĝi: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Kerkük'te çaycılar, halk arasında saygı ve deĝer sahibidir. Çaycıların çalıştıkları yerlere kahvehane veya çayhane denir. Bu mekânlar erkeklere hizmet etmektedir. Kahvehane sözcüğü, kahve ve han kelimesinden oluşmaktadır. Kahve sözcüğü, Türkçe 'ye Arapçadan geçmiştir. Han kelimesi Farsça bir kelime olup, anlamı yer, mekân ve ev anlamına gelmektedir. 20. yüzyılın başlarında başlayarak kahvehane sözcüğü Kerkük'te çok kullanılmamaya başlamıştır. Kahvehane kelimesi yerini zamanla çayhaneye bırakmıştır. Bugün Kerkük'te çayhane kültürü ne kadar varlığını korusa da eski çayhane kültüründen çok uzak kalmıştır (Kevseroĝlu, 2019: 2).

Kerkük'ün Musalla semtinde Çay Mahallesi adında bir mahalle bulunmaktadır. Kerkük'te çay tüketimi ilk olarak 1900 yılın başlarında gerçekleŐtirmiŐtir. Bu tarihten sonra giderek yaygınlaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin işgalinde Kerkük'te çay samavar (semaver) görünmüŐtür. Bu semaverle birlikte artık çaycılar Kerkük'te çaylarını kazancıların yapmış olduĝu sarı renkte olan bakır semaverlerde hazırlamıştır. Çaycılar çayhanede insanlara sıcak ve soĝuk içecekler servis etmektedirler (Kevseroĝlu, 2019: 2).

Kahvehane kültürü Türkmenlerin eski dönemlerden günümüze kadar süren kültürel miraslarının bir parçası olmuştur. Kahvehaneler eskiden Şehrin her kesiminin toplandıĝı bir yeri idi. Bu yerlere aydınlar, kadılar, edebiyatçılar, yapı ustaları, sanatkârlar gelip fikir alışverişi yaparlardı, günlük olayları ele atıp tartışırlardı. Kahvehanenin bir köŐesi yüksek olurdu. Burada sanatkârlar hoyrat, mâni çağırırlardı

ve bazı edebiyatçılar da hikâye, masal anlatırlardı. Yapı ustaları ise sabahın erken saatlerinde buraya gelip şegirtleriyle (kalfaları) işe gider veya iş sahipleri buraya gelip ustalarla görüşüp anlaştıktan sonra işe gitmek için yol alırlardı. Çayhane kültüründe çayhane sahibi çıkış kapısı yanında oturmaktadır. Önünde bir masa olur bu masada iki sini bulunur. Bu iki siniden birine bozuk para bırakır diğer siniyeyse kâğıt para bırakılırdı (Kevseroğlu, 2019: 3,4).

Çayın Yapılışı

Bu mesleği yapan kişiler gelen müşterilere günün sonunda memnun ayrılmaları için her daim güler yüzlü ve neşeli davranmaktadır. Çaycı çayhanelere gelen müşteriler için eskiden semaverde çay demlerdi, şimdiyse kuru kitlide (çaydanlıkta) demlemektedir. Çayhanenin bir köşesinde ocak olur burada çaycılar insanların ihtiyaçlarını hazırlamaktadır. Ocağın üst kesiminde bir iki sıra raflar bulunur burada pahalı kuru, semaver, fincan, çay bardakları sergilenirdi (Kevseroğlu, 2019: 3).

Çaycılar sabahın erken saatlerinde çayhanelerini açıp çaylarını demleyip gelen müşteriler için hazırlık yapardı. Yapı ustaları eskiden sabahın erken saatlerinde evden çıkıp çayhaneye gelir, burada çaylarını içip kalafalarıyla çalışacakları yerin yolunu almaktaydı. Çaycılar, çayın yanı sıra kahve, turş (ekşi) içecekler ve soğuk içecek servis etmekteydi.

Çaycılar içeceklerin yanında tatlı ikram etmektedir. Kahvehanelere gelen müşteriler burada farklı farklı oyunlar oynamaktadır. Bu oyunlar domino, tavla, kâğıt, dama, satranç ve sini zarf oyunudur. Oyunlar, özellikle ramazan aylarında teravîh namazı sonrası başlayıp sahura kadar devam etmektedir.

Çaycılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Bu meslekte çalışan kişiler insanlara servis ettikleri sıcak ve soğuk içecekleri yaparken bazı aletler kullanmaktadır. Bu aletler samavar (semaver), kuru kitli (çaydanlık), cezve, fincan, bardak ve sinidir (tepsi).

Çaycı Ustaları

Kerkük'te çok sayıda çaycı olması onları tandık hale getirmemiş aksine çalıştıkları çayhaneleri meşhur ve tanınmış hale getirmiştir. O yüzden bu kısımda tanılan ustaların yanında Kerkük'te tanınmış çayhanelerin bazıları verilecektir:

Habib Tefvik Abdurrahman, Cihat Reşit, Celil Tefvik Muhammet, İsmail Şevki Abdülgani Efendi, Salah kadir, Sadedin Ahmet, Mustafa Ahmet Çavuş, Kara Muhiddin Rahman, Abdullah Muhtar, usta Abbas Hamit, Seyit Reşit Hasan, Mustafa İbrahim, Hüseyin Ali ÇAYCI, Tarık Kerim, Cihat Tefvik Çaycı gibi ustalar çaycılıkla uğraşmışlardır (Said, 2015: 330-334; Said, 2012: 181-189).

Kerkük'te ünlü çayhanelerinin başında: Cüt kahve, Habip Meyyas Çayhanesi, Anter Mehmet Ali Çayhanesi, Ahmet Ağa Çayhanesi, Mecidiye Gazinosu, Reşit Küle Rıza çayhanesi, Aslan yuvası Çayhanesi, Musalla Çayhanesi, Cirit Meydan Çayhanesi, Kara Kaymakçı Çayhanesi, Abdullah Çayhanesi, Mahmut Çayhanesi, Tisini Çayhanesi, Seyit Babil Çayhanesi, Kayseri Çayhanesi, Beşiktaş Çayhanesi, Korya Çayhanesi, Ali Mardan Çayhanesi ve Altunköprü Çayhanesi gibi birçok çayhane vardır (Necat, 2019: 11-14).

2.8.5. Çobanlık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Çobanlık, dünyanın ilk mesleğidir. İnsanoğlu hayatta kalma mücadelesinde hayvanlardan ve ürünlerinden faydalanmıştır. Çobanın kendine ait koyun, keçi, küçük ve büyükbaş hayvanları vardır. Bu hayvanların her mevsimde beslemesi ve üremesi gerekir. Çobanlar, hayvanlarla ilgilenmede ailesinden destek almaktadır. Erkekler hayvanları yaymaya çıkarır, kızlar getirilen hayvanları sağar, evin hanımı da sütleri peynir, yoğurt, kaymak olarak değerlendirir.

Çoban, hayvanları kış aylarında ahırlarda besler. Yeni doğum yapan anneyle kuzusunu ahırda farklı yere alırlar. Çobanlık zor meslektir, hayvanın düzenli olarak bakımı ve beslenmesi gerekmektedir. Doğum yapan hayvanın başında saatlerce durması gerekir, hasta hayvana ilaç verme, iyileştirme sürecinin takibi gerekir (KK32).

Çobanlık Mesleğinin İcrası

Çobanlar hayvanları iki şekilde yaymaktadır. Birinci türde günlük yaymadır. İkinci tür ise bahar ve yaz aylarında çobanların hayvanları çöllere götürmesidir. Kış mevsiminde hayvanlar ahırlarına döner. Kış mevsiminde hayvanlar samanla beslenir, bahar ve yaz ayları hayvanları sürü halinde çöllere çıkarıp yeşillik, ot ve bitki yemlemeleri sağlanır. Çoban hayvanların korumak için köpek dolaştırılır. Çöllerde her türlü yabani ve vahşi hayvanlara rastlamak mümkündür (KK32).

Hayvanların sütünü sağma işlemi birçok aşmaktan geçmektedir. Bu süttten çeşitli peynirler, yoğurtlar ve kaymaklar yapılmaktadır. Her ürünün farklı aşamaları vardır. Yoğurt hazırlanmasında, ilk olarak hayvanların sütü sağılır, ardından süt (eskiden Ocaklar olmadığı için odun ateşi üzerinde) kaynatılır. Eskiden sütler kaynadıktan sonra bakır veya alüminyum kazanlarda uyutulurdu. Şimdi kazanların yerine plastik kovalara süt bırakılmaktadır. Bu plastik kovaların üzerleri çarşaf ile kapatılır. Çarşaf ile kapatma nedeni, sütün kıvamını alması, doyma kıvamına gelmesidir. Doyma kıvamına gelen süt buzdolaplarına saklanır, eskiden buzdolapları olmadığı için ihtiyaca göre yoğurt yapılmaktaydı (KK32).

Çobanlık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Çobanlık mesleğinde alet kullanılmamaktadır. Çünkü hayvanlar doğada yayılmaktadır. Ama hayvanın sütünden yoğurt, kaymak, peynir ürünleri yapılırken bazı aletleri kullanılır. Bu aletler ise odun, kazan, tüplü gaz, kova, çarşaf gibi eşyalardır (KK32).

Çobanlık Ustaları

Çobanlıkla uğraşan kişiler gün geçtikçe azalmaktadır. Hayvan yemleri gün geçtikçe pahalılaşmaktadır. Bu durum çobanların mesleği bırakmalarına sebep olmaktadır. Kerkük civarında olan kasaba ve köylerde çobanlık yapan kişiler Usta Cuma, Usta Rauf, Usta Behçet, Dayı Ali, Dayı Cebbar, Dayı Hasan'dır. Bunun yanı sıra yoğurt, kaymak ve peynir ürünleri kent içinde tanınan kişiler tarafından satılır. Bu kişiler Kara Kaymakçı, Hacı Cengiz Hacı Hasib, Dayı Derviş, Hacı Şakir'dir (KK32; KK33).

2.8.6. Ekincilik Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Kerkük'ün coğrafi konumu tarım alanı için elverişlidir. Bu nedenle halkın birçok kesiminin bağ ve bostanı vardır. Tarlalarda her çeşit sebze ve meyve yetiştirilmiştir. Bu nedenle ekincilik, Kerkük'te Türkmenler arasında yaygın bir meslektir. Kerkük ekin için elverişlidir. Çaylar, tarım arazilerine önemli katkı sunmuştur. Kerkük'te eski dönemlerde en yaygın meslek ekim dikim işleridir. İthal sebze meyvenin yaygınlaşması, tarımın gerilemesine neden olmuştur. Tarımla ilgilenen kişi sayısındaki azalmanın diğer sebebi, devletin ekincilere desteğini kesmesidir. Kerkük, verim yönünden çok zengin olmasına karşın ekinci sayısında azalma olmuştur. Burada yetilen başlıca tarım ürünleri kış mevsimi için arpa, buğday, turp, şalgam; yaz ayları için pamuk, kündüç (susam); bahar ayı için bamyaya, patlıcan, tamata (domates), karbız (karpuz), kaun (kavun), kabak gibi ürünleridir. Bu ürünlerin tohumlarını eskiden bir kısmını saklardık, bazı ektiğimiz tohumlar bizlerde bulunmadığı için devletten alınırdı (KK34).

Ekinci Mesleğinin İcrası

Ekinciler, ekinden önce toğrağı hayvan yardımıyla en az iki defa sürerler. Toprak ekilecek dikilecek ürüne hazır hale getirilir. Modern tarım aletlerinin yaygınlaşması daha az kişiye ihtiyaç duyulmasını sağlamıştır.

Eskiden ekilen ekin sulamasında en sık başvuru olan yöntem kehrizdir (kerhiz). Kehriz, yer altının metrelerce uzunlukta kazılıp yeraltının tuğlayla işlenmesidir. Her 50 metrede dikey kuyu yapılır. Kuyu bir kişi inebilecek şekilde tasarlanmıştır. Bunun sebebi toprak çökmesi ihtimaline karşı kapanan yerin bilinme isteğidir. Ayrıca, su değirmen sulama sistemi kullanılmış, çay sularında ark suyla yapılmış ve sondajlı makinelerle tarlaları sulamak için kuyu açılmıştır. Hazır hale gelen ürün biçilir ve satışı sunulur. Eskiden para olmadığı için karşılığında farklı ürünler almaktaydılar (KK34).

Ekincilikte Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Toprağı ekmek, ürüne hazır hale getirmek ve mahsul biçmek için çeşitli aleteler kullanırlar, Kazma, bel(kürek), cancar veya cencer (cercer veya döven), deleceğ,

kerdi, kerki, kevic- keviç, lawata, orax (orak), yaba(yaba) gibi aletler; bunların başlıcalarıdır (KK34).

Ekinci Ustaları

Eskiden, ekincilik işiyle ilgilenen birçok aile ve fertler vardı. Zamanla bunların birçoğu işi bırakmıştır. Alanda en tanınmış kişiler; Ekber Usta, Rıza Usta, Dayı Ali, Muhammet Rıza, Hüseyin AĞA, Az gar usta, Ali Hasan, Melik Muhammet Rıza'dır (KK34).

2.8.7. Gilab (Gül Suyu) Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Gilab veya diğer adıyla gül suyu, Kerkük'te köklü bir meslektir. Mesleğin ustaları genellikle kadınlardır. Gül suyu, evlerde büyük kazanlarda kaynatılmasıyla elde edilmektedir.

Gilab, Türkmenlerin kültürel miraslarının bir parçası haline gelmiştir. Türkmenler özel günlerinde, dini merasimlerinde, taziyelerde insanların ellerine gül suyu serpmektedir. Türkmenlerin taziye merasimleri üç gün sürmektedir, taziyenin üçüncü günü, taziyeye gelenlerin ellerine gül suyu dökülür. Bunun dışında gül suyu kozmetik ürünlerde, ilaçlarda, yiyeceklerde kullanılır (KK35).

Gilab üretimi, halen evlerde kadınlar tarafından üretilmektedir. Her ne kadar fabrikalarda üretilen gül suları olsa da halkın büyük kısmı ev yapımı gül sularını tercih eder. Bunun en büyük sebebi fabrika gül suyunun ev yapımı gül suyunun yerini tutmamasıdır. Fabrika üretimi gül suyunun içinde gül tozu ve kimyasal tatlandırıcılar vardır. O yüzden halk genellikle evde yapılan gül suyunu tercih etmiştir (KK35).

Gilab'ın (Gül Suyu) Yapılışı

İlk olarak bağlardan alınan güller, içi su dolu büyük bir kazan bırakılır. Kaynayan kazanın yanına içi soğuk suyla dolu kazan bırakılır. Soğuk kazanın ortasına gümgüm (gügüm) bırakılır. İçinde gül bulunan kazandan diğer kazan içine ince bir hortum uzatılır. Gül bulunan kazanın kapağı iyice kapanır hava kaçırmaması diye kazanın kapağı ve gümgüm başı sulu çamurla iyice kapatılır. Gül bulunan kazanın altı yakılır.

Eskiden bu işlem için odun kullanılırdı, şimdi ise gazla çalışan piremizle (primus) kazanlar tercih edilmektedir. Kazandaki güller kaynamaya başlar. Sıcak kazanın içindeki gül, yavaş yavaş hortum sayesinde diğer ucu hortumun soğuk suyla dolu kazan içinde bulunan gümgümde olduğu için damla damla hortumdan buharlı su gümgüm içine akmaya başlar. Gül suyuyla dolan gümgüm aletinin başı çamurla kaplı olduğu için gümgüm dolduğunda hemen kendiliğinde çamur patlar. Böylece bilinir ki gümgüm dolmuştur, bu işlem bir veya iki saat arasında sürmektedir. Gilab işlemi u yönüyle kimyasal işleme benzetilir (KK35) (KK36).

Gilabcılık (Gül Suyu) Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Gül suyu, çeşitli işlemler sonucunda üretilen bir maddedir. Bu esnada gerekli aletler; piremiz (pürmuz, tüplü gaza), iki kazan, gümgüm (gügüm), sondadır (hortum) (KK35).

Gilab (Gül Suyu) Ustaları

Eskiden birçok gilab vardır. Zamanla ustalar, vefat etmiş, mesleğe ilgi zayıflamıştır. Derleme yapılan Necat Bekir Aziz ve Şükriye Cafer çifti, bu meslekte on yılı aşkın süredir bu meslekte çalıştıklarını ifade etmiştir. Mesleği; sevdikleri ve bereketli olduğu için yaptıklarını ifade ederler. Bu mesleği Hacıye Sekne'den öğrendiğini söyleyen Usta Şükriye, “eline baka baka öğrendim. Hacıye Sekne en eski Gilab ustasıydı. Onun yanında şimdi Ali Anber ailesiyle biz Tazehurmatı gül suyu üretim yapmaktayız” der (KK36).

2.8.8. Kahvecilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Kahvecilik sanatı çok narin ve özel bir meslektir. Kahveciler, genellikle seyyar olarak çalışmıştır. Kerkük çarşılarında, sokaklarında, mahallelerinde dolaşarak mesleklerin icra ederler. Kahveciler ayrıca bazen halkın özel münasebetlerine, dini merasimlerine ve taziye merasimlerine davet edilir, burada insanlara kahve ikram eder. Kerkük'te taziye merasimleri üç gün sürer. Birinci ve ikinci günde insanlara acı kahve ikram edilir, üçüncü gün ise tatlı kahve ikram edilmektedir. Bunu sebebi iki gün yas tutup üzülen insanlar taziyenin son günü artık üzülmelerin ve hüzünlerin sonu olur diye taziyede olan insanlara tatlı kahve dağıtılır (KK37).

Türkmen geleneklerinden biri olan kahve içmenin birçok yöntemi vardır. İlki keyif fincanı denilen içme yöntemidir. Bu yöntemde usta insanların önünde yaptığı kahveyi ilk kendisi içer. Bunun nedeni kahvede hiçbir şekilde kötü madde veya zehir içermediğini göstermektir. Bu sebeple bu içime keyif fincanı denmektedir.

Bir diğer adet, öğlen gelen misafire kahve ikram edilmez. Misafir yemek vakti geldiğinden önce yemek ikram edilir. Ardından misafire kahvesi ve tatlısı ikram edilerek misafirin gönlü hoş tutulmaya çalışılır. Eskiden eve gelen misafire kahve yanında su da ikram edilirdi. Misafir ilk olarak suyu içerse aç olduğunu ev sahibine demeden belli eder. Ev sahibi bunun üzerine hemen ev sahip misafir için büyük masa yemek hazırlar.

Son adet kız isteme merasiminde kahve içimidir. Gelin adayı, erkeğin kahvesine tuz döker. Bu geleneğe göre kız, ailesine ve erkek tarafına belli etmeden gönlünde başka biri olduğunu veya gelen erkeği istemediğini, damatın kahvesine tuz dökerek sadece damadın anlamasını sağlardı. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir. Fakat adet anlam değişimine uğramıştır. Günümüzde damadın kahvesine tuz dökmek, gelinin damadı istediğini ifade eder (KK37).

Kahvenin bulunuşu, üzerine rivayetler vardır. En yaygını Çoban rivayeti üzerindedir. Kahvenin bulunduğu yer Etiyopya'dır. Rivayete göre çoban bir gün koyunları yayarken koyunlardan biri bir bitki yere bu bitkiyi yedikten sonra hayvan farklı davranmaya başlar, enerjik bir şekilde hayvan etrafa koşmaya ve zıplamaya başlar ve çoban bu durumu umursamaz. İkinci defa aynı şekilde o bitkiden yedikten yine aynı davranmaya başlar. Bu olayı gelip memlekette bilgili insanlara anlatır onlar da o bitkide bir sır olduğunu söylerler. Bitkide bulunan tohumu alıp kazan içinde kaynatırlar ve içerler kahveyi içtikten sonra vücutlarına güçlü bir enerji geldiğini fark ederler. Böylece kahve ortaya çıkmış olur. Kahve içinde bulunan kafein sayesinde güç ve enerji sağlar insanlar, insanların baş ağrılarına iyi gelmektedir.

Kahveyi ticari bir ürün olarak kullanan ülke Brezilya'dır. Yemen ve Irak, aynı yolu izlemiştir. Günümüzde Irak topraklarında kahve ekilmemektedir Irak'ın iklimi,

kahve üretimi için uygun olmasına rağmen devlet, kahve üretimine yönelik çiftçi desteği sunmamaktadır. Bu nedenle ülkedeki tüm kahveler ithaldir (KK37).

Kahvenin Yapılışı

Kahve tohumları ilk önce yere serpiştirilir, dövülmeye başlanır. Bu işlem için ilk zamanlarda dibek aleti kullanılmıştır. Daha sonra ise havan aleti tercih edilmiştir. Bu işlem teknolojinin gelişmesiyle makinalara devredilmiştir. Son aşama ise kahvenin çok az kavrulmasıdır. Kahve kavrulurken en dikkat edilmesi gereken, kahvenin yanmamasıdır. Toz halindeki kahve ilk önce gümgüm (gügüm) içinde suyla kaynatılır. Sonra küçük gümgüme sızılır. Son olarak cezveye bırakılır. Cezveden fincana bırakılarak içen kişiye ikram edilir. Kahveciler günümüzde de varlıklarını koruyabilmişlerdir.

Kerkük'ün çarşılarında dolaşırken iki fincanın birbirlerine çarpıştırarak ses çıkar insanlar kahveci geldiğini anlarlar. Kerkük'te çeşitli kahvehaneler vardır. Bunların başında Arap kahvesi, Yemen Kahvesi, Dibek Kahvesi ve Türk kahvesidir. Bazen kahveyi tatlandırmak için içerisine hel (kakule) atılarak güzel tat kahveye verilir (KK37).

Kahvecilik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Kahve yapımında çeşitli aletler kullanılmaktadır. Bu aletler; cezve, gümgüm (gügüm), fincan, dibek, havan, tava, kahve mangalı, kömürdür (KK37).

Kahveci Ustaları

Kerkük Türkmenlerinin kahvecilikteki ustalıkları, Türkmenlerle sınırlı kalmamıştır. Araplar ve Kürtler tarafından da tanınan Türkmen ustalar vardır. Bilinen kahveci ustaları Mahmut Kahveci, Abbas Bek Kahveci, Hüseyin Refik Kahveci, Adil Kahveci, Şerif Kahveci İlham Mola Burhan Kahveci, Ali Kahveci, Yusuf Kahveci, İsmail Kahveci'dir (KK37) (Said, 2019: 124, 125).

2.8.9. Kasaplık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Kasaplık mesleği, Kerkük'te varlığını koruyabilen bir meslektir. Kerkük'ün Musalla Semti'nde Koyun Bazarı (Pazar) bulunur. Bu pazarın diğer adı Davar Pazarı'dır. Bu

pazarda kasaplar, çobanlar, cambazlar kendilerine ait olan küçükbaş veya büyük baş hayvanları alıp veya satarlardı. Cambazların işi, sadece hayvanları alıp ve satmaktadır, bir nevi hayvan ticaretidir.

Kasaplar; kendi veya satın aldığı davarları kesip halka satardı. Bu davarlar büyük baş veya küçükbaşdır. Kasapların hepsi, eskiden Kerkük'ün Musalla semtinde Kasaplar sokağında oturmaktaydılar. Bunun sebebi Kerkük'ün ilk yerleşim yeri olan musalla semtinin, hayvan pazarına ve kasapların dükkânların bulunduğu büyük pazara yakın olmasıdır. Ayrıca soyadı olarak Kasap'ı kullanan Türkmen aileleri Kerkük'te mevcuttur.

Kasap ustaları eskiden küçükbaş veya büyük baş hayvanların dükkânlarında, yol üstünde, evlerinde veya mahalleler ve sokaklar arasında keserdi. 930 yılın başlarında Musalla semtinde bulunan Çay Mahallesi hayvanların kesimi için kasaphane inşa edildi. Bu kesimhanede görevli bir vetiren görev yapardı. Kesim, kasaphanede sabahın erken saatlerinde yapılır, kasaplar kesilen etleri binek hayvanlarının sırtında dükkânlarına götürülürdü. Eskiden buzdolabı olmadığı için koyun ve inek, günlük ihtiyaca göre kesilirdi.

Kerkük'ün yerleşim alanının genişleyince, 1954 yılında Kerkük Belediyesi Musalla semtine bağlı kasaphane bölgesindeki eski hayvan kesim yerini kaldırdı. Onun yerine şehrin dışında Uruba bölgesinde daha gelişmiş kesim merkezi açıldı. Burada büyük baş ve küçükbaş hayvanların kesim yeri ayrıdır. Bu merkezde Zaman kentinin yerleşim yeri genişledi ve Uruba bölgesinde olan kesim merkezi kaldırdı. 2013 yılında Kerkük'e bağlı olan Tazehurmatı nahiyesinde modern kesim merkezi açılıp aynı zamanda hayvan Al - sat tesisi oldu (Kevseroğlu, 2017).

Kerkük'te hayvan satan ve kesen kasaplar her yıl Kurban Bayramından 5-10 gün önce koç, keçi, ineği gibi büyük ve küçükbaş hayvanlarını Musalla semtine getirip burada hayvanlarını satarlar. Pazar günü her yıl Kurban Bayramı yaklaştığında Musalla semtinde mezarlıkların girişinde bayramın son gününe kadar pazar kurulur.

Kasap ustalarının Kerkük'te eskiden bazı adetleri vardır. Bu adetlerden biri kasap ustaları peygamber ve alı günleri (pazartesi ve perşembe günleri) hiçbir büyük baş veya küçükbaş hayvan kesmemeleridir. Bazı rivayetlere göre peygamber günü bugün Hz. Muhammet doğum günüdür ve Türkmenler bugüne peygamber günü der. Bundan dolayı kasaplar et kesmezler. İkinci bir rivayete göre ise eskiden Müslümanlar pazartesi ve perşembe günleri oruç tutukları için kesim yapmazlardı. Bu geleneklerin yanı sıra bazı ustalar cuma günlerinde kesim yapmamaktadır. Günümüzde bu geleneği sadece eski ustalar yapmaktadır. Yeni kasap ustaları gün fark etmeksizin her gün kesim yapmaktalar.

Kasaplık Mesleğinin İcrası

İlk önce meydandan hayvanlar alınır, sonra besmeleyle tekbirle hayvanın başı kesilir. Kesilen hayvanı bir süre vücudunda kanı gitmesi için beklenir. Ardından hayvanın ayak kısmından bir delik bıçak yardımıyla açılır. Oraya ağızla hayvanın karnına hava bombalanır, şimdiyse aleti kullanarak hayvanın karnı şişilirdi.

Şişen hayvanın karnı dersini bıçak yardımıyla soyulur. Bu işlem bittikten sonra hayvanın karnı yarılr ve hayvanın iç organları dışarıya çıkartılır. En son aşama olan hayvanın ayakları, kolları, kaburga kısmı parçalar haline getirilir. Böylece kesme işlemi tamamlanmış olur. Bazen de kesilen hayvanın sadece iç organları alınır öylece fitrinde yerini alır. Bunun sebebi bazı insanlar hayvanın özel kısmını isterler ona göre müşteri için kesim yaparlar. Hayvanın bazı kısmı özel etli yemekler için kesilirdi, hayvanın her yeri farklı yemekler yapılmaktadır. Bunların başında hayvanın kıyması kebab, ciğeri şiş, kaburga mangal, kele paçası yemeği gibi en başta tercih edilen yemeklerde kullanılır. Bazı ustaları müşteri kazanmak için müşterinin istediğinden biraz daha fazla verilerdi, böylece o insanın kazanmış olurdu (KK38).

Kasaplık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Kasap ustaları mesleklerini icra ederken çeşitli aletler kullanmaktadır. Olmazsa olmazların başında cedum, çapacağ (satır), masat (eğe), satura, qutuk, kanara, çengel, yağ daş, bilayu, kütük aletleri kullanarak kesme ve parçalama işlemleri yapılır.

Kasaplık Mesleği Ustaları

Kerkük'te kasaplık alanında çok kişi yetişmiştir. Kesme işlemi yanında hayvan alıp satmaktadırlar. En fazla tanınan ustalar Kara Salım KASAP, Kasım Salım KASAP, Hacı İbrahim Necim KASAP, Halil KASAP, Ömer Osman KASAP, Maki KASAP, İrfan KASAP, Fazlı Sait Hasan KASAP, Hurşit Ömer KASAP, Muhammet Hamza KASAP, Eyüp Zeynel KASAP Gazi KASAP, Hacı Kemal KASAP, Hacı Sait KASAP, Hacı Rıza KASAP, Tefvik Saki KASAP, Hacı Hasan KASAP'tan oluşan birçok Türkmen kasaplık mesleğini yapmıştır (Said, 2012: 369- 372).

2.8.10. Sabunculuk Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Bu meslek eskiden Kerkük'te çok parlak mesleklerden sayılırdı. Bugün sabunculuk sanatı Kerkük'te yok olmuştur. Sabuncu mesleğinin tarihine bakıldığında Türkmenler arasında önemsenmiş ve ayrı bir yere sahip olduğu görülür.

Nüfus artışıyla birlikte küçük evler ve atölyelerde yapılan sabunlara talebin artmasından ötürü seri üretime geçilmiş, büyük fabrikalar kurulmuştur. Fabrikaların kurulmasıyla küçük atölyeler kapanmaya mahkûm olmuştur.

Günümüzde sabun üretimi Kerkük'te yapılamamaktadır. Eskiden sabunların ana maddeleri hayvansal veya bitkisel yağlardır. Şimdiyse daha çok bitkisel ve kimyasal maddeler kullanarak sabunu elde etmektedir. Sabun yapımında kullanılan yağların başında pim yağı, zeytinyağı, defne yağı, Hindistan cevizi yağı gelmektedir.

Sabunun Yapılışı

Kerkük atölyelerinde yapılan sabunlar birkaç işlemden geçmektedir. Eskiden sabun için hayvansal yağ olan pim yağı ve kalya kullanarak sabun üretilirdi. Sabunu genel olarak büyük kazanlara pim yağı ve kalya dökülür; ardından büyük kazanları yüksek ısıda ateş üzerine bırakılır. Kazan içinde bulunan maddeler kaynamaya başladığı zaman büyük kevgirle karıştırılır. Sıvılaştan sabun haline alana kadar bu işlem böylece devam eder. Hazır hale gelen sabun kazanın dibinde toplanır ve hazırlanmış olan kalıplara sıvı sabunu dökülür. Sabunun kalıpta kalma süresi üretilen türü kalır çoğunlukla 24-48 saat arası kalıpta kalır. Kalıplardan çıkartılan sabunlar kesme işlemi yapılır. Kesilen sabunlar büyük küp şeklinde veya dikdörtgen şeklinde kesim işlemi yapılır.

Kerkük'te yapılan başlıca sabun çeşitleri kazvan sabunu, Arap sabunu, rakı sabunu, gül sabunudur. Türkmen kadınlar, eskiden kozmetik ürünleri olmadığı için yüzlerindeki lekelerin kaybolması ve ciltlerinin bakımı için bu sabunları kullanılırdı. Yabancı sabunların piyasaya girişiyle birlikte Kerkük'te sabun üretimi gün geçtikçe gerilemeye başlamıştır. Kerkük'te yapılan sabunların adı şimdi sadece eski Kerkük sabunu diye bilinmektedir (Zabıt, 1962: 98).

Sabuncu Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Kerkük'te sabuncular, üretim yaparken çeşitli aletler kullanarak ürünü tamamlamışlardır. Ürün yaparken kullanılan temel araç-gereçler; o kazan, tokmak çekuçu, bıçak, ip, ince uzun tahta, makas kevgir gibi aletlerdir.

Sabun Ustaları

Kerkük'te sabunu üretim alanında bilindiği üzere birçok usta yetiştirmiştir. Ama bu ustaların günümüzde hepsinin vefat etmesinden dolayı bize bu alanda hangi ustalar çalıştığını bilgisini veren herhangi bir kişiye rastlanamamıştır. Bunun yanı sıra konuyla ilgili kitap ve kaynaklarda sabuncu mesleğini icra eden herhangi bir ustanın adı yoktur. O yüzden bu meslekte uğraşan ustalardan bahsedilememiştir.

2.8.11. Şerbetçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Geleneksel meslekler arasında yerini alan şerbetçi sanatı birçok milletin yaz aylarında vazgeçilmez sanatlarından biridir. Şerbet yaz aylarında olmazsa olmaz olan soğuk içeceklerin en başında gelir. Eski çağlardan beri şerbetçiler sultanlara, padişahlara, krallara ve halka erüg (kaysı), tamer hindi (demirhindi) ve sus (meyan) şerbetleri yapıp ikram etmekte veya satmaktaydı. Bu şerbetlerin her derde deva olduğu bilinir, birçok hastalığı iyileştirdiği için şerbetçiler bu şerbetlerden faydalanmışlardır (KK39).

Türkmen geleneksel kültüründe şerbet sanatının yeri bambaşkadır. Nitekim Türkmen halkı arasında sevilen saygı duyulan mesleklerden bir olması, halkın bütün özel münasebetler, düğünler, nişanlar ve eğlencelere de davet edilip şerbetçiye bir miktar para verip gelen misafirlere şerbet dağıtılması istenirdi. Şerbetçiler başladığı zamandan beri seyyar bir şekilde mesleğin yapmaktaydı, ama zaman içerisinde

sayyar araba olarak başlanmıştır. Halkın daha fazla tercih etmesiyle birlikte şerbetçi dükkânları açılmaya başlamıştır (KK39).

Şerbetçi ustaları dolaştıklarında kendilerine özel bir türkü müziği sesi çıkarırlar. Seyyar şerbetçiler, ürünlerini satmak için sokak sokak mahalle mahalle gezdikçe elinde bulundurduğu şerbet taslarını birbirine çarparak kulağa güzel bir ritim gelmesini sağlamaktadır. Halk bu sesi duyunca şerbetçinin geldiğini anlar. Yaz ayların kavurucu sıcaklarına en iyi gelen buzlu soğuk şerbetlerdir.

Şerbet Yapılışı

Şerbetçi ustalar attarlardan alınan tamer hindi (demirhindi), sus (meyan) ve bakkallardan alınan taze erüg (kayısı) bir saat beklettirilir. Tadını ve rengini ılık su içeren leğende bırakır. Ilık suda bir saat bekletilen şerbetin malzemeleri parça halinde olan taneciklerin meyve suyundan ayrışması için bir süzgeç yardımıyla iyice sıkılır. İşlem yapıldıktan sonra en önemli noktaya gelinir usta yeteri kadar su ilave eder (KK39).

Satışa hazır hale gelen şerbetler tuluğ (tuluk) adı verilen alete boşaltılır. Bu alet aynı gümgüm(gügüm) veya samaura (semaver) benzemektedir. Tuluğun üst kısmında bir ağız bulunmakta, bu ağız sayesinde rahatlıkla içine buzlar bırakılmaktadır. Bu tuluğu gün boyunca içinde şerbetle birlikte taşımak tabii ki ustanın beline zarar ve ağrı vermektedir. Bu ağırları bir nebze de olsa hafifletmek için tuluğla bel arasına bir küçük minder bırakılmaktadır. Bu güzel şerbetin tadı tuluk içinde usta yürüyünce sallandığı için taze ve bol köpüklü olur. Tuluğa monte edilmiş olan borunu uçuna musluk mevcuttur, bu musluk açıp sarı küçük taslara şerbet bırakıp insanlara ikram edilir. Şerbetçi ustası beline bağlamış olduğu kemere çam bardaklar, sarı taslar ve bir litre temiz su bulundurur. Bu suyun içinde şerbet içilen taslar yıkanır (KK39).

Şerbetçi Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Şerbetçiler, sanatı icra ederken çeşitli aletler kullanmıştır. Bu aletler şöyledir: leğen, süzgeç, tuluğ (tuluk), sarı taslar, çam bardaklar, bardakları taşıyan kemerden oluşmaktadır (KK39).

Şerbetçi Ustaları

Şerbetçi mesleğini Kerkük'te yapan ustalar seyyar olarak başlayıp sonradan dükkân açmaya kadar yol almışlardır. Bu ustalar şöyledir: Dayı Zeki, Dayı Haydar, Hacı Abdullah, Dayı Hüseyin, Aydın Abdullah'tan oluşan ustalar Kerkük'te en fazla şerbetçi olarak tanınan ustalar olmuştur (KK39).

2.8.12. Tütüncülük Mesleği: Hammaddesi, Üretimi ve Ustaları

Tütüncü mesleği fabrikalaşmadan önce kente halkın tütün ürünleri yapmaktaydı. Bu sanat eski dönemde pek tanınmamış sanatlardan biri idi. Tütün fabrikalarının kurulmasıyla gerilemeye başlamıştır. Bugün Kerkük'te tütüncü mesleğiyle uğraşan hiç kimse kalmamıştır. Tütüncülük, yok olmuş meslekler arasında yerini almıştır.

Tütüncü ürünlerini genellikle evde ailece hazırlanıp dükkâna götürülür ve satışa sunulur. Ailenin her ferdi eskiden televizyon olmadığı için geceleri toplanıp sohbet ederek tütün ürünlerini elbirliğiyle hazır hale getirilirdi. Bu mesleği özel kılansa ev hanımlarının da çalışmasıydı. Tütün ağaçların eve gelişiyle başlayan süreçten hazırlık aşmasına kadar aşamada kadınlar yer almıştır. Tabii tütün ağaçları bağlarda bostancı tarafından ekilir, ardından tütün ağaçlarını devlet alırdı. Devlete bağlı olan tütüncü ofis vasıtasıyla tütün ağaçlarını tütün üretimi yapan kişilere dağıtırdı (KK40).

Tütüncü mesleğinde nam salmış aileler bugün varlıklarını Kerkük'te sürdürmektedir ve Tütüncü soyadını kullanmaktadır. Tütün mesleğinde çalışan kişiler çeşitli sigara ve tütün ürünleri üretilip satılmaktaydı. Bir tür tütün ağacı vardır. Bu ağaçtan çeşitli ürelerde cıgara (sigara), tütün ürünleri, nargile tütünleri üretilip halka satılmaktaydı. Farklı tatta olan tütünler içine attarlardan alınan tatlandırıcı madde ve kokular katılarak tütün tadı değiştirilirdi. Bazı tütünler kendine has özellikler taşımaktadır. Bu tütünlerin özel olmasının sebebi farklı çeşit olmasından kaynaklanmaktadır. Tütünler ise şöyledir: sıcak, soğuk (yavaş), defter lefe, barnuti gibi çeşitlerden oluşmaktadır. Bazı sigara tütünlerinin ağır ve hafif türü vardır. Bu sigara türü eleğe vurulan tütün yapraklarının tozuyla yapılmaktadır (Said, 2019: 150).

Tütün Üretimi

Tütüncü mesleğini icra eden kişiler, tütünü devlete bağlı tütün ofislerinden temin etmektedir. Tütün ağaçları, yaprak şeklinde alınır ve eve götürülüp ev hanımlarına verilmektedir. Ev hanımları tütün yapraklarını evin damına sermektedir. Serim işlemi için havanın güneşli ve güzel olması gerekir. Kötü havalarda tütün yaprakları serilmez. Güneş altında olan yapraklarının iyice kuruması sağlandıktan sonra kuruyan yaprakları hanımlar elleriyle parçalayıp elekten geçirir. Eleğe vurulan tütün yaprakları her bir aşamasında bir tür ürün yapılmaktadır. Örneğin iri tütün bir tarafa alınır ve toz tütün bir tarafa alınır. En son işleme geçilir. Ellerle sigaralar sarılmaya başlanır. İlk olarak kâğıt tütün veya Arap sigarası sarılır kayışları vurulur satışa hazır hale getirilir. İkinci normal bir şekilde toz veya yaprak halinde satılır, bunların yanı sıra kokulu tütünler de satılmaktadır (KK40).

Tütüncü Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatları

Tütün ürünleri üretiminde çok alet kullanılmamaktadır. En fazla elek tütün yapraklarının tozunu ayırmak için kullanılmıştır. Bunların yanında makas, kâğıt gibi edevatlar kullanarak ürünü ortaya çıkmaktadır (KK40).

Tütüncülük Ustaları

Tütüncü mesleğinde Kerkük'te yetişen birçok usta vardı. Ama fabrikaların kurulmasıyla birlikte birçoğu başka işlere geçmek zorunda kaldı. Bu ustaların başında usta Fatih TÛTÛNCÛ, Bekir Abbas TÛTÛNCÛ, Mola Hasan TÛTÛNCÛ, Rauf Halit TÛTÛNCÛ, Tevfik Kemal Zade TÛTÛNCÛ, Mustafa Zeynel TÛTÛNCÛ, Ahmet Yılmaz TÛTÛNC, Yusuf Hacı Zeynel Dabbağ, Aziz TÛTÛNCÛ, ÖMER BEK AVCI, Habib Lütfi TÛTÛNCÛ, İbrahim TÛTÛNCÛ, Başa Rauf TÛTÛNCÛ, Mahmut Zeynel TÛTÛNCÛ, İzzet Talip Ali TÛTÛNCÛ, Hacı salah TÛTÛNCÛ, Ahmet Taha TÛTÛNCÛ gibi ustalar sayesinde Kerkük'te tütüncü mesleği zamanında nam salmıştır (Said, 2019, s. 150, 151).

2.8.13. Zılkçılık (Pazı) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Bu meslek alanında Kerkük'te çalışan birçok insan olmuştur. İnsanların tükettiği sebze ve meyve çeşitleri Kerkük içinde ve köylerde, kasaplarda oldukça boldur. Kerkük'ün coğrafi konumundan istifade eden Türkmenler çeşitli yiyecekleri, sebze

ve meyveleri bu topraklara ekip biçmişlerdir. Bu topraklar bereketli olduğu için Kerkük'ün eski tarihine bakıldığında halkın yoğun bir kısmı çiftçilik ve ekin işleriyle uğraşmaktaydı. Ama bu durum zaman içerisinde geriye gitmeye başlamış, mal ithal edilmiştir. En büyük zararı çiftçiler gördükten sonra bu meslek alanında çalışan az insan kalmıştır.

Eskiden sebze çeşitleri Kerkük içinden geçen Hasa su ve çay suları etrafında ekilirdi. Şu anda Kerkük etrafı, köy ve kasabalarda çeşitli sebzeler ekilmektedir. Ayrıca Kerkük büyük pazarında da 18.yüzyılda zılkçılar adında Kerkük Kalesi'nin Yedi Kızlar Kapısı'nın karşısında bulunan Avcılar ve Bulak Mahallerinin girişinde zılkçılar dükkânları açılmıştır. Bu dükkânlarda çeşitli çiğ yenen sebzeler de satılırdı. Bir nevi bakla dükkâmı gibi çeşitli sebze ürünleri bağlardan toplanıp burada satılmaktadır.

Zılkın (Pazı) Mesleğinin İcrası

Bu mesleği icra eden kişiler, ürünleri genellikle bağlardan alıp pazarlarda satmaktadır. Sebze ekin işleri çiftçiler tarafından yapıp Kerkük'teki sebze dükkânlarına satılırdı. Bu dükkânlarda yenilen çiğ sebzelerin yanında pişirilen sebzeler de satılmaktadır. Satılan sebzelerse has (marul), madanuz (maydanoz), zılk (pazı), şibit (dereotu), kereviz, teretüre gibi sebzelerin yanı sıra besin ürünleri ve bamyâ, badıncan (patlıcan), soğan, pakla gibi ürünler de satılmaktadır (Kevseroğlu, 2017: 14).

Zılkçılık (Pazı) Mesleğinde Kullanılan Aletler ve Edevatlar

Bu mesleği yapan insanlar genellikle suyla bez parçası kullanırlar. Suyu kullanma sebepleri sebzelerin taze kalmasını sağlamaktadır. Parça bez kullanmaları sebzeleri güneşten ve erken çürümesini önlemeye yaramaktadır. Ama sebzeleri ekim işlerini yapan bağda işleyen kişiler çok alet ve edevat kullanmaktadır. Bunların başında bıçak, kazma, kürek gibi aletler gelir. Bu aletler, ekilen sebzeleri kesme ve onarma işleminde kullanılır.

Zılkçı (Pazı) Ustaları

Bu mesleği icra edenlerin çoğu Türkmen'dir. Bugün bu mesleği icra eden Türkmen sayısı çok azdır. Tanınan sebze satıcılarının başında Bakkal Başı Göge Osman, Bakkal Molla Zade Selahaddin, Bakkal Osman Allah Verdi, Bakkal Seyit Zeynel, Bakkal Mustafa Allav gibi kişiler gelmektedir (Kevseroğlu, 2017: 14).

2.9. Hammaddeleri Farklı Olan Geleneksel Meslekler

2.9.1. Arzuhalcilik (Dilekçecilik) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Arzuhalci mesleğini icra eden kişiler okuma yazması olan kişilerdir. Eski dönemlerde çok okul olmadığından ötürü insanların birçoğunun okuma ve yazması yoktur. Bu yüzden arzuhalciler insanların mektup ve devlet dairelerine verilecek dilekçelerini yazmaktadır (KK41).

Eski dönemlerde kadınlara ve padişahlara verilecek dilekçeleri yazan arzuhalci yazı yazarken kullandığı cümle ifadeleri düzgün seçerek doğru şekilde yazması gerekmektedir. Çünkü herhangi bir yanlış ifade veya saygısız cümle kullanılırsa dilekçenin hem sahibi hem dilekçeyi yazan kişi ağır cezalara çarptırılırdı (KK41).

Arzuhalciliğin İcrası

Devlet dairelerine verilecek dilekçede herhangi yanlış cümle kullanılmaması için dilekçe veya mektup yazan arzuhalcinin okuma yazmasının çok iyi olması gerekmektedir. Arzuhalciler eskiden okul olmadığı için camilerde açılan dini medreselerde okuma yazma öğrenmişlerdir. Arzuhalciler aynı şekilde Kerkük'te de insanların devlet dairelerine göndereceği dilekçe ve evrakları yazmaktadır. Bugünün şartlarında dilekçeler bilgisayarda yazılsa da bugünün arzuhalcileri Kerkük'ün bütün devlet daireleri önlerinde görevlerini sürdürmektedir. Arzuhalcilere gelen müşteriler derdini anlatır, arzuhalci anlatılan konuyu derleyip toparlar ve müşterinin derdini güzel bir üslupla dilekçeye geçirir (KK41).

Arzuhalci Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Arzuhalcilerin dilekçe veya mektup yazarken kullandıkları aletler şöyledir, çelik uçlu kalemler, tüy kalemler -eskiden kullanılırdı-, dolma kalem, tükenmez kalem, kurşun

kalem gibi aletlerdir. Bunların yanı sıra kâğıt, kurutma tozu, zarf ve mürekkep olmak üzere kullanılan aletlerdir (KK41).

Arzuhalci Ustaları

Kerkük'te arzuhalcilik yapan birçok kişi vardır. Eski ustaların birçoğu ölmüştür. Derleme esnasında görüşülen en yaşlı arzuhalci; eski arzuhalci ustaları hatırlamadığını ifade etmiştir. Bu bakımdan ustalar kısmında arzuhalcilik yapan kişilerden bahsedilememiştir.

2.9.2. Berberlik Mesleği: Hammaddesi, icrası ve Ustaları

Kerkük'te eskiye dayanan mesleklerden biri olan berberlik sanatı, halkı tıraş etmenin yanı sıra farklı hastalıkları tedavi etmektedir. Bu sanat doktor ve halk hekimin az sayıda olmasından dolayı halkın çeşitli hastalıklarına çare bulmaktadır. Örneğin diş çekimi, cerrahi yaraların dikilmesi, göz hastalıkları ve hacamat gibi tedavileri yaparak insanların sağlıklarına kavuşmalarını sağlamaktadır (KK42).

Berberlik sanatı bıyık, saç ve sakal tıraşı yapan bir sanattı ama dünyanın gelişmesiyle berberlik saç kesim modası da değişti. Yeni berberlik sanatı yüz alma, saç boyama gibi işlemler berberliğe girmiş oldu.

Eskiden saç kesimi halkın sosyal yaşamına uygun olarak tıraş edilirdi, ama zaman içerisinde farklı saç kesimi ve saç renklendirilmesi ortaya çıkmıştır (KK42).

Eski Türklere baktığımızda hem erkekler hem kadınlar saçlarını uzatarak saçlarını tek veya çift örgülü örerdiler. Eski dönemlerde berberlik mesleği çok olmadığı için insanlar saçlarını uzatmışlardır. Günümüzde berberlik sanatı ilerlemiştir. Yeni çağa ayak uydurmak için eskiden berber dükkânları şimdi kuaför salonuna dönüşmüştür.

Türkmen berberlerin inanç ve geleneklerinde eskiden salı günleri berberler dükkânlarını açmazlar ve kimseyi tıraş etmezlerdi. Bunun sebebiyse inanca göre salı günü tıraş edilen kişinin ölümü başı kesilerek olurdu (Zabıt, 1962: 102).

Türkmenlerin berberlik sanatına verdiği değeri kültürel mirası olan atasözleri, türküler, hoyratlar ve bilmecelerde görülmektedir. Berberlikle ilgili edebi konulara tezin üçüncü bölümünde değinilmiştir.

Türkmenlerin örf, adet ve geleneklerinden biri olan bayram tıraşdır. Türkmen erkekleri özellikle bayramdan bir gün önce mutlaka tıraş olmaktadır. Bunun yanı sıra perşembe ve cuma günleri aynı şekilde mübarek gün sayıldığı için tıraş olunur. Türkmen kadınları ise eskiden saçlarını evde komşu kadınlarıyla birlikte keserlerdi. Şimdiyse dışarıda büyük kadın kuaför salonları açılmıştır, kadınlar ve kızlar orada saçlarını kestirmektedir (KK42).

Berberlik Mesleğinin İcrası

Berberler insanları tıraş ederken eskiden belli tarzda tıraş isimleri vardı. Berberler, ona göre insanları tıraş ederlerdi. Eski tıraş isimleri şöyledir: Kalem tıraş, tas tıraş, nizami tıraş, tuvalet tıraş ve kele qabağ (kel tıraş)'dan oluşmaktadır. Şimdiki gençler internette fotoğraf getirip ona göre tıraş olmak istediklerini söylemektedir. Mecburen bizde o tıraş ediyoruz, eskiden olsa bu tarz tıraş olan kişi halk arasından dışlanırdı (KK42)(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Berberlik Bölümü: 2011).

Berberler her zaman müşterilerine karşı güler yüzlü olmaları gerekmektedir. Çünkü müşteriyi memnun edip tekrar gelerek tıraş olmasını sağlamaları gerekmektedir. Gelen müşteri ilk olarak çay, su gibi içecekler ikram edilir ve hâl hatır sorulur.

Berber ilk olarak müşterinin üzerine saç dökülmesin diye müşterinin önlüğünü bağlar. Sonra istenen saç tarzı tıraş edilir. En son aşama sakal ve bıyık tıraş edilmesi veya düzeltilmesi yapılır böylece müşterinin saçları bitmiş olur (KK42).

Eskiden berberler evlenecek olan gencin evine gidip orada genci tıraş edip düğüne hazır ederdi. Berberler sadece kendi dükkânlarında halkı tıraş etmekle kalmamıştır. Seyyar bir şekilde sokaklarda, kasabalarda, köylerde halka açık alanda tıraş etmekteydi (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Berberlik Bölümü: 2011).

Berberlik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Berber ustaları zamana ayak uydurup tıraş aletlerinden bazılarını değiştirmiş olsa da mesleklerine bir şekilde devam etmişlerdir. Kullanılan aletler ustura, koloniye, fırça, güzgü (ayna) makas, su pamı, tarak, el saç makinesi, sabun, leğen, önlük, havlu, ibrik, bilav ustura itidir. Kayış makas ve ustura it itmek için kullanılırdı. Şap ise yüzde tıraş esnasında kanayan yaraya sürülerek kanamayı durdurdu (KK42)(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Berberlik Bölümü: 2011).

Berber Ustaları

Kerkük'te çok sayıda berberlik mesleğini yapan usta bulunmaktadır. Bu ustalar halkın hizmetindedir. Kerkük'te en fazla nam salmış olan berberler ise şöyledir: Şükür BERBER, Fuat BERBER, Behçet BERBER, Muhammet Ali, İbrahim Abbasi, İzzeddin BERBER, Ahmet BERBER, usta Hüseyin Tevfik, Abidin BERBER, Rauf BERBER, Seyfeddin BERBER, Seyit Mustafa BERBER, Cemal BERBER, Usta Kadir, Hacı Sabır, Mahmut BERBER, HAYDER BERBER, Muhammet Şevket, Salih BERBER, Usta Mahmut BERBER, Ümit BERBER, Hacı Faysal Abbas İsmail, Muhammet Mardan, , İsmail Ahmet Mustafa(sıma BERBER), İhsan Abdurrahman Salah, Zeynel BERBER, Seyit Rıza Seyit Veli Dede, Hacı Mahmut Hacı Muhammet, Hurşit Reşit ÇAVUŞ, Mahmut Ahmet Gani, Abdülmecit Mustafa, Hacı Kerim Hacı Nureddin Dabbağ, Hikmet BERBER ve Reşat Fethullah BERBER gibi ustalar Kerkük'te berberlik mesleğini icra etmektedir (Said, 2015: 335-341; Said, 2019: 126-131) (KK42)(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Berberlik Bölümü: 2011).

2.9.3. Halk Hekimliği (Şifacılık) Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Halk hekimleri, eski çağlarda doktor sayısının az olmasından dolayı insanlara sağlık alanında hizmet veren kişilerdir. Halk hekimi, Allah-u Teâlâ tarafından gönderilmiş kişidir. Bu insanlar çöllerde ve ormanlarda olan bitkilerle konuşmuş, bitkilere hekim oğluna hangi hastalığa şifayım diye söylerlermiş. O yüzden Allah ilacı olmayan hiçbir hastalığı insanların başına musallat etmez. Halk hekimleri genellikle çeşitli hastalıkları tedavi etmektedir. Bu hastalıkların başında cerrahi yaralar, diş çekimi, deri hastalıklar, göz hastalıkları ve çocuk olmama gibi çeşitli hastalıklar gelmektedir. Halk hekimleri doğal bitkilerle hastaları iyileştirir (KK30).

Halk hekimliğini hem kadınlar hem de erkekler yapmaktadır ama çoğu önemli hastalıkların tedavilerini erkekler yapmaktadır. Eskiden halk hekimliğini yapanlar berberlerdi. Onun yanı sıra attarlar bazı hastalıkların dermanlarını bitkilerle hazırlarlardı. Kadınlarsa özellikle büyük yaşta olan nineler, teyzeler ve anneler ebelik yapmaktaydı (Zabıt, 1962: 53).

Halk Hekimliğinin İcrası

Halk hekimleri Kerkük'te halka ucuz veya bedavaya hizmet vermektedir. İnanişli bir insanı hastalıktan kurtarırsan Allah katında büyük sevap kazanırsın anlayışı vardır. Doktorların tedavi edemedikleri bazı hastalıkları halk hekimleri tedavi eder. Hekimler, şifalı bitkiler sayesinde insanları sağlıklarına kavuşturur(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Berberlik Bölümü: 2011).

Eski dönemlerde diş çekme veya diş tedavisi şimdiki gibi kolay değildi. Bir diş çekimi insanın canını almak kadar çok acılı ve zor olurdu. Bazı diş çekimlerinde kişi bayıldıktan sonra dişini çekerlerdi ama ilk olarak pilayıs (pense) iyice koloniye serpilir. Son aşama olan diş çekimine geçilir ve diş öyle bir çekilir ki hasta acısından bağırır, çekilen diş yerinde kan çıkmaya başlar oraya bir parça pamuk bastırılarak kanı durdurulur (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Berberlik Bölümü: 2011).

Ayrıca halk hekimleri birden fazla hastalıkları tedavi etmektedir. En fazla diş çekimi, çocukları sünnet etmek, kansızlık tedavisi, kemik kırığı tedavisi ve saç dökülmeleri gibi hastalıkları iyileştirmektedir (Şerif, 2010: 26-28).

Halk Hekimliği Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Hekimler hastaları tedavi ederken bazı aletler kullanmaktadır. Bu aletler ise pilayıs (pense), makas, ustura kullanılır ve her hastalığa göre aletler değişmektedir (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Berberlik Bölümü: 2011).

Halk Hekimliği Ustaları

Berberler Kerkük'te hem asıl mesleklerinde hem de hekimlikte başarılı olmuşlardır. Kerkük'te nam salmış olan halk hekimleri ise şöyledir: Mola Abdullah BERBER, Zeynel BERBER, Ömer BERBER, Dayı Muhammet Habib, Rauf Gözü Mavi,

Hikmet BERBER, Şükür BERBER, Fuat Şükür BERBER, Ömer BERBER, Zeynep Cerrah, Fatma Hacı Zeynel, Fatum ate, Hatice ate ve fehime DERMANCI gibi kişiler halk hekimliği yapmışlardır. Bunların yanı sıra ebelik yapan kadınlar ise Heybet Nine, Meryem Ömer Sürmeli, Abla Gülboy, Kadriye Nine, Gül Naz Nine, Bedriye Nine, Züleyha Mustafa, Emine Ömer, Zeynep Abla, Gurbet Abla ve Zehra Nine gibi kadınlar Kerkük'te ebelik yapmışlardır (Said, 2019: 95-101).

2.9.4. Hamamcılık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Kerkük'teki hamam geleneği Türkmenlerin kültürel miraslarının bir parçasıdır. Türkmenler hamam geleneklerine o kadar önem vermişleri ki ister sosyal hayatları olsun ister edebi konular olsun her alanda hamamla ilgili Kerkük'te bir söz, bir hoyrat, bir mâni ve atasözüne rastlamamak mümkündür.

Eski dönemlerde evlerde kızma hamam bulunmazdı, halk da bazar (pazar) hamamına giderdi. Hamamcı sabahın erken saatlerinde kapılarını halka açarlardı. Saat beş gibi hamamlarını açıp halka hizmet sunarlardı. Hamam geleneği Türkmenler için çok önemliydi. En mutlu güzel günlerini bile hamamda geçirirlerdi.

Eskiden Türkmenler Ramazan ayında, bayram, düğün ve özel günlerini hamamda yapardılar. Bazı hamamlar Kerkük'te gece gündüz çalışırdı, bazıları sadece kadınlara özel, bazıları erkeklere özel, bazılarıysa sabah birkaç saat kadınların olur ve ondan sonra erkeklerin olurdu (Said, 2019: 63).

Hamam geleneği Türkmenlerde aynı şekilde hamam inşa edildikten sonra da devam etmiştir. Piremiz aleti icat edildikten sonra evlerde siyah nefle yanan bu piremiz suyu kızdırır, özellikle Türkmenler perşembe akşamları hamam kurarlardı. Perşembe günü akşam saatlerinde Kerkük sokaklarında yürürken evlerden piremiz sesi duyulur veya evlerin bacalarında tüten siyah dumanlar o evin hamam kurduğunu belli ederdi (Said, 2019: 65).

Hamama giden kadınlar eskiden onlara ayrılan saatten önce hamamın kapısında toplanırdılar. Kadınlar bu kadar yoğunluk oluşturmaları tek amacı hamamda havuz kenarın başında oturmak istemeleridir. Hamamın açılışıyla birlikte kadınlar arasında büyük gürültü kopar, bu rahatsız edici gürültüden dolayı Türkmenler eskiden bazı

deyimleri söylemişler. Bu konuyla ilgili üçüncü bölümde atasözleri ve deyim kısmında bahsedilmiştir (Kevseroğlu, 2011: 12).

Hamam kültürü ne kadar eskisi gibi olmasa da günümüzde Kerkük'te erkelere özel hamamlar bulunmaktadır. Bu hamamlar devlet bağlı sağlık kuruluşları tarafından devamlı denetlenmektedir.

Hamamlar her daim temiz tutulması, kirli çamaşır ve diğer eşyaların yıkanması gerekmektedir. Hamamcılar her gün hamamı açmadan önce yerde sabun kalıntıları temizler. Hamamların kendilerine özel atık su kuyuları bulunurdu, çünkü kirli sabunlu suların dışarı akması yasaktı. Bu yüzden atık su kuyularına kirli sular giderdi (Kevseroğlu 2011: 13).

Hamamcılığın İcrası

Hamamlar eskiden sabahın erken saatlerinde açılıp geç saatlere kadar açık olurdu. Hamamların bazıları kadınlara özel bazıları ise erkelere özeldir. Bazıları da sabah kadınlar öğleden sonra erkekler şeklinde ikili kullanıma açıktır. Hamamlarda kullanılan sıcak su odunla kaynatılırdı, sonra petrolden arındırılan yanıcı madde olan siyah petrol kullanılmaya başlanmıştır. Hamamın arka kısmında kaynayan su deposu bulunur, buraya külhan denmektedir. Burada suyun kızmasını (kaynatılması) sağlayan kişi olur ona da külhancı denmektedir (Said, 2019: 63, 64).

Hamamlarda isteyen kendi başına yıkanır, isteyense erkeleri yıkamak için erkek tellaklar bulunur. Kadınları hamamda yıkayan kişiye natır denir. Kadınları baştan aşağı iyice yıkarlar. Tabii tellak ve natır yıkadığı zaman ücret artmaktadır (Said, 2019: 63, 64).

Hamamlara girildiği zaman ilk önce kıyafetleri değiştirmek için eyvan denilen oda bulunur, ardında tuvaletler bulunur, sonra keselenmek için oda bulunur. Sonradan hamam denilen kısmı bulunur, burada küçük havuzlar bulunmaktadır. Hamamın ortasında yuvarlık ve yüksek bir kısım bulunur, buraya cehennem daşı (taşı) denilmektedir, çünkü hamamın en sıcak yeridir (Said, 2019: 64).

Tasa çalmak geleneği Türkmenlere zel bir gelenek olduğundan dolayı eskiden yapılan adettir. Yıkanması biten müşteri tasa elini çalar tellak veya başka işçi peştamal ve baş havlusunu elinde müşteri için getirir. Sonra bir başka çalışan kişi müşteriyi iyice kurulamaya gelir. Her şeyi tamamlan müşteri hamamdan çıkmadan önce çay, kahve, turş (ekşi) ve şalgam yiyip veya içip sonra hamamdan çıkarlar idi. Tasa alama geleneği 2000 yıllarına kadar devam etmekte idi (Said, 2019: 64).

Kerkük'te toplam 26 hamam vardır, bu hamamlar şunlardır (Said, 2019: 65-67):

- 1- Ali Bek hamamı
- 2- Kara Nuri hamamı
- 3- şifa hamamı
- 4- Farah hamamı
- 5- Cumhuriyet hamamı
- 6- Davut hamamı
- 7- Hana hamamı
- 8- Saat hamamı
- 9- Saray hamamı
- 10- Kala hamamı
- 11- Hacı Hasan hamamı
- 12- Atlas hamamı
- 13- Piryadi hamamı
- 14- şora hamamı
- 15- Hunud hamamı
- 16- Tokat (piryadi) hamamı
- 17- şor hamamı
- 18- Aziz Efendi veya gençler hamamı
- 19- Bulak hamamı
- 20- Ct hamamı
- 21- Kerkük hamamı
- 22- Sıhhi hamamı
- 23- Gz gl hamamı
- 24- Dede Hamdi hamamı

25- Dört hamam

26- Hacı Abdül Baki hamamı

Hamamcılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Hamam mesleğinde kullanılan aletler ve edevatlar ise şöyledir: tas, kazan, life(kese), sabun, kapkap, havlu, peştamal, dabban daşı ayak tabanı altını temizlemek için kullanılan taştır. Bu edevatları kullanarak hamamcı halka hizmet sunmaktadır (Said, 2019: 64).

Hamamcı Ustaları

Hamam mesleğini icra eden Kerkük'te tanılan birçok usta vardır. Onlardan bazıları ise Hasan HAMAMCI, Hacı HAMAMCI, Hamdi Hasan, HAMAMCI, Hacı Ömer Hacı Ahmet HAMAMCI, Abdülaziz Zeynel, Hacı Mahmut Ömer HAMAMCI ve Hacı Hüseyin Mahmut HAMAMCI'dır (Said, 2012: 117; Said, 2015: 327-329).

2.9.5. Hattatlık ve Nakışlık Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Bu iki meslek Kerkük'te bugün varlığını devam ettiren birkaç meslekten biridir. Bu iki mesleğin birlikte ele alınma sebebi; ikisinin de aynı kişi tarafından icra edilmesidir. Bu sanatı öğrenmek isteyen insanlar ilk olarak hat yazısını öğrenmeleri gerekmektedir. Hat yazısını öğrendikten sonra nakış işlerine girişebilir.

Hat alanı çok büyük bir âlemdir o yüzden kısaca bahsetmekte yarar vardır. Hattın birçok çeşidi vardır. Bunların başında şunlar gelir:

Kufi hattı çeşitli 465 çeşittir, Divan hattı, Sülüs hattı, Nüsüh hattı, medeni hattı, rüka hattı öğrenilmesi gerek, Şakista hatlardan oluşur. Her hattın yazım yeri ayrıdır, mesela nüsüh hattı özellikle kuran kerim yazısında yazılmaktadır. Tabii eski hatlar çok zor idi ne nokta ne işaret var idi, o yüzden herkes yazıyı anlamazdı. Hatlar üzerine çok güzel bir söz var der ki:

Hat kâtibinden bir zaman kalır kâtibiyse toprak altında gömülüdür (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Hattatlık Bölümü: 2011).

Divani hattıysa Türklere özel bir hatır, bu hattı Muhammet izzet Türki tarafından çıkartıldı. Hızlı yazılarda en önemli hat türüdür, bu hattı icat etme sebebi diğer yazıları zor olması çabuk yazmamasında ötürü bu hattı ortaya çıkardı (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Hattatlık Bölümü: 2011).

Divanın çeli Gül divanı Sami hatta Türk icat etmiştir. Bu hattın özelliği uzaktan göze çarpmasında kaynaklanmaktadır. Tuğra hattı bir kuş şeklindedir, bu hattı Sultan Birinci Murat döneminde yapılmıştır. Sultanın emriyle sultan bazen adını gönderilecek olan ferman, mektupları veya imza yerine bu simge de sultanın adına çıkarıldı. Şimdi nasıl ıslak imza ve kişiye özel mühür varsa o zamanda onu icat ettiler. Bunu kuş şekli alması nedeni aynı o kuş sefere çıkıldığında ordunun üstünde orduya eşlik edermiş (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Hattatlık Bölümü: 2011).

Hattat ve Nakışçılığın İcrası

Kerkük'te yapmış olduğumuz yazı tabloları, çizimleri ve nakış işleri olsun o kadar ilgi duyulmamaktadır. Oysa eserlerimiz yurtdışında çok yoğun ilgi görmektedir. Hemen satılır, girdiğimiz yarışlarda birinci çıkmadığımız takdirde ilk üçte adımız hep vardır (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Hattatlık Bölümü: 2011).

Duvarlarda nakış olan yazı veya çizimleri ilk önce büyük kalıplar naylona iğiyile çizimleri yapılır. Sonradan o naylon kalıbı duvara pudra yardımıyla sürülür ki istenilen nakış duvarda çıksın. Üstlerini kamışı doğal mürekkebe batırılır, duvarda bulunan nakışlar üzerlerinden geçilir. Hat yazı yazılışında Kullanılan kâğıtlar fabrika kâğıtlar değildir, hepsi tek tek ele yapılmış özel kâğıtlardan oluşmaktadır (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Hattatlık Bölümü: 2011).

Nakkaşlar fevkalade Motifler ortaya koymuştur. En güzel nakış örneği, Kerkük'teki cami ve eski evlerin duvarlarındakilerdir. Ayrıca bazı desenler cam üzerine de işlenebilmektedir.

Hattat ve Nakışçılık Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Bu sanat ustaları farklı aletler kullanarak sanatlarını ortaya koymaktalar. Bu aletler ise Ağaç bıçak, kâğıt, cavi kalemi, kamış çeşitleri, Çin mürekkebi, boya, siyah

mürekkep, naylon ve pudra kullanarak mesleklerini icra ederler (KK43) (Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Hattatlık Bölümü: 2011).

Hattat ve Nakışçılık Ustaları

Bu sanatı icra eden ustalar başlı başına yetişmiş ustalardır. Kerkük'te en nam salmış ustalar şöyledir: Mehmet İzzet Hattat Abdümelik Hattat, Necat Hattat, Gazi Hattat, Ömer Kerim Köprülü, Süleyman Hekim, Ümit Enver, Avni Abbas Salihi, Abdul Selam, İhsan Melik Abbas, Usta Hasan, Usta Ali, Bekir Sıddık, Dayı Kadir, Burhan Nakkaş, Ömer Debbağ, Fikret, Ekrem Sabır Kerküklü, Eyüp Kuşçu, Şahin Kerküklü, Recep Hattat, Metin Hattat Ve Abdurrahman Derviş'ten oluşan ustalar bu sanat dalında maharetlerin göstermişlerdir (KK43)(Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Hattatlık Bölümü: 2011).

2.9.6. Lastikçilik Mesleği: Hammaddesi, Yapılışı ve Ustaları

Bu sanat Kerkük'te 1935 senesinde yemenici ustalar tarafından ilk defa yapılmıştır. Arabaların kullanılmasıyla araçların eskimiş lastikler bazı alanlarda faydalanmaya başlandı. Bu alanların başında yemenici mesleği, kalaş mesleği, Ayakkabıcı mesleği ve lastikçi mesleği olmakla beraber mesleklerin taban veya üst kısımların üretiminde kullanılırdı (KK26).

Lastikçi mesleği Kerkük'e Türkmen ustalarından biri hacı Osman usta Irak'ın Musul ilinden eski lastikleri getirmiştir. Lastiğin her bir kısmı bir ürün imal için kullanılmaktadır. Yemeni ustaları lastikçi mesleğine artan talep sonucu yemeni mesleğinden lastikçi mesleğine geçiş yapmışlardır. Özellikle lastikçi ustaları yapmış olduğu nesnelere birçoğunu çiftçiler sebze ve meyve taşımasında kullanır, bazılarını ise hayvan yeme içme için kullanırlardı. Bunların yanı sıra inşaat işlerinde kum, çimento, su ve çakıl malzemeleri taşıyan kova ve leğen ürünlerini üretilirdir (KK26).

Lastikçi mesleği aynı zamanda çevre kirliliğine yol açan eski lastikleri değerlendirip bu sorunun olmasını önlemiştir. Lastikçi mesleğinin son kuşağı olan Usta EMİN gün geçtikçe mesleğe talep azalıyor o yüzden araba lastiklerinde motor ve jeneratör kayışları üreterek mesleğin günümüze kadar canı tutmayı başarmıştır (KK26).

Lastikçi Mesleğinin Yapılışı

Bu sanatı yapan ustalar eskiyen araç lastiklerin alıp, lastiklerden bazı nesnelere yaparak geri dönüşüm sağlamaktadır. Lastiklerin soyma işlemi eskiden bıçakla yapılırken bugün torna makinesi sayesinde daha hızlı yapılmaktadır. Bu işlem sırasında lastik içinde bulunan bezi aynı torna makinesinde çekilir ve sadece lastik kalır. Lastiğin her bir yeri farklı ürün yapımında kullanılmaktadır. Bazı ürünler lastik kesimi kalın veya hafif kesilir, yapılacak nesnenin hacmine ağırlığına göre hazır getirilir (KK26).

Çekilmiş lastik, ürün için hazırlanır ve işleme başlanır. Dolaka (Kova) yapımını ele alacak olursak ince bir şekilde çekilmiş olan lastiği hacmi kadarı kesilir. Kesilen lastiğin iki uçlarını birbirlerine gelecek şekilde getirilip ve çivi çakılır. Çivi çakıldıktan sonra hem içi kısmına hem dış kısmına uçların birbirlerinden kopmaması için kuşak çakılmakta. Tabii yapılan ürünlerin birçoğu tarım ve çiftçilik alanında kullanıldığından dolayı dayanıklı olması gerekmektedir. Kuşak çakıldıktan sonra alt kısmı birbirlerine yapıştırılır ve çivi çakılır. Alt kısmını tamandıktan kovanın fazlalıklarından temizlenir ve parlatma işlemi gerçekleştirilir. En son aşamaya gelindiğinde kovanın kulpları iki taraftan lastiğe çiviyle sabitleşir. Lastikçi ustaların yaptığı nesnelere ise yem kabı, satıl, dolaka (kova), leğen, Antara kovası, su tuluğu, mator (motor)lastiği, ayakkabı dabanı, cami ve hamam terlikleridir (KK26).

Lastikçilik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Lastikçi ustaları ürünlerin imalatını yaparken kullanılan aletler ise çekiç, kebletin, mih(çivi), bıçak ve zındadır (KK26).

Lastikçi Ustaları

Bu sanatla uğraşan ustaların hepsi eski yemeni ayakkabı ustalarından oluşmaktaydı. Zamanın yemeni ayakkabıları azalan talep sonucu ustalar lastik mesleğine geçmişlerdir. Hacı Osman usta Kerkük'e ilk lastikçi mesleğini getiren ustadır. Ardından Hacı Ahmet Osman, Hacı Şemsettin, Hacı Şakir Hacı Halit, Ali Bakır, Usta Nuru, Usta Sabır, Usta Mahmut, Hacı Reşit, Hacı Salih ve en son sanatı sürdüren Usta Emin günümüzde bu mesleği icra etmektedir (KK26).

2.8.7. Saatçilik Mesleği: Hammaddesi, Tamiri ve Ustaları

Saatçi mesleği, Kerkük'te özel sanatlardan bir idi. Saatçiler saat onarımı ve satışını yapmaktaydı. Saat, zamanı gösteren bir alettir. İnsanoğlu tarih boyunca hep bir şeyleri icat ederek insanlığa fayda sağlamıştır. İlk saat 12 saatlik düzene kurulmuştur. Eski saatler elle kuruludur, 12 saat bittikten sonra tekrar başa alınıp çalıştırılırdı (KK44).

Kerkük Türkmenlerinde saatçilik, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası İngilizlerin Irak topraklarını işgal etmesiyle birlikte yayılmaya başladı. Türkmenler bu sanata yoğun ilgi göstermiş, saatçilik mesleğini meslek edinmişlerdir. Günümüzde Kerkük'te çok sayıda saatçi dükkânı olmasına rağmen saatçilikle uğraşan usta sayısı parmakla sayılacak kadar azdır.

Türkmenlerin saatlere ilgisini bilmeyen yoktur. Türkmenlerin saatçiliğe verdikleri ilgi o kadar büyüktür ki hem sosyal hayatlarında hem de edebi hayatlarında bu fûrum rahatlıkla görülebilir. Türkmen erkekleri; geleneksel kıyafeti zubunda ceketle birlikte cep saat taşırlar. Bunun yanı sıra bazı duvar saatleri Kerkük'te var idi, bunların her birinin özellikleri birbirinden farklı olur. Bu saatlerin en önemli özelliklerinden biri çıkardığı seslerdir. Bazı saatler her çeyrekte bir, bazıları yarım saatte bir, bazılarıysa da saatte bir öter. Öten saatler çoğunlukla guguklu saat derdik, öten saatler hangi saatiyse o kadar öter. Örneğin saat 10.00 on kez öter saat, çeyrek ve yarımlarda bir kez öterdi, çoğunlukla bu saatler kuş sesi çıkarırlardı (KK44).

Kurma saatlerden sonra piyasaya pille çalışan saatler çıkmaya başladı. Bu saatler daha dakik olması ve kurma ihtiyacı olmamasında dolayı insanlar bu saatleri tercih etmeye başladı. Son yıllara gelindiğinde piyasada elektronik saatler fazla öne çıkmıştır. Bu elektronik saatler telefon edebilme, müzik dinleyebilme, fotoğraf ve video çekme özelliği bulundurur (KK44).

Saatlerin seri üretilmesi piyasayı kötü yönden etkiledi. Daha ucuzlar ve kurma gerektirmiyor. Saatçilere azalan talep, seri ucuz üretilen saatten kaynaklanmaktadır. Çünkü bozulunca hemen atılıyor, tamire getirilmiyorlar. Hal böyle olunca da saatçilerin sayısı her geçen gün biraz daha azalmaktadır. Şimdiki tüccarlar nerde

ucuz, nerde ucuz ve âdi saatler varsa onları getirmekteler. Çünkü maddi durumları halkın elveriş olmadığı için pahalı veya marka saatleri getirmemekteler.

Son yıllarda tüccarlar hep Çin malı olan saatleri getirip satmaktalar. Eskisi gibi antika saatleri sadece büyük yaşta olan insanlar tercih etmekte, gençlerse süslü saatler, göz alıcı saatler, değerli taşlı saatler ve renkli parlak saatleri markalı iyi saatleri tercih etmekte (KK44).

Saat Tamiri

Saatçiler kendilerine tamir için gelen saatleri ilk önce iyice inceler, tabii kurma saatle, pilli saat ve elektronik saatlerin tamirleri farklıdır. İncelemeye alına saattin sorunu bulunmaya çalışır, sorun bulunduğunda o sorun her türlü giderdiler. İster yerinde başka yeni bir parça bırakısın, ister aynı parçayı temizlenip yerine tekrar takılır (KK44).

Kurmalı saatler, pilli saatlerden daha iyiydi. Çünkü kurma saatleri açıp nerede sorun olduğunu hemen bulurdu. Ama pilli saatlerde sorun nerede olduğu bilinmiyor illaki uzun saatler sonrası sorun bulunur ya çözülür ya da o saat atılır (KK44).

Türkmenler eskiden kullandıkları saatler kurma olduğundan dolayı Arabi ve İngiliz saat düzenine göre kurulurdu. Yaz ayları ile kış aylarında saat farkı olduğundan birçok Kerküklü, Arabi düzeninde kurulmasını istenirdi (KK44).

Eskiden müşteriyle usta arasında sıkı bir güven var idi, müşteri saatinde ne sorun olduğunu bilmezdi. Ustanın tamamen insafına kalmıştı, şimdiki usta sorun olmadığı halde şu sorunu vardı söylemekte. Saatler farklı sorunlarda görünebilir, kol saati farklı olur duvar saatinin sorun farklı olur. Uzun zaman çalışan saatler zaman içerisinde dişlerini aşınarak çalışma kabiliyetini kaybeder. Arıza olan saatin parçası değiştirilir ve eskisi gibi çalışması sağlanır. Saatlerde yaşanan sorunlar bir diğer su girmesi, camın buhar olması, dişleri paslanır ve zemberek kırılmasını tamir edilir. Tabii bu sorunları giderdikten sonra parçalar yağlanır yeniden yerlerine yerleştirilir (KK44).

Yeni saatlerde en sık karşılaşılan sorunlar ise pil tükenmesi, pilin yerinde çıkması veya pilin oksitlenmesidir. Eğer pil çıkmışsa yerinde tekrar yerine oturtulur veya pil bitmişse pil değiştirilir, pil oksitlenmişse pil yuvası oksitten temizlenir, yeni pil takılır. Saat çeşitleri ise kol saatleri, cep saatleri, duvar saatleri, çalar saatler, masa saatleri, ayaklı saatler oluşmaktaydı (KK44).

Saatçilik Mesleğinde Kullanılan Alet ve Edevatlar

Saatçiler mesleklerini yaparken birçok alet ve edevat kullanırlar. Bu aletler ise Dernefis (Tornavida), sıfıt, tartu (Lup), pam (kurutmak için), pilayıs (Karga Burnu), yağ, benzin, mengene, fırça, maşa, iki tür maşa var bir sadece kapak açılır diğeri eşyaların içinde hareket etmek için kullanılır. Bu aletler sayesinde saatçi ustaları saatleri tamir edebilirdi (KK44).

Saatçi Ustaları

Kerkük'te saatçilikle nam salmış çok sayıda usta mevcuttur. Bu ustalar saatçilik mesleğini Kerkük'te yapmışlardır. Saatçilikle Tanılan Ustalarsa Şöyledir Usta Abdullah Mola Kadir, Usta Celil Ali Saatçi, Usta Hacı Ali Şakir (Kara Ali), Usta Fatih Şakir Ahmet Saatçi, Usta Yunus Abidin Saatçi, Usta Ahmet Süleyman, Usta Hüseyin Rahim, Usta Ali Murat, Usta Abdul Samet Saatçi, Usta Seyit Nureddin Muhammet, Abdullah Ali Saatçi, Usta Mecit Saatçi, Usta Muhammet Aziz Saatçi, Usta Garip Saatçi, Usta Sami Saatçi, Kerim Saatçi, Cevdet Saatçi, Usta Enver Saatçi, Usta Hacı Sabır Saatçi, Usta Harbi Saatçi, Usta Yasin Hasan Saatçi, Usta Adil Saatçi, Usta Osman ve Usta Casem Muhammet Emin gibi ustalar Kerkük'te hem satış hem tamir işlerin yapmışlardır (Said, 2019: 206, 207) (KK44).

2.8.8. Saka Mesleği: Hammaddesi, İcrası ve Ustaları

Saka mesleği, 16. yüzyıldan itibaren Kerkük'te halkın su ihtiyaçların karşılanmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Eskiden kente su tesislerin olmamasından dolayı sakalar; evlerin, camilerin, medreselerin su ihtiyaçların karşılamaktaydı. Bazı varlıklı ailelerin maddi durumu iyi olduğundan ötürü kendi evlerinde su kuyusu kazmaktaydılar, maddi imkânı olmayanları ise su ihtiyaçların sakalar karşılamaktaydı.

Bu meslek Kerkük'te 1932 yılında su tesislerin kurumasıyla birlikte yavaş yavaş gerilemeye başladı. Kerkük Belediyesi'nin su tesislerin kurması yanı sıra su temin ve işletilmesi müdürlüğünü kurmuştur. Bu nedenle sakalar Kerkük'ün bazı semtlerinde 1935 yılına kadar görülmüştür (Kevseroğlu, 2017: 19-22).

Saka kelimesi, Arapça 'da saki kelimesinden türetilmiştir: Anlamı, su veren veya su taşıyan kişidir. Sakalar loncası veya sakalar ocağı evlere para karşılığı su veren kişileri bir araya toplamıştır. Sakalar loncası Osmanlı döneminde ilk olarak 15. Yüzyılda İstanbul'da kurulmuştur. Kerkük'te ise sakalar loncası Bulak Mahallesi'ne bağlı Saka Hane adıyla bilinen sokakta, 32 evin bir araya toplanmasıyla oluşturulmuştur (Kevseroğlu, 2017: 19).

Sakalar, Kerkük'te eskiden suyu, Hasa Çayı'nın suyu, Görgi Köyü, Cihangir Bölgesi ve Yarvali Köyünden getirirdi. Bunların yanında iki su kaynağı daha vardır. Biri Köşçi Bulağı, diğerse Kızım Ahmet Bulağı'dır. Bu kaynaklardaki sular, Kerkük'e içme ve tarım suları olarak götürülürdü. Kerkük'ün en eski iki yakası Büyük Yaka ve Korya Yakası, Yarvalidan suyu da ikiye bölünür biri Korya yakasına diğeri ise Büyük yakaya akan su kanalları idi (Kevseroğlu, 2017: 20, 21).

H. 1288, M. 1871 tarihinde Kerkük mutasarrıfı Sabit Paşa Kerkük'te bir su çeşmesi Sebilhane yapmıştır. Bu çeşme suyu ücretsiz olarak kente geliri düşük orta ve fakir aileler için su kaynağı olmuştur (Kevseroğlu, 2017: 21).

Eskiden ne kadar halkın birbirine güveni olmuş olsa da Kerkük'teki bazı aileler su getiren sakaları evlerine almazlardı. Sakaların getirmiş oldukları suyu kapı önüne bıraktıkları küp, leğen, büyük kazanlar ve satıl (kova) boşaltarak işlerin kapıda hal etmekteydiler. Böylece sakaları eve girmeleri gerek kalmazdı, ev hayatının mahremiyeti saklı kalırdı (Kevseroğlu, 2017: 21, 22).

Sakaların yanlarında sebilcilerde var idi, su dağıtım işlerini yapan sebilcilerin sakalardan tek farkı suyu insanlara ücretsiz olarak dağıtmalarıdır. Sebilcilerin böyle yapmaların amaçları ise yalnızca sevap kazanmaktır. Bu işi Kerkük'teki tekkeyeler de bulunan dervişler tarafından yapılmaktaydı. Dervişler, ahireti düşünmeleri ve

dünyanın fani olmasından kaynaklanmaktadır. Su cerresini omuzlarına asarlar ellerindeki pirinç tasla geliri düşük ailelere ücretsiz su dağıtırlardı (Kevseroğlu, 2017: 22).

Sakalığın İcrası

Sakaların eskiden su alabilecekleri yerler belliydi. Her saka her kanaldan su alamazdı. Her su kanalından belirli sayıda saka su alabilirdi. Kanal sahipleri her zaman sakalardan şikâyetçiydiler. Çünkü sakalar kendine tahsis olmayan kanallardan kendi mülkiymiş gibi su alırlardı. Aynı zamanda Kerkük'ün her mahallesinin sakaları ayrıydı. Saka kendine tahsis edilmiş mahalleler dışında başka mahallelere su vermezdi (Kevseroğlu, 2017: 20, 21).

Evlere su taşıyan sakalar, atlı ve seyyar olmak üzere iki çeşittir. Altı sakalar at ve eşek gibi hayvanların yan taraflarına deriden yapılan tuluğa su doldurup evlere götürülürdü. Seyyar sakalar 45-50 litre suyu omuzlarında taşıyarak evlere su taşırdı. Sakalar bellerinde taşımış oldukları tulukları omuzlarına kayışla sabitleştirirlerdi. Ayrıca sakalar tuluğun altına rutubetten korunmak için deriden bir yelek giyerler. Yavaş yavaş tuluk yerine cerre, teneke ve lastik satıl (kova) ile omuzlarına 150 cm uzunluğunda bir sert ağaç asarak ağacın iki uçuna satıları geçirip, böylece en son seyyar saka taşımı işi böyle son bulmuştur (Kevseroğlu, 2017: 19, 20).

Sakaların Kullandığı Alet ve Edevatlar

Saka mesleğinde çalışan kişiler bu mesleği yaparken bazı aletler kullanarak icra ederlermiş. Aletler ise tuluk, teneke, cerre, lastik satıl, tas ve bir parça uzun ağaçtan aletler oluşmaktaydı (Kevseroğlu, 2017: 20).

Saka Ustaları

Saka ve sebilci ustaları Kerkük'te tanılan çok sayıda olmasına rağmen olanlardan bazıları ise Mehmet Saka, Salih Sakacı ve Sebilci Hasan Mehmet Saka Dervişler arasında en tanılan sebilciydi (Kevseroğlu, 2017: 22).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KERKÜK TÜRKMENLERİNİN GELENEKSEL MESLEKLERİNİN SÖZLÜ KÜLTÜRDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

3.1. Yer Adlarında

Kerkük'ün yer adlarına bakıldığında bu tarihi şehrin ilçeleri, kasabaları, köyleri, mahalleleri ve sokaklarının hepsi Türkmen adlarından oluşmaktadır. Bu da şunu gösteriyor bu şehrin asıl sahibi olan Türkmenler yıllar önce bu şehirde yerleşmişlerdir. Ne kadar zorlu göçe maruz kalsalar da Türkmenler bu şehirden vazgeçmemişlerdir. Yıllar boyu, zulüm, işkence görmeleri ve yerleri ellerinden almalarına rağmen, Kerkük'te varlıklarını korumuşlardır. Ne kadar zaman değişse de çarşıları, mahalleleri, sokakları hep aynı kalmıştır.

Kerkük'te bulunan bazı çarşılar, mahalleler meslek adları taşımaktadır. İnsanlar zaman içerisinde yerleştikleri bölgelerde yaptıkları mesleklerin adlarını bu yerleşim yerlerine vermişlerdir. Bu yerlerin çoğu adını pazardan almıştır. Bu yerlerin bazıları ilçe bazıları ise mahalle ve sokak adı olarak verilmiştir. Bu isimlerin bazıları aşağıda verilmiştir.

Tandırcılar Sokağı

Kerkük'ün en eski mahallelerinden biri Piryadi Mahallesi'dir. Mahallede, geçmişten günümüze kadar varlığını koruyabilen nadir mesleklerinden biri olan tandırcılar adında sokak bulunmaktadır. Sokaktaki evlerde tandırcılar oturmaktadır. Tandırcılar işlerine yakın olduğu için bu sokağa yerleşmişlerdir. Tandır ustaları, Selahattin Caddesi üzerinde bulunan büyük boş arazi üzerinde tandır yapmaktadır (Kevseroğlu, 2017: 14).

Altunçu Bazarı (Çarşısı)

Altunçular Pazarı, ilk olarak Kerkük'ün büyük pazarındaki Hacı Baki Hamamı arasında kurulmuştur. İlk Altunçu Çarşısı, Kerkük Belediyesi tarafından 1956 yılında Sûk El-asrî ismiyle kurulmuştur. Altınçılık ilk günden şu ana kadar varlığını bu çarşıda sürdürmektedir. Ayrıca Kerkük'ün eski yapılarından biri olan Kayseri Çarşısının içinin bir tarafı Altunçulara ayrılmıştır. Altunçular, günümüze kadar bu çarşıda mesleklerini icra etmekte (Kevseroğlu, 2018: 15).

Altunköprü

Kerkük'e bağlı şirin bir kasabadır. Kasaba, Zap suyu üzerine inşa edilen iki taş köprüye sahiptir. Konumundan ötürü Irak topraklarında büyük bir öneme sahip olmuştur. Altunköprü kasabasının adının kökeni üzerine birçok çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bunların birçoğu rivayetten oluşmaktadır. Rivayetlerin hiçbiri tarihi belgelere veya kaynaklara dayanmamakta, sadece söylentiden ibarettir. Bu söylenenler içerisin adını anlamın yakın olaylarda vardır.

Altunköprü Kasabası'na; Irak'ın kuzeyini güneyine bağlamak için Zap suyu üzerine taştan iki köprü yapılır. Kasaba, en kiritik yerlerden biridir. taş köprülerin yerini zamanla demir köprüler almıştır. Bu köprünün inşasında maliyet yüksek olunca kasaba halkı aralarında altın toplayarak devletin bu köprüyü yapmasında yardımcı olmuştur. Bir rivayete göre kasaba zengin topraklara sahip olduğundan ötürü kasabada eskiden altın ocağı vardır ve adını oradan almıştır.

Diğer rivayete göre kış ayları Zap Nehri taşarak yolcu insanların oradan geçemediği için devlet iki köprü yapmıştır. Köprülerin maliyeti altın cinsinden ağır geldiğinden bu ad verilmiştir (Saatçi, 2004: 14, 15).

Diğer rivayete göre kasabada varlıklı, tanınan, zengin bir kadın yaşarmış. Kadın, fakir ve yoksullara altın para dağıtırmış. Köprünün başında yoksullara dağıtılan altınlar, suya düştüğünde bazıları soyunup suya atlamışlar. Böylelikle buraya Altun Köprü adı verilmiştir. Yazılı kaynaklarda yazılan görüşlere göre altun suyu adıyla bilinen ırmağın her iki koluna inşa edilen köprü yukarı kolu altunsu adıyla tanındığından dolayı bu ad verilmiştir (Saatçi, 2004: 15).

Bazı rivayetlere göre Altunköprü üzerinden geçen insanlardan geçiş parası olarak altın alındığı için bu köprüye bu isim verilmiştir. Diğer bir söyleme göre Osmanlı padişahı Sultan IV. Murat'ın küçük Zap üzerinde köprü yapılmasını emrettiği, bu köprünün yapılmasında harcanan altın miktarı kadar köprünün ağırlığı kadar olmasını istemesi üzere Altunköprü adını almıştır (Saatçi, 2004: 16). Köprünün adıyla ilgili bunun gibi çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerin hiçbiri doğrulanmamıştır. Altunköprü ismi söylenti ve bazı hikâyelerden oluşmaktadır. Rivayetlerin ortak noktası; kasabanın adının tarihi köprüden alması ve altının eski zamanda kullanılan para birimi olmasıdır.

Kazancılar Pazarı

Kerkük'ün bütün mesleklerini bir araya toplayan pazar, Büyük Pazar'dır. Avcılar Mahallesi'nin başında ilk kazancılar mesleği kurulmuştur. Bu arada üretim, onarım, satma işlemi kazancı ustaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Avcılar Mahallesi'nde kurulan kazancılar, 1950 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Kerkük Belediye başkanının verdiği talimatla Avcılar Mahallesi'ndeki kazancılar Kerkük Kalesi'nin güney tarafının altında Büyük Pazar'ın girişinde yapılan dükkânlara gitmelerine karar verilmiştir. Bazı ustalar yeni yapılan yere gitmemiş, mesleklerine son vermeyi tercih etmiştir. İlk kuruluşu Avcılar Mahallesi olan kazancılar bu yere sevgilerini hoyratlara dizmişlerdir. Ustalardan biri şöyle demektedir: (Kevseroğlu, 2017: 19, 20).

Kerkük'te var avcılar

İçinde kazancılar

Adamı kurt kuş yesin

Yemesin yabancılar (Kevseroğlu, 2017: 20).

Bazı ustalar, taşınma kararına uyarak taşınmışlar, 2003 yılına kadar mesleklerini çarşıda sürdürmüşlerdir. Ardından zor ve güç politikasına maruz kalıp yerlerinden çıkıp Hasa Çayı etrafında yeni dükkânlar açmışlardır (Kevseroğlu, 2017: 20).

Halvacılar Bazarı (Pazarı)

Kerkük'ün tarihi miraslarından biri olan Kerkük Kalesi, tarih boyunca farklı medeniyetlere şahitlik etmiş, birden fazla kültüre sahip olmuştur. Kalenin altı kapısı vardır. Kapılardan birinin adı Halvacılar Kapısı'dır. Kapı, Kerkük Büyük Pazarı'nın içinde bulunmaktadır. Kapının halvacılar adıyla bilinme nedenlerinden biri, kalenin kapısı etrafında kurulan halvacı dükkânlarıdır. Günümüze kadar bu pazar halvacı adıyla bilinmektedir (Kevseroğlu, 2017: 16).

Koyun Bazarı (Pazarı) veya Davar Pazarı

Koyun pazarı ilk olarak, Kerkük'ün en eski mahallerinden biri olan Musalla Bölgesi'ndeki Musalla Mezarlığı'na giden yolun başında eskiden bulunurdu. Şimdiye bu pazarın yerini Musalla Bahçesi almaktadır. Bu pazarda büyük baş ve küçükbaş hayvanların alım ve satımı yapılırdı. Pazar, her gün sabah namazından sonra kurulup öğlen namazına kadar sürer. Pazardan alınan koyun, keçi, ineklerin kesim için musalla semtine bağlı Kasaphane Mahallesi'ne götürülürdü. 1956 yılında Kerkük belediyesi tarafından eski koyun pazarının değiştirilmiştir. Kasaphane Mahallesi'nde belediye tarafından inşa edilen yeni kesim binasında kesme işlemi yapılmaktaydı. Ayrıca Kasaphane Mahallesi'ne bir kilometre uzaklıkta bir büyük ve küçükbaş hayvan testileri inşa ettiler. Yerleşim yerinin büyümesiyle birlikte kesim, hayvan satım ve alım tesisleri Kerkük dışına taşındı. Böylece Kasaphane Mahallesi, günümüze kadar bu adla bilinip Kerkük'te varlığını korumaktadır (Kevseroğlu, 2017: 18, 19).

3.2. Aile Adlarında

Türkler göçebe zamanlarında dünyanın farklı yerlerine yerleşmişlerdir. Yerleştikleri yerlerden biri Irak'tır. Irak topraklarında yaşayan Türkler, Bayat boyundandır ve Irak topraklarında önemli yerlerde yerleşmişlerdir. Bununla birlikte devlet yönetiminde büyük bir rol oynamışlardır.

Zaman içerisinde Türkmenler Irak topraklarında kendi mesleklerini icra etmeye başlamışlar, Iraklılara farklı ve önemli meslekler kazandırmışlardır. Mesleklerini icra eden aileler veya aşiretler, zamanla yaptıkları meslekleri soyadı olarak almıştır.

Soyadları; Irak'ın şehirleri, kasabaları ve köylerinde kullanmaya başlamışlardır. Meslek adını taşıyan aileler, günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir.

Meslek adlarını soyadı olarak taşıyan aileler, varlıklarını günümüze kadar koruyabilseler de mesleklerini icra etmeyi koruyamamıştır. Kerkük'te Türkmenler arasında günümüze kadar meslekleri soyad olarak kullanan birçok aile vardır. Bu aileler aşağıda anlatılacaktır.

Tablo 3. 1. Meslekleri soyadı olarak taşıyan aileler ve hangi mesleği yapanlar

Sayı	AİLE ADLARI	Açıklama
1-	Altunçu(Altıncı)	Altın satma ve onarım yapan
2-	Attar	Baharat ve şifalı tozlar satan
3-	Bağvançı	Çeşitli ürünleri eken
4-	Balıkçı	Balık tutan ve satan
5-	Bendeler, Benna	Ev ve yapı ustaları
6-	Barbar(Berber)	Saç kesimi yapan
7-	Boyağçı	Çeşitli ürünleri boyayan
8-	Cerreh	Eski tıp yöntemi yapan
9-	Cühleçî, Çulhacı	Yünlerden dokuma yapan
10-	Çakmaçı	Ateşli silah ürünlerin yapan
11-	Çamurcu	Eski ev yapımı
12-	Çinniçi(Çinci)	Seramikten yapılan küp, cerre
13-	Dabbağ(Debbağ)	Hayvan derilerini temizleyen
14-	Dağırmançı(Değirmenci)	Buğday dökme işlemi
15-	Demirci	Demirden üretilen her şeyi yapan
16-	Doğramacı	Demirden yapılan kapı pencere
17-	Ekmeçi	Ekmek yapan
18-	Günyeçi	Kilci mesleği yapan
19-	Haffef	Bir çeşit ayakkabı üreten
20-	Hamamcı	Hamamları olan
21-	Hançerci	Kılıç, Hançer, bıçak yapan
22-	Halvaçi (Helvacı)	Helva üretimi yapan
23-	Kapkapçı (Takunya)	Tahtadan yapılan ayakkabı
24-	Kasaplar	Et satış ve kesme yapan
25-	Bezirgân	Kumaş satışı yapan
26-	Kattan	Yastık ve yorganların pamukların tekrar onaran

27-	Kayaçı	Taş oymacı yapan
28-	Kazancı	Kap, kaşık, kazan yapan
29-	Keçeçi	Kilim, çuval gibi ürünler yapan
30-	Kıfılcı	Eski ağaç kapılı evlerin anahtarlarını yapan
31-	Kılınççı	Kılıç, Hançer, bıçak yapan
32-	Kilçi	Kilim, çuval gibi ürünler yapan
33-	Küzeci (Çömlekçilik)	Çamurdan yapılan eski ev ürünleri
34-	Naccar (Marangoz)	Ağaçla yapılan kapı, pencere, gibi mesleği yapmakta
35-	Nakkaş	Ev ve cami duvarlarını süsleyen
36-	Nalbandlı	Hayvan nalanları yapan
37-	Otrakçı	Halı satış yapan
38-	Palancı	Yük taşıyan hayvanların sırtlarına yapılan semerci
39-	Pamuğçu (Pamukçu)	Yastık ve yorganların pamukların tekrar onaran
40-	Saatçi	Sanat tamircisi
41-	Sabunçu	Sabun yapan ve satan
42-	Sakkalar	Eskiden su getirirdi
43-	Samancı	Ekinler eken ve biçen
44-	Saraç (Seraç)	Deriden çanta ve kemer yapan
45-	Şerbetçi	Eskiden şerbet yapan
46-	Şişçi	Demirden şiş yapan
47-	Terzibaşı	Terzilikle uğraşan
48-	Tökmeçi	Demir dökme ve kalıp yapılar
49-	Tütünçü	Tütün ürünleri satanlar
50-	Yemeniçi	Eski bir tür ayakkabı yapan
51-	Yoğurtucu	Hayvanların sütlerinden yoğurt yapanlar
52-	Yorgancı	Yorgan işleyen meslek
53-	Yüncü	Koyun ve keçi tüylerin yonan

Kaynak: (Nakip, 2007: 71-82).

3.3. Türkülerde

Irak Türkmenlerin folklorunun en önemli parçalarından biri türkülerdir. Türküler, Türkmenlerin yıllar boyunca vazgeçmediği halk ezgilerindedir. Türküler halkın

sevincini, acısını, aşklarını, kahramanlıklarını ve mesleklerini sözleriyle anlatan bir halk şiirlerinde yola çıkarak bestelenmiş ve türkü haline gelmiştir.

Kerkük Türkmenleri asırlar boyunca türkülerine, mâni ve hoyratlarına sahip çıkmayı bilmişlerdir. Yüzler yıllar önce Irak'ta yerleşen Türkler bu coğrafiye de kültürlerini ve folklorlarını bu topraklara getirmişlerdir. Türkmen havalarını farklı kılan özelliği; türkülerin içinde yazılan birden farklı konu barındırması, aşka ve acıya aynı anda yazılmasıdır.

Türkmen halk müziğindeki çeşitlilik, türküleri daha güzel ve anlamlı olmasına yararlı olmuştur. Türküleri çeşitlilik açısından bakıldığında, Türkmen türkülerinin her alana yayılması türküleri zenginleştirmiştir. Halkın söylediği türkü çeşitlerini örnek alınırsa beste (halk türküsü), oyun havaları, sazlamağ (ağıt), tenzile (dini türküler), esnaf türküleri, şarkı (asker türküsü) gibi çeşitli türkülerden oluşması Türkmen halk müziğine ayrıcalık katmıştır.

Kerkük türkülerinde mesleklere yer verilmesi; anlamlı, kaliteli türküler, Türkmen mesleklere ne kadar önem vermiş olduklarını göz önüne sermiştir. Türkmenler bu topraklarda meslekleri yüzyıllar önce icra etmeye başlamıştır. Meslekler, günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir.

Türkülerin uzun hava eşliğinde düğün veya eğlence ortamlarında söylenmesi, halkın türkülerine olan ilgilerini artırmıştır. Şairlerin yazdığı ve bestelediği türkülerin nakarat veya sözlerinde sevdiğinden bahsetmesi, esnaf veya meslek ustalarının dükkânlarında sattığı veya yaptığı ürünlere türkülerinde yer vermesi, türkünün anlamını ve kalitesini ortaya koymuş olur.

Bir türküde birden fazla anlam olması Kerkük türkülerini diğer dünyada olan türkülerden ayrı olmasını sağlamıştır. Aşağıda verilen örnek türküler hem meslek hem de sevgili ve aşk üzerinedir. Bu türkülerin bazıları aşağıda verilmiştir.

Derzilik (Terzilik)

Yannan yırtma *fistanlar*

Görünür tombul bacaklar

Kapayır şeytan bostanlar
Bayılıyor sizi gören *esnaflar*

Oğlan adiv Beste'di
Tükanıv yol üstedi
Bir gün seni görmesem
Cümle canım khestedi

Yannan yırtma *fistanlar*
Görünür tombul bacaklar
Kapayır şeytan bostanlar
Bayılıyor sizi gören *esnaflar*

Sakı ezdirir gider
Bada gezdirir gider
Durub mektep kapısında
Gözüm süzdürür gider

Yannan yırtma *fistanlar*
Görünür tombul bacaklar
Kapayır şeytan bostanlar
Bayılıyor sizi gören *esnaflar* (Nakip, 2009: 199).

Al *ipek yeşil kaytan* edeller
Vay nene namrad ölim buhtan edeller
İpek könek dizden yar.... *kaytan* edeller
Hayam aldıv üzden yar.... buhtan edeller
Uyma eller sözine ... yalan diyeller
Ayağ kesme bizden yar.... *kaytan* edeller
Al *ipek yeşil kaytan* edeller
Vay nene namrad ölim buhtan edeller

Könek dizivden ... *kaytan* edeller

Gül yağırı üzivden ... buhtan edeller
Üziv dönder bir öpim ... yalan diyeller
O sürmeli gözivden ... buhtan edeller

Al *ipek* yeşil *kaytan* edeller
Vay nene namrad ölim buhtan edeller

İpek könek beden dar... *kaytan* edeller
Meni koyib géden yar ... buhtan edeller
Evvel bele değıldiv ... yalan diyeller
Seni bir öğreden var... buhtan edeller
Al *ipek* yeşil *kaytan* edeller
Vay nene namrad ölim buhtan edeller (Terzibaşı, 1980: 136, 137).

Menim *ipek yağlıgım* var görmeğe gelin
Âşıklara men *sataram* almağa gelin

Menim kaşlı bel bağım var görmeğe gelin
İnce bellere men *sataram* almağa gelin

Menim gülli kadehim var görmeğe gelin
Gelinlere men *sataram* almağa gelin

Menim sandal *taragım* var görmeğe gelin
Uzun saçlara men *sataram* almağa gelin

Menim kara gözliğim var görmeğe gelin
Esmerlere men *sataram* almağa gelin

Menim elvan güllerim var görmeğe gelin
Gözellere men *sataram* almağa gelin (Terzibaşı, 1980: 217).

Gettim *çeket biçmeğe*

Oturdum *çay* içmeğe
Dediler yaruv gelip
Kanatlandım uçmağa (KK45).

Değirmançilik

Kadın söyler:

Ay havar *degirmançı*
Sen khançı men kervançı
Arpanı verrem sana
Buğdani dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz
Mısır altunım olmaz
Deniv kaldır düş yola
Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar *degirmançı*
Sen khançı men kervançı
Kolbağım verrem sene
Buğdeni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz
Mısır altunım olmaz
Men kolbağıv neylirem
Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar *degirmançı*
Sen khançı men kervançı
Hicilim verrem sene

Buğdeni dart menimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz

Mısır altunım olmaz

Men hiciliv néylirem

Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı

Sen khançı erkekler kervançı

Özimi verrem sene

Buğdeni dart menimçi

Erkek söyler:

Oldı khatunım oldı

Mısır altunım oldı

Deniv kaldır gel beri

Savacağa su doldı (Terzibaşı, 1980: 153-155).

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Arpanı verrem sene

Buğdeni dart menimdi

Degirman savacağı

Ne serindi bucağı

Bir sebbeh gel bir akhşam

Bir de günorta çağı

Ay havar degirmançı

Sen khançı men kervançı

Arpanı verrem sene

Buğdeni dart benimdi
Degirman sağ dolanı
Mum yanar yağ dolanı
Avçi bir maralıyım
Günde yüz dağ dolanı tarih ak

Ay havar *degirmançı*
Sen khançı men kervançı
Arpanı verrem sene
Buğdeni dart benimdi

Degirmanıv degirmi
Ezipsen üregimi
Yıkhıpsan babam évin
Çekipsen diregimi

Ay havar *degirmançı*
Sen khançı men kervançı
Arpanı verrem sene
Buğdeni dart benimdi

Arpa buğda meydanda
Yarı gördim seyranda
Mühübbet bele şeydi
Sen damda men eyvanda

Ay havar *degirmançı*
Sen khançı men kervançı
Arpanı verrem sene
Buğdeni dart benimdi (Terzibaşı, 1980: 152, 153).

Küzecilik

Cerrevin kulpı burma

Doldır *cerrevi* durma
Yengi bir yar semişem
Ağzı *bal* dili khurma

Yeri yeri yolımda durma
Ay dede meni yandırma
Sarkhosam gevlimi kırma

Cerrevin kulpı düştü
Ayağıma iliştü
Menim gözim sendedi
Yar göziv kime düştü

Yeri yeri yolımda durma
Ay dede meni yandırma
Sarkhosam gevlimi kırma

Cerre gene kulplandı
Al *ipekten* löklendi
Bu ağzı kırığ *cerre*
Gene yara yüklendi

Yeri yeri yolımda durma
Ay dede meni yandırma
Sarkhosam gevlimi kırma

Suya geder ki gelin
Kız tutıb gelin elin
Seleşirem seleşmez
Gelin üregim delin

Yeri yeri yolımda durma
Ay dede meni yandırma

Sarkhosam gevlimi kırma

Suya geden ikidi
saçı mür'üz tükidi
Men de olaydım bir su
Su gözeller yükidi

Yeri yeri yolımda durma
Ay dede meni yandırma
Sarkhosam gevlimi kırma (Terzibaşı, 1980: 164, 165).

Altunçı

Altun tabakta kaymak
Yiyilir parmak parmak
Değer dünya malını
Kerkük'ten bir kız almak

Altun tabakta bal var
Oğlan neneme yalvar
Nenem sene kız vermez
El kaldır Hakk'a yalvar

Altun dişim kaplama
Oğlan girme odama
Nenem sene kız vermez
Mektup gönder babama

Altun tabakta bal var
Oğlan neneme yalvar
Nenem sene kız vermez
El kaldır Hakk'a yalvar

Altun yüzük bende var

Menim gözüm sende var
Bunu Huda'm yazıptı
Menim elimde ne var

Altun tabakta bal var
Oğlan neneme yalvar
Nenem sene kız vermez
El kaldır Hakk'a yalva (Nakip, 2009: 78).

Altun üzüg yeşil kaş
Sallana sallana
Bir cüt abalı dostim
Kakh gedekh seyrana

Altundi dişiv seniv ... sallana sallana
Khubdı yerişiv seniv ... güzel mecburam men sene
İçmeden sarkhoş eder... sallana sallana
Bir tek öpişiv seniv ... güzel kakh gedekh seyrana

Altun üzüg yeşil kaş
Sallana sallana
Bir cüt abalı dostim
Kakh gedekh seyrana

Altun üzüg barmakhtan ... sallana sallana
Çektim çıkhmaz dırnakhtan ... güzel mecburam
Tobalıyam yar tutmam ... sallana sallana
Korkhım var ayrılmakhtan... güzel kakh gedekh seyrana

Altun üzüg yeşil kaş
Sallana sallana
Bir cüt abalı dostim
Kakh gedekh seyrana

Bir daş attım kilseye ... sallana sallana
Hörügiv at enseye ... güzel mecburam men sene
Yanağivda hissem var... sallana sallana
Öpiş verme kimseye... güzel kakh gedekh seyrana

Altun üzüg yeşil kaş

Sallana sallana

Bir cüt abalı dostim

Kakh gedekh seyrana (Terzibaşı, 1980: 138, 139).

Şakşak *bilezik* kolında

Yar geder *mekteb* yolında

(Vay vay vay...)

Bilezigiv üç kater ... şakşak *bilezik* kolında

Çimranma kola batar ... yar geder *mekteb* yolında

Şakşak *bilezik* kolında

Yar géder *mekteb* yolında

(Vay vaaaay...)

Bir bele güzel seven ... Seyyid kızı şikh gelini

Geceler nece yatar... yar geder *mekteb* yolında

(Vay vay vay...)

Bilezik bilek başı ... şakşak *bilezik* kolında

Gün vurar göz kamaşı ... yar geder *mekteb* yolunda

(Vay vaaaaay...)

Ögrendi dilmiş sesi ... Çeçen kızı şikh gelini

Cam var Maşalla kaşı ... yar geder *mekteb* yolında

Şakşak *bilezik* kolında

Yar geder *mekteb* yolında (Terzibaşı, 1980: 243).

Altun dişlim sırma saçlım
Güzeller hep başa çelenk takınca
O dilberler gönlümüzü yakınca
Dicle-Fırat taşıp hızlı akınca
Bülbüllerin dillendiği zamandı
Çiçeklerin allandığı zamandı

Ahhhhhhhhh....

Altun dişlim, *sırma saçlım*, kara gözlüm yandırdın beni
Altun dişlim, *sırma saçlım*, kara gözlüm öldürdün beni

Şarkı, türkü, mâni, okur dilimiz
Güzellerden yana düşer gönlümüz
Sazımızda dostu molur telimiz
Bülbüllerin dillendiği zamandı
Çiçeklerin anladığı zamandı

Ahhhhhhhhhhh....

Altun dişlim, *sırma saçlım*, kara gözlüm yandırdın beni
Altun dişlim, *sırma saçlım*, kara gözlüm öldürdün beni

Yeşil dallar nazlı nazlı sallanır
Gün vurduxça çiçekleri allanır
On dördünde dilber dudağ ballanır (Küzeci. Ş, 2012: 56).

Üzigiv barmağımı dar eyledi
Bu seniv çatma kaşiv khanami kharab eyledi

Üzigiv kaşı bahri ... barmağımı dar eyledi
Kim çeker bunca kahri ... khanamı kharab eyledi
Bir gün seni görmesem ... cigerim kebab eyledi
Verandı gevlim şehri ... khanamı kharab eyledi

Üzigiv barmağımı dar eyledi
Bu seniv çatma kaşiv khanami kharab eyledi

Üzügiv kaşı almaz ... barmağımı dar eyledi
Suya düşti tapılmaz... khanamı kharab eyledi
Ceyran yukhulı yarım ... cigerim kebab eyledi
Seher oldi oyanmaz ... barmağımı dar eyledi

Üzigiv barmağımı dar eyledi
Bu seniv çatma kaşiv khanami kharab eyledi

Üzügim kaş istiri ... barmağımı dar eyledi
La'ilden daş istiri ... khanamı kharab eyledi
Geceler uzun olup ... cigerimi kebab eyledi
Gevlim yoldaş istiri ... khanamı kharab eyledi

Üzigiv barmağımı dar eyledi
Bu seniv çatma kaşiv khanami kharab eyledi (Terzibaşı, 1980: 248).

Altun yüzük hoş bilezik
Kollar nazik (Oy Oy)
Men yarımnan ayrılmışam dayanabilmem
Esker oldum gediyorum sabredebilmem

Evlerinin öğü pakla (oy oy)
Gögerçinler döner takla (dayanabilmem)
Nenev geldi meni sakla (oy oy)
Men yarımnan ayrılmışam dayanabilmem
Esker oldum gediyorum sabredebilmem

Evlerinin öğü tarçın (oy oy)
Koymaz felek gözüm açım (dayanabilmem)
Seni kapım nere kaçım (oy oy)

Men yarımnan ayrılmışam dayanabilmem
Esker oldum gediyorum sabredebilmem (KK45).

Çakmakçılık

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam
Yarımçın *potın* almışam tekini yolda salmışam

Çırağta yağ tükendi
Ne yaman vakh tükendi
Ne sennen bu gözelliğ
Ne mennen akh tükendi

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam
Yarımçın corab almışam tekini yolda salmışam

Çırağın his üzinnen
Yağ damar kis üzinnen
Başım alıp gederem
Bu khakhın pis üzinnen

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam
Yarımçın *üzüg* almışam kaşını yolda salmışam

Çırağı yandıraydım
Yol üst kondıraydım
Yarım bize gelende
Hegbesin endireydim

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışamçın
Yarımçın hinna almışam torbalarının yolda salmışam (Terzibaşı, 1980: 166, 167).

Hançercilik

Türme türme şalı çekmeli

Apar *bazarda* oturdu meni
Eger kıymet etmedimse
Çek *khençeriv* öldir meni

Eeeeey
Süleymanı dağıyam
Kırmaşan torpağıyam
Koynıvda bir cüt nar var
Men onın yarapağıyam

Türme türme şalı çekmeli
Apar *bazarda* oturdu meni
Eger kıymet etmedimse
Çek *khençeriv* öldir meni

Eeeeey
Boyıv boylardan küle
Benzisen konca güle
Yıkhıpsan babam evin
Üzüme güle güle

Türme türme şalı çekmeli
Apar *bazarda* oturdu meni
Eger kıymet étmedimse
Çek *khençeriv* öldir meni (Terzibaşı, 1980: 246, 247).

Kazancılık

Bir *samavar* almışam silenim yoxtu
Bir yaman derde azaldım bilenim yoxtu
Ağlaram silenim yoxtu
Ey baba bu ceyran nişin gelmez oldu
Qarşıvda dağlar görünmez oldu

Bir *samavar* almışam bayazdı rengi
Gör nece düşmüşüm erkekler bu derde yengi
Uşaq çağdan olmuşam aşqıv dengi

Bir *samavar* almışam rengi sarıdı
Sorun baxın bu gelen kimin yarıdı
Meni yara qavuşturan Tanrı'dı

Ceyranı soraram bilenim yoxtu
Ah o yarın yanınnan gelenim yoxtu
Divane olmuşam soranım yoxtu

Ceyranı alıpsan avcı elinnen
Gör neler çekmişem men onun derdinnen
Xeste düştüm hiç sormadı halımnan (Küzeci, 2012: 72).

Def ve Davul

Gelin kürekene mübarek olsun
Çalsın *davul* zurna toy gerçek olsun (KK45).

Çaycılık

Kalenin dibinde bir daş olaydım
Gelene gedene yolda şolaydım
Bacısı gözele kardaş olaydım

Kakh gedekh *çaykhana* khanaya meykhana khanaya
Kefkhana khanaya... Baba gevil eglensin
Yarın hakkın divanında divanında divanında
Doğrı da söylensin

Kalenin dibinde üç ağaç incir
Elimde kelepçe boynımda zincir
Sallama zinciri her yanım incir

Kakh gedekh *çaykhana* khanaya meykhana khanaya
Kefkhana khanaya... Baba gevil eglensin
Yarın hakkın divanında divanında divanında
Doğrı da söylensin (Terzibaşı, 1980: 212).

Çobanlık

Çoban kızı çayda gezer yaman Aşşe
Kahrinen yakha yırtar havar Aşşe

Giderem yolum dağdır
Gör ne hayvalı bağdır
Seni vermem ellere
Nece canım sağdır

Çoban kızı çayda gezer yaman Aşşe
Kahrinen yakha yırtar havar Aşşe

Bu giden cebbarıdı
Sorun kimin yârıdı
Peçesi açuğ gider
Gözeller serdarıdı

Çoban kızı çayda gezer yaman Aşşe
Kahrinen yakha yırtar havar Aşşe (Nakip, 2009: 164).

Sofi *koyunun* yağıdı
Kız oğlan konağıdı

Altun üzüg bendi yar
İkrarınnan döndi yar
Dönerse üzüm dönsin
Bele billem öldi yar

Sofı *koyunun* yağıdı
Kız oğlan konağıdı

Altun üzüg şineve
Men ne dedim bileve
Koyın kuzusu kimin
Calanaydım sineve

Sofı *koyunun* yağıdı
Kız oğlan konağıdı

Koyın yaydım düzde men
Ellide men yüzde men
Bir cüt şamama seçtim
Orta boylı kızda men

Sofı *koyunun* yağıdı
Kız oğlan konağıdı

Koyın yaydım cegende
Cegen boynin egende
Memmeler titremesin
Serkhoş eli degende

Sofı *koyunun* yağıdı
Kız oğlan konağıdı (Terzibaşı, 1980: 239, 240).

Ekincilik

Bir tapkır gögerçinim *kharmandadı kharmandadı*
Her kimin yarı da yokhtı derd ondadı ğem ondadı

Kapıdan geşti yarım ... *kharmandadı kharmandadı*
Yaramı eşti yarım ... derd ondadı ğem ondadı

Uydı eller sözine ... *kharmandadı kharmandadı*
Mennen vazgeşti yarım ... derd ondadı ğem ondadı

Bir tapkır gögerçinim *kharmandadı kharmandadı*
Her kimin yarı da yokhtı derd ondadı ğem ondadı

Altun üzüg barmakhtan ... *kharmandadı kharmandadı*
Çektim çıkmaz dırnakhtan ... derd ondadı ğem ondadı

Tobalıyam yar tutmam ... *kharmandadı kharmandadı*
Korkhim var ayrılmakhtan ... derd ondadı ğem ondadı
Bir tapkır gögerçinim *kharmandadı kharmandadı*
Her kimin yarı da yokhtı derd ondadı ğem ondadı

Al tespihiv zikreyle ... *kharmandadı kharmandadı*
Her ni'mete şükreyle ... derd ondadı ğem ondadı
Yol uzun menzil iraq ... *kharmandadı kharmandadı*
Sen bu yola fikreyle ... derd ondadı ğem ondadı

Bir tapkır gögerçinim *kharmandadı kharmandadı*
Her kimin yarı da yokhtı derd ondadı ğem ondadı

Gögde yıldız san verdi ... *kharmandadı kharmandadı*
Gözeller nişan verdi ... derd ondadı ğem ondadı
Çokhlar güzel derdinnen ... *kharmandadı kharmandadı*
Ayağ üst can verdi ... derd ondadı ğem ondadı

Bir tapkır gögerçinim *kharmandadı kharmandadı*
Her kimin yarı da yokhtı derd ondadı ğem ondadı (Terzibaşı, 1980: 159, 160)

Ben Bir Güzel *Fındıkçiyım*
Ben bir güzel *findıkçiyım findık sataram* (dekhil Alla)
Fındıkı satıp rakıyı da atip kızlara işaret da yaparam

Fındık satıp rakıyı da atıp kızlara Mecidiye de ataram

Aman aman *fındıkçı* dinle badem sus be âdem

Fındık ne yapmalı çıtır pıtır kırmalı Gözeli de ne yapmalı sıkı sıkı sarmalı Sarıp ta
n'olacak orasını bilmeli

İzmir içi *badem şam fıstık*

Ceviz içi *badem şam fıstık*

Aman aman... (Nakip, 2009: 121).

Köyliye *kharmanım* yokh

Dertliye *darmanım* yokh

Gedirem yar yanına

Elimde *farmanım* yokh

Köyli *kharmanı* neyler

Dertli *darmanı* neyler

Bir can bir canı sevse

Elde *farmanı* neyler

Bağdatta *nar* şirindi

Girmeğe şal şirindi

Yeddi aşret bir ossa

Hapsin nan yar şirindi

Bağdatta dört minara

Salam sele o yara

Men o yardan vazgeştim

Bulsın başına çara (Terzibaşı, 1980: 215, 216).

Ay havar *bağvan* elinnen

O yara gül az gedipti

Aaaay ay ay ah hani men
Hani Kerkük hani men
Fehmim bele kör olup
Geçen yarı tanımam... O yara gül az gedipti
Ay havar *bağvan* elinnen
O yara gül az gedipti

(Aaaay ay ay aaah)
Yerişiv kaza benzer
Boyiv rakkaza benzer
Bir gün seni görmesem
Bir kış bir yaza benzer... O yara gül az dedipti

Ay havar *bağvan* elinnen
O yara gül az gedipti

(Aaaay ay ay ay ay havar)
Adiv kimin ad olmaz
Gemli gevlim şad olmaz
Kınamavin siz meni Sevdıydan inad olmaz... O yara gül az dedipti

Ay havar *bağvan* elinnen
O yara gül az gedipti

(Aaaaayay ayay)
Bu bağa maral girdi
Zilfini tarar girdi
Bağ benim *bağvan* benim
Yad avçı ne'rar girdi... o yara gül az gedipti

Ay havar *bağvan* elinnen
O yara gül az gedipti (Terzibaşı, 1980: 151, 152).

Samancı kızı on dört yaşında
Gözlerin sevdim *harman* başında
Bahtı üzüme yandırdı meni
Akıl koymadı benim başım
Samancı kızı on dört yaşında

Samancı kızı köyde geziri
Gülü var elinde bahçe düzüürü
Gözleri kara kalemdi kaşı
Al yeşil giymiş yürek eziri
Samancı kızı on dört yaşında

Samancı kızı asluv haralı
Gel söyle mene dağlar maralı
Sevdaya düştüm kalmışam naçar
Gevlime değme kalbim yaralı
Samancı kızı ondört yaşında

Samancı kızı gül desteliri
Gahta bir ağlar gahta gülürü
Gettim yanına halın sorayım
Görende meni yüzün saklırı
Samancı kızı ondört yaşında (KK45).

Bir gün bir *bağa* girdim
Ne *bağ* duydu ne *bağvancı*
El attım bir gül derdim
Günah boynuya *bağvancı* (KK45).

Gilab (Gül Suyu)

Gül Suyu Damnnan geli
Gül suyu damnnan geli
Gelin *hamannan* geli

Ayağında *güllü potin*

İndi ceddeyden geli (Nakip, 2009: 127).

Kahvecilik

Çayır çimennen geli

Kahve yemennen geli

Al yanak pembe dudak

Her gün *hamamnan* geli (KK45).

Kasaplık

Amman amman *kassab*

Yandı canım *kassab*

Geti *koyunları*

Göreğin *hisab*

Ekmek ollam sene

Pendir ollam sene

Nece kıydıv mene

Kör olasan *kassab*

Kassab oğlunun *koyunu*

Yaptı da mene her oyunu

Yüngüm verdim sene

Sütümü verdim sene

Kör olasan *kassab*

Nece kıydıv mene

Kassab oğlu çek sürmeden

Gözleriv meni öldürmeden

Yüngüm verdim sene

Sütüm verdim sene

Nece kıydıv mene

Lal olasan *kassap*

Nece kıyduv mene

Kör olasan *kassap* (Nakkip, 2009: 120).

Tütüncülük

Gözüm *tütünçi* İzzet

Doldur bizimçi İzzet

Ümrim *tütünçi* İzzet

Çarkhala bizimçi İzzet

(Vay vaaaay...)

Bağçalarda saz olı

Gül açılı yaz olı

Men yarım güle dêmem

Gülin ümri az olı

Gözüm *tütünçi* İzzet

Doldur bizimçi İzzet

Ümrim *tütünçi* İzzet

Çarkhala bizimçi İzzet

(Vay vaaaav aaaay ay aaaakh...)

Bağçam bağçava karşı

Atma heyvaya daşı

İşalla kavışırığ

Dosta düşmana karşı

Gözüm *tütünçi* İzzet

Doldur bizimçi İzzet

Ümrim *tütünçi* İzzet

Çarkhala bizimçi İzzet

(Vay vay vay...)

Bağçayam baram sene

Heyvayam naram sene
Olma gözel vafasız
Ölince yaram sene

Gözüm *tütünçi* İzzet
Doldur bizimçi İzzet
Ümrim *tütünçi* İzzet
Çarkhala bizimçi İzzet

(Vay vaaaay aaaay ay aaaakh...)

Bağçaya bakh bara bakh
Kölge salıb nara bakh
Üzin daldalar geçer
Bu bedasıl yara bakh

Gözüm *tütünçi* İzzet
Doldur bizimçi İzzet
Ümrim *tütünçi* İzzet
Çarkhala bizimçi İzzet (Terzibaşı, 1980: 192, 193).

Berberlik

Berber tükânında gördim bir uşaq ... baba bir uşaq
O *taraş* eder elleri gülden imşaq
Altun ibrik gümüş legen su sicağ ... baba su sicağ
(O *taraş* éder elleri gülden imşaq)

Arada kurmuş gözel badasına bakh
Kaşına güzine *berber* aynasına bakh

Khalil oğlan suya geder su doldırsın bulağtan
Altun üzüg suya düşer barmağtan
Gözüm o yar öpiş veri yanağtan

Arada kurmuş güzel badasına bakh
Kaşına güzine *berber* aynasına bakh

Suya gider su destisin doldırı ... baba doldırı
Sudan da geli gül benzini soldırı
Nenesi bilse meni öldiri ... vay öldiri

Arada kurmuş güzel badasına bakh
Kaşına güzine *berber* aynasına bakh (Terzibaşı, 1980: 159).

Gel bize gellem size Dede Hummadı
Men seni çokh séverem gözleri mavi
(Eeeeeee...)
Bügün *taras* olıpsan ... Dede Hummadı
Gevlime hoş olıpsan ... gözleri mavi
Başıv *berber* bağılyıv ... *berberiv* össin
Daha güzel olıpsan ... saçları sarı

Gel bize gellem size Dede Hummadı
Men seni çokh séverem gözleri mavi

(Eeeeeee...)

Oğlanam adım Abbas ... gözleri mavi
Men ölim kim tutar yas ... saçları sarı
Kız kaldırsın kız koysın ... Dede Hummadı
Gelinler kılsın namaz ... saçları sarı

Gel bize gellem size Dede Hummadı
Men seni çokh séverem gözleri mavi

(Eeeeeee...)

Namaz kılmağ sünnetti ... gözleri mavi
Bu söz mene minnetti ... saçları sarı

Eliv elime girse ... Dede Hummadı

Zından mene cennetti ... *saçları sarı* (Terzibaşı, 1980: 184, 185).

Sarı kızın başında *saçları sarı*

Karşımda duruptı görmirem yarı

Sarı kızın başında *altunnan* saçbağ

Yarımın elleri ipekten imşag

Sarı kızın *saçları altun sarısı*

Yarıma çokh yalvardım gece yarısı

Sarı kızın elinnen bir buzlı iştım

Evvelden severiyken şimdi de vazgeçtim (Terzibaşı, 1980: 234).

Halk Hekimliği

O yana dönder meni

(Kız) Bu yana dönder meni

(Sağ yanım *yaralıdı*)

(Sol yana dönder meni)

Üregimde yara var

Tebibe gönder meni

Çayır kıssa biçilmez

Su derindi geçilmez

Mene diyer yardan geç

Yar şirindi geçilmez

O yana dönder meni

(kız) Bu yana dönder meni

(Sağ yanım *yaralıdı*)

(Sol yana dönder meni)

Üregimde yara var

Tebibe gönder meni

Her gözelden yar olmaz

Seven bakhtiyar olmaz
Yarı gözel olanın
Gevli ikhtiyar olmaz

O yana dönder meni
(kız) Bu yana dönder meni
(Sağ yanım *yaralıdı*)
(Sol yana dönder meni)
Üregimde yara var
Tebibe gönder meni

Meni gördi güldi yar
Dertlisiydim bildi yar
Açtı kolaç kolların
Gözyaşımı sildi yar

O yana dönder meni
(kız) Bu yana dönder meni
(Sağ yanım *yaralıdı*)
(Sol yana dönder meni)
Üregimde yara var
Tebibe gönder meni (Terzibaşı, 1980: 229).

Doktorum yaz dermanım
Ezildi şirin canım şirin canım
Âlem mene kan ağlar
Yoktu bir ağlayanım ağlayanım (KK45).

Hamamcılık

Hay el ince bel ince
Beklerikh yar gelince
Ürek tehammül etmez
Yar *hamamnan* gelince

Gecidi kettanınız
Kakhmasın yatanınız
Yolçını yoldan eder
Yengi (de) dil tutanınız

Hay el ince bel ince
Beklerikh yar gelince
Ürek tehammül etmez
Yar *hamamnan* gelince

Gögerçin vırdım kakhmaz
Kanı (da) göl olıb akhmaz
Uşağ (da) çağdan sevdiğim
Dönip (te) üzime bakhmaz

Hay el ince bel ince
Beklerikh yar gelince
Ürek tehammül etmez
Yar *hamamnan* gelince

He dedim besti felek
Kararım kesti felek
Çölde (de) bir çadır kurdım
İpini kesti felek

Hay el ince bel ince
Beklerikh yar gelince
Ürek tehammül etmez
Yar *hamamnan* gelince

Kız adıv sarmağısan
Karenin sen ağısan
İnceltiv kılce koydıv

Menim kimin dağı sen

Hay el ince bel ince

Beklerikh yar gelince

Ürek tehammül etmez

Yar *hamamnan* gelince (Terzibaşı, 1980: 202, 203).

Men gedirem *hamama*

Deme kayın babama

Özü *bostancı* kızı

Mennen ister şamama (KK45).

3.4. Atasözleri ve Deyimler

Atasözü ve deyimler, bir milletin geçmişini gün yüzünde tutan, tarihi varlıklardan biri olmuştur. Atasözleri ve deyimler folklor ve halk edebiyatının vazgeçilmezidir. Şiirler, bilmeceleler, mâni, türküler, halk hikâyeleri, masallar, atasözleri ve deyimler kuşaktan kuşağa aktarılarak kültürel katkı sunmaktadır.

Kerkük Türkmenlerine ait atasözleri ve deyimlerinin yapısı, söyleyiş tarzı diğer Türk coğrafyasındaki Türklerle aynıdır. Arada küçük farklar bulunsa da bu durum doğal karşılanmalıdır. Yaşanan coğrafyaya göre atasözleri ve deyimlerde bazı kelimeler değişiklik gösterir. Değişiklikler anlamda farklılık oluşturmaz.

Türkmenlerin Kerkük'te mesleklere verdikleri önem, atasözleri ve deyimlerde kendini gösterir. Atasözlerine ve deyimlere bakıldığında meslekler üzerine derlenmiş yüzlerce atasözü ve deyim bulunmaktadır. Meslekler, bazen farklı kelimelerle bazen de meydana getirdiği nesnelere ile anlatılır. Mesleğin icra edilişi, kendine özgü ürünleri üzerine söylenmiş atasözleri vardır. Atasözleri ve deyimler, ustaların ürünlerini göz önüne serer. Bazen atasözleri ve deyimlerin ustalara yönelik olduğu da görülür. Bunlardan bazıları şöyledir:

Dil ustası, iş hastası (Terzibaşı, 1962: 62).

Ne işim işdi ne elim boşdu (Terzibaşı, 1962: 116).

Maliv mal olmasın, bazarıv bazar olsun.

(maliv: malın. bazarıv: bazarın. Muamelen anlamına da gelir) (Terzibaşı, 1962: 112).

Sanatı rezil etmek.

1. İşini önemsiz tutmak.
2. Ucuzuna satmak (Vasfi, 2001: 175).

Sanat elde altun bilezikti (Vasfi, 2001: 252).

Zanaatkârların ürettiği nesnelere ve meslekler üzerine söylenmiş atasözleri ve deyimler insanların hayatlarında büyük rol oynamıştır. Bu atasözleri ve deyimler bazen insanlara hayatta ders bazen kazanç bazen yol olmuş bazen de ellerinde olan şeylerin kıymetini bilmeleri konusunda hayatlarının bir parçası haline gelmiştir.

Çulha

İpliğine bah, bezini al, nenesine bah kızını al (Terzibaşı, 1962: 29).

Çulha bez tapmaz.

(Dokuyucu bez bulmaz) (Terzibaşı, 1962: 49).

Kilim ifka yerinden yırtılı.

(Kilim ince yerinden yırtılır) (Terzibaşı, 1962: 107).

Kilimin dört ucunu suya salıp.

(Salıp: bırakmış)

La bale kimse hakkında söylenir (Terzibaşı, 1962: 107).

Cülhe meküğüne (meküğüne) dönmek.

Bir sonuç elde etmeden sağa sola koşmak (Vasfi, 2001: 67).

Derzilik (Terzilik)

Ataştan könek girmeg (gömlek giymek).

Çok sıkıntılı ve üzüntülü durumda olmak (Vasfi, 2001: 39).

Bir iğne bir ipliğ-sapa-dönmek.

Çok zayıflamak (Vasfi, 2001: 57).

Bir könek (gömlek) fazla yırtmak.

Daha yaşlı ve tecrübeli olmak (Vasfi, 2001: 57).

Gözündeki çuvaldızı görmeyip başkalarının gözündeki iğneyi görmek.

Kendinde olan büyük ayıpları görmeyip, başkalarının ufak ayıplarını görmek (Vasfi, 2001: 111).

İğne at yere düşmez.

Çok kalabalık yer (Vasfi, 2001: 123).

İğne gidip çuvaldız dönmek.

Fenalığa doğru gelişmek, Fena huyunu değiştirmemek (Vasfi, 2001:123).

İğne ipliğ dönmek.

Çok zayıflamak (Vasfi, 2001: 123).

İğneden ipliğ kadar (Vasfi, 2001: 123).

İğneli söz.

Dokunaklı, batar söz (Vasfi, 2001: 124).

İğneyden (iğneyle) kuyu kazmak.

Güç ve uzun süre sabır göstererek işi bitirmeye çalışmak (Vasfi, 2001: 124).

Kalaşcılık

Dum olsun özü-çin kalaş tiksini (veyahut karbil yapsın).

(Dum: çingene nevinden muhacir. Özüçin: kendisi için. Kalaş bir çeşit ayakkabı)
(Terzibaşı, 1962: 59, 60).

Ağır baş, batman Kalaş

Kendini kibar göstermeye meraklı kimseye söylenen şakalı alaylı söz (Vasfi, 2001: 25).

Yorgancılık

Ayağını yorğanına göre uzatmak.

Harcamasını gelirine göre ayarlamak (Vasfi, 2001: 41).

Palancılık

Eşek o eşekti, palanı değişip (Terzibaşı, 1962: 19).

Eşeğe gücü yetmiri, palamı taptırı.

(taptırı: dövüyor) (Terzibaşı, 1962: 20).

İğnesin yen çuvalduz sıçar (Terzibaşı, 1962: 30).

Yalan palan

Uydurma, asılsız (Vasfi, 2001: 205).

Eşeğe altun palan vursav da (altın semer vursan da) gene eşek kalır (Vasfi, 2001: 232).

Pambuğculuk (Pamuk Atan)

Bu pambuğu kulağuvdan (pamuğu kulağından) çıkar.

Şu söylediğin veya düşündüğün olmayacak, kabule geçmez (Vasfi, 2001: 62).

Eski pambuğ (pamuk) bez olmaz, eski düşman olmaz (Vasfi, 2001: 231).

Naccar (Marangoz)

Dumnan veya karbil elek hacetdi.

(dumnan: dumdan. vaye: onun nazarında) (Terzibaşı, 1962: 60).

Karacadan veya karbil elek hacetdi.

(Çingeneye göre karbil elek hacettir- yarayan nesnedir).

Bazen derler "Dumnan veya... Dum da karac anlamına gelir (Terzibaşı, 1962: 90).

Değirmencilik(Değirmen)

Borç su, değirmen dolandırmaz (Terzibaşı, 1962: 42).

Değirmen işin görer, çakçaka baş ağırdı.

(Çakçaka, su değirmenlerinde unu yumuşak veya iri yapmak için kullanılan tahta parçası ki çak çak diye ses çıkarır. Ağırdı: ağrıtır, ağrı yapar)(Terzibaşı, 1962: 60, 61).

Değirmancı diri olaydı, unu bele iri olaydı (Terzibaşı, 1962: 61).

Başını değirmende ağartmak.

Hayatı boyunca dünya tecrübelerinden fayda kazanmamak (Vasfi, 2001: 51).

Topuzu degirman dolantırmak (değirmen döndürmek).

Güçlü, sözü geçen, büyük işler başaran (Vasfi, 2001: 191).

Allah ver, dağırmana buğda (değirmene buğday) ver.

Kerkük'te eskiden değirmen boşalınca, değirmencinin çırağı yukarıda yüksek bir yerden böylece çağırarak yeni müşterilerini davet ederdi. Deyim olarak malına alıcı bulmaya uğraşan kimse hakkında söylenir (Vasfi, 2001: 32).

Tökme suydan degirman dolanmaz (dökme su ile değirmen dönmez) (Vasfi, 2001: 256).

Herkesin bir derdi var, değirmencinin de su derdi (Vasfi, 2001: 238).

Kayacılık (Taşcılık)

Yel kayanın nesini aparı?

(Yel kayadan ne götürür?) (Terzibaşı, 1962: 124).

Küzecilik

Bir küp kırılınca yüz cerre kırılı.

(küp: içine su konulan büyük toprak fiçı. Cerre: testi. kırılı: kırılır) (Terzibaşı, 1962: 38).

Bu meselin tatbik sahası için bir örnek verelim: Yatakta düşmüş hasta ihtiyar bir adam oluncaya değin dinç, sağlam birçok genç ölür.

Su Cerresi suyolunda kırılı.

(Cerre: testi. kırılı: kırılır). Kötü işlerde gezen kimsenin o yolda ölmesi veya bir felakete tuş gelmesi halinde söylenir (Terzibaşı, 1962: 73).

Yengi şerbe suyu savuğ olu

(Yeni testinin suyu soğuk olur) (Vasfi, 2001: 261).

Leylan Cerresine Beşir çemberesi tahiri.

(Leylan: Kerkük'e bağlı bir nahiyenin adı. Cerre: testi. Beşir Kerkük'e bağlı bir köydür. Çembere: halka. tahırı: takıyor) Leylan cerresi su testilerinin büyük çeşidi ki buna sadece (Leylan)da derler (Terzibaşı, 1962: 110).

Dilim ip oldu karnım küp oldu.

Çok konuşup yakınmaktan yoruldum (Vasfi, 2001: 80).

Tandurculuk (Tandırıcı)

Tandurlığ, ocağlığa diyiri üzü karadı.

(Tandırılık matbaha diyor yüzün benden karadır). Tandırılığ: tandır ve mülhakatı (Terzibaşı, 1962: 46).

Tandırdan teraziye.

Aynı günde kazandığı aynı gün ihtiyacına harcanır (Vasfi, 2001: 188).

Altuncu

Altun kaba kan kusam!

Neye yarar? Sağlık, saadet, zenginlikten daha iyidir (Terzibaşı, 1962: 16).

Soylannan sorna altun al başıva.

Soylannan: soyulduktan. başıva: başına (Terzibaşı, 1962: 73).

Sırğa da şirin, tana da şirin.

(sırğa: kulağa takılan zinetlik, küpe. Şirin: güzel. Tana: kulağın küpe takılan et kısmı).

Bazen (tana) yerine (kulağ) sözcüğü kullanılır. Küçük kızlar küpe takmayı severler, bu yüzden kulaklarının et kısmı delinmek gerektiğinden acı duyarken bu mesel söylenmiş ve tatbik sahasına girmiştir (Terzibaşı, 1962: 73).

Yetimçeni altuna kaplasav, daşağı bakır çıhar.

yetimçeni: nakısı (Terzibaşı, 1962: 123).

Ağrıyca altuna değmek.

Çok değerli iyi insan olmak (Vasfi, 2001: 25).

Altunu (altını) yez, kettani (keteni) bez.

Alay olarak başa kalkma anlamında kullanılır. Orta noktasından geçen Hasa çayı Kerkük şehrini (Kale semti ve Koyra- Karşıyaka) diye iki kısma ayırır. Eskiden şaka yollu iki semtin halkı birbirlerine karşılıklı bazı alaylı sözler söylerlermiş. İşte bu deyim Kale semti halkının Koyralılara söyledikleri sözlerdendir ki sonradan halk deyimleri arasına karışmıştır (Vasfi, 2001: 35).

Kulağında sırğa (küpe) etmek.

Bir nasihata dikkatle uymak (Vasfi, 2001: 144).

Altunun (altının) değerini altunçu bilir (Vasfi, 2001: 221).

Altun yere düşmekten ile kaldır (değeri) kırılmaz (Vasfi, 2001: 221).

Her parıldayan altun dögü (parlayan altın değil) (Vasfi, 2001: 237).

El vurduğuv torpağ altun olsun (El sürdüğün toprak altın olsun).

Hayırlı dua (Vasfi, 2001: 90).

Bu da bir tavdı leyli ki, çahmağı kavdı leyli ki.

Tav: kuvvet, satvet. Mutad olmayan bir zamanın hali gibi bir mana ifade eder (Terzibaşı, 1962: 41).

Hançercilik

Hançer yarası sağalı, dil yarası sağalmaz.

Sağalı: sağalır, sağ olur (Terzibaşı, 1962: 56).

Demir pıçağlığında tavdı.

Demir bıçaklığında tavidir -kuvvetlidir, iş görür (Terzibaşı, 1962: 59).

Özünü pıçağa (bıçağa) yetirmek.

Kendini yıpranmış perişan gibi göstermek (Vasfi, 2001: 166).

Pıçağ (bıçak) boğaza dayanmak.

Çare kalmamak (Vasfi, 2001: 169).

Pıçağ (bıçak) çekmek.

Bıçakla korkutmak (Vasfi, 2001: 169).

Pıçağ gedip (bıçak gidip) ustura dönme.

Fena huylarını bırakmak yerine, daha da fazla kötüleşmek (Vasfi, 2001: 169).

Pıçağ sümüğe (bıçak kemiğe) dayanmak.

1. İş işten geçip çare bulunmamak.

2. Tahammül edilemeyecek düzeye varmak (Vasfi, 2001: 169).

El-pıçağ (bıçak) yarası geçer -bitenir-dil yarısı bitenmez (Vasfi, 2001: 231).

Kiline (kılıç) kullananın, at minenin (binenin), köprü geçenin (Vasfi, 2001: 242).

At minenin (binenin) kiliñ (kılıç) kuşananın (Vasfi, 2001: 221).

Demircilik

Demir tavında gerek (Terzibaşı, 1962: 59).

Demir kapının ağaç kapıya işi düşer (Terzibaşı, 1962: 59).

Kerki, öz sapını kesmez (Terzibaşı, 1962: 97).

Maşa variken eliv yandırma.

Kürek var iken elin yakma (Terzibaşı, 1962: 111).

Baltaydan dava (baltayla kavga) etmek.

Çok sert ve kuvvetli olan ve güçlkle yıkılan yapı hakkında söylenir (Vasfi, 2001: 45).

Bel baltası kırılmamak.

Elde ettiği bir şey uğrunda yorulmamak (Vasfi, 2001: 53).

Beli var baltası yok, çulu var haltası yok.

Geçimini güçlkle sağlayan, her zaman muhtaç olan şaka anlamında (Vasfi, 2001: 53).

Çalışan demir paslanmaz (Vasfi, 2001: 227).

Demirci tukanı öğünnen geçen çatlanka yer.

Demirci dükkânı önünden geçen kıvılcıma tutulur (Vasfi, 2001: 229).

İşliyen (işleyen) demir paslanmaz (Vasfi, 2001: 240).

Kazancılık

Dilenciden dilenciye, hacı baba kazancıya (Terzibaşı, 1962: 63).

Tas kırılsın, zilemesin.

Zilemesin: ses çıkarmasın (Terzibaşı, 1962: 75).

Kazan, üç daş üzerine durar (Terzibaşı, 1962: 87).

Kazanda et kalmadı, üç gündür başkaldırdı (Terzibaşı, 1962: 88).

Kazan dingirleni, kapağın tapar.

Kazan yuvarlanır, kapağın bulur (Terzibaşı, 1962: 88).

Kazana ne koyusav, çamçaya o geli.

Koyisav: koysan. geli: gelir (Terzibaşı, 1962: 88).

Kap kakak.

Tava, tencere gibi mutfak eşyası (Vasfi, 2001: 133).

Kazan dibi.

Yerinde kalan (Vasfi, 2001: 136).

Nalbantlık

Attan eşek nallandı, kolbaka kışın kaldırdı.

Attan: atla. kolbaka: kurbağa. Kışın: bacağı (Terzibaşı, 1962: 11).

Ölü atın nalını çekiri.

Çekiri: çekiyor, söküyor. Değersiz bir nesne arayan kişi için söylenir (Terzibaşı, 1962: 28).

Şık şık eden nalçadı, iş bitiren akçadı.

Nalça: atın nalçası (Terzibaşı, 1962: 70).

Hem nalına, hem mihina çahırı.

Mih: çivi. çahırı: çakıyor (Terzibaşı, 1962: 121).

Dörtnal kaçmak (koşmak).

Hızla koşup ayrılmak (Vasfi, 2001: 83).

Dörtnal sürmek.

Atı hızla koşturmak (Vasfi, 2001: 83).

Ölü eşeğin nalını çekmek-çıkarmak(sökmek).

Kınkı kopuk, çürümüş, eskimiş şeylerden yarar sağlamaya çalışmak (Vasfi, 2001: 163).

Dabbağlık (Debbağlık)

Derisinde çabalamamak.

Hiçbir davranışa cesaret etmemek (Vasfi, 2001: 76).

Derisine çekilmek.

Bir yana çekilip sesini çıkarmamak (Vasfi, 2001: 76).

Derisini dabbağa göndermek.

Perişan etmek, büyük zarar vermek (Vasfi, 2001: 76).

Def ve Davul

'Âleme verip def dümbelek, bize vermeyip karbil elek.

Aleme verip: halka vermiş (Terzibaşı, 1962: 79).

Bu def dümbelek, benim senetiminimmiş (Terzibaşı, 1962: 41).

Kız öz başına kalsa ya davulcuya varar ya zurnacıya.

Kız serbest kalsa, ya davulcu ile evlenir veya zurnacı ile (Terzibaşı, 1962: 94).

Meyter görer (davul görür) oynar, mihrap görer yığlar (görür ağlar).

Durumunu ve davranışını yerine ve zamanına göre ayarlar (Vasfi, 2001: 152).

Meyterin (davulun) sesi uzaktan hoştur (Vasfi, 2001: 245).

Def dümbeleğin çalmak.

Birisi hakkında dedikodu yaymak (Vasfi, 2001: 74).

Kondıracılık (Ayakkabıcı)

Ayak kabı.

Ayağa giyilen pabuç, kundura gibi (Vasfi, 2001: 42).

Babucunu (pabucunu) eline vermek (Vasfi, 2001: 44).

İki ayağını bir babuca (pabuca) koymak.

1. Çok sıkıştırıp telâş ettirmek.
2. Çok inat olmak (Vasfi, 2001: 124)

Babuç sürüklemek.

İşsiz, başıboş dolaşmak (Vasfi, 2001: 45).

Ekmekçilik

Ekmek yapıldı, Haydar tapıldı.

Tapıldı: bulundu (Terzibaşı, 1962: 21).

Ekmeği yohtu yemeğe, atdan gidiri sıçmağa.

Ekmeği yoktur yemeğe, atla gidiyor sıçmaya (Terzibaşı, 1962: 22).

Özü yayan ekmeği atlı (Terzibaşı, 1962: 26).

Osurgan g..e arpa ekmeği mahanedi.

Mahane: bahane (Terzibaşı, 1962: 27).

Nahirçılığ ediri, ekmek yığmağ aybına geliri.

Nahirçılığ: ahırda inek ve sığır beslemek. ediri: ediyor, yapıyor. Geliri: geliyor (Terzibaşı, 1962: 114).

Nahırı yapan, ekmeği de yığar.

Yani ağılda hayvanları idare eden kimse, beslenmeleri için ekmek de toplar (Terzibaşı, 1962: 114).

Bu hamır (hamur) çok su götürü (götürür).

Bu iş böyle kolaylıkla bitecek gibi değil (Vasfi, 2001: 61).

Duz (tuz) ekmek etmek.

Beraber yaşayıp, arada hukuk bulunmak (Vasfi, 2001: 83).

Duz (tuz) ekmek hakkı.

Dostlar arasında bulunan karşılıklı haklar (Vasfi, 2001: 83).

Ekmeği nar kabuğuna dönmeğ (Vasfi, 2001: 86).

Ekmeğini çıkarmak.

Geçinmesi için gereken parayı kazanmak (Vasfi, 2001: 87).

Ekmeğini daştan (taştan) çıkarmak.

Çok yorulup geçimini kazanmak, Ağır ve zor işlerden çekinmemek (Vasfi, 2001: 87).

Ekmeğini kazanmak.

Geçimini sağlamak (Vasfi, 2001: 87).

Ekmeğini kesmek.

Geçindiği rızkından yoksun bırakmak (Vasfi, 2001: 87).

Ekmeğini yemek.

Birinin yanında çalışarak geçimini kazanmak (Vasfi, 2001: 87).

Ekmek (birini).

Yerinde bırakıp aramamak (Vasfi, 2001: 87).

Arpa ekmeği osurgan göte mahanadı (bahanedir) (Vasfi, 2001: 221).

Eli ekmeğe ulaşmak ekmek tutmak.

Geçimini kazanmak durumuna ulaşmak (Vasfi, 2001: 91).

Kuru ekmek.

Katiksız, yavan ekmek (Vasfi, 2001: 146).

Sac ekmeği.

Sözünde durmayan (Vasfi, 2001: 173).

Ekmeği ver ekmekçiye yarsını da yerse (Vasfi, 2001: 231).

Halvacılık (Helvacı)

Keçel, halva yer, parasına minnet.

Keçel: gel. Halva: helva (Terzibaşı, 1962: 96).

Men diyirem babam acınnan öldü, o diyiri halva külçe yohudu yesin?

Ben diyorum babam acından-açlığından öldü, o diyor helva ve külçe (bir çeşit hamur tatlısı) yok mu idi yesin (Terzibaşı, 1962: 112).

Halva biş, ağzıma düş

Helva piş, ağzıma düş (Terzibaşı, 1962: 54).

Halva demegten ağız şirin olmaz

Halva demekle ağız tatlı olmaz (Terzibaşı, 1962: 54).

Sabır eden kuradan halva yer.

Sabır eden koruktan halva ver (Terzibaşı, 1962: 71).

Arıcılık

Bal yemeden belama çatım.

Bele: bela (Terzibaşı, 1962: 35).

Ne bal etdih, ne mum etdih.

Etdih: ettik (Terzibaşı, 1962: 116).

Bir eli yağda bir eli balda-eli yağ balda- olmak.

Bolluk içinde iyi yaşamak (Vasfi, 2001: 56).

Bal bal demegten (demekle) ağız şirin (tatlı) olmaz (Vasfi, 2001: 223).

Balı olan çibini Şam'nan geli (sineği Şam'dan gelir) (Vasfi, 2001: 223).

Arı yuvasına torpağ sepmeğ (toprak serpmek).

Öfkeli birisini daha da gücendirmek (Vasfi, 2001: 36).

Balıkçılık

İyiliğ eyle, at deryaha, balığ bilmezse Halk bili.

İyilik et at denize balık bilmezse Halk bilir (Terzibaşı, 1962: 32).

Balığ başdan kohar (Terzibaşı, 1962: 35).

Balığ suda bazarlığ olmaz.

Bazarlığ: pazarlık (Terzibaşı, 1962: 36).

Balıĝa bıçah yohtu.

Balıĝa bıçak yoktur (Terzibaşı, 1962: 36).

Balıĝı bulanlık (bulanık) suda avlamak.

Yersiz ve eğri işler başarmak (Vasfi, 2001: 45).

Balıĝı suda muamele etmek.

(Pazarlamak) Yeri, zamanı gelmeden iş başarmak (Vasfi, 2001: 45).

Çobanlık

Baĝı baĝvan yer, koyunu çoban (Terzibaşı, 1962: 35).

Sütten aĝzı yanan, yoĝurdu ifire ifire içer.

Sütten: sütten. ifire: üfleye (Terzibaşı, 1962: 67).

Sürü koyun sendedi, satılıĝ mal mendedi.

Sürü koyun sendedir, satılık mal bendedir (Terzibaşı, 1962: 67).

Karaman'ın koyunu, sora ıhar oyunu (Terzibaşı, 1962: 93).

Sıĝır başı küpde asi kalıp!

Önemsiz bir mesele için uzun uzadıya hal çaresine düşünöldüğünde söylenir (Terzibaşı, 1962: 73).

Ayran tökölö yeri kalmaz, yoĝurt tökölö yeri kalı.

Ayran: ayran. tökili: dökölür. kalı: kalır (Terzibaşı, 1962: 81).

Koyun, öz bacağınnan asılı.

Koyun kendi bacağından asılır (Terzibaşı, 1962: 93).

Koyun başı, kurt dişli (Terzibaşı, 1962: 93).

Koyun tapılmayanda geçiye Mehmet Çelebi diyeller.

Koyun bulunmayanda- bulunmadık ta- keçiyeye Mehmet Çelebi derler (Terzibaşı, 1962: 93).

Koyun, geçi ayağınnan asılmaz (Terzibaşı, 1962: 93).

Koyun, kuzusun basmaz (Terzibaşı, 1962: 93).

Koyunu kurda ısmarlırı.

Koyunu kurda ısmarlıyor (Terzibaşı, 1962: 93).

Koyunu kazan düşer (Terzibaşı, 1962: 94).

Giçi ameli azsa, çobanın ekmeğın yer.

Ameli azsa: işi şer olsa, azdırsa (Terzibaşı, 1962: 107).

Giçınin kuturu belağ başınan su içer.

Keçınin uyuzu bulak başının su içer (Terzibaşı, 1962: 107).

Çoban başı (Çıban başı).

Kurcalanırsa kötü sonuçlara yol açacak mesele (Vasfi, 2001: 70).

Çobansız koyun.

Sahipsiz kalan kimse veya toplum (Vasfi, 2001: 70).

Çobansız koyunu kurt yer (Vasfi, 2001: 227).

Ekincilik

Ekmedih bostan, yemedih karpız.

Ekmedik bostan yemedik karpuz (Terzibaşı, 1962: 22).

Kaldır samanı, geli zamanı (Terzibaşı, 1962: 89).

Bostancıya döklek veriri.

Döklek: kavun taslağı, ufacık kavun. Veriri: veriyor.) Bağban, kendi yetiştirdiği yemişlerin ancak iyi ile tatmin olunabilir. Yoksa ufacık bir kavunla kanaat mi edecek? Yapılacak hediyenin yerinde olması gerektir. Yoksa ehlini, değersiz bir nesne ile aldattım dersin yanılmış olursun (Terzibaşı, 1962: 42).

Saman diyer: Kaldır meni, yaramazsam yandır meni (Terzibaşı, 1962: 71).

Ne ekersev onu biçsin (Terzibaşı, 1962: 115).

Saman altından su yeritmeğ (yürütmek).

Belli etmeden dolap çevirmek (Vasfi, 2001: 175).

Saman seniv dögülse samanlığ senivdi (Saman senin değilse, samanlık senindir).

Bedavadır diye, mideni bu kadar doldurmak doğru değil (Vasfi, 2001: 175).

Arpa eken buğda (buğday) biçmez (Vasfi, 2001: 221).

Eken biçer, konan köçer (göçer) (Vasfi, 2001: 231).

Kahvecilik

Bir fincan kahvenin kırk il (yıl) hatırı var (Vasfi, 2001: 224).

Kasaplık

Et yeni, kasap tanır (Terzibaşı, 1962: 18).

Ucuz et, kazandibi deler (Terzibaşı, 1962: 24).

Budun etni ye, kasabın minneti nenen iyidi.

Budun: budunun. Minneti nenen: minnetinden (Terzibaşı, 1962: 41).

Sığır, kasaphaneye ulaşıdıktan sora pıçah hazırıdı.

Kasaphane: sığır, koyun gibi davarların kesildiği yer. ulaşıhtan: ulaştıktan. pıçah hazırda: bıçak hazırda (Terzibaşı, 1962: 74).

Giçi can vayında, kasap pim vayında.

Vayında: havlinde. Pim: yağ (Terzibaşı, 1962: 107).

Sabunculuk

Ayağının altına sabun sürmeğ (sürmek).

Birini sözlerle aldatmaya uğraşmak (Vasfi, 2001: 41).

Ne suya ne sabuna dokunmak.

İşten uzak kalmak (Vasfi, 2001: 156).

Suydan sabun her şeyi pekler, sada üz (temizler, yalnız yüz) karalığını peklemez
(Vasfi, 2001: 253).

Berber

Biğden (bıyıktan) kaldırdı sakkala (sakala) koydu (Terzibaşı, 1962: 42).

Bu yel bele eserse, bu mankas bele keserse ne bıyığ kopar ne sakal.

Bele: böyle. mankas: makas (Terzibaşı, 1962: 41).

Her sakalın bir tarağı var (Terzibaşı, 1962: 119).

Sakalını taraş ette, eline gözgü verdi.

Taraş: tıraş. gözgü: ayna, Eskiden halk sakalını tıraş etmezdi, Sakal kesmek ay sayılırdı. Yukarıki meselde berber, müşterinin hem sakalı tıraş etmiş hem de eline ayna vererek kendisine yapım olduğu kötülüğü göstermiştir (Terzibaşı, 1962: 71).

Tarağ başında kırıldı.

Tarağ: tarak (Terzibaşı, 1962: 76).

Yuhari tifiersem bıyığımdı, aşağı tifiersem sakalımdı.

Yukarı tükürsem bıyığımı, aşağı tükürsem sakalımı (Terzibaşı, 1962: 125).

Biğ (bıyık) altından gülmek.

Kimseye hissettirmeden gülmek (Vasfi, 2001: 54).

Biği (bıyığı) burma.

Delikanlı (alaylı söz) (Vasfi, 2001: 55).

Biği (bıyığı) terlemek.

Bıyığı yeni çıkmaya başlamak (Vasfi, 2001: 55).

Saç sakal basmak.

Saç sakalı düzensiz biçimde uzamak (Vasfi, 2001: 173).

Saçiv (saçın) altı (Vasfi, 2001: 173).

Saç sakal yolmak.

Üzüntüden veya öfkeden saç sakalını koparmak (Vasfi, 2001: 173).

Saç yolma oynamak.

Özellikle kadınlar arasında kıyasıya dövüşmek (Vasfi, 2001: 173).

Saçı buçuk (kesilmiş).

Kadına karşı sövğu şakalı olarak (Vasfi, 2001: 173).

Saçı sakalı ağarmak.

Yaşlanmak (Vasfi, 2001: 173).

Saçımı değirmende ağartmak.

Yaşlı ama düşüncesi kıt olmak (Vasfi, 2001: 173).

Saçını süpürge etmek.

Ev halkı veya akrabalar uğrunda çaba harcıyıp yorulmak, kadın için söylenir (Vasfi, 2001: 173).

Saçıv (saçın) kesilsin-saçı kesilmiş.

Güldürücü veya tuhaf bir davranışta bulunan kadına karşı şaka diye söylenir (Vasfi, 2001: 174).

Saç-sakal-ağartmak.

Uzun süre emek harcamak (Vasfi, 2001: 174).

Sakal sakala bağışlamak.

Bir işi başarmaya kimse yaklaşmayıp birbirine ısmarlamak (Vasfi, 2001: 174).

Sakalım yok ki mene (bana) inansınlar.

Yaşça küçük veya olmadığımndan sözüme önem vermiyorlar (Vasfi, 2001: 174).

Sakahının her teli (tüyü) altında bir şeytan saklanmak-yatmak.

Hilebaz, kurnaz olmak (Vasfi, 2001: 175). S

Halk Hekimliği

Kim hekim? Başın anan geçen hekim.

Başın anan: başından (Terzibaşı, 1962: 108).

Derman için bulunmamak.

Hiç bulunmamak (Vasfi, 2001: 76).

Hamamcılık

Eski tas eski hamam (Terzibaşı, 1962: 19).

Osurağtan hamam kızmaz.

Osurağla hamam ısınmaz (Terzibaşı, 1962: 27).

Hamam suyundan bacılığ tutmak.

Hamam suyu ile arkadaşlık ediniyor (Terzibaşı, 1962: 54).

Hamama giden terler (Terzibaşı, 1962: 54).

Diveye dediler: Hardan gelisen? Dedi: Hamamanan.

Hardan gelisen: nereden geliyorsun? hamamanan: hamamdan (Terzibaşı, 1962).

Gene o tas o hamam (Terzibaşı, 1962: 99).

Külhançıdan hamamcıya.

Hamam külhanında çalışan işçi, zengin olup da hamam icar edecek olursa işte mahir olacağından ötürü söylenmiş olan bu mesel (Terzibaşı, 1962).

Arvat (kadın) hamamına dönmek.

Çok gürültülü olmak (Vasfi, 2001: 37).

Hamama gider kurna (köşe) beğenmez toya (düğüne) girer zurna beğenmez.

Hiçbir şeye kanmayan, hiçbir şeyden memnun olmayan kimse (Vasfi, 2001: 117).

Deve hamama girip (girmiş).

Büyüklere yakışmayan çocukça davranışlar (Vasfi, 2001: 76).

3.5. Kerkük Türkmenlerinin Şiirlerinde, Mânilerinde ve Hoyratlarında Geleneksel Meslekler

Irak Türkmenlerinin kültürel değerlerinden biri; şiir, mâni ve hoyratlardır. Türkmenlerin her ferdi kültür değerine sahip çıkmaktadır. Özellikle Kerkük Türkmenlerinin hoyratlara olan sevgisi göz önündedir. Türkmenler, uğradıkları baskı ve zulüm sonrası hoyratlara daha fazla yönelmiştir. Bu nedenle hoyratlar, kültürel mirasın yanında duygu değeri de taşır. Zulmü gösteren hoyratlar, Türkmen milletinin duygularına ses olmuştur. Türk folklorunun simgelerinden olan hoyratlar, bugün Anadolu topraklarında yoğun şekilde devam etmektedir. Hoyratların önemli özelliklerinden biri, kişinin duygularını öne çıkarmasıdır. Duyguların başında aşk,

sevgi, ayrılık, vatan, gurbet, zülüm, hasret, ölüm acısı gelir. Dini inançlar ve meslekler üzerine de hoyratlar söylenmiştir.

Hoyrat kelimesi, Kerkük'te halk dilinde yaygınlık gösteren kelimedir. Bazı kesimlerde "koyrat" kelimesi de kullanılmaktadır. Koyrat, genellikle Irak'ta yaşayan Araplar tarafından kullanılır. Mâni veya me'ni kelimesi de Kerkük Türkmenleri arasında sıkça kullanılır. Kerkük Türkmenleri arasında edebiyata yönelik sevgi ve merak halk arasında yaygın olarak görülür. Mâni ve hoyratlar, anlamlı sözler, halkın fikrini ve görüşlerini ifade etmektedir. Aşağıda verilen örneklerden bu durum rahatlıkla anlaşılabilir. Hoyrat ve mâniler halkın iç sesi olmuştur.

Geline bak geline

Kına yakmış eline

Gelinin ince beli

Düşmüş hoyrad kolına (Terzibaşı, 1975: 52).

Şiir, mâni ve hoyratlarda meslekler sık kullanılan bir konudur. Bunun sebebi ise meslekleri icra eden ustaların işine yönelik saygının ifadesidir. Ustaların meslek icrası sırasında söyledikleri anlamlı ve güzel hoyratlar dilden dile yayılmıştır. Ustalar bazen yaptıkları ürünler üzerine şiir, mâni ve hoyrat söylerken hem güzel neşeli ortam yaratırlar hem de ürünler yaparlardı. Zanaatkârların işlerine duydukları aşk yaptıkları ürünlere yansımından görülmektedir. Bazı ustaların gün boyunca şiir, hoyrat, mâni yanında türküler de söyleyerek işini icra ettiği bilinmektedir. Meslekler üzerine yazılan çok sayıda şiir, mâni ve hoyrat bulunmaktadır. Bunların bazıları demircilik, altıncılık, hamamcılık ve kahvecilik üzerinedir.

Aşağıdaki hoyrat, mâni ve şiirler, Türkmen edebiyatının güzelliğini, anlam yükünü ve gücünü gösterir niteliktedir.

Çulha (Kilimcilik)

Cülheyem bez işlerem

Hammıdan tez işlerem

Herkim mene kız vermez

El üzin *çirişlerem* (Terzibaşı, 1975: 477).

Cühanın bezi kalı

Şairin izi kalı

Şair ölse ardınnan

Şiiriyle sözü kalı (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 82).

Kurum az

Cülhe çohtu kurum az

Tökülen şehid kanı

Bin il kalsa kurumaz (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 170).

Cülhe Şarqısı

Meyti'yem *béz* işlerem

Kénarden düz işlerem

Xulqıdar'in 'aşqınan

Astarın üz işlerem

Xulqıdar dayım qızı

Gévlım sévıpti sizi

Gehte bir subaşında

Gözlesev n'oli bizi

Yanağvın alınnan

Öpim siyah xalınnan

Giribsen sıxma *zubun*

Sıxmav 'Acem şalınnan

Hörigivin qutazı

Etme Üstime nazı

Baş qurım diziv üstte

Yeddi ilin niyazı

Zilfleriv burım burım
Yolıv başında durım
Allah alnımda yazıb
Qapuvda boyun burım (Terzioğlu, 2018: 156).

Derzilik (Terzilik)

Ehmedim okhı baştan
Kiprik uzundı kaştan
Ona *derzi* diyeller
Bir *kat don tiksın* daştan (Terzibaşı, 1975: 223).

Okhı baştan
Aç kitabı okhı baştan
Ona *derzi* diyerem
Bir *köynek tiker* daştan (Terzibaşı, 1975: 224).

Okhını baştan
Kitab okhını baştan
Sen kumnan *iplik* ele
Men *köynek tikim* daştan (Terzibaşı, 1975: 224).

Üz ister
Astar ister üz ister
Merdin namarda işi
Düşse o da üz ister (Terzibaşı, 1975: 392).

Üz ister
Astar alan üz ister
Küşüşmüşem Hakk yere
Barışmağa üz ister (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 217).

Yeşil *ipek* bükim men
Derdim kime tökim men

Yardan gelen *mektübi*

Kefnime tikim men (Terzibaşı, 1975: 580).

Derzi İle Mişteri

Derziye bir müşteri

“Mene bir *qat tik* uygun”

Derzi diyer: “Adiv ne?”

Herif diyer: “Adım Gün”

Bir *qat tiker* çox güzel

Herif girer muntazam

Qoy dolaşım dostlarım

Gösterib bir bir gezem

Bir yoldaşı görünce

“Buni kim *tikti* sene?”

Bir béle *qat tikerem*

Çox güzel uyar mene

Filan *derzi tikipti*

Men de girdim üstime

Gidersev selam éle

Menim eski dostuma

Onun adı Gün’iymiş

Bunun adı Ay’iymiş

Derzi mene bir *qat tik*

Parasın peşin saymış

Derzi diyer: “aduv ne?”

“Ay’dı adım sorarsan”

Ay’a *qumaş biçilmez*

Şekil şekle girersen

Ne *biçimde biçeyim?*

Bir gün yay ox olırsan
Geh te bir tam olırsan
Ayda bir yox olırsan

Yéri gét ben *biçemem*
Biçimine biçilmez
Seniv gibi dolamaç
Şerbet olsa içilmez (Terzioğlu N. , 2014: 227, 228).

Değirmancilik (Değirmencilik)

Değirman darttı getti
Tehne söz attı getti
Eger kürd eğer ereb
Yanında yattı getti

Değirman doli dendi
Suyı gelmez nedendi
Alemin yarı geldi
Bizim gelmez nedendi (Terzibaşı, 1975: 487).

Değirmaniv değirmi
Ezipsen üregimi
Yıkhıpsan babam evin
Çekipsen diregimi (Terzibaşı, 1975: 487).

Degirman sağ dolanı
Mum yanar yağ dolanı
Avçı bir maralıyçın
Günde yüz dağ dolanı (Terzibaşı, 1975: 488).

Degirman savacağı
Ne serindi bucağı
Bir sebbeh ge bir akhşam

Bir de günorta çağı (Terzibaşı, 1975: 488).

Kerkük *degirmanları*

Gecirtiv zamanları

O zamanın beşeri

Çox metin imanları

“Büyük”, “Küçük”, “Qarabaş”

Altı su üstinde daş

Bugünün beşerleri

Bağrı yanıq gözi yaş

“Köşkili” *degirmanda*

Qana‘at o zamanda

Müşteri nöbet bekler

Yatardı o sahanda

Bir *degirman* “Qırmızı”

Yandırmıştı o bizi

Müşteriden dartinca

Qırılırdı ki dizi

Bir *degirman* “Şahbender”

Gönder Allah’ım gönder

Degirmançı elinde

Her vaqit béşli cander

Olmaz “Qarabaş” teki

Den avlardı av teki

Müşteriden dartinca

Yanardı o kav teki

Degirman “Xıdır Zında”

Hikmet varıymış bunda
Se'etde bir tay darta
Çox sırlar vardı onda

Vardı *degirman* "Toqat"
Denivin yarsını sat
O deniv dartılmazdı
Bir gün iki gece yat

Bir *degirman* var "Qazı"
Dinlemezdi çox azı
Den olsun mazi olsun
Herkes olırdı razı

Değirmen "Veli Paşa"
Yaşasın binler yaşa
İnsan meraq éderdi
Baxanda dönen daşa

Bir *degirman* var "Şilan"
Navı altında ilan
Degirmançıdan ğayrı
Başqa yox idi bilen

Bu da "Yunus Peyğmber"
Dört atrafi dam çember
Çamını içi şifa
Misk qoxlı hem 'amber

Bir *degirman* da "Assaf"
Qelbi bütün gévli saf
Degirmançı vicdanlı
Herkesə éder insaf

Bir *degirman* da “ ‘İsa”
Eger çuvalı pekse
Değirmen fiyatlarına göre
dartardı ne ise

Bir *degirman* “Nergizli”
Hem oğanlı hem qızlı
Suyı yére degende
Peri gezerdi gizli

Bir *degirman* “Cıbrail”
Değirmençi ‘İzrail
Girsev daha çıxmasan
İster öl ister bayıl

“Cennet”, “Cuqur”, “Sel Suyı”
Var idi bunun xuyı
Qış işler yaz işlemez
Ne eni var ne boyı

Bir de “Milla Qasımlar”
Gélen çox merasimler
Oraya gelmez idi
İlle ebu casımlar
Bir *degirman* “Qelüçe”
Un dartar éle külçe
Dört atrafi bax baxça
Alma erük haluça

“Gâvurlar”, “Qazı”, “Almaz”
Her söze qalmaz
Orda un dartan adam
Daha yexesin salmaz

“Yehudilar”, “Qarabaş”

Altı su üstinde daş
Su qaçar daş dolanı
Üsti qurru altı yaş

“Xendeq” ile “Eşikli”

Palan üstidi şekli
Degirmanın içer (i)si
Hepsi xıllı xeşekli

“Zeytunlı” dan “Qarabaş”

Dolanı atar ataş
Allah vér çağıranda
Gideğın yeri olaş
Degirman “Cinler Sakin”
Dört tarafında ekin
Dartmazdı her denleri
İlle *buğdanın* pekin

“Şişci” ile “Şıxoğlu”

Suya giren boğulu
Suyı onca çuqırdı
İster adam ya tuğlu

“Ulular” ile “Begler”

Olardadı yemekler
İstisen getmeyesen
He qısmet seni tekler

Degirmançı “Geroli”

Onın xulqı dar olı
Çaq çaqadan ötiri
Allah ona yar olı (Terzioğlu. N, 2014: 234-237).

Irgat

Bine bağlar

Bendeler bine bağlar

Bı *davran* bele getse

Dert mende bine bağlar (Terzibaşı, 1975: 316).

Bine çürük

Tembel yokh bine çürük

Asli çürük olanın

Sürer on bine çürük (Terzibaşı, 1975: 316).

Bine dam

Bende yapar *bine dam*

Felek yıkhan evleri

Yapa bilmez bin adam (Terzibaşı, 1975: 316).

Benneler bina yapmaz

Kalfası daşın atmaz

Bir tek *altın* itirse

Bir daha *altın* tapmaz (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 62).

Küzecilik (Çömlekçilik)

Cerre gene kulplandı

Al *ipekten* löklendi

Bi ağzı kırık *cerre*

Gene yara yüklendi (Terzibaşı, 1975: 475).

Cerrevin kulpı burma

Doldır şer'âde durma

Men öz yarım tanıram

Ağzı *bal* dili *khurma* (Terzibaşı, 1975: 475).

Uzın boyıv boylıyım
Nenev zalım néyliyim
Cerrev kaldır suya ge
Derdim sene söyliyim (Terzibaşı, 1975: 571).

Tendürcülük (Tandırclar)

Teppe başında *tendür*
Yandır Allahım yandır
Meni de bir kuş ele
Yarın döşine kondır (Terzibaşı, 1975: 569).

Teppe başında *tendür*
Yandır Allahım yandır
Meni yardan edeni
Görsin boynında kendir (Terzibaşı, 1975: 570).

Bir od attım *tendüre*
Şamal gele yandıra
Yokhtı bir ehlişuvab
Sözi yarı kandıra (Terzibaşı, 1975: 472).

Altunçı (Kuyumcu)

Altunda men
Zincirem altunda men
Gem geldi gem üstine
Kaldım gem *altında* men (Terzibaşı, 1975: 300).

Mis degilem
Altunam mis degilem
Ali benim arkhamdı
Gerib bekes degilem (Terzibaşı, 1975: 368).

Altun attım *elege*

Dos minipti kelege
Géj taptim tez itirdim
Neyneydim felege (Terzibaşı, 1975: 433).

Altunçı ustasıyam
Khençeriv destesiyem
El bili alem bili
Gözleriv khestesiyem (Terzibaşı, 1975: 434).

Altundi dişiv seniv
Khubdi yerişiv seniv
İçmeden sarkhos eder
Bir tek öpişiv seniv (Terzibaşı, 1975: 434).

Altundi dişiv sona
Khubdi yerişiv sona
Göllerde tek konıpsan
Hanı yoldaşiv sona (Terzibaşı, 1975: 434).

Altun dişiv kablama
Oğlan girme odama
Nenem sene kız vermez
Mektüb gönder babama (Terzibaşı, 1975: 434).

Altunı buzdıraydım
Gerdene düzdireydim
Seni avcı tutmasın
Koynımda gezdireydim (Terzibaşı, 1975: 434).

Altun sehende kaymağ
Yilini barmağ barmağ
Sekerden şirin olı
Kerkükten bir kız almağ (Terzibaşı, 1975: 435).

Altun tabağ gül açar
Bı günler geli geçer
Ağzım dilim seleşmez
Gevlimnen neler geçer (Terzibaşı, 1975: 35).

Altun tasın kınarı
İçinde kırdım narı
Küstirdim yola saldım
Kaytan dudaklı yarı

Altun tehpiziv şakşak
Küsilmişğ barışağ
Babav evi uzakhtı
Telefonnan konışağ (Terzibaşı, 1975: 435).

Altun tehpiz mercannan
Arağ iştim *fincannan*
Sen kal ikrarıv üste
Men vazgeştim bı cannar (Terzibaşı, 1975: 435).

Altun üzig barmakhtan
Çektim çıkılmaz dırnakhtan
Tobalıyam yar tutmam
Korkhim var ayrılmakhtan (Terzibaşı, 1975: 435).

Altun üzig bendi yar
Men ne dedim döndi yar
Dönerse Üzi dönsin
Bele billem öldi yar (Terzibaşı, 1975: 435).

Altun üzig mende var

Menim meylim sende var
Bını khudam yazıptı
Menim elimde ne var (Terzibaşı, 1975: 435).

Altun üzig şineve
Men ne dedim bileve
Olaydım süt kuzısı
Sarılardım sineve (Terzibaşı, 1975, s. 435).

Altun üzig var benim
Barmağıma dar benim
Çivitli *çeykhanada*
Uzun boylı yar benim (Terzibaşı, 1975, s. 435).

Üzigim kaşa deger
Le'liden daşa deger
O yarın bir görmeği
Yüzbin yoldaşa deger (Terzibaşı, 1975: 573).

Üzigim kaşı almaz
Suya attım tapılmaz
Ceyran yukhılı yarım
Seher oldı oyanmaz (Terzibaşı, 1975: 573).

Üzigim kaşı bahri
Kim çeker bınca kahri
Bir gün seni görmesem
Verendi gevlim şehri (Terzibaşı, 1975: 573).

Üzigim kaş istiri
Le'liden daş istiri
Geceler uzun olıb
Gevlim yoldaş istiri (Terzibaşı, 1975: 573).

Üzîgîv kaşı neyler

Le'ilden daşı neyler

Geceler kıss olıb.

Gevliv yoldaşı neyler (Terzibaşı, 1975: 573).

Elinde kav *çakhmağı*

Ne şirindi bakhmağı

Yarım callad olipti

Seviri kan atmağı (Terzibaşı, 1975: 495).

Hançercilik

Hançer yeri

Kurşakta *hançer* yeri

Çiğ söz yeri sağaltmazl

Sağalı *hançer* yeri (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 136).

Kilincim kan içinde

Bir tekti bin içinde

Er ister baş çıkhartsın

Bi kare gün içinde (Terzibaşı, 1975: 587).

Kılncı kın kaldırı

Haramı din kaldını

Ona İslam demerem

Kalbinde kin kaldırı (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 163).

Paslan *kilincim* paslan

Sehebiv ölib yaslan

Bir de hiç ele geçmez

Seniv kimin bir aslan (Terzibaşı, 1975: 555).

Mengen

Men bağladım *mengene*

Sen küstün sen gittin

He döndüm *mengene* (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 175).

Zından üstte

Pasvan var *zından üstte*

Eğri adam düz olmaz

Döğülse *zından üstte* (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 250).

Zıdana

Çeküç çalar *zıdana*

Yad o şirin diliyden

Atti meni *zıdana* (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 250).

Kazancılık

Eski *sini*

Yengi *kab eski sini*

Uyma eller sözine

Sev dostın eskisini (Terzibaşı, 1975: 334).

Legen bele

Çalallar *legen bele*

Khurmatıda bulunmaz

Dayıydan yegen bele (Terzibaşı, 1975: 363).

Qıfılcılık (kilit)

Yüz *anakhtar*

Yüz *kıfil yüz anakhtar*

Dost meni bıkhavlıyıp

Açmırnı yüz *anakhtar* (Terzibaşı, 1975: 406)

Yemenicilik

Yemençiler içinde

Güllü potın kışında

Âlemin yarısı geldi

Menimki yokh içinde (Terzibaşı, 1975: 579).

Ekmekçilik

Duz ekmeğın

Dadıdı *duz ekmeğın*

Kadrini bilmek lazım

Yediğiv *duz ekmeğın* (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 106).

Arıcılık

Bal dadı var

Petekte bal dadı var

Şekerde şeker dadı

Balada bal dadı var (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 25).

Altın tabakta bal var

Oğlan babama yalvar

Eğer babam vermezse

Başkaldır Hakk'a yalvar (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 38).

Bal aldım

Bal taşıyan *bal* aldım

Üzü gül sözü *şeker*

Bir dudağı *bal* aldım (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 54).

Bal dadı

Tatlı olur *bal* dadı

Kuran'da bir ayettir

Derd şivav *bal* dadı (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 54).

Bal emer

Özü bir mer *bal emer*

Bugünün zehrin emen

Bir gün geli *bal emer* (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 55).

Bal dili

Çok vurma *bala dili*

Şekerden dath geli

Herkese *bala dili* (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 55).

Bala Şirin

Kim katıp *bala şirin*

Can her şeyden şirindi

Cannanda *bala şirin* (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 55).

Baltasına

Gün vırıp *baltasına*

İnci diş kaytan dudağ

Batıktı *bal tasına* (Terzibaşı, 1975: 228).

Balıkçılık

Balığ suda yan gider

Açma *yaram kan gider*

Fakir *tebib neynesin*

Ecel gelib can gider (Terzibaşı, 1975: 455).

Balığ suda yan verdi

Yaram coştı kan verdi

Dost meni yokhsıl gördi

Üz çevirdi yan verdi (Terzibaşı, 1975: 456).

Balığ suda yüz döner

Yüz çalkhanı yüz döner

Mühîbbet göz öginde

Göz görerse üz döner (Terzibaşı, 1975: 456).

Çaycılık

Kol bayaz kolbağ sarı

Kahvede gördim yarı

Kahveçi sene kurban

Eglendir gönder yarı (Terzibaşı, 1975: 538).

Neyçi *çaykhanav* boştı

Kaynedi korıv coştı

Ge öpim gözlerivden

Yarım da dedi geşti (Terzibaşı, 1975: 549).

Çobanlık

Kaşıarda *koyın kuzı*

Kuzıya verin duzı

Malın ne bafası var

Igide verin kızı (Terzibaşı, 1975: 521).

Koyun etti

Kuyruktu koyun etti

Kahrolsun bu siyaset

Bozkurtu *koyun etti* (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 167).

Koyun kimin

O sürü *koyun* kimin

Düşmüşüğü gurt ağzına

Sehebsiz *koyun* kimin (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 167).

Çoban koyun kirkiri

Koyun kurttan korkuru

Bu zamanın balığı

Diri diri kokuru (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 85).

Bir de men

Bir sen çağır bir de men

Sah senem *çobanyam*

Koyun vermem kurda men (Terzibaşı, 1975: 200).

Ekincilik

Bağ allam

Bostan allam *bağ* allam

Olmışam el khestesi

Yarı görsem sağallam (Terzibaşı, 1975: 305).

Bağ dadı

Bağvan bili *bağ* dadı

Bağda bilbil ölrise

Öldireni *bağdadı* (Terzibaşı, 1975: 306).

Bağda na-var

Kuş enmez *bağda* na-var

Aslı *bağvan* olmiyan

Ne bili *bağda* na-var

Menim aslım *bağvandı*

Men billem *bağda* na-var (Terzibaşı, 1975: 306).

Bağısen

Bağvanisen *bağısen*

Uçırttıv bilbilleri

Veren ettiv *bağı* sen (Terzibaşı, 1975: 307).

Bağ şehebi

Bağvandı *bağ* şehebi

Kim ekti kim becerdi

Kim-oldı bağ sehebi (Terzibaşı, 1975: 308)

Bı bağçanın barınnan

Heyvasınnan narınnan

Bir bağa bağvan oldim

Hiç yemedim barınnan (Terzibaşı, 1975: 460).

Ekin ektim zemi bir

İlde düşer demi bir

İstirem size gelim

Deryah kidi gemi bir (Terzibaşı, 1975: 492).

Ekini eken bili

Belini büken bili

Geripliğ ğerib dertti

Derdini çeken bili

Ayrılığ yaman şeydi

Gözyaşı töken bili (Terzibaşı, 1975: 493).

Ekinim ekilipti

Sümbilim tökilipti

Zilfıvden bir tel gönder

Kefnim tikilipti (Terzibaşı, 1975: 493).

Ekinler orağ oldı

Yakhunlar iradı oldı

Getti yarım gelmedi

Gevlime maradı oldı (Terzibaşı, 1975: 493).

Kahvecilik

Kahveçiyem zarım yokh

Koç igidem yarım yokh

Genç ümrüm telef ettim

Halımnan kheberim yokh (Terzibaşı, 1975: 516).

Kahve koydım *dibege*

Begler endi yemege

Khudam ümirler versin

Bizim bı asri bege (Terzibaşı, 1975: 516).

Kahveyi buğda rengi

Menem khalıvın dengi

Bir da bir gül itirdim

Sensen gülimin dengi (Terzibaşı, 1975: 516).

Kahveyi gül daranda

Açıl dosta varanda

Gâvir musılman olı

Me sene yalvaranda (Terzibaşı, 1975: 516).

Kahveyi gül ferde men

Düştim yaman derde men

Açılmamış koncaydım

Nece yatım yerde men (Terzibaşı, 1975: 516).

Kahveyi gül yavakhtan

Öldim kan ağlamakhtan

Bağıvda gül kalmadı

Yarama bağlamakhtan (Terzibaşı, 1975: 516).

Pencereviz mercannan

Kahve geli *fincannan*

Sen dur ikralıv üste

Men vazgeştim bı kannan (Terzibaşı, 1975: 555).

Kasaplık

Kaplarinnan su geçer

Kassaplar toğlı seçer

Gözi kör olmuş *kassap*

Ne ali ne vazgeçer (Terzibaşı, 1975: 522).

Arzuhalcilik

Bağdat'a giden olsa

Arzuhal yazan olsa

Bağdat seni yıkaram

Yârime ziyan olsa (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 51).

Yaz bele

Bahar bele *yaz* bele

Kâtibin ne suçı var

Khudam demiş *yaz* bele (Terzibaşı, 1975: 403).

Berber

Kurbanam *taraşıva*

Fés yaraşı başıva

Evvel özive kurban

Sora arkhadaşıva (Terzibaşı, 1975: 540).

Halk Hekimiliği

Tebibi gel yanıma

Bakh yaralı canıma

Madam *tebib* değil

Nişin girdiv kanıma (Terzibaşı, 1975: 569).

Tebibim naşı *tebib*

Oyınlar başı *tebib*

Bildi yaram sağalmaz

Tökti gözyaşı *tebib* (Terzibaşı, 1975: 569).

Tebibim naşı *tebib*

Yaram oynaşı *tebib*

Yaramı sen oynattıv

Oyunlar başı *tebib* (Terzibaşı, 1975: 569).

Okhı kannan

Aç kitab okhı kannan

Tebib kurbanıv olim

Çıkhartma okhı kannan (Terzibaşı, 1975: 375).

Razı can

Razı *tebib* Razı can

Bı derdi yar veripti

Nece olmaz razı can (Terzibaşı, 1975: 383).

Çare sizden

Doktorlar çare sizden

Düşmüşem yar derdine

Âşıklar çare sizden (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 84).

Yara var

Cigerimde yara var

Gettim *tebib* yanına

Dedi durma yara var (Terzibaşı, 1975: 400).

Yara yüz

Tebib birdi yara yüz

Kabirde sümiklerim

Çeviripti yara yüz (Terzibaşı, 1975: 400).

Yara yüz

Tebib birdi yara yüz

Men sennen vazgeçmerem

Günde yeşem yara yüz (Terzibaşı, 1975: 400).

Yarada ne var

Tabip bili yarada ne var

Yaradan'ım yar olsa

Bunca yarada ne var (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 234).

Yaradan var

Yeri göğü yaradan var

Doktorum el çekmennen

Mende her yaradan var (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 234).

Yaralılar

Dertliler *yaralılar*

Tabibi burda buldum

Yığışsın yaralılar (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 235).

Yaranı

Tabip bağlar yaranı

Düşende tutsun seni

İndi bele yar hanı (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 236).

Na çare

Tabip eyler naçare

Bir derde men düşmüşem

Ne dermen var ne çare (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 178).

Dixtora 'Arzuhalim

Dixtorın bestesi var

Gün be-gün postası var

Salonında gözliyen

Yüzlerce xestesi var

Dıxtorlığ ixtisastı
Bir qurulmış asastı
Yoxladı dédi mene
Sende tenge nefesti

Ağ ciger yorđun dışmış
Qereciger de şışmış
Baştan dırnağa kimin
şuramış burasımış

Yémex xafif olacağ
Ekmek duzsız olacağ
Seni birqaç gún sonra
Dıxtor bir de göreceğ
Qelemın aldı daldı
Meni góbekten saldı
Aldı bir dinarımı
Mene bir ‘ilac yazdı

İş geldi darmançıya
Kimyavi eczaçıya
O da ki dinar aldı
Meni saldı sancıya

Mindim bir ‘arabaya
Dönim gédim obaya
Halimi gören bildi
Dönmişem xarabaya

Olaştım qonağıma
Qapandım yatağıma
Toplandı arxadaşlar
Gelmişler sorağıma

Dediler gemiş ola
Bax bu gzel usula
Dėdi sağ olın dostlar
Bir bir dştiler yola
Darmanı yudum yudum
İim derdim unudum
Tanrıdan başqa yoxtı
Kimsede bir ümidim

Darman bitti derd qaldı
Bilmem mende ne haldı
Ne ėtmiřtim felege
Bele başıma çaldı

Dėdim arvad qax gėdeđ
Para yoxtı bor ėdeđ
Gėdeđ bizim dıxtora
aramız yoxtı n'edeğ

Qolımnan tuttı qaxtı
Halıma eyyi baxtı
Bayaz kefene uyar
Bu mene qere baxtı

Dedim *dixtorim* geldim
Günah boynıva saldım
Meni bir eyyi yoxla
Durdım yérimde qaldım
Uzandım aldı zağtı
Dėdi qax men de qaxtı
Aşi'eyden tahlilin
Parasin vér yox vaxtı

Ne istediye vérdim
Dıxtor neyimdi dédim
Dedi qorxacağ şey yox
Yoxladım seni gördim

Yazdı kâğıdı çizdi
Béş dinarlığı bozdi
Qalanın eczacıya
Üregimnen qan sızdı

Döndim éve céb boştı
Qehrimnen qelbim çoştı
Meni gördi Bezirgen
Çabuk évime qoştı
Halımnan xeber aldı
Elin eline çaldı
Başladı qonuşmağa
Gözlerini nem aldı
Tox bilmez aç ne yiri
Daş torpağı gemiri
Başına qoyılıptı
Qeretepe çamırı

Danışsavız siz mene
Qoymam véresiz ‘ene
Hükmet millet için
Açıptı xestexene

Kerkük Xestexenesi
Sanki arı yuvası
Aşi‘eyden tahlil var
Parasızdı davası

Xesteler iri xurda
Oturub şurda burda
Gözliri *dixtor* begi
Ki gözi dönib dörde

Dixtor geldi yoxlasın
Xesteleri sağlasın
Bu yoxsul kimsesizler
Bélin kime bağlasın

Dixtor birdi xeste yüz
Elli arvad elli qız
Ne sorsun ne yoxlasın
Allah için diyeğ biz
Türkçe benim dilimdi
Sözlerim tutan kimdi
İnsanlığa yarayan
Dixtorliğ bir ‘ilimdi

N’olaydım men n’olaydım
Keşke *dixtor* olaydım
Parasız xestelerin
Yaraların saraydım

Xesteliğ xurda xurda
Çox zarar vérir yurda
Çoban xain olur
Qoyuni vérir qurda

Malların zakâtı var
Dillerin hakâti var
Yurdumin *dixtorina*
Gevlimin şikâti var

Bağrım dolmuş yaraydan
Men güvenim haraydan
Bu gündü axır zaman
Her şey biter badaydan

Filan bay filan bayan
Yatmış isev qax oyan
Bu yoxsul xestelere
Yardım göstər durma yan

Unutma qardaş bizi Ne
Kerkük'i ne Duz'ı
Sennen yardım gözliri
Xestenin solmuş üzi

Qoynıv qucağıv dolı
Bir düşün sağı solı
Yeddi günde bir tek gün
Beleş yoxlarsav n'olı

Sen dédiv ögrenciyken
Oxıyım çıxım erken
Duşmanların gözine
Dikelim çağır diken

Xatırlattım men size
Qonuşulan o söze
Fakültev bitirince
Hizmet etmeğiv bize

Görsev meni dalmışam
Bil cigerden yanmışam
Qolım bağlı dilim lâl

Baş gözime çalmışam

Dil ağızda dolanı

Qırar beyyük yalanı

Men sözim burada

Kestim Size qaldı qalanı (Terzioğlu N. , 2018: 130-135).

Hamamcılık

Men gedirem *hamama*

Déme kayınbabama

Özi bostañçı kızı

Mennen ister şamama (Terzibaşı, 1975: 543).

Saatçilik

Saatuv terse takma

Dönüp kız enseye bakma

Eğer beni sevisen

Neneyin sözüne bakma (Bayatlı A. Y.-H., 2013: 200).

3.6. Matallarda (Masallarda)

Kerkük Türkmenlerinde matallar (masalar), folklorun bir parçasıdır. Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde söylenen ve kayda geçmiş birçok masal vardır. Bu masallara başlarken belirli tekerlemeler, atasözleri ve deyimler ile başlanır. Masallarda çeşitli motifler yer almaktadır. Masalları anlatan kişinin masala başlamadan önce tekerlemeler veya atasözleri söylenmesinin sebebi dinleyicilerin dikkatlerini üzerine çekerek kendilerini masallara daha fazla vermesini sağlamaktır. Ayrıca masal kulaklarına daha hoş geldiğinden daha fazla ilgililerini çeker. Masalların içinde kafiyeler kullanılır. Masallarda bahsi geçen kahramanların, hayvanların ve kişilerin hayal ürünü olduğunu haber verir. Kerkük'te çoğu zaman masala başlamadan önce söylenen tekerleme “varıydı, yoxuydu. Yalan gerçekten çoxuydu” diye başlanır tabii bunu anlatan ustanın dil açısından anlatma tarzı bölgeden bölgeye değişmektedir.

Masalların, Türkmen mesleklerinde önemi oldukça fazladır. Türkmen masallarına baktığımızda meslekleri kapsayan Kerkük'te çok az meslek içeren masal görülmektedir. Türkmenelinin diğer bölgelerinde de meslekler üzerine söylenmiş az sayıda masal bulunmaktadır. Kaynaklardan derlenen meslek içerikli masallar şu şekildedir:

Pinadız Masallı

Qamçıye quvat Mihemed'e salâvat; varyıdı yoxuydu bir pinadız (ayakkabıcı) varyıdı. Bu pinadızlıg ederdı. 'Ümründe beş qemeri qazanmamıştı, o dört qemeri qazanırdı. Yömiyesi (günlük) dört qemeri ydi miqim.

Birgün sağvezir, solventzir, patışah dallal çağırıldılar “Bu gece kimse işşix yandırmasın keşfe çıkarıx.” Üçü bir yerde derviş asbabı girdiler, akkez (baton) aldılar ellerine çıktılar. Gez gez gez memleketi keşfediller. Geldiler baxtılar hiç bu memlekette bir yerde işşix yanmırı; bu xarabada bir işşix yanırı. Sağvezir, solvezir patışah gettiler... Dedi “Gideğ buranı keşfedeğ, baxağ bu işşix nedi?” Bu eşitmiyip yandırıp. Geldiler baxtılar bir pinadız quru yerde oturup. Bir kessek yastuğudu (yastık), bir deste teretüre, bir bazar ekmegi, bir çereg(çeyrek) ‘areq... oturuptu. Girdi içerye. Bu qaxtı ayağa dedi “Xoş geldüvüz derviş baba, peş geldüvüz derviş baba, başım üstüne, gözüm üstüne, ‘ümrüm üstüne, ehlenveshlen (hoş geldiniz) buyrun oturun.” Bular, patışah, sağveziri, solveziri baxtı. Dedi “Gireğın oturağın, baxağın navar.” Gireller oturullar. Patışah diyer “Sen’atüv senüv nedi?” Dedi “Vallah derviş baba pinadı zam.” Dedi “Oğlum sen quru yerde yatısan, bu 'areq nedi içisen?” Hiç bugün dallalı eşitmedüv, işşix yandırmayasan,” Dedi “Allah 'ümürler (ömürler) versin patışaha. Menim kimin axırşeri arada ne itirip ne tapar; xo gelip menimçi heyvanı axtarmırı, men işşix yandırmıyım; Görse de meni üregi yanar mene.” Dedi “Sen dört qemeri qazanısan, qazancuv dört qemeridi, ne yesen ne içesen? Cığaravadı, çereg 'areqüvdi, bir deste teretüre, bir ekmeg...; altuvda hesir yox, üstüvde yorğan yox, bir kessek yastuğuvdu... bu na haldı edisen?” Dedi “Vallah derviş baba nedim, bikere rızqım evelinnen Allah bele yaradıp; hiç ‘ümrümde qazanmamışam beş qemeri o dörtü.” Patışah sağvezirden solveziri bastı, qaxtılar.

Yarın oldu patışah bir dallası aldı bazara. Dedi “Bir pinadıız tükân açması; patışahın tembıhidır(uyar).” Hıçbir pinadıız tükân açmadı. Açmadılar. Patışah bir haras (Bekçi) yolladı bazara. Dedi “Gedin baxın kim tükân açıp kim açmıyıp; kim elin qoltuğuna qoyup durup.” Geldiler baxtılar birdene elin qoltuğuna qoyup duruptu tükânı yanaşasında. Diyipler “Nişi tükân açmıyıpısan?” Diyip “Valla Alla ‘ümürler versin patışah (hiç dili xarap getirmiri bu pinadıızın) qılinci keskün ossun, yasağ edip. Qazancım dört qemereydi, bugün de o dört qemerim patışah kesti. Axşam gedim xarabama nedim.” Durdu.

Qavvas getti muni patışahçın ‘arzetti. Dedi “Bele diri.” Dedi "Aramavun."”Elin qoltuğuna qoyup durup. Bir çayçının da şegirdi sancılanıp, dalanırı bir şegird tapsın. Qaxtı geldi dedi “Sen ne durupsan burda babam?” Dedi "Valla men pinadıızam. Patışaha Allah ‘ümürler versin, tükânım yasağ edip, qoymuru gelim tükân açım, burda durmuşam Allah’ın faracın beklirem. Axşamçın ne yim ne içim?” Dedi “Gideğ şegirdim sancılanıp axşama kimin su ver, ataş ver, istiken yığ, xizmet ele sene bir Rüpıye verrem.” “Valla dedi Gellem.” ‘Ümründe görüp Rüpıye! Getti axşama kimin istiken yığdı, çay verdi, istiken yexedi, xizmet etti. Axşam oldu bir Rüpıye aldı. ’Areqi bir yarım qab etti, (bir çeregiyidi). Bir ekmeğ aldı, bir balğ mumu da aldı, bir deste teretüre de aldı. Geldi xarabaya.

Gel gelelim xeber al patışahtan. Patışah dedi “Dünen biz muni yasağ ettiğ, bu gece de gideğın keşfine baxağ bu xarabada nedir?” Sağvezir, solvezir patışah gene geldiler. Geldiler baxtılar xarabada 0...; deste teretüre yanaşasında, bir ekmeğ, bir balğ mumu yandırıp... ’areqi yarım qab olup... Patışah baxtı sağvezire, solvezire dedi “Yervün gideğın oturağın baxağın munnan ne çıkar bugün.” “Ha, dedi, bugün nettüv netmedüv?” Dedi “Vallah Allah ‘ümürler versin, qılinci keskün ossun patışahımızın, yasağ etmişti pinadıızlar tükân açması. Men de tükân açmadım elim qoydum (hezin) qoltoğuma durdum bazarda tükân yanında. Bir çayçının şegirdi (çırak) sancılanmıştı geldi, meni tuttu bir Rüpıye. ’Ümrümde bir Rüpıye görmemişim. Axşama kimin istikan (küçük çay barağı) yexedim, çay verdim, oraları yığıştırdım... Bir Rüpıye aldım geldim. Bugün ‘areqim yarım qab ettim. İşte bu mumu da aldım, yemeğim de budı. Oturmağım da budı.” Patışah sağveziri, solveziri bastı dedi “qaxın (kalkmak) gideğın.

Yarın oldu emir verdi dedi “Bir pinadız tükân açmasın, bir çayxana da qurulmasın.” Dallah dalalı kesti... Herkeş çayxananı qapadı. Pinadızlar da tükân açmadı zatan. Bu da getti elin qoydu qoltuğuna durdu. “Nedim nedim?” Ya Allah bugün men nedim?”” Bir zaman oldu baxtı ki kürt da’ve ediri bazarda. Birinin elinde ağaç var, birinin elinde yoxtu. Hemen bikere yerinen tüngüllemeğiyden o ağaçlının elinnen ağacı aldı, o ağaçsıza taq bir dene o birisine laq bir dene... “Baba sen nesen?” Dedi “Mehelle keşşafiyam, bazar keşşafiyam. Sizi, dedi; ille aparram hükümete.” “Baba olu, olmaz. Allah xetiriçi... “Bir Mecidi (eskiden büyük para miktarı) verdiler özne rüşvet saldı da’ve edenneri. Ki da’ve edenneri saldı bir Mecidini qoydu cebine geldi. Bugün ki quşbaşı da ziyad etti mezesici.

Gece oldu patışah sağvezire solvezire dedi “Bugün men yasağ ettim hem çayxananı hem de pinadız tükânımı, gideğ baxağ bu ne etti!” Gene tebdil qıyafet asbabı girdiler. Geldiler baxtılar oho!!! munin işi xemiden fogandı. Dediler “Bugün eşittiğ patışah çayxanamı yasağ edip pinadız tükânını yasağ edip. Sen neyden qazanduv?... Bu gece اساسuv eyisidi” Dedi “Valla Allah ‘ümürler vesin patışaha, qilinci keskün ossun, günde bir şey çıxırı özünnen. İşte çayxananı yasağ etmişti, pinadızlığı da yasağ etmişti. Men de elim qoydum qoltuğuma ne edim? “Nedim?” Baxtım ki Kürt da’ve etti. Birinin elinde ağaç var, birinin elinde ağaç yoxtu. Ağaçlının elinnen ağacı aldım taq ona bir dene taq muna bir dene, fasl ettim, bir Mecidi rüşvet verdiler mene saldım özlerni. Baba sen nesen? Men, dedim keşşafem. Mecidini aldım geldim.” Patışaha hakat ediri munı bilmiri patışahlı; diri beke derviştiler. Dedi “Axa bax ne oynunna, hileler tapını bu pezeveng.

Sebbeh oldu ki deneni öğretti dedi “Gidin baxın kim elin qoltuğuna qoyup bazarda durupsa onun öğünde da’ve elevün. İndi bu sizi tutar teşkele etmeğçi (bir şeyler kazanmak için); bunı çeke çek, çeke çek benim yanına yetirin.” Dediler “Eyyidi.”

Sebbeh oldu gene pinadız geldi. Tükân yasaxtı, çayxana yasaxtı. Dalanırı ediri... ne iş etsin? Bir zaman baxtı ki dene geldi da’ve ediller. Ki dene geldi öğünde da’ve etti. Bu da hemen silkindi yerinnen (Allah’tan istiri bir teşkele etsin bir kimseye axşam yomyası(günlüğü) çıxısın) onu tuttu bir zille, munını tuttu bir zille. Dedi “Baba sen nesen?” Dedi “Men beledye keşşafiyam, hükümettenem.” Ey, dediler seni kim keşşaf

edip?” Dedi “Beli hükümettenem.” Ey, dediler; babam qurbanuv olum sal bizi.” Dedi “Salmam ille aparram sizi patışahın yanna.” Yeridiler bikez çıxartılar ki Rüpiye verdiler özne. Dedi “Salmam ki Rüpiye azdı, nece sallam sizi?” çıxartılar dört rupiye verdiler özne. Dedi “Valla baba salmam. Çıxartlar bir Mecidi verdiler özne. Dedi “Vallah babam salmam,” çeke çek yetiştirler belediyeye. Dedi “Getirin Mecidini verin sizi salım.” Dediler “Olmaz madam bizi bura qeder getirdüv, biz de seni aparrıg patışahın hüzürüne.” Getirdiler, girittiler. Xeber yolladı yuxarıya patışahçı. Patışah dedi” Çıxartsınlar yuxarıya getirsinner yanıma.” Çıxartılar apardılar yanna. Dedi “Patışahım işte yeni keşşaf dediğüv budı getirdiğ; bizi bazarda vururdu, teşkele edirdi bize. Biz de çeke çekten senüv yanuva getirdiğ. Dedi “Seni kim keşşaf edip?” Dedi “Patışahım ger özümnen; yoxsulluğ her şey eder. Her neye el vurram yasağ edipsen. Allah ‘ümürler versin qilincüv kesskün ossun, ey be nedim; men de teşkele edirem, axşam gedim ne yim ne içim o xarabada; Bilisen men ne gündeyem? Dedi “Get otu bir iskembil üste. Gedin dedi, bunıçı bir qat elbise getirin elbise de girsin. Gerçekten oğlum men seni keşşaf ettim, üçyüz qıran da aylıgıv ettim.” Dedi “Allah ‘ümürler versin sene patışahım. Her neye el vurram yasağ edisen; be benim kimin bir feqir axırşer neynesin; işte teşkele edirem yomyamı çıxardıram, be nedim? Dedi “Otu sene üçyüz qıran verrem. Bu elbiseni de gir sebehten otu mığrıb oxunana qeder yanımda hiçbir yere çabalama. Mığrıb oxunsun seni yola vurram get.” Dedi; Eyydi. Allah ‘ümürler vesin.” O özünü getirenner (birbirini vurannar) gettiler. Bu da qaldı patışahın yanda. İskembilin üstünde ne yemeğ verdi özüne ne cığaras (sigara) verdi özüne ne su verdi içsin. Bu adam bele oldu bele oldu...narınc kimin geçiri üregi qehrinnen mığrıb oxundu dedi; “Qa(kalk) get bikere yerüve.” Qaxtı geldi. Patışah öz qilincin bağladı pinadızın beline. Taqa taq, taq... nardivannan endi, getti. Dedi “Hay babam işti hay! Men indi gedim bu xarabada nedim! Hiç istemirdim bu keşşafılığı bu meni keşşaf etti bugün ajdan öldürdü, susuzdan öldürdü; siymeğe qaxqbilmedim. Bilmirem nedim?

Geldi xarabaya dedi “Vallahi, patışah mene ne eder; madam mene bu zulmu etti, bugün men de gidirem qilincini sataram şey meye verrem.” Geldi (qilinççi Abrahaman var) qapsın çaldı. “Kimdi o?” Dedi “Menem.” Çıxtı qapya “Ne istisen babam?” Dedi “Bu qilinci sataram, kinini satmam.” “Niye?” “Beşyüz qırana.” Almaz incidi, patışah qilincidi, yaquttan, almaztan, incidendi hamsı (hepsi) Qilincin qinini

çevirdi pinadiz qilinci sattı ona. Paranı aldı, elne gece meheli getti yahuduların bir qab ‘areqi aldı geldi. Zeynel Ortakçı vardı, getti ordan bir qat örtüg aldı, bikez quşbaşı aldı, bikez al yeşil turş şeker aldı, mum aldı (balıĝ mumu) ki dene getirdi. Bir hesir aldı altına saldı xarabada. Döşegi koydu, yorĝanı koydu yastığı koydu başı yanna ‘areqi de koydu öĝüne...

Patışah xeber verdi saĝvezir, solvezire, dedi “Qaxın tebdil qıyafet asbabın gireĝ. Bugün sebbehten mıĝrıba muni yanımda hapsettim; baxaĝın bu gece bu ne ediri.” Geldiler. “Ay xoş geldüvüz, ehlenvesehlen, başım üstüne derviş baba! hiç dünyada sizüv kimin ayaĝı xerli yoxtu; Allah sizi benimçi çoxtan musallat edeydi, her gece yanıma geleydüvüz, gecede bir texir günnügüm artırı. ’Ümrümde men bu paranı görmemiştim.” Patışah diskindi, dedi “Be neyden bu gece bu asası edipsen?... Örtüg, taxım, quşbaşı, ‘areqüv bir qab olup, tederiküv eysi olup?” Dedi “Allah ‘ümürler versin, patışah qilincin belime baĝlamıřtı; vallah men de gece meheli mıĝrıb meheli meni saldı. Gece meheli apardım qilınçı Abraham’ın qapsın çaldım kinini çevirdim kilinci sattım.” Niye sattuv? Dedi “Beşyüz qırana.” Dedi “Patışah sebbeh (qilina) sennen ister, demez ham mumın qilinci qablığı belüvdedi?” Allah “’Umürler versin harda açar baxar?” Patışah, saĝveziri, solvezir bastı dedi “Qaxın gideĝin ne oturag munın yanında; biz munın heqqinnen gelebilmirig: qilincim satıp.” Ger özünne nişan aldılar. Dediler qilinci kime satırsın. Dedi “Qilinçı Abraham’a.” Gettiler qilınçı Abraham’ın (tebdil qıyafet asbabıydan) qapsın çaldılar. Qilinçı “Abrahaman çıxtı dedi “Kimdi? Dedi “Bizigx.” Aştı dedi İndi patışahın qilincini getiripler sene satıplar beşyüz qırana.” Dedi “Beli.” Vermesey sora inkâr etsev senüv boynuv alt, bu patışahın malıdı. Ala bu beşyüz qıranı geti qilinci ver. “Qilinci aldılar getirdiler geldiler. Patışah, saĝvezir solvezir gettiler.

Özü neynedi... getti (Qonuşuları vardı naçar(marangoz)) nacara bir qiline taxtadan koydu qilinci qını içine yaptırmıştı. Dedi “Yazdan işte parlaĝ görer özünü. Xo patışah qilinci çekmiri görüp taxa ossun.” Bir qiline yaptırdı aĝařtan koydu qablığına beline baĝladı. Sebbeh getti dayraya (iş yeri).

Patışah ta çıxtı yazya, ki üçteneni öĝretti dedi “Şey elevün, bir taxım ‘asker gessin havşi sarsın. Bir denenin de gözün baĝlavın (baratıdı nedi, idam hükmü gelip özçü).

Fermanın da boynuna taxın getirin saray havişinde diz çökürdün özünü çıxın bir denevüz yanına (men indi yuxarya gedirem) selevün patıxahım qanlı yexenin Üstanbul'dan baratı geldi boğulmağa (emri geldi) ne disiz? Men de bu yengi keşşafi verrem size.” Dediler “Eyyidi.” Bir tabır (tabur) asker geldi. Bir denenin gözün bağılyıplar getirdiler ferman boynunda; havişte etrafın saldılar, diz çöktürdüler. Qavvas yuxarıya dedi “Patıxahım Alla ‘ümürler vesin o qannının (kanun) ki emri vermişöv boynu alınmağa budı getirdiğ, budı fermanın da boynuna qoymuşuğ. Ne disen munın boynun kim vursun?” Dedi “Valla bu yengi keşşaf vursun. O her vaxit callad ha vurup hilak olup bikere de bu vursun.” “Qax dedi Pinadız getginen bu adamın boynun vur.” Dedi “Eyyidi.” “Ey, dedi; Qere xeberim keşşaf olaydım, boynum qırılardı. Sen bir bax men keşşaf oldum bu patısahtan (qelbinde) ne belelere rast edirem”, Tıq tıq tıq tıq. Endi aşığa endi girdi meydana. Bir bele getti bir bele geldi... Xoruz kimin şevqlenipti. Qilinci kininnen çekti. Çalmağıydan adamın boynuna (ğer taxtadı) tırağ qırıldı düştü ki parça oldu. Patıxah durup yuxardan baxırı. Dedi “Üle ne yaptiv pinadız?” Dedi “Patıxahım olu sen de munı affedesen ğer va'di gelmemişti, qilincüv taxta oldu.” Çağırdı yuxarya; dedi “Munı azad elevün pinadızın dediği kimin.” Getirdi yuxarya dedi “Üle get hiç keşşafığ etme, hiç tükân açma, pinadızlığ etme, hiç çayçı şegirdi olma, get otu xarabavda ayda üçyüz qıran men sene (fisebilillah) aylığ alım verim elüve get xercele nedisen ele. Sağvezir, solvezir men de patıxahıydım her gece bu derviş biziydığ yanuva gelirdiğ. He sen meni tuttu ve dilüv hiç xarab getirmede. He dedüv, Allah ‘ümürler versin, qilinci keskün ossun bu patıxahın...”

Men de gettim mene bir şey vermediler. “Asmannan(gökten) üç alma düştü biri matala (masal) biri matal diyene biri de oturan cem'ate (Bayatlı P. D., 2009: 300-306).

Title – Bitle Masalı

Bir varmış, bir yokmuş, yeryüzünde bir keçi ile bir kurt varmış. Keçinin iki yavrusu varmış: Birinin adı Title, öbürünün de Bitle. Keçi bir gün yavrularına:

Ben yemek getirmeğe gidiyorum; kapıyı sakın hiç kimseye açmayın, demiş. Biraz sonra kapıya kurt gelmiş. Şöyle seslenmiş: Title-Bitle! Kapıyı açın. Sizin için

mememde süt, boynuzumda ot getirdim. Title ile Bitle kapıyı açmadan içeri den cevap vermişler: Bizim anamız sarı renklidir. Bunun zerine kurt gidip sarı rene boyanmış. Tekrar gelip, seslenmiş: Title-Bitle! Sizin için mememde süt, boynuzumda ot getirdim. Title ile Bitle kapıyı açmadan cevap vermişler: Bizim anamız kırmızı renklidir. Kurt gidip kırmızı rene boyanmış. Gelip şöyle seslenmiş: Title-Bitle! Kapıyı açın. Sizin için mememde süt, boynuzumda ot getirdim. Title ile Bitle yine kapıyı açmadan cevap vermişler: Bizim anamız siyah renklidir. Kurt bu sefer hiddetlenerek, hemen kapıyı kırmış. Title ile Bitle'yi yedikten sonra gitmiş. Sonra keçi gelmiş. Kapının kırıldığını, iki yavrusu Title ile Bitle'nin yok olduklarını görmüş. Yavrularını kurdun yediğini anlamış. Bunun zerine keçi, kurda gidip:

Yarın dövüşmek için hazırlan, demiş. Keçi daha sonra memesinden süt sağarak, bir çömlek yoğurt yapmış. Yoğurdu götürüp, demirciye vermiş. Kurt ise dağarcığı hava ile doldurmuş. İçine de bir nohut tanesi atarak, götürüp demirciye vermiş. Demirci dağarcığı aınca içindeki nohut tanesi "part" ederek, bir gözünü kr etmiş. Demirci ustası, kendisine karşı oynanan bu oyundan çok hiddetlenmiş ve:

Sabret, ben sana gösteririm, diyerek kurdu haklamış. Sabahleyin demirci ustası keçinin getirdiği bir çanak yoğurdu doyasıya yemiş. Ondan sonra keçinin boynuzunu iyice bileyerek keskin hâle getirmiş. Kurdun da dişlerini çekerek, yerine sarımsak ekmiş. Böylece kurt ile keçi meydana çıkmışlar. Kurt:

İlk önce saldırıya ben başlayacağım, demiş. Keçi de: Pekiye, diyerek kabul etmiş. Kurt, hemen saldırıya geçerek keçiyi ısırımış. Ancak bütün dişleri yere dökülmüş. Hücum sırası keçiye gelmiş. Keçi hemen bir boynuz vurarak, kurdun karnını yarmış. O anda Title ile Bitle kurdun karnından sağ olarak çıkıp kurtulmuşlar. Keçi, yavrularını görünce:

Size dememiş miydim, ben gelmeden hiç kimse için kapıyı açmayın diye, söylenerek azarlamış. Title ile Bitle: Biz kapıyı amadık. Kurda anamız sarı renklidir dedik, gidip sarı rene boyanarak geldi. Anamız kırmızı renklidir dedik, gidip kırmızı rene boyanarak geldi. Bu sefer, anamız siyah renklidir, dedik. Bunun zerine kurt hiddetlendi. Bir tekme vurarak, kapıyı kırdı. İçeri girdi ve bizleri yutarak yedi, demişler (Saatçi, 2008: 123, 124).

Ben de gittim, bana bir şey vermediler

Cimri Adama ve Kasap Masalı

Günnerin bir gününde bir adam varmış. Arvadı ciger ister özünnen, bu gider qassap yanna ciger almağa, Qassaba diyer “Bu ciger neyedi?” Diyer “Yarım dinara (Irak dinarı).” “Ey, diyer qardaş cigerin biri üç elliğedi, sen yarım dinara diyisen.” Diyer “Ammi o ciger üç elliğe Musıl’dadi burda degi.” Bu miner qısrığı gider Musıl’a olaşı(ulaşmak) bir qassab yanna. “Ammi ciger neyedi?” Diyer “Üç elliğedi, Memleketüv hardadı gelipsen burdan ciger almağa?” Diyer “Val lah memleketim Kerküg" dedi. Orda bahydı (bahalı) ciger indi geldim Musıl’dan ucuz alım.” Dedi “Bu gece mene misafir olmasan?” Dedi “Beli.” Qaldı. Mığrıb oldu qassab qattı öğüne özün apardı evine. Yemeğ ediple. Avrad, dedi “Adamaka yeğın dögeğın(dövmek) yoxsa dögeğın yeğın?” Dedi “Yeğın dögeğın.” Misafir qutu kuruldu. Yemiri misafir daha. “Ammi nişi yemisen?” Dedi “Disiz dögeğın.” “Sen dedi, qırışma qarış, bu meseleye.” Şam ettiler. Şam edennen sora her biri elne bir dögeç aldı geçtile yangöze (Eskiden Kerkük evlerinde esas odanın bitişiğinde olan yardımcı oda) tırpi tırp, tırpı tırp... Bele çaldılar o türbeni istediğiv qederi. Dedi “Bu nedi döğüsüz bunı?” Arvad dedi "Bu evelki kişimin türbesidi evde gömüşşem öznü." "Nişi?" Dedi "Rezil' idi öz malını yemezydi; canna sinmezdi yesin. Rezilliğ ederdi. O ölennen sora men bu qassaba vardım. Sebbeh anaştalığ(kahvaltı) ederiğx qaxarığ dögeriğx öznü, günartalığ (öğlen yemeği) ederiğ qaxarığ dögeriğ özünü, axşam şam ederiğ qaxarığ dögeriğ öznü. Ya şamnan evvel dögeriğ öznü ya şamnan sora dögeriğ öznü. Bunin 'aqlı başına geldi (bu adamın). “Ay, dedi, men de rezilmişem! Kerküg harda Musıl harda gelmişem ciger almağa!” Yetiştı Kerküg’e. Hambal (taşımacı) arxasına verip ferdeyden(çavul) pirinc, gevde(gövde) bitaviydan gönderiri eve. Demeğ ne luzumsa evde hapsın hambaldan yollur. Geldi eve olaştı. “Arvad ne edipsen?” Dedi “Vallah bir şey etmemişem.” Dedi “Buğarta et yolladım, pirine yolladım olmazdı yemeğ edesen. Dedi “Bilmedim, ne bilim qoruxtum.” Qiz, dedi “Munnan sora ha ye! Munca zaman men rezilliğ edirmişem. Kerküg’ü qoymuşam, gedirem Musıl’dan ciger alım. Munnan sora al mennen yemeğ (Bayatlı P. D., 2009: 320, 321).”

Hamam Masalı

Kerkük evlerinde zamanında hamam olmadığından erkekler sabah namazını kılmak için çimmek gerek ise çok erken çarşı hamamlarına gitmeleri alışık idi. Adamın birisi karanlıklarda hamama gider kapıyı açık bulur ve içeri girer hamamcıya selam verir. Giysisini soyar iç kısma girer. Cehennem daşı (taşı) üzerinde bir adamın oturduğunu görerek selam verir. Biraz terlemek için kendisi de cehennem daşı üzerinde oturur. Ne görsün: Önceki adam beş altı metre uzaklarda bulunan kazana elini uzatıp tasla su alıyor başına döküyor. Bununla yetinmeyip kendisine sorar, su istiyorsunuz bu korkak bir durumda olduğundan otur evet diyer O da size daha pek(temiz) su vereyim diyer. Oturduğu gibi bir ayağını kazanın önüne bırakır. Elini kazanın ortalarına uzatıp tasla su alır. Adamcağıza verir. Adamda artık ruh kalmaz, şaşar ve çabuk dışarı koşar. Korkarak dışarı kaçamağını hamamcı görünce seslenir: Ne oldu, size filan? Adıyla söyler. Dur nefes alayım. Diyer ve içeride gördüğünü anlatır. Hamamcı, eli bu kadar uzun olurdu diyer ve elini tam yüksek kümbetin göbeğine dayar. Adam bunu görünce giysi bohçasını koltuğuna alır, hamamdan dışarı fırlar ve çıplak koşa koşa evlerine yüzleşir. Minareli cami dibinde bir adama rast gelir; adıyla, ha filan, ne oldu sana bu halde koşuyorsun diye sorar. Adam durur ve kısacasına anlatır. O acaba eli bunca (şu kadar) uzun olurdu? (Olur muydu?) Elini tam minare boyunca uzatır. Adam artık şaşar ve çabuk ayrılıp koşarak eve döner. Kapıyı çalar. Kadını kapıyı açar. Eşinin bu çeşit, eve döndüğünü görünce korkar ve sorar. Adam: arvad bırak. Size de inanmam. Bırak güneş çıksın, sonra size konuşacağım, der. Karanlıklar gidince kadından emin olur. Kul yabanının (gül yabani) yaptıklarını anlatır (Zabıt, 1962: 156, 157).

Halveci Masalı

Vaxtın birinde Bağdat'ta bir tacır vardı. Bu tacırın bir nazık beden arvadı vardı, 'ammisi qiziydi. Çox severdi özün. Yömiyye ki kere üç kere mağazanı qapardı gelirdi başvururdu özne. Hele uşaq muşaqı da olmuyup.

Bir gün günarta ekmeğine geldi. Diqet etti arvadı yatıp. "Ha neydi?" Dedi "Valla bikez canım ağırır." Ne istiri gevlüv? "Ey, dedi, bizim neyimiz nuqsandı, istesin gevlim!" ilişti yexesine ne istiri benim canımçı gevlüv?" Dedi "Ege varsa bir alma..." Bu adam Bağdad şehrini (böyük adamdı) teqib etti qet'an (kesinlikle) alma tapmadı. Bir baqqal çağırdı özün dedi "Baba neysen almanı?" Dedi "Valla bir

xestemiz var. “Ey, dedi, bu xeste bele azizidi?” Dedi “Valla olsa indi on lereye alam, on sarı lereye, bir almanı.” “Ey, dedi, madam beledi, Basra’da baqqal Ali var il on iki ay alma onun yanında bulunu...” Bu bir küçüg papır (vapur) tuttu iki başlı Basra’ya. Arvadı yata qoydu getti Basra’da endi. Çixti bazara baqqal Ali’nin dükannı görsettiler özne. Dedi “Baba alma...?” Dedi “Üç dene qalıp.” Her üçün de aldı; neye alıpsa alıp. Papırını mindi geldi Baağdad’a. Diqqet etti arvdı hele yatıp. Dedi “Qax budı alma getirdim.” Dedi “At tereceye gevlim almırı...”

Bu herif ki, üç gündü mağazanı açmıyıp. Geldi dükkânı aştı. Oturuptu; bir se’at, birbuçuğ se’at, ki se’at sorası baxtı bir qerequlun elinde bir alma atırı tuturu. Göge atırı tuturu, bunun dükkânı ögünen de geşti. Bu çağırdı qerequlu dedi “Hardan bu alma?” Axtarıp tapmıyıp ara yeri; Dedi “Valla bir dostum vardı, bikez oynadım özüyən, bikez şaqa maqa ettiğ, oynaxladığ bir alma da verdi mene.” Bu da hemen mağazanı bağladı geldi. Baxtı arvadı hele yatıp. Tereceye baxtı alma ikidi. Dedi “Alma malma yiyipsen?” Dedi “Yox valla.” Hemen daha seletmesiz (konuşturmaksızın) mindi arvdı köksüne canı çixene kimin xençer vurdu buna. Arvadın üstün örttü. Getti ammisine dedi “İşte hal hakat bu türlü...” Dedi “Eyyi eltöv oğlum. Gece ‘amüv uşağlarını çağır qoyun bir sandıqa özün aparın atınşata.” Gece ‘amsı uşağları geli arvadın qardaşları bunıydan barabar (kişiyden barabar) atalar... Bu ussu da ha dalğa verri kinara çalı öznü, aparmıyıp özünü. Patışah ta sebbeh seychete çixip bu sandıqı bir tapar.” “Çıxardın munı” bir nazık beden qanı axırı... Yengi ölüp, Başvezire dedi “Qırx güneş kimin bu tapılmasa qetil’amsan; döğü sen sene ‘ayitlerde. Bu benim vaxtim bele ossun.

Başvezir düştü sağa, sola... adam qalmıyıp sormasın. Munın da bir ‘aqqıl qızı var evde. Dedi “Baba bilmem ne belevdi, yemeğden kesilipsen?” Dedi “Qizim valla babavun başında bir çamır var mege pele yağışı aparsın.” “Na var?” Dedi “İşte hal hakat bu türlü...”

Qırx gün bitip patışah veziri ‘idam edeceğidi. Oydu oğlan (arvadın kişsi) getti ‘ammisinin üstüne. Dedi” “Ammı bu veziri ‘idam eder, sebebi de men ollam, Alla qabul etmez. Men diyerem arvadım beleydi, ‘ayyib vardı özünde, bele... qoy ederse meni etsin ‘âlemi nişi etsin?” “Ammisi dedi “Oğlum men vaxtımı yemişem, dünyemi

yemişem, qardaşımnan yalnız sen qalıpsan olu qapuv bağlansın! Men diyerem men etmişem, qizimiydi men etmişem. Qoy patişah ne ederse etsin.” Oydu patişahın... arvadın kişsi dedi “Men etmişem.” Babası dedi “Men etmişem.” Vezir qulu da getirip. “Le sen nişi bele diyipsen?” “Valla patişahım men qulam men de sıfat yoxtu, necibliğ yoxtu mende.” Sordu mennen özümü kertmeğ xetiriçi bele dedim.” Patişah bilimiri arvadın kişsi ‘idam etsin babasını etsin yoxsa qulu. Vezir dedi “Patışahım dünyenin quyruğu uzundu, bu dünya çox eskidi, çox işler oluptu. Sen bu gece teşrif elegendin emmize men senüvçi bir hikaya edim, bu yuvada da qalmasın.” Oydu buların üçünnen de vazgeşti patişah.

Patışah geldi vezirgile. Dedi “Patışahim birgün Mısır’de ki qardaş vardı. Baba, nene, bacıları yoxuydu. Xizmetçileri var; bişiri bularçı yatağları da... Mesele cüt yatallar. Biri tucarat veziriydi, biri de tacırdı, böyüg tacırdı (küçüg oğlan). Bular şam edennen sora evde oturuplar. Böyüg oğlan dedi “Biz ha zamana kimin arvad almıyacağığ, neyimiz nuqsandı?” Küçük oğlan dedi “o şertten arvad allığ qiziv ossa oğluma verisen? Dedi “Yüz lere yol vermesev vermem.” O dedi “Vallahi yolsuz allam.” Bu dedi “Vallahi yolsuz vermem.” Di.. Bular yatağların ayırdılar o gece vaxtı. “Madam qizüvü vermisen oğluma men daha senüvden yatan döğülem.” Bular yatılar.

Sebbeh oğlan (vezirdi) qaxtı yemeğini yedi getti dayrıya. Bu oğlan qaxtı yemeğin yedi, tavladan bir ravhan qetir çıxarttı, bir hüre lere doldurdu... Dedi “Madam qizini vermiri oğluma daha men nedirem burda!” Tuttu Bağdad yolun... Geldi Bağdad’a. Bir xana girdi, bir hücre tuttu. Şey meyın attı hücreye qetiri, çaxtı getti qehveye bazara.

Bağdad’ın veziri o xanın öğünen geçiri bele xana teref baxtı. Baxtı ‘aceyib bir qetir bağlanıp! Xançını çağırdı. Dedi “Bu qetir kimindi?” Dedi “Valla bir genç oğlan igirmi yaşında, on sekkiz yaşında geldi, bağladı getti; şey meyın de atıp hücreye.” Dedi “Bir üskembil geti benimçi.” Xanın qapısında vezir... Dedi” Her adam bu qetire minmez.” Oydu oğlan geldi. Ma’limdi böyüg adam oğlu. “Ha oğlum hardan olusan?” “Mısır şehrinen.” “Buyrun eve gideğın oğlum, ‘ayıb döğü sen xanda qonupsan...” Qetiri, şey me yini hambal mambal apardı, vezirin evine. Özünü de

getirdi. Vezi rin de bir qızın var, bir nazik beden qızı var, çox muhimdi! Neyse. Vezir bunu özüyden dayraya aparı hergün...

Bir gün, beş, on dananı dev'at ettiler yemeğ yaptılar, qızı verdi oğlana. Evde de hücre çox... qızı verdiler oğlana. Bu Mısır'den çixen günnen cöb defteri (anı defteri) var, yazırı yom be yom; cöb defterine yazar başına geleni.

Bir gün Bağdad'ın veziri Allah'ın emrin bitirdi. Munı yerne vezir ettiler. Ama munın bir oğlu olup ismini bıraxıp Hesən Nureddin. Bu birgün xeste düştü. Hesən Nüreddin onaltı, onyeddi yaşında olup bu xeste düştü. Çağırdı “Oğlum ege mene bir şey olursa benim cöbümde cöb defteri var, sen de onun altınnan yazgınan başuva geleni. Senüv sehebüv var ha!” O da Allah'ın emrin bitirdi. (Mısır'den geleneke). Bu qaldı, Hesən Nüreddin. Vezirler dediler “Canım bu uşağdı, bu iş edebili, vezirliğ edebili?” qabul etmediler munı... özüv de bilisen xayın, heqqini bilmeyen çoxtu, Bunun üç, dört xanı var, üteli var, çayxanası var, dükkâni var... xurda xurda başladılar munın heqqinde geçmeğe zabtetmeğe... zabt ele zabt ele... Bir oturduğı dam (başındaki) bir tek papırı var Bamba'dan hareket edip bağdadçı o papırı da hicz (devlet tarafından el konma) ederler. Munın bir arxadaşı varmş “Hesən Nüreddin'in” dayra adamınnan. Bu qehvede oturup geldi, dedi “Hesən Nüreddin!” Dedi “Beli.” Dedi “O Bamba'dan çixen papırını da hükmet hicz etti.” Bu hemen bele olu, hemen seki bir satır bunun başına savug ussu tökülü! O qeder sixili, o qeder sixili... Diyer “Valla türbelige gedim bir Fethe verim babamın başı yanda, bir süre Qur'an oxuyum, Kindidi(akşam), dünya de kindidi, Geli bir fethə veri, başlar Qur'an oxmağa. Bele dirseglenip(uzanmış) muni yuxu(uyuk) aparı. Bir şeytenden bir 'ifrit munın başında peydah oldu. “Le, dedi, ge Mısır'deki qız gözeldi yoxsa bu oğlan gözeldi?” O dedi “Oğlan gözeldi.” Bu dedi “Qız gözeldi.” Ege belüv”. Şeyten dedi, l'fritin dalına verdi öznü. Gözüv yum aç Mısır'e yetirdiler munu. Ayıntırdıla. Haradı bu bilmiri. Bir meyster de çalınırı, toydu gelin dolantırıllar. Dedi “Sen qarışma, sen elüv cöblerüve uzat ha para sep, ha para sep. Biz getirriğ cöbüve qoyarığ.” İki de görükmürü ne şeyten ne 'ifrit. Bu ha sepiri... Buni gören göz çekmiri munnan. Di xurda xurda, xurda xurda.... Kürekengile. Küreken damda oturup. Bular da hevşe girer. Gelini qoyallar içerye. Bular itmeg vurar özne “Çix yuxarya küreken yanna” di di, di...sağdıcin yanda durdulla öznü. Neyse. 'Âlem dağıldı. “Baba mubarak ossun...” 'Alem dağıldı. Küreken de bir qambur, bir manganın birisidi. Bular küreken eniri

aşağıya, Hesen Nüreddin'e dediler "Sen de en aşağıya." Küreken hücrenin qapısının üç adım içerye bum da iteglediler ardıca. Küreken döndü ardına baxtı dedi "Baba bura bir dene geli xo ki dene gelmez;" O diyince hemen 'ifrit bir kere kürekenin xirtleğinnen tuttu ha bilmem hara aprdı özün. Dedi "Get gelnin yanna. Gelin dediyse sen kimsen? sele men patışahın oğluyam." Neyse. Geldi qızın yanna. Qız dedi "Kimsen sen?" Dedi "Men kürekenem, patışahın oğluyam kimem", dedi "Be meni bir qanbura vermiştiler. Dedi "Ne qanburu ehmeq ne qanburu! Ger meni göz- nefesten ötür, 'âlem görmesin dolantırmadılar... Yattı qızden valhasıl. Arxası üste yatıp; şefe q vaxtı şeytennan 'ifrit başlarında hazır oldu. Qızden oğlanın güzelliği bilinmiri. Şeytan dedi "Qız güzeldi." 'İfrit dedi "Oğlan güzeld!" Dedi "Ege belüv." Ama oğlanın başında bir börk. Bir beyaz kömneq, bir beyaz tumman; asbabı bütün başı yanda soyunup ğer. 'İfritin dalna yükledi öznü. Şam'ın xarabalarında attı özün günnen barabar, gün çixim çiximde. Oğlan heceleqleq (leylek baba) kimin dolanırı sağa sola baxır. Herkim sorru "Ha baba hardan, hardan gelisen?" "Valla dünən kindi vaxtı Bağdat'taydım bu gece Mısır' deyem indi diyille bu Şam'dı." "Oho oho oho... delli olup hola hola... le delli olup bu!". Bir helveçi (kamil adamdı) çağırdı özün "Oğlum ge bura, ge dükkâna.... : sen hardaydıv?" "Vallah 'ammi bu gece men... dünən kindi vaxtı Bağdat'taydım bu gece Mısır' de indi Şam'da." Dedi "Oğlum buni 'aql kesen döğü. Sen sele Bağdat'tan geldim Mısır' e, Mısır'dan geldim Şam'a. Sen dünən kindi vaxtı Bağdat'ta ol bu gece Mısır' de ol, indi Şam'da ol bu ne ma' ne veri oğlum...! Kimsev var?" Dedi "Yox valla." Dedi "Ge benim de ocağım kördü qal dükkânda; malı, mülkü, evi tapı ederem üstüve. Bir teğ ixtiyar arvadım var, özüm de ixtiyaram. Qaldı yanında. Üç il, dört il, beş il yannda qaldı orda.

Amma onu demediğ. Qızın babası erte geli qilinci siyirip, qızı qiline üçüden oyattı. "Ha, dedi, qahpeyeke bu qanbura çox meraqiydi?.." Dedi "Qambur kimdi baba?" "Kim geldi sevden yaltı mı?" "Vallah patışahın oğlu geldi." "Qız ne patışahın oğlu? Qa yiğıştir şey meyüv!" Oğlanın elbise melbisesin hemen tereceye qoydu yiğıştirdi. "Hanı...?" "Bilmirem vallah." Qamburun baxtilar sesi geliri ebdesxanadan başaşağı asıplar özün. "Kure ge lin bende meni ey qizivüz başuvuz yesin; Axır erkekleri arvad sizden istirdim!" Qamburu aştılar; tengenefes(astım) olup harif.

Oğlana geleş. Oğlana Şam'da helveçi. Birgün qız terecede oynurmuş. Munin asbabı düşüp. Çöp möbün axtardı deftein taptı. Defteri apardı babasına verdi. Babası defteri oxuduğuydan başladı başa çalmağa. “Ax, dedi, qızım ‘ammüv oğluymuş! Vallahi senüv sebebuve qırxbeş ildi acığlanıp mennen indi de çehresin de görmedim.” Baxtı da ölüp. Özü de vezirdi. Bir emir aldı patşaktan düz geldi Bağdad’a. düz mehelleye. Mehellede qapsının numarası taptı. Qapını çaldı evde fizzateh sesi çixiri..... Bular çağırı Hesên Nüreddin...” Evden fizzateh sesin çixiri..... Nene de baxar oğlan gelmedi. Bir gün, üç gün, beş gün.... Toprak’tan bir türbe eder onca özün çalar gözü hafız (kör olmak) olu. Amma onu demediğ. Hesên Nureddin’in de bir oğlu olup üç yaşına, dört yaşına girip. O oğlanı da qaldırıplar özleriyden. Dedi “Qız sen ge ge gapını aç men ‘ammisiyem. Gelip Mısır’e qızımı ahp..” “Hay hay, dedi, Hesên Nureddin qalıpmış! Budi yeddi ildi görükmürü gedip arvad alıp...” Qız dedi Vallahi men ‘ammisiyem. Dedi “Bilmem; du’a elevün gözüm açılısın oğlana baxım annan sora inannam.” Oydu dü’aladılar. Dü’aler de evel qabulluydu, lukma halalıydı. Allah munin gözne şifacıyı hal verdi. Oğlana baxtı, diqqet et benzir öz ne... Neyse. Baraj mamı satıllar arvadı da qaldırdılar özleriyden bikere Sam üstünnen axtara axtara geldiler Şam’da bir yerde qondular. Oğlanı xizmetçiler çıxardıp bazara gezdirmeğe. Arvad dedi “Le bax! oğlana muzir muzir şey bazarda yedirtmevün ha!” oydu oğlanı dolantırılla bazarda. Munin dükkânı ögünnen geçende bu oğlanın rastladığıyden az qalırıyden canna qoysun öznü. Bele qanı qeyniri... düştü ardılarına “Buyrun ağalar, buyrun paşalar, buyrun buyrun... zordan buları dükkâna tepti bu uşaq xetriçi. Dedi “Sizüvçin bugün bir havla üretim bütün ‘ümrüvüzde yemiyipsiz.” Bir şarabrumman(nar suyu) helvesilar ne bular quvatları varsa yediler. Axşamdı geliller. Bu düşüp ardılarına; oğlanınlarına ayrılmırı. Dükkânı heyitledi(sahipsiz bırakmak)... Adamlar dedi “Baba ya para alginan ya dön biz böyüg adama ‘ayıtğ sora bu ‘alem diyer bunlar yip para mara vermiyipler onunçin düşüp ardı para istiri.” Dedi “Baba ne parası!” Dedi “Baba ya para al ya dön gerye. Kardaşım gelme ‘ayyipti. Döndü. Ama ne döndü...; geldiler. Arvat ta vezir ‘aylasıdı; beş, altı türlü yemeğ edip. Haxsının ögne qoyuru qaşşığ da vurmullar özne; “Le siz bazarda ne yiyipsiz bunan eyyi olsun le?” Dedi “Xanım vazgeçmekinan bir halveçi bizi de da’vet etti, bir şarabrumman helvesi yaptı, hiç olduğu gibi! Hesên Nureddin’di alışıp bu helveni yapını,” Dedi “O dükkânı tanısız mı?” Dediler “Xanım o.” Bu peçe, çerşefin gir dedi “O dükkânın ögne aparın meni oğlan yazya çixende görsedin mene.” Bular da geldiler. Diqqet etti ler Hesên

Nüreddin dükkânın ögünde durup. Dediler “Xanım du ran oğlan özdü.” Bu diqet etti (Oğlunu tanımaz adam?) Geldi vezire dedi “Hesen Nureddin Şam’da helveçi olup.” “Ne diyisen?” “Valla.” Oydu bir sandıq yaptırıldı insan bu taya dönsün, o taya dönsün, içinde otursun ve uzansın; qapağın da üstən qoydular. Valla bikere cendeirmeler(jandarma) dükkânın etrefi kesti. Elni munin qoydular sandıq’ı bağladılar. Qoydular taksitravana xurda xurda yeridiler Mısır’ e vaxıtlı vaxtıydan ögle yemeğini yennen sora bir de sandıq qoydular öznü. Diler Mısır’ e getirdi. vezir qızı çağırı “Qızım”, “Ha”. “aynen o gelinniğüv gecesi gece evi merkezi yeri sal; kümeni düşesen perdeni de qurasan, asbabını da yanna qoyasan. Ses, sada yoxtu Bu baxar ses, sada yoxtu Üsküt sandıqın qap şeyəğın qaldırı oyza baxar buyza baxar... ses, sada yox, işiğ yanırı, perde de sand quruluş! perdenin altında. Arvad diyer “noldu bu mu? Ne simegydi bu mu? Yarım se’atten fazladı gideni!” Qiz, diyer, men yeddi Şam’da helve sataram ne yarım...?” Diyer “Le delli olupsam indi getmed üv simeğe; bu yerüv, yataguv döğü? Şey meyüv başuv yanda...” Bu herif çaş qalı; az kali şarküteri ossun; “İşti ya Rabbi mi?” Men beş, altı altı Şam’da helve satıram indi diri sen siymeğe çıxtüv!” “Ge ge diyer, yerüve” Neyse bular yatıllar... Erte vezir geli qızı üsküt oyadı “Ha qızım?” Diyor "Baba ‘aynan ilk gece gelen oğlandı.” Diyer “Qucağla özün qızım ‘ammiv oğludu.” Neyse. ’Ammisi diyer “Menem.” Bir üş, dört günnen sora nenesini görer; dört günnen sora evladını görer Allah bir şey etse ille olu (Bayatlı, 2009: 327-333).

Balığçı (balıkçı)Masallı

Bir varıydı bir yoxıydı, bir balığçı (balıkçı) varıydı. Bu balığçının risqi kemiydi, onca risqi kemiydi. Sebbehten axşama kimi giderdi, tor atardı bir ki balıx tutardı. Birisin aparırdı bazarda satardı, birisin getirdidi evde yerdiler.

E, bu balığçı bir gün xeste oldu. Bir oğlu var, bu balıxçının bele on dört onbeş yaşında. Bu baba ki gün, üç gün, bu evde düştüle ac ussus. Na gelen var, na giden var, na soran var. Bu oğlan boş girer, boş çıxar. Bu nene dedi “Oğlum axır babav xestedi biz yemeğ istirix, içmeğ istirix. Dedi “Verin bu toru elime gedim balıx tutum.” Baba qızıştı oğlanın canına “Torumu qırasan, sen balıx tutabilmişen, sen bele edebilmişen. Men eyyi ollam özüm qaxaram. Get başqa iş işle.” Oğlan da bir tembel elinnen hiçbir iş gelmez. Bir sebbeh erte yuxudan qaxtı. Babanı, nenenı yuxuda

qoydu, toru çaldı getti. Sebbehten bu şattın başında oturdu bu oğlan, tor attı, etti bir balx tutabilmedi, axşam eve geldi. Nene dedi “Ha oğlum nettüv?” Dedi “Valla nene na av ettim na bir şey et tim.” Yarın da ‘eyni bele toru çaldı. Üçüncü gün sebbehten vuruştı axşama kimin bir küçküne balıx tuttu. Munça. Bu oğlan çıxarttı balığı bele çengelinde tutup suda baxır bu balığa. “E, valla men bu küçük balığı tutsam aparsam na olu bu? Men bugün üç gündü, bu nenem babam evde acınnan öldü. Men ha gelirem bu ussuyun kınarında ha iban, ha iban bir şey girmiri.” Balix dedi “Mehmet sal meni men bir küçükne balığam.” Dedi “Neye yararram. Na yemeğ ollam yilinin na bazarda satsav para ederem. Sal meni”, saldı. Dedi “Sene nefi’ m toxunu.” Oğlan dedi “Valla madam bu balığ seleşti”, çengeli silikti, toru yumurladı aldı eline. Getirdi geldi eve. Baba ha dedi “Na ettüv?” Dedi “Valla hiçbir şey etmedim.” Baba dedi “Munca ant munca Quran bu evde qassav, bu memlekette qassav, dedi; men seni öldürrem. Bugün üç gündü, bir haftedi men evde ac ussus düşmüşem, hiç meni düşünmüşen sen. Daha sen neye yarasan?” (Bayatlı, 2009: 437).

Bu oğlan qaxtı çıxtı yazıya. Geldi onnan bir luqma ekmek, bunnan bir luqma ekmek, bunnan ki qemberi, onnan bilmem na, bikez dilendi etti, qoydu qoynuna. Başın aldı bu Allah’ın çölün öğüce, az getti, çox getti gece gündüz yol getti. Altı aylıx bir yol getti bu oğlan. Bele hileg oldu bele hileg oldu perişen. Bu ayağının altı bele şişip. Geldi bir suyun kınarında, Valla baxtı gözəl yeşillix, su geçiri böyük bir şat. Dedi “Hapıdan eyyi oturum bu şatın kınarında (Bayatlı, 2009: 438).”

Geldi oturdu bu şatın kanarında, elin yexedi, üzün yexedi, bir luqma ekmek çıxarttı, yesin. Bir zaman baxtı qanşardan² bir atlı geldi, bu üstünde bir oğlan var, su işse gerdeninnen görkürü. Geldi bu oğlanın yanına yerişti. Atınnan endi geldi, bu ussuyun kınarında oturdi, elin yexedi, üzün yexedi. Oğlana selam verdi “Ha qardaş hardan gelisen, hara gidisen?” “Valla dedi sorma halım, qardaş.” Dedi “Hal hakat bu türlü.” Dedi “Valla meni de babam qavup evden” bunu atlı dedi. Atlı da altında bir at, tüfenka happı canı pür, silah, içinde. Hegbesin endirdi, içinde yemeğ, içmex, tavux, çıxarttı, bu arxdaştan yediler, iştiler tamam bir arxadaş oldular, ye’ni.

Ey, dedi “İndi arxadaş sen ha yana gidecexsen, men ha yana gideceğem?” “Valla özüm de bilmirem bu balıççı oğlu, qalmışam bu Allah’ın çölünde öğüme na yol tanıram na iz tanıram.” Ey, dedi “Men senüvden bir şertt ederem. Bu şertimi qabul

edesen.” Dedi “Ederem.” Dedi “Gel biz qardaş olax, seni de babav qavup, meni de babam qavup. Kimiz dedi; arxadaş olağın” dedi Dönnüx.” Dedi “İndi men de senüvden dönnem. Gelliğ” dedi “Bağdat kimi bir memlekete. Orda men bu atım satarm, bu yanımda olan tüfenk müfengim, sataram. Na para tuttuysa, ki el arabası yaparix, içine şey mey qoyarix. Men tutaram bir yaxanı, sen tut bir yaxanı. Sen sat, men sataram, axşam olup paranı birleştirrix. Amma dedi; Allah şert Qurana yemind içirix birbirimize xiyanat yox. Sen su içtöv mene danışasan, men su iştım sene danışiram. Kimse de bilmesin qardaş olmadığımız.” Şert, şert bular yemind ettiler.

Bular qaxtilar döndüler Bağdad’a. Atı sattılar, tüfengi sattılar, işte yanında na var, na yox, sattılar. Ki araba yaptırdı, küçük 'araba içine xurda firuş, işte arvat şeyleri xurda murda, qoydular. O tuttu o yaxanı, bu tuttu bu yaxanı. Bu atlıyaka da bele gözeldi, bele gözeldi, adı Ehmet'ti su işse gerdeninnen görkürü. Bu meselen gelir bir mehelleye geliri, sen görüsen onu çağınsan, o görür o çağırır. Diyer “Gelin bu oğlannan şey mey alin. Bunun camalına baxın, baxın nanaca gözeldi bu oğlan.” Bu kisi de satıllar, axşam olur paramı birleştiriller. Kisi birbirinin rayında tegbirinde, izinsiz birbirinnen çabalamıllar.

E, bular birixçe tüklendiler, özlerin tuttular, zengin oldular. Ehmet dedi Küçük qardaşına, diyex Mehmed’e, dedi “Mehmet” dedi "Ha?” Dedi “Burda bizi her nece olursa, el ‘elam tanıdı. Biz bura bir feqqir geldix, indi bikez zengin oldux. Gel dedi biz burdan başımız alax gideğın, Dedi; Basra’ya. Orda bizi kimse tarumaz.”

Bular qaxtilar yığdılar yığıştırdılar, vurdular gettiler. Basra’ya. Basra'da bir düken aştılar. Bular başladılar ki qardaş bir oldular, bele işlille, bele işlille gece gündüz durmadan. Bele zengin oldula, bele zengin oldular, başladılar mücevharat dukeni aşmağa. O esas oldu, buların dükeninde, o giriştiler oldu, o qesir bular yap tılar. Bele zengin oldular, hatsız hasapsız, bile vezir patışah dükennerine gelir.

E, ge gelim balığçı oğluna, işte arxadaşlar girdi munun qultuğuna. “Hay na hayattı yaşısız? Evden dükene, dükenden eve, bu mal kiminçi qalı, bu malı na edisiz, na gezisiz na sayahat edisiz, na bilmem na edisiz?” Bu oğlan başladı yavaş yavaş degişmeğe. Bir gün qardaş dedi “Ge baxım nevdi? Yisen, işisen, yanıv yançağıv

para. Sen bele girisen döşüv, damağıv yerde, çıxısan ‘eciz bilmiyim neydi?’ Canım dedi “Mal mal, mali men nedim?” Dedi “Biz bu malı qoymuşuğ ha boyuna baxarığ. Na giririğ na çıxarix ne bir kef ediriğ, na safahat ederix” dedi “Nişi gevlüv gezmex, safahat etmeğ istir?” Dedi “Ey be na?” “Qeydi yox dedi bu gece mene sele nanaca para istersev, al get arxadaşlaruvdan, hara gidesn get?”

Bu oğlan mat üregi çatladı, eve daşınır hiçbir şey baş çıxartmırı. Qardaş gün orta oldu geldi eve, yedi iş, el üzün yexedi birtavır uzandı. Baxtı qardaşının alımı alınıp.

Qaxtı gece oldu, bezendi düzendi. ki üç arxadaştan el ele verdi, bu qaxtı gettiler, gezmeğe. Gettiler işte gezmeğe. Gettiler tiyatroya, gettiler bilmem hara, gettiler yediler iştielr. İşği işti oğlan, oldu senüvçi pür serxoş; qaxtılar eve döndüler. Gel gel yerişti patışahın qusrinin öğüne, bu oğlan baxtı patışahın qesri ‘azamat bir qesirdi. Nedi dedi bu qesir? “Hey dedi; bu patışahın qesridi” arxadaşlar diyini özüne. Ey, dedi “Ne var munun içinde?” Dedi “Munu sormaginan.” Dedi “Bu patışahın bir şerti var, bir qızı neneden olma ocaxla bu tek bir qızıldı laldı. Kim seledirse bu qızı, oğlana veriller.” “Men dedi girrem.” “Nece girisen?” Dedi “Beli girrem patışahın misafiri ollam, bu şerti yerine getirrem.” Qapını çaldı, qapını aştıla, girdi patışahın yanına. “Selam eleyküm,” “eleykümsselam.” Patışahtan görüştü, seleşti. Buyrun dedi “Oğlum emrele.” Dedi “Gelmişem men qızıvın şertin etmeğe.” Yazıxtı dedi “Oğlum binlerce başlar getti bu oğurda. Sen bu şerti yerine getirebilmişen, benim qızım neneden olma laldi munu kimse seledebilnez.” Beli, dedi “Patışahım sağ olsun, men seledirrem bu qızı.” Yazdılar cızdılar ki yarın gunartadan sora filan se’ette bu gessin qızı seletsin. Çıxtı, geldi varaqakanı7 büktü qoydu cebine. Geldi eve başın çaldı düştü yattı. Böyük qardaş tetegin bozmadı, sebbeh oldu girindi etti, getti dükene. Yuxudan qaxtı serxoş, yedi, işti, girindi getsin dükene, qardaş yanına. Bir zaman qaxtı cebinde bele bir kâğit yazılı, bu oğlan hemen dizinin teqeti qalmdı. Hay dedi “Men ne etmişem?” Geldi dükene mat, mat, üzü gözü yerde her günkünnen daha fazla ‘ecizdi. “Ha dedi; qardaş quvvativ olsun geldiv gezmeğ xoşuydu, eglennex xoşuydu?” Dedi “Valla sorma bir halat etmişem başımnan böyük.” “Ne edipsen?” Dedi “İşte hal heket bu türlü.” Dedi “İşte qardaşım bu safahatıvın sonu, demedim sene sözümmen çıxmıyasan.” Dedi “Qardaş mene bir çara.” Dedi “Ne diyebillem sene. Nece şerte giripsen? Bu işi başarıpsan get bele de başar.” Gel dedi “Qardaşım

men sene demedim; sen benim rayımnan çıxmıyasan.” Dedi “Elöv işte qardaşım toba ossun, bu geltims dürüstlensin erkekler daha mutlu bir iş etmiyim sen izin verirce.” Eyyidi. Dedi “Men bu meselevi hel ederem senivçi, baxağ sora ne olu.” Baxti bir se’et qaldı ve’deye, qax dedi gir yexen, tars “ol bezen.” Hay dedi “Qardaşım men ölüme gedirem sen mene disen bezen taraş ol.” “Yo yo ölmesen.” Qax dedi “Üstöv değişim, bezen men indi senövçi bir yol qurum, o yol üstü olsun.” Oğlan qaxtı taraş oldu, üstünü müstünü değışti. Dedi “Qardaşım indi gidesn patışahın meclisine, oturuplar indi vezir vuzara, naipeler hapsi indi oturuplar. Giresen, dedi selam verisen oturusan patışahın mecli sinde, bir qehve geli senövçi; dedi qchveni sağ elövden al, fincanı sol elövden ver. İçennen sora sene diyiller, Buyrun arvatlar mecli sine giresen, dedi; arvatlar oturup arvadlara gir selam ver otu, hiç seleşme, İndi dedi; bax arvadların naxsının biri ‘aqlı keser diyer; üsküt oturmuşux, kimse seleşmiri etmiri, bir dene bir heket etsin ki biz vaxt geçirdex. O zaman sen sele ferzdi benim boynumda. Qız dedi perde gerisindedi, çağır şem’ eden qızın başı yanda bir şem’ eden var, ayağı yanda bir şem’ eden var. İndi indi şem’ edenin kisi de sene diyer: Lebbeyk. İndi dedi; şem edenin biri geli meclisçi matal diyer.” Hay dedi “Qardaşım hiç bu olmuyan bir heketi mene diyesen. Men nece gedim bu işi tenfiz edim şem’ eden nece geli seleşi?” Dedi “İndi sen ha gedipsen, gedipsen ha ölecegsen di get bu dediğim eleginen ya ölesen ya qurtarasan?”

Her neyse qaxtı yolu tuttu. Qardaşın öptü, boyun azatlığ (Helallik) etti. Geldi girdi patışahın meclisine, millet oturup bekliller bu oğlanı. Gel di, girdi selam verdi geşti. Bikez sora oğlançı qave geldi, qahveni sağ elinnen aldı, qardaşının dediği kimin sol eliyden verdi. Patışah dedi “Buyrun oğlum get.” Dedi “Şertiv geti yerine.” Geldi, girdi baxtı bü tün böyüg adamların arvatları oturup. Bir perde çekilip qız da perde gerisindedi. Oğlan oturdu cebinnen bir tespah çıxarttı başladı tespah ten şey etti, özünü hiç bozmadı. Vezirin arvadi dedi “Herkeş üsküt oturmuşığ, yoxtu bir dene qonuşan bizi eglentirsın.” Dedi “Beli qonuşmağ benim boynumda ferzdi.” Çağırdı şem’ eden. Qızın içer den şem’ edeni kisi birden dedi “Lebbeyk.” Dedi “Başı yandaki şem’ eden gessin. Dedi “Bu meclisçi bir heket etsin vaxtımız geşsin.

Şem’ eden geldi durdu orta yerde. Dedi “Mehmet Çelebi sağ ossun varıydı yoxıydı yalan gerçekten çoxuydu. Bir dört arxadaş varıydı; biri altınçıydı, biri mullaydı, biri

bezirgenydi, biri naccarıydı. Bular çox arxadaşıydılar. Amma dedi, buların ğayet rızığı kemyidi. Bu dördü birleşti dedi “Arxadaş ge biz dedi, bizi burda elem tanıdı, bir şey edebilirmix. Yığax yığıştırax, bir köy olu her yana biz gidex. Orda bir iş taparix, dördümüz bele verex.

Bular qaxtılar altıncı öz sene'tin, naccar öz sen'etin, derzi öz sen'etin, mulla da Quran'ı büktü alı qoluğuna. Bular çıxtılar yola get get get dedi “Bir middet yol gettiler, yeriştiler bir böyük xormannığa. Bu xormannığa (ormanlık)geldiler, baxtılar bele gözəl su geçiri yeşillix bağ baxça. Valla dedi “Arxadaş biz hileg oldux. Ne olu dedi; bu gece bu xormannixta qssağ? Sebbeh dedi gidirix. Amma, dedi; bu xormannixta canımıza gece ihtimaldı qurt çıxar çaqqal çıxar, bir şey çıxar. Dedi birbirimizi nobattan bekliyeğın. Her herkeş yerini attı. Bular yattı. Naccar oturdu, se'et tutti. Bular yalannan sora naccarın üregi sıxıldı, bele bir qaxtı dolandı etti. Baxtı bele böyük bir tut ağacı bele kök böyük. Valla dedi “Menimçi bu vaxtı ne bitiri.” Getti alat ulat yere kömeledi. Bu ağacı verdi buxçu öğüne, ağacı kesti. Bu tut ağacınnan gözəl bir qız yaptı ağaştan. Getirdi bele dayadı duvara. Elin üzün yexedi, bir cığara işti, geldi dedi “Derzi.” Dedi “Ha?” “Qa sıra senüvdi.

Derzi qaxtı oturdu naccar yattı. Bir bele gözün efkeledi, bir cığara yandırdı. Baxtı qanşarında bir dene durup. Ecebe, dedi “Bu xerxiz merxizdi çıxtı canımıza?” Qaxtı ışığı yandırdı, lampanı bele bir geldi, baxtı. Naccar vaxıt geçirmexçi ağacı kesip bir qız yapıp, dayayıp ora. Dedi “Vallahi bu munuydan vaxıt geçirip. Men nişi boş oturum?” O da qaxtı manqasın, ignesin, qumaş mumaş kömeledi. O da bir qat asbab etti giritti bu qavurçağın üstüne. O da geldi, dedi “Altıncıya qax sıra sendedi.” O da yattı.

Altıncı qaxtı bir tavır oturdu oturmadı baxtı qanşarında'eyni bir dene durup. Qaxtı ışığı aldı eline. Geldi baxtı naccar sen'etin görsedip, derzi de öz se'netin görsedip. Valla dedi “Be men nişi boş oturum?” O da qaxtı oturdu, qızçı gerdene yaptı, bilmem bilezik yaptı, işte bikez altın maltın yaptı taxtı başı gözüne. Onun da sen'eti, bitti doldı. Geldi dedi “Milla milla.” Dedi “Ha?” Dedi “Qa sıra sendedi bi kere.”

Milla qaxtı üzüne su çaldı, ebdes etti bikez namaz namaz qıldı. Bele göz qaldırdı, dedi “Baxım bu baxçada na var na yox. Baxtı bir dene durup. Geldi 'eyni naccar

yayıp ağaştan, derzi asbap tikip giridip, altınçı da altın edip taxip. Hey dedi “Ya rebbil’elemın ne ola sene ‘ayan olmiya benim hiç sen’etim yoxtu bu Qur’anakadan me‘de. Men de ebdes ederem ki rük‘et namaz qıllam, sen bu qavurçağa rüh veresen beşer ossun.” Mulla ebdes etti namazlığa qapandı. Bir zaman baxtı qız geldi. Dedi “Milla qa el üzü yexe odu sebbeh ezanıdı.” Bu asnada şafaq söktü, bular hapsi qaxtıla. Bu dedi dörd arxdaş birbirin çalar, o diyir qız me nimdi, bu diyir qız benimdi. Munu şem’ eden heket edir bu matali. Ey, dedi “Oturun bacılar, siz ’ecebe bu qızı kime verisiz?” Dedi bu oturan meclis hapsi dedi “Bu qız naccara verilecexti. Çünkü dedi naccar munu kesti yaptı.” Hemen patışahın qızı perdenin arxasınnan dedi “Efedersiz qız mulanıdı. Ağcın na qiymetin var, asbabın, altının na qiymetin var.” Ege dedi “Milla dü‘e etmeseydi bu qıza rüh verip, beşer olmasaydı olar hapsi atılıp gideceği ydi.” Qız dedi “Millaya verileceği. Şem’eden dedi Mehmet Çelebi’m sağ ossun qız seleşti. Menim de matalım bitti. Xeber getti patışahçı “Allah ’ömürler versin qızuv seleşti.”

Oğlan qaxtı sevıne sevıne geldi, düştü qardaşının eli üzün öptü “Qardaşım sağ ossun işte bele.” Ger qız da üç gün seletsin. Yarın oldu gene ‘eyni oğlan qaxtı ve’de çattı, bezendi düzendi, gene geldi qardaşın yanına o yanın öpürü bu yanın öpürü. Ha dedi “Qardaş bugün ne edim?” Dedi “Bugün de gidesn qardaşım ‘eyni dünengi kimin oturusan yerüvde. İndi gene sennen heket isteller. O zaman çağır” dedi “Tendir kessevini. İndi tendir kessevini geli senüvçi bir matal diyer.”

Oğlan qaxtı geldi patışahın meclisine. Geldi girdi arvatlar meclisine. Bir tavır oturdu, oturannan sora gene gelmişten geçmişten başladılar. Dediler “Buyrun Mehmet Çelebi bir sözden bizi eglentirmisen?” Dedi “Beli nece eglentirmem?” Çağırıldı tendir kessevini. Tendir kessevini geldi uzun uzun girdi mecliste, durdu bir selam verdi “Emrele” dedi Mehmet çelebi dedi “Bu meclisci bir heket eleginen, vaxit geçiritsiner.” Dedi “Mehmet Çelebi Allah ‘ömürler versin sene” dedi “Günnerin bir gününde bir baba bir nene varıydı. Buların bir tek evlatları varıydı. Çox rizqleri kemiydi buların. Bular qaxtılar bir gün kişi arvada dedi “Arvat bura öz memleketimizdi tanılırıx na dilenebilirix na feqqirliğ edebilirix.” Gel dedi “Biz baş alağın, dedigidex başka memlekete. Bular qaxtılar işte ele gelen evde na varıydı

yıǵdıla yıǵıstırdılar, birer eşege qoydular. Mindiler her biri bir eşege, eşyeleri de yükledile düştüler yola.

Bular gel gel gene geç odu yerıştiler bir xormanniga. Yoruldular çox yol sürdüler, güneşten valla, edi “Arvat gel biz bu gece burada qalağın.” Oydu endirdiler yüklerin, barların. Endile yerlerin saldılar, oturdular. Bikez yemex çıxartılar, bikez istedile çay içsinner; baxtila şıxata yadlarınnan çıxıp. Avrat dedi “Adam şıxata qaldırılmamışix.” Ey, dedi “Ne edeğ? Biz çay içmesex bu gece hileg ollux yorğun munca yol etmişix.”

Adam bele çıxtı oyana buyana baxtı qanşardan bir tepenin ba şında bir ıışx görkür. Arvat (kadın) dedi “Eyyidi sen her şeyi hazırla men gedi.” Dedi “Baxım o qanşarda bir ataş görkürü neyse indi şıxata olu, ataş olu indi getirrem. Gellem çay ederix” Adam dedi. Mindi eşegine sürdü getti. Arvat yemex hazırladı, indi kişi geli indi bir se’et kiş geli, bir se’et kişi geli, ha kişi gelmedi. Oğlan dedi “Nene babam gelmedi, bir getmiyim baxım babama ne oldu?” Oğlan da qaxtı mindi eşegine, aldı bu Allah’ın çölün öğüne get get, get oğlan da getti. Arvat ha bekledi na kişi geldi na de oğlan. Dünya dedi azana yaxun oldu, bu arvat qaldı yana yana. Valla dedi “Men, oğlum getti, kişim getti, benim burda qalmağım nedi? Qaxım men de gedim.” Ege dedi. “Ölüpseler men de özleriyden, qalıpsalar men de özleriyden.”

Arvat ta qaxtı gel gel gel yerışti o ataş yanına. Baxtı şefağ söküptü dünya işşğ olub. Devler oğlannan kişinin başın kesip, qoyup yerli yerinde. Özleri gedipler ki axşam dönsünner buları bişirsinner yesinner. Arvat geldi bu leşlerin üstünde oturdu bele çaldı öz özüne bele çaldı, bele yığladı perişen oldu. Valla dedi “Men de hiç getmem, nece buları kesipler axşam da gessinner meni de kessinner. Men hayna üz çevirim.” Dedi “Kişim getti, oğlum getti.” Elin qoyup üzüne bu leşlere baxır. Baxtı ordan ki sıçan dellükten çıxtılar. Bular de’ve edittiler, sıçanın biri o bir sıçanın başını qoparttı attı. Qoydu getti geşti dellüğe. Onca olmadı bir sıçan geldi. Getti birixçe yerden ot topladı, dişiyden ezdi ezdi getti sürüttü sıçanın boynuna, başımı yapıştırdı. Sıçan dirildi qaştı dellüğe. Ey dedi “Qadir qüdrət sehebi, ğer bu mene karamatydi görsetti. Bu sıçanıykanı benim öğümdə bele etti. Men de dedi qaxım bu ottan topluyum, men de bu tariqeni yapım bekke benimkileri de dirildiler.” Qaxtı dedi “Bu otlardan topladı; ki daşın ara yerinde döğdü, döğdü, getirdi vurdu boyunlarına. Teleştiginnen

‘eceleşin kişinin başın oğlana yapıştırdı, oğlanın başının kişiye yapıştırdı, kisi de ‘aşkırdı götü üste oturdu. İndi dedi; ceme’t kişi de’ve edir, diyir arvat benimdi. Oğlan de’ve edir diyri arvat benimdi. “Siz ’ecelebe arvadı kime vereceksiz?” Hapsi oturannar dedi “Kişiye düşer ye’ni gevdeye”, velev dedi “Oğlanın başı özüne yapıştırdı amma bu gevde bu arvattan yatıp qaxıp ömür sürüp, arvat dedi; gevdeye düşer.” Patışahın qızı perdenin arxasından dedi “Nişi munca vehşilig edisiz? Leş baştan tarılı, baş olmuyınca leşin ne qiymeti var?” arval dedi “Oğlana düşer.” Tendir kessevi dedi “Qız seleşti. Matalım bitti Allah ‘ömürler versin.” Getti kessev yerine. Xeber getti patışahım Allah ‘ömürler versin, qızuv seleşti. Bu şertin kisi.

Yarın oldu üçüncü şert, bi kere o günde qazı da oturup bi kere kebin kesilecekti. Gene oğlan yarın oldu, bezendi düzendi. Dedi “Qardaşım qa gidex bugün kebinmdi” dedi “Yo gelmem, hiç men gelmem. Get sen.” Geldi ‘eyni te’rif üzereine yerir ‘eyni teriqe üzereine gene geldi patışahın meclisine getti arvatların meclisinde oturdu. Gene çağırıldı, baxtı qapı altında, qardaş diyip özüne, qapı altında bir süpürge var. Çağırıldı süpürge. Dedi “Lebbeyk.” Gel dedi “Bu meclisin bir matal sele.” Dedi “Allah ömürler versin Mehmet Çelebi, benim matalım çox küçüktü.” Dedi “Her nanaca olursa eglentir bu meclisi.” Dedi; vallahi bir toran quşu vardı. Bular çox sadıq mühübbetli arvat kişiydiler. Bular dedi “Üç dörd yavru çıxardana kimin birbirinin üstüne öldürdüler, dirilirdiler. Sora dedi “Buların ara yerin ne tufaqlıx düştü. Babaydan nene axşama kimin kisi birbirin ütlüller, na baba balaları bıraxır, na nene balaları bıraxır. Özleri de birbirin çalılar. ‘Ecelebe dedi, bu babaları kime vereceksiz?” Hapsi dedi “Gene neneye. Qız perde arxasından dedi “Yox evlat babanıdı, babaya düşer.” Xeber getti patışahçı “Patışahım Alla ‘ömürler vesin, qızuv seleşti.” Qızı girdi oğlanın qıza kebinin kesti ki bi kere gelin aparssınnar qızı. Yarın oldu yemex içmex iştiler toy oldu. Toy düğün ettiler. Bi kere qızı gelin gtirdiler. Oğlan şertten, dedi “Qız gelin geli, yalnız qız girer eve kimse girmez, biz ki qardaş bir de gelin.”

Getirdiler gelin türümpelden aldılar içeriye, vurdular qapını kırıklediler. Geldi oğlan küçük qardaş yanına Mehmet Çelebi. Dedi “Ha?” Dedi “Biz xeberüv var her şeye şert etmişitix. Ne ettixse ortaxlıyix.” Dedi “Beli ne etsex birbirimize danışırıx.” Dedi “Beli.” Dedi “Men arvatta senüvden ortağam. “Hay dedi “Qardaşım ne edirsev ele, bes munu etemeginen.” Bu dedi “Namus meselesidi nece olu sen arvadımnanan

orttağ olasan?” “Seni o günnen bugüne yetir dim acuvdan ölmüş, çöllerde düşmüş bir deneydiv.” Dedi “Seni bugüne yetirdim ve dedi yemind içmişix, şert etmişix her şeyimizi birbirimize danışarix, birbirimizden şey etmiyex ortağ ossun. İndi meni arvaduvdan ortaxlığta qabul etmisen?” Ey dedi “Qardaşım sen bilisen ögce, dedi men girrem perdeye.” Dedi “Gir naçaradı neynesin.”

Qaxtı. Soyundu ebdes etti. Dişdeşesin(Arap erkek elbisesi) girdi, geldi girdi perdeye. Gelin de bele gözeldi bele gözeldi hiç baxılmaz özüne. Namazlığın saldı ki riket olmayı qıldı, üzerinde namazlığın çabaladır. Oğlan da deqqede bir gedir, gelir dellükten(delik) baxın. Baxsın qardaş ne ediri. Ege arvat özünüdü bu girib hedef. Qız da ha bekle bu oğlan qaxsın, ha qaxmır bu namazlığ üstün. Ha beklir, bu çocuk qaxsın, ha qaxmle can. taqetti bir kere çocuğunun qoluna yapı namazlığın üstünnen, ye’ni na natürsan, ğer gen laldı seleşmir bes oncani seleşip. Geldi qızın köksünün üstünün bastı. Tuttu xirtleğinnen hayxırdı. Dedi “Çıx qarnınnan. hayxırdığıydan, qız peri bestiymiş. Muna periler zamanlarda ‘aşıqtı, tutuplar özünü. Qızın ağzınnan cini qaçırttı, çıxarttı. Qızı ayıdırdı, qız başladı seleşmeğe. Geldi qızın perdede alınnan öptü, oturttu çarpayasının üstünde, çıxtı yazya.. Qardaşına, dedi “Buyrun olsun bikere arvat senüvdi.”

Qardaş girdi işte gelin küreken oldular. O geceni de patışahtan arvadı sebehe kimin yatmıyıplar. ‘Ecebe bular insti, cinsti, beşerdi buna işlerdi bular ediller. Bu gece bu qızıma bular nettiler? Sebbeh oldu patışahtan arvadı erte mindiler türümpele. Geldile qız yanına, baxsınna qıza ne olup bu gece. Geldille, girdile içeriye, qız qaxtı qanşarladı özlerin egildi nenenin elini öptü. Bilbil kimin qız seleşir. Baba kefinnen ye’ni bilmir netsin, uşsun hemen “Qızım ha ne gördüv? Ne ettile sene ne oldu ne olmadı?” Dedi “Valla baba hiçbir şey görmemişem. Ha bilmem işte, dedi ögce qeyinim oğlu girdi. İşte otird: namazlığ üste. Geldim eline yapış tim. Bes billem mene bir zille çaldı. Meni ayıntırdı alınnan öptü koydu yerimde çıxtı. İşte bu kişim geldi. İşte munuydan gelin küreken oldum.” “Eyyidi”, birtavır oturdular, işte “Elhamdulillah qız ki sağlamdı seleşiri” Gettile.

Bular bir üç ay, dört ay, bir gün bu gene baxtı qardaşı vez’i tamam degi. Sordu arvadınnan. Dedi “Nesidi kişivün? Baxım gene vez’i tamam degi.” Dedi “Valla

bilmirem. Dedi geceler ha yıǵlını yataǵta.” “Gel, dedi; bura qardaşım nişi yıǵlısan neyiv essüktü, neyüv nuqsandı?” Valla dedi “Qardaşım sorma seniydüv baba qaydı seni, meniydüm baba qavdı meni, biz buları qoydux ac ussus perişan, Bular ‘ecebe na yiller, na içiller, ölüpler qalıplar? Biz her bir ni’metteex bir getsex baş vursax, oları da getirsex bu ni’mete.” E, dedi “Munnan basit nedi? Yıǵlamaǵa ne hacat var?”

Xeber saldı qızın babası geldi. Qardaşım dedi “Patışahım, Allah ömürler vesin, biz de senüv kimin bir patışah uşaqıyix velev indi biz geldix qaral tuttux, babamızdan basit bir ‘ecizliǵımız oldu, küstüx babamızdan. Biz indi gideceǵix babamızdan barışmaǵa.” Emredesen, dedi “Oǵlum. Nece diyisen durmuşam?” Dedi “Qızuv yanuvda bu qesirde burda qalın yanında. Biz, dedi; gidex babamızı barıştırax getirex.” Dedi “Nece diyersiz bele osun”.

Qaxtı bu kişi gözel ki qardaş qızı qoydula evde işte öz evin de. Bular tuttular yolu gettiler gece gündüz. Yolda yerdixçe qardaştan heket ediri, “İşte bele giderix nenemizçi bele asabap ederix. Demesinner bular bele dilencidirler, bele feqqirdiler ha bilsinner patışah uşaqıyix biz de.”

Bular gel gel gel yeriştiler şat başına. Böyük qardaş dedi “Mehmet erkekler için çok yoruldum, ge bu suyun başında birtavır oturax, bikez istirehet edex, yeǵ içex birixçe çimex gidex.” Dedi “Eyyidi.”

Endiler atlarınnan bikez yemex qoydular yediler iştiler, bikez dinletiler. Valla dedi “Men çimeceǵem.” Ehmet dedi “Küçük qardaşa, sen çimmisen.” Dedi “Valla men çimebilmem.” Dedi “Men çimirem.” Ey, dedi “Qardaş geldiyse men bu suya düştüm boǵuldumsa. Sen ne edisen?” Valla dedi “Ardivca özüm ataram.” Dedi “Na vayki bele işler edesen.” Oǵlan soyundu “Yox dedi qoruxma boǵulmam. Men üzgüçüyem çimerem bele filan.”

Soydu asbabın endi suya bikez çimdi dalandı çıxtı. O balıx dedi “Mehmet Çelebi işte men o balıǵam, demedim yararam sene. İşte dedi seni bu mal bu mülke bu qesre malıǵ ettim, qardaşım.” Dedi “Nenev babav sütü kimin boynuv azad ossun men yoluma sen yoluva. Get dedi; bax babav qalıpsa nenev qalıpsa apar dön. Get bu mal, bu devlet, bu ni’met halaluv ossun, senüv ossun ki meni nece azad ettüv suda

biraxtuv, men de seni dünya darlığınnan azad ettim. Sen yoluva, men yoluma.” Bu qeder hat etti, endi getti suya, hat etti, havar etti, yalvardı ey daha cevap veri, ses veri. Vallah qaxtı geldi öz memeleketine. Baxtı babsı ölüp. Valla neneni de yığdı, yığıştırdı, birixçe asbab etti, özücü gözel. Aldı neneni de özüyden getirdi geldi o qesire. Orda oturdular şad şükür oldular. Bize de bir şey vermediler (Bayatlı P. D., 2009: 437-447).

3.7. Halk Hikâyelerinde ve Kıssalarında

Halk hikâyeleri, sözlü halk geleneğinin vazgeçilmez parçasıdır. Halk hikâyesinde, anlatım ve söyleyiş tarzı önem arz etmektedir. Hikâyelerde bahsi geçen olaylar bir milletin geçmişten bugüne taşınan en büyük kaynaklarından. Halk hikâyeleri insanlar tarafından her daim büyük bir ilgiye layık olmuştur. Halk hikâyeleri geçmişten kalan anlatma ve dinleme geleneğidir. Halk hikâyeleri eskiden yaşanan gerçek veya hayal dünyasında yola çıkarak hikâye halini almıştır. Bazı hikâyeler efsanevi ve ibretlik olaylardan oluşarak hikâye olarak yazılmıştır.

Halk hikâyeleri, Türkmenler arasında yoğun bir ilgi olmuştur. Türkmen hikâyelerine bakıldığında hikâyeler, atasözleri, deyimler, hoyrat, mâni, tapmaca (bilmece)den yola çıkarak yazıldığı görülür. Hikâyenin ana konusuyla hikâyede bahsi geçen atasözleri ve deyimler gibi muazzam bir şekilde bağlanmış ve ortaya güzel hikâyeler çıkmıştır.

Türkmenlerin halk hikâyelerinde mesleklerin ne kadar önemli olduğunu görmek mümkündür. Derleme sırasında meslekler üzerine yazılmış gerçek hikâyeler elde edilmiştir. Fakat çok az sayıda meslekler üzerine hikâye tespit edilebilmiştir. Bu hikâyelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

Çulha İşini Bilen Sözü Bilmeyen Kimse Hikâyesi

Söylediklerine göre, vaktiyle bir padişah ve bir de çulha varmış, padişah sanatkârların kendisine hediye ettikleri tuhaf eşyaları pek çok sever, bol bol ikramlarda bulunmuş. Bu halı gören çulha kendi kendine düşünür. Ben de güzel bir cibinlik dokunayım, padişaha götürüyüm, sanatkârlar gibi ben de bir pay alayım der. Uzun bir zaman ve büyük bir yorgunluktan sonra cibinliği hazır ederek padişahın huzuruna çıkarak takdim eder. Padişah pek sevinerek “usta şu cibinliği ne zaman

kullanayım daha uygun olur?” diye sorar. Sözü bilmeyen bunak çulha: “Öldüğünüzde cenazenizin üstüne örtülürse çok kibar olur” demesi üzerine padişah: “Alçak! Demek ki benim ölmemi arzu ediyorsun” demiş ve çulhanın başını alması için celladına emir vermiş. Böylece çulha işini bildiği halde sözünü bilemediği için şu vahi akıbeta düşmüştür (Dakuklu, 1967: 24).

Gitti Demek Olmaz! Geldi Demek Olmaz! Hikâyesi

Palancıların birisinin dükkânında eskiden çok sayıda yeni ve eski palan satışı sunulmuştur. Usta eski palanların birisinde yıllar boyunca parasını o palanda toplardı. Hiç kimse duymadan usta o eski palanı dükkânın bir köşesine atarak eski ve işe girmeyenler arasında yıllardır duruyordu. Günlerin birinde usta dışarıya çıkar iş yerini çırağına bırakır, dükkânı o idare ederek hem çalışır hem de gelen müşterileri o karşılar. Adamın biri gelir fiyatı düşük eski ikinci el bir palan ister çırak hemen bunu fırsat bilir adamı güzel karşılar, o köşede yıllardır atılan palanı getirir müşteriye satar. Müşteri palanı alır gider çırak ise dört gözle ustanın dükkâna dönmesini beklemektedir. Güzel haberi ustaya yıllardır satılmayan köşede duran eski palanı 10 kuruş sattığını bildirmek için heyecanlanır. Usta gelir hemen çırak ustanın önceden elini alıp öper sonra usta size bir müjde var diye konuşur. Yıllardır sizin satamadığınız o eski yaramaz palanı işte sattım, alın size müjde on para. Usta hemen köşeye bakar içinde altın parasını topladığı palan elden gitti.

Hemen çırağa döner ve elin birbirine çalarak der. İşte gitti demek olmaz!

Aylar geçer bir süre sonra adamın biri palancının dükkânına gelir ustaya eskiden bu palanı sizden satın aldım tamir istiyor işe girmiyor bunu düzelt der. Usta palana bakar ki parasını biriktirdiği o eski palandır. Usta palanı alır eliyle yoklar ve anlar ki küçük para torbası yerindedir. Adama döner bu palanı bana satın bende size bir diğer palan veririm bunda hal yok der. Adam hemen düşünmeden memnun olur ustaya döner kabul ettim der.

Usta hemen eski palanı alır bir diğer palan adama verir. Adam gittikten sonra çırak ustanın bu yaptığına hayret eder ustadan sorar ki usta bu nasıl bir alışveriştir? Usta hemen çırağa döner derki. İşte geldi demek olmaz! (Said, 2015: 388, 389).

Atlı ile Nalbant Hikâyesi

Vaktiyle adamın biri bir nal bantçuya gelip atını nallatmak istemiş. Nalbant, birkaç nal alıp adama gösterince, adam her nalı eline alıp, saksı parçası gibi iki parmağı arasında kırıp atarak nalbantçuya: “Canım bu çürük nallar nedir?” demiş. Böylece birkaç nal zarara düşen usta, yanında bulunan en kalın nallardan ikisini birbirine ekleyerek adama vermiş. Artık bunun kırılmasını imkânsız bulan atlı birkaç tanesini beğenmiş ve atını nallatmış. Bu sefer atlı ustaya ücret olarak bir mecredi uzatmış. Usta mecrediyi iki parmağı arasında bir yokladıktan sonra geri vererek: “Paranız kalbedir efendim” demiş. Atlı, bir de bakmış ki gerçekten mecedinin iki yüzü cam gibi silinmiş. Ne yazı ne de resim kalmış. Cebinden başka bir mecredi çıkararak sağlam olduğundan emin olduktan sonra nal bantçuya vermiş. Nalbant onu da parmakları arasına hafifçe sürerek geri iade etmiş ve: “Canım bu da kalbedir” demiş. Artık meselenin iç yüzünü anlayan atlı, kendisinden daha güçlüsüne rastladığının farkına vararak: “Yeter artık, berabere oldu” demiş ve böylece birbirinin dostluğunu kazanmışlardır (1969: 36).

Hamama Böyle mi geldim Hikâyesi

Derler ki vaktiyle Haylaz biri her hamama gidişinde, hamam parası ödememek için bir bahane bularak: “hey param çalınmış, hey neyim neyim eskidir” diye bir gayeyle açarak, para vermeden çıkıp gidermiş. Bu halden usanıp bıkan hamamcı, haylazla bir kismet eder. Dinlesek adam isen sen her gün hamama gel de para verme, ama o şartla gelende başımı bir gayeye sokmak sakın. Bu kazançlı ticareti gören Haylaz, ertesi günü pek erkenken hamama gelir, soyunup içeri dalar. Aylardır çektiğini çekip, ona icazla yan hamamcı giysilerinin hepsini yığıp yığıştırarak alır. Yıkandıktan sonra, bir Muzaffer komutan toruyla hopluya hopluya dışarı çıkan Haylaz ne görsün? Giyimleri, ayakkabılarının yerinde yeller esiyor, kalan ayak donunu bulmayarak bağırır: hamamcı ağa, paşa bey efendi... Ben söylemeyim sen söyle hamama ben öyle mi geldim (Kayacı, 1966: 27).

3.8. Tapmacalarda (Bilmecelerde)

Bilmeceler, Kerkük Türkmenlerinin vazgeçilmez sözlü halk edebiyatı ürünleri arasındadır. Bilmeceler geçmişten bugüne kadar Türkmenler arasında yoğun bir ilgiye sahip olmuştur. Bilmecelere Türkmenler arasında “Tapmaca” denmektedir,

Tapmaca başlanmadan önce çoğu zaman soru şeklinde söylenmektedir. “Tap nedi tapış nedir?” diye başlanır, yani bul nedir buluş nedir anlamına gelmektedir. Tapmacalar çoğunlukla ailenin büyükleri nine, dede ve baba tarafından söylenir. Eskiden kış gecelerinde aileler bir arada olduğunda çocuklar tarafından büyüklere sorulur, çocuklar çok dikkatlice dinlerler ve bilmedikleri zaman tapmacayı çözmek için ipucu isterler. Tapmacanın söylenme şekli çoğu şiir, hoyratlar, mâni ve soru şeklindedir. Tapmacaların cevapları, doğadaki canlı ve cansız nesnelere olmaktadır. Hayvan, insan ve bitki olmak üzere birçok konu üzerine söylenir. Tapmacalar vezin ve kafiye dikkat edilerek söylenir. Tapmacalar meslek açısından da zengindir. Meslekleri icra eden ustalar, yaptıkları nesnelere veya sanatlarından ilham alarak tapmacalar söyleyerek sanatların yaparlar. Aşağıda mesleklere ve meslek ürünlerine yönelik tapmacalardan örnekler sunulmuştur.

Ne savuğdu benim başım
İgneyden çiqer gözyaşım
Canıma xava vurdular
Ataş aldı birden başım (**Pirimiz**) (Asafoğlu, 2010: 90).

Çulha

Lalam uzun uzadı
Sağın solun gözedi
Geh tepme geh şapalag
Keloğlan bezedi (**Dokumacı**) (Asafoğlu, 2010: 89).

Hindi hindi
Neneve mindi(**Siyah aba, siyah çarşaf**) (Asafoğlu, 2010: 84).

Uzun uzun uzanı
Darag dişle düzeni
Türlü naqışı olu
Üzden astar birleni (**Çulhe**) (Asafoğlu, 2010: 98).

Derzilik (Terzi)

Ağ ilan ağzın açar

Qere ilan vurar geçer(**İğne-İplik**) (Asafoğlu, 2010: 69).

Bir qızım var

Bir gözü var (**İğne**) (Asafoğlu, 2010: 74).

Kısa kılincım (**İğne**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Minaranın dibi delik (**İğne**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Zenzele görkem (**Aspap**) (**Elbise**) (Asafoğlu, 2010: 102).

Eli var ayağı yox

Qarnı (karını) var nefesi yox (**ceket**) (Asafoğlu, 2010: 81).

Pambuğculuk (Pamuk atan)

Aldım noxut

Çıxtı söğüt

Yarpağı tut

Bari 'armut (**Pamuk**) (Asafoğlu, 2010: 60).

Sarıdı rengi

Bığarsıgtı tengi

Elemnen ali manqırı

Eşşek kimin anqırı (**Hallaç yayı-Pamuk atan**) (Asafoğlu, 2010: 95).

Zanbur borküm (**İskif**)(**Dikiş Yüzüğü**) (Asafoğlu, 2010: 102).

Naccar (Marangoz)

Yarmalandı gözlerim

Bulunmadı toprağlarım

Özü yüze çıqtı (çıktı)

Tutulmadı gözlerim (**Qerbil**) (**Kerbil**) (Asafoğlu, 2010: 99).

Dağdan teppeden qar yağar (**Elek ve un**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Dört ayağı var bir kulağı? (**Ekmek dorhanası**)(**Ekmek tahtası**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Dašta can

Ağaçta daş dašta can

Lalam bir diş görüptü

Ağaçta daş dašta can (**Ahşap çerçevli ayna**) (Asafoğlu, 2010: 79).

Dört ayağdan salanı

Ağı gülden bağlanı

Çocuq içinde yatar

Naqışlı bağdan bağlanı (**Bişiğ**)(**Beşik**) (Asafoğlu, 2010: 80).

Uzun alacım(**Sap**) (Asafoğlu, 2010: 102).

Elden ele çalışmışam

Qarnımnan göz göz açılmışam

Gözleri gözlerden açılmışam (**Un elegi**) (**Un Eleği**) (Asafoğlu, 2010: 80).

Sepetçilik

Kırt eder pırt eder

Gider kanefe altında yatar (**Süpürge**) (Asafoğlu, 2010: 87).

Qesti meni ağaçtan xördü meni baştan

Pazarda satılam

Yaptı meni ayni

Saftan bagdan (**Süpürge**) (Asafoğlu, 2010: 93, 94).

Bir kümbet yaptım qemişten

Men te'eccüb qaldım bu işten

Yapanı Gâvur ustası

Üstünde keklik yuvası

Tapmacam tapmıyanı

Düşsün yeddi ilin xestesi(b) (**Hasır sepeti**) (Asafoğlu, 2010: 74).

Değirmencilik (Değirmen)

Üstü dolar altı dolmaz (**Değirmen**) (Asafoğlu, 2010: 102).

Su qaçar daş dolanı (**Su değirmeni**) (Asafoğlu, 2010: 102)

Taşandı demirdendi

Mayası xamirdendi (**Değirmen**) (Asafoğlu, 2010: 97).

Gider gider yerinde

Altun kemer belinde

Gece gündüz yol eder

Gene durub yerinde (**Değirmen**) (Asafoğlu, 2010: 81,82).

Karnım karnua

Kahmışam elua (**El değirmeni**) (Asafoğlu, 2010: 86).

Pir pir uçar

Yoğurt sıçar (**Değirmen**) (Asafoğlu, 2010: 91).

Raxta taşı böleler

Etrafına qurşun tökeler

Ortadan göz açarlar

Karın karına dayalar

Döndüğe baş bulalar (**Taş değirmen**) (Asafoğlu, 2010: 95).

Irgat işi (Alçı)

Bir çarx bir çarx içinde

Yapılıp xoş biçimde

Güzel parmaq dolan

Baxti fimay göz içinde (**Ayran yapan**) (Asafoğlu, 2010: 74).

Yıxılmaz Hakqın yapısı(**Yapı**) (Asafoğlu, 2010: 102).

Türbe Daşıcılık (Mezar Taşı)

Çalı çalınmaz

Burnu çürümez

Yemind içipti

Yola yerimez (**Das)(Taş**) (Asafoğlu, 2010: 76, 77).

Küzecilik (Çömlekçilik)

Aq suda boğdu meni

Çiğine qoydu meni

Bir eliyde tas

Bir elde tutu meni (**Cerre, gümgüm**) (Asafoğlu, 2010: 70, 71).

Bizde bir fatı var

Kara yumru götü var (**Neft ceresi**) (Asafoğlu, 2010: 76).

Feqirin (fakirin) buzdolabıyam (buzdolabıyım)

Qusvetiyem

Suyu buz ederem

Xer (her) evde bulunam (**Küp**) (Asafoğlu, 2010: 81).

Qüp altında bulunam

Axan suyu yiğərem

Başımda beyaz cenger

Saf suyu yiğərem (**Küçük küp**) (Asafoğlu, 2010: 95).

Qüzeci yuğuru meni

Elinde yapar meni

Yaz günü buz ederem

Pazarda satar meni (**Cerre, şerbe**) (Asafoğlu, 2010: 95).

Tendürcülük (Tandırıcı)

Ateş saldı qarnıma (karnıma)

Qesav vurdu canıma

Ot yandı qızardı

Ne yaxnaşı yanıma (**Tendur**) (**Tendır**) (Asafoğlu, 2010: 71).

Bir qutum var ‘alamat

İçi yanar qiyamat

Yaş vurdum qurru çıxtı

Mehemmed’e salavat (**Tendur**) (Asafoğlu, 2010: 75).

Su içer saman yer (**Çamur**) (Asafoğlu, 2010: 102).

Altunçı (Altıncı)

Ateşte pişer

Ette asılı (**Sırğa**) (Asafoğlu, 2010: 71).

Êt dartar

Elde yapılı

Ête asılı (**Sırğa**) (Asafoğlu, 2010: 55).

Çakmakçılık (Ateşli silahlar)

Kuyu kuyu

Dombulu suyu

İçen ölü

İçmeyen kalı (**Tüfek**) (Asafoğlu, 2010: 87).

Hapı hapıdan

Kerki sapıdan

Tarı qudreti

Öldürü milleti (**Tüfek**) (Asafoğlu, 2010: 82, 83).

Hançercilik

Oyanı tahta buyanı tahta

İçinde var qanlı kahve (**Kılıç veya hançer ve kını**) (Asafoğlu, 2010: 91).

Demircilik

Ki barmağ bir nara baxar (**Maşa**) (Asafoğlu, 2010: 10).

İki parmağtan ateş tutar(**maşa**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Qolu başımnan uzun

Yapılmış balut ağacınan

Qolum quvet virir mene (**Bil Kürek**) (Asafoğlu, 2010: 94).

Qolu yapılmış balut ağacı

Başı qazar yer toprağı

Quvet özüne versey

Xarda qazar hava (**Qazma**)(**Kazma**) (Asafoğlu, 2010: 94).

Ya da saldı meni

Elden ele aldı meni

Hâsılı ele aldı

İşe saldı meni (**Yaba**) (Asafoğlu, 2010: 99).

Ateşte büqüm büqüm yapılam

Birbirimize sarılam

Meni istediğiy yere bağlanam

Çekmiyen quvet bulunam (**Zincir**) (Asafoğlu, 2010: 71).

Başım çatal demir

Qolum Taxta xurma ağaç

Duvara Taxtaya mix çakar

Bax bunda ne quvet var (**Çekiç**) (Asafoğlu, 2010: 72).

Demirden yapılam

İki ağzım açaram

Quvetimle xerşeye qatılam (**Pilayis**)(**Pense**) (Asafoğlu, 2010: 79).

Başım çatal demirdi

Qolum xurme taxtadı

Sanatqar elinde bulunusan

Mix demirden düşmansan (**Küçük çekiç**) (Asafoğlu, 2010: 72).

Kazancılık

Yaptı meni qazançı (a)

Başım ağzım neftçi (a)

Tökerem nefti birbirimize (b)

Yerde baş dolunca (c) (**Neft rehedesi**) (Asafoğlu, 2010: 99).

Kündüc qüsme yaparam

Xurmayla qündüc qataram

Sini atrafında düzerem

Datığca dalaram (Dübeg)(**Dibek, Dübek**) (Asafoğlu, 2010: 88).

Meni qazançı (kazancı) yapar

Pazarlarda satar

Xer (her) evlerde bulunam (**İbrik**) (Asafoğlu, 2010: 89).

Qarnımda su qalmaz

Aqar içinde dolmaz

Özü el xaceti

Xerşeye uymaz (**Süzgeç**) (Asafoğlu, 2010: 93).

Karnı qurnaz

Burnu qurnaz

Ac dursa susuz durmaz (**İbrik**) (Asafoğlu, 2010: 92).

Başı benzer erüğe

Girer çıxar dellüğe (**Qasığ**)(**kaşık**) (Asafoğlu, 2010: 72).

İki terafim qol salıp

Qarnıma su doldurup

Qazançı sanatiyam

Her evlerde bulunam (**Satıl**)(**kova**) (Asafoğlu, 2010: 85).

Kömürden qebab yapar

El maşası gözlerin dağlar

Kömür ataşı göz daldırı

Ne istediseler yapar (**Manqala**)(**mangal**) (Asafoğlu, 2010: 87).

Girer çıxar yaş eder

Xetirleri xoş eder (**Qasığ**) (**Kaşık**) (Asafoğlu, 2010: 82).

Qepqeredi her yanı

Günde dağlanı canı (**Tencere, kazan**) (Asafoğlu, 2010: 93).

İçi qara (kara) qömür (kömür) gibi

Dişi sarı şalgam gibi

Oturuşu molla gibi

Islığı şeytan gibi (**Semaver**) (Asafoğlu, 2010: 84).

Qarnım (Karnım) Qoluya Bağlı

Boş olu geli dolu

Ağzıya kayağan tatlı

Bes Dadsay bilinini (**Qasıq**)(**Kaşık**) (Asafoğlu, 2010: 92, 93).

Qeri qerimez

Boynu çürümez

Qeri and içib

Yola yerimez (**İbrik**) (Asafoğlu, 2010: 93).

Ağzından yer burnundan kusar (**İbrik**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Tap nedi

Dolu gider boş geli

Ağzımıza xoş geli (**Qasığ**)(**kaşık**) (Asafoğlu, 2010: 97).

Nalbantçılık

Can can üstünde

Can da demir üstünde (**İnsan, at ve nal**) (Asafoğlu, 2010: 76).

Qıfılcılık (kilit)

O mırmandı mırmandı

Qız dıvara dırmandı

Hatta oğlan gelmiyince

Qız dıvardan enmedi (**Anahtar ile kilit**) (Asafoğlu, 2010: 83).

Def ve Davul

Qabığı (kabağı) var içi yox (yok)

Dayağı yer suçu yox (**yok**) (**Davul**) (Asafoğlu, 2010: 91).

Kabuğu var içi yok

Dayağı yer suçu yok (**Davul**) (Nakip,2007: 307)

Dayım oğlu İsme'il

Şapalağ yemeğe mail

Demirdendi kulağı

Deridendi köynegi (**Def**) (Asafoğlu, 2010: 79).

Kondıracılık (Ayakkabıcı)

Bağlasav gider

Açsav durar (**Ayakkabı**) (Asafoğlu, 2010: 72).

Huppa huppa

Yağlı küpe

Süt quyusu (Kuyusu)

Kazancı Her evler Dere teppe (**Çizme**) (Asafoğlu, 2010: 84).

El qadar mazar

Dunyanı gezer (**Ayakkabı**) (Asafoğlu, 2010: 80).

Yemenicilik

Altı gâmiş,

İçi qoyun, üzü geçi,

Bir ayağında qaldırı geçer (**Yemeni**) (Asafoğlu, 2010: 70).

Arıcılık

Atmaca hayvan kimin

Eçisi soğan kimin (**Arı**) (Asafoğlu, 2010: 71).

Lalam diyer yağ geti

Getirirsev sağ geti

Sağılmamış inekte

Erimemiş yağ geti (**Bal**) (Asafoğlu, 2010: 49).

Helem heleden yoxarı

Qonup (Konup)gül den yukarı

Bir acayıp quş (kuş) gördüm

Dizi biden yuxarı (yukarı) (**Arı**) (Asafoğlu, 2010: 83).

Erkekler bir quş (kuş) gördüm

Canı var qanı (kanı) yoxtu (yoktu)

Sütü halaldı

Eti haramdı (**Bal Arısı**) (Asafoğlu, 2010: 89).

Balıǵcı (Balıkçılık)

Hayvanda dilsiz (**Balıǵ**) (**Balık**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Suda Süleyman (**Balıǵ**) (**Balık**) (Asafoğlu, 2010: 102).

Çaycılık

Bazarda qara

Evde qırmızı (**Çay**) (Asafoğlu, 2010: 51).

Bahçede yeşil

Yazda kara (**Çay**) (Asafoğlu, 2010: 72).

Baxçada yêşil

Bazarda qere

Evde kırmızıyı (**Çay**) (Asafoğlu, 2010: 72).

Qolu var gülden burma

Atrafi naqışlı sırma

İçinde acı qayner

Memesi gülden burma (**Qoru**) (**çaydanlık**) (Asafoğlu, 2010: 94).

Çobanlık

Dağdan geli daştan geli

Tin-tin seqqelli 'emmim geli (**Geçi**) (**Keçi**) (Asafoğlu, 2010: 78).

Dağdan geli seke seke

Qere üzüm töke töke (**Geçi**)(**Keçi**) (Asafoğlu, 2010: 78).

Üstü ottu biçili

Altı sudu içili(**Koyun**) (Asafoğlu, 2010: 99).

Yatar gevşer (**Qoyun**)(**Koyun**) (Asafoğlu, 2010: 102).

Duzsuz bişer (**Süt**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Nenem dēdi nar geti

Nar dōgü gülbar geti

Gün degmemiş buluttan

Yel vurmamış qar geti (**Süt**) (Asafoğlu, 2010: 90).

Oturu gevşer

Duzsuz (Tuzsuz) bişer (pişer) (**Süt**) (Asafoğlu, 2010: 91).

Bayaz qızı barmağladım (**Yoğurt**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Sabunculuk

Cox temizliğ yapasan

Yağ leqeyden duşmansan

Su lifeyden uyanan

Her evde bulunasan (**Sabun**) (Asafoğlu, 2010: 77).

Dört köşedi beş dōgü

Suydan başı xoş dōgü (**Sabun**) (Asafoğlu, 2010: 80).

Aş gördüm iş gördüm

Qöpük qusan daş gördüm (**Sabun**) (Asafoğlu, 2010: 71).

Tütüncülük

Bir quyyum var

İpi yeldi (**Tütün çubuğu**) (**Tütün ağacı**) (Asafoğlu, 2010: 75).

Bilegi xurma taxta

Boyu qişli raxta

Göz yanar su dolanı

Sondası güzel qaşqa (**Nergile**) (Asafoğlu, 2010: 73).

Parasını el aldı getti

Dumanını yel aldı getti (**Sigara**) (Asafoğlu, 2010: 91).

Kâğıda sardım samanı

Ağzımnan çıxtı dumanı (**Sigara**) (Asafoğlu, 2010: 85, 86)

Kala kalası iki yüz kabırgası

İçinde toplar anar başında fırkınaşı (**Nargile**) (Asafoğlu, 2010: 86).

Arzuhalcı

Qırmızıdı qırığdı başı

Batırram çıxardıram axar gözünün yaşı (**Dolma kalem**) (Asafoğlu, 2010: 94).

Tap nedı

Her şêy altınnan gêçer (**Qalem**)(**Kalem**) (Asafoğlu, 2010: 97).

Uzun uzun yollardan

Başı Bir 'eceyib quş geli

Qırma badam dili var

Ne diyerse xoş geli (**Mektup**) (Asafoğlu, 2010: 98).

Uzundu incedi yarığdı başı

Altına serdim hamam qumaşı

Soxtuxça çektixçe tökülü yaşı

Geldixçe gêtixçe bit işi (**Dolmakalem**) (Asafoğlu, 2010: 98).

Yaşadıxça qıssalı boyu

Bunu bilsev al yüz köyü (**Qalem**)(**Kalem**) (Asafoğlu, 2010: 99).

Dunya altınan gezer (a) (**Qalem**) (**Kalem**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Dağdan düşse qırılmaz

Suya düşse ezili (**Kâğıt**) (Asafoğlu, 2010: 77).

Bayaz ekin qere toxum

El eker dil biçer (**Yazı**) (Asafoğlu, 2010: 73).

Berber

Bir ağaç var

Dal veri yarpağ vermez (**Saqal**) (**Sakal**) (Asafoğlu, 2010: 73).

Bir atım var

Köllenmeden dama girmez? (**Saç**) (Asafoğlu, 2010: 73).

Dişleri var dişlemez (**Tarağ**) (**Tarak**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Tap nedi tapış nedi

Gül bahar öpüş nedi (**Tarağ**) (**Tarak**) (Asafoğlu, 2010: 97).

Hendire mendire

Dağdan kemer indire (**Taraş makinesi**) (Asafoğlu, 2010: 84).

Çox dişi var dişlenmez

Hiç kimseni incitmez

Ellerden hiç düşmez (**Tarak**) (Asafoğlu, 2010: 77).

Hamamcılık

Yanı daş bu yanı daş

İçinde var yüzeli baş (**Hamam**) (Asafoğlu, 2010: 99).

Saatçilik

Gece gunduz sesleni

Qoyun içinde besleni (**Koltuk veya cep saati**) (Asafoğlu, 2010: 81).

Hamam hamam

Kümbeti tamam

Bunu tapanın

Babası imam (**Saat**) (Asafoğlu, 2010: 82).

Kuyu kuyu içinde

Bir de kuyu içinde

Zincir salalı (**Saat**) (Asafoğlu, 2010: 87, 88).

Lalam düzgün oxunu

Kim var ona toxunu

Onun bundan xetriyçin

Harap edip yuxunu (**Saat**) (Asafoğlu, 2010: 88).

Ne uzundu ne ince

Ne ennidi ne ensesiz

Eli yoktu veriri

Ayağı yoktu yeriri

Dili yoktu seleşiri (**Saat**) (Asafoğlu, 2010: 90).

Zeynel men diyim sen bil

Sesi var canı yok

Sümügü var kanı yok (**Saat**) (Asafoğlu, 2010: 100).

Canı var kanı yok (**Saat**) (Asafoğlu, 2010: 101).

Sakalar

Lelem elin eşine

El toplandı başına

Ne eli ne ayağı Gider ekin başına (**Su**) (Asafoğlu, 2010: 89).

Sudan çıxtı

Qızlara mindi (**Su tulumu**) (Asafoğlu, 2010: 96).

Qapı pırıldar Tülkü mırıldar

Ağa berxurdar

Gel meni qurtar (**Su quyusu**) (Asafoğlu, 2010: 92).

Qapı pırıldar Tülkü mırıldar

Ağa berxurdar

Gel meni qurtar (**Su quyusu**) (ASAFOĞLU, 2010: 92).

DÖRÜNCÜ BÖLÜM

FOLKLORUN İŞLEVLERİ BAĞLAMINDA KERKÜK

TÜRKMENLERİNİN GELENEKSEL MESLEKLERİ

Kerkük Türkmenlerinin geleneksel meslekleri, kökleri çok eskilere dayanan mesleklerdir. Geleneksel kültür korunup eski canlılığını yitirmiş olsa da hala yörelerde faaliyetini devam ettirmektedir. Folklorun bağlam merkezli olarak bilinen işlevsel kuram, bugün halkbilimi çalışmalarında en yaygın kullanılan teorilerden birisidir. Yani işlev teorisi, söz konusu bağlam çerçevesinde bir halk edebiyatı yaratmasının anlatıcı ve dinleyici başta olmak üzere çeşitli unsurlar açısından nedenlerini araştırır. Bir başka deyişle kuram, anlatıcının bu yaratmayı anlatma, söyleme ve icra etmesindeki nedenler ile dileyicinin bu ürünü dinleme, anlama ve kullanma sebepleri üzerinde yapılacak incelemeleri kapsar. Halk edebiyatı ürünlerinde olan değişkenlik, söyleyiş ve içerik farklılaşması gibi sorunları çözmede yardımcı olan teori, bir ürünün nasıl, niçin ve nerede anlatılıp dinlendiğinin incelemesi bakımından da oldukça önemlidir. Halkbilimi çalışmalarında bir kültürel antropolog olan Franz Boas Malinowski ve İşlevsel kuramın oluşup gelişmesinde önemli rolü olan öğrencileri vasıtasıyla girmiş ve daha sonra kullanımı yaygınlaşmıştır.

William R. Bascom, The Journal of American Folklore'de yayımlanan Folklorun Dört İşlevi adlı makalesinde folklorun onu dinleyen ve aktaran insanlara ne kattığı sorusuna yanıt ararken onun sadece bir eğlence şekli olarak görülemeyeceğinin altını çizer. Eğlence folklorun en önemli işlevlerinden biridir ancak bugün bu durum tam bir cevap olarak kabul edilemez. Şurası açıktır ki, çoğu gülme unsurunun altında daha derin anlamlar bulunmaktadır. Bascom'un sorusu bu çalışma bağlamında geleneksel mesleklerin üretmiş oldukları nesnelere değil sadece bu mesleklerle birlikte

ortaya çıkarmış oldukları halk edebiyatı ürünleri de olmuştur. Ustaların söyledikleri halk edebiyatı ürünleri ne kadar işlev sağlayıp sağlamadığı sorusu gündeme gelmektedir (Bascom, 2010: 76).

İşlevsel kuramın en anlaşılır uygulaması William Bascom tarafından yapılmıştır. Yaşayan toplum kültürünün durağan değil dinamik, yalıtılmış değil bütünleşmiş ve uçtaki değil merkezdeki parçalardan (periferik) oluştuğunu düşünen Bascom, folklorun çeşitli işlevlerine dikkat çekmiş ve folklorik ürünlerin fonksiyonlarını oluşturan bir model geliştirmiştir. Bascom'a göre çok sayıda işleve sahip olan folklor yaratmalarının en temel fonksiyonları şunlardır:

1. Hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme,
2. Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme,
3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması,
4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması (Bascom 1954: 17-21).

4.1. Hoşça Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme Bakımından Kerkük Türkmenlerinin Geleneksel Meslekleri

William Bascom halk kültürünün eğlence işlevi için şunları söyler: Eğlence folklorun en önemli işlevlerinden biridir; ancak bugün bu durum tam bir cevap olarak kabul edilemez. Şurası açıktır ki, çoğu gülme unsurunun altında daha derin anlamlar bulunmaktadır. Geleneksel mesleklerin icra ortamlarına ve içeriğine bakıldığında eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevinin kendiliğinden ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Türkmen Geleneksel Meslekleri Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme İşlevi Folklor ürünleri genel itibariyle gerek yaratım gerek de icra amacı bağlamında halkın hoşça vakit geçirme ve gülüp eğlenme ihtiyacını karşılamaktadır. Halkın günlük ve sıradan yaşantısına farklılıklar getiren, iletişim ortamını renklendiren ve bireylerin sosyalleşmesine katkıda bulunan halk edebiyatı ürünleri, icra edildiği her ortamda anlatanı ve dinleyeni eğlendirmekte ve hoşça vakit geçirmesine vesile olmaktadır. Özellikle kitle iletişim araçları ile diğer teknolojik aygıtların bulunmadığı dönem ve mekânlarda, kahvehanelerde anlatılan hikâye ve masalların dünyasına dalmak,

dükkânlarda ve tarlada çalışırken türkü, mâni ve fıkralarla vakit geçirmek insanların en büyük eğlencelerinin başında gelmiş olsa gerektir. Hele ki günlük konuşma üslubundan farklı olarak ölçülü ve ahenkli sözlerle kurulmuş olan ve halkın kendi sanat ile estetik anlayışını yansıtan türkü, tekerleme, bilmece gibi manzum özellikler ihtiva eden türler, halkın folklor ürünleriyle eğlenme durumuna ayrı bir boyut kazandırmıştır. Nitekim manzum yapısıyla mâni de icra edildiğinde dinleyeni ve söyleyeni eğlendiren halk edebiyatı ürünlerinden biridir. Örneğin aşağıdaki hoyrat, mesleği icra sırasında söylenen hoyrat sıradan bir vakit geçirme ve eğlendirme işlevi taşıdığını göstermektedir:

Altunçı ustasıyam
Khençeriv destesiyem
El bili alem bili
Gözleriv khestesiyem (Terzibaşı, 1975: 434).

Bu hoyratta geleneksel meslekleri ve aşkı bir araya getirilmiştir. Usta hoyrata başladığında karşı tarafa kim olduğunu güzel ve eğlenceli bir üslupla söylemektedir. Sonradan karşı tarafa ne hissettiğini hoyratla söylemektedir. Hoyratta hem ne yaptığını hem aşkını itiraf etmesi hoşça vakit geçirme ve eğlendirme işlevini yerine getirmektedir.

Kerkük'te yaşayan Türkmen halk kültüründe uzun kış gecelerinin erkekler için en önemli kültürel aktivitesi, eğlencesi olmuştur. İlk uygulamalarında esas amacın kardeşlik, dostluk, birlik ve beraberlik, duygusu içinde kimsenin hakkının ihlal edilmediği, toplum düzeninin korunduğu, yardımlaşmanın ve eşitliğin esas alındığı ve eğlencenin bir araç olduğu gelenek iken günümüzde eğlence asli unsurlardan biri haline gelmiştir.

Kerkük kahvehaneleri, geceleri halkın her kesiminin toplandığı bir yer olarak bilinirdi. Buralarda da çeşitli hoyratlar, türküler, tekerlemeler, masallar, hikâyeler söylenmekteydi. Özellikle Ramazan gecelerinde oyunlar arasında sını zarf oyunu, yüzük saklama oyunu esnasında rakiplere birbirlerine hoyrat söyleyerek oyunların hoşça vakit geçirme işlevini yerine getirilmiş olunurdu.

Üzigim kaş istiri
Le'liden daş istiri
Geceler uzun olub
Gevlim yoldaş istiri (Terzibaşı, 1975: 573).

Yukarı da bahsi geçen hoyrat birden fazla anlam taşımaktadır. Hoyratın ilk cümlelerine bakıldığında altuncu ustasının yapmış olduğu yüzükten bahsedilmektedir. Diğer yandan bakıldığında kahvehanelerde oynanan yüzük saklama oyununu ve Kerkük'te uzun geçen kış gecelerini içermektedir. Son olarak da her insan yanında birisinin olması ve onu sevmesi istenmektedir.

Kerkük Türkmenlerinde hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme sadece hoyratlardan ibaret değildir. Bunun yanında atasözleri ve deyimler, türküler, tekerlememeler, masallar ve hikâyeler de bulunmaktadır. Bazı hikâyeler vardır ki hem mizahı güldürücü olur hem de insana bir ders niyetindedir. Aşağıda örnek olarak verilen “hamama böyle mi geldim?” hikâyesi hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevini yerine getirilmektedir.

“Derler ki vaktiyle haylaz biri her hamama gidişinde, hamam parası ödememek için bir bahane bularak: “hey param çalınmış, hey neyim neyim eskidir” diye bir gayeyle açarak, para vermeden çıkıp gidermiş. Bu halden usanıp bıkan hamamcı, haylazla bir kismet eder. Dinlesek adam isen sen her gün hamama gel de para verme, ama o şartla gelende başımı bir gayeye sokmak sakın. Bu kazançlı ticareti gören haylaz, ertesi günü pek erkenken hamama gelir, soyunup içeri dalar. Aylardır çektiğini çekip, ona icazla yan hamamcı giysilerinin hepsini yığıp yığıştırarak alır. Yıkandıktan sonra, bir muzaffer komutan toruyla hopluya hopluya dışarı çıkan haylaz ne görsün? Giyimleri, ayakkabılarının yerinde yeller esiyor, kalan ayak donunu bulmayarak bağırır: hamamcı ağa, paşa bey efendi... Ben söylemeyim sen söyle hamama ben öyle mi geldim” (Kayacı, 1966: 27).

4.2. Değerlere, Toplum Kurallarına ve Törelere Destek Verme Bağlamında Kerkük Geleneksel Meslekleri

Bascom, bu ikinci işlev hakkında folklorun ikinci işlevi kültürün onaylanması ve ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanmasıdır

derken şunları ekler: Dünyevi ya da ilahî olsun kabul edilmiş örüntülerin şüpheliğinin ya da memnuniyetsizliğinin vurgulandığı ya da artmasından şüphelenildiği zamanlarda onları daima geçerli kılacak bir mit ya da efsane var veya atasözleri aynı işlevi yerine getirmektedir. Bascom'un bahsettiği üzere geleneksel meslekler birçok mittik ve arkaik ritüellerin izleri görülebilir.

Geleneksel mesleklerin icra ortamlarında her yaştan bir araya gelen insanlar birbirleri ile sözlü olarak iletişim kurmakta ve bir yandan atasözlerinin dinlerken diğer yandan da yaşlı ve genç kuşaklar arasındaki kopukluk giderilerek atasözlerinin metinleri içindeki mittik motiflerin yeni kuşaklara aktarımı onaylanmaktadır.

Halk biliminin bu işlevi folklorik ürünlerde yer alan içerik ve mesajların, ritüel ve merasimlerin bağlam içinde bulunanlarca onaylanması ve benimsenmesi anlayışına dayanır. Toplumsa benimsenmiş birtakım değerlerin, toplumsal kuralların ve törenlerin halk bilimini icra edenlerce, izleyenlerce desteklenmesi, yaşatılması ve tüm canlılığıyla kuşaklar arası devamlarını ifade eder. Bu bağlamda meslek geleneğinin değerlere, toplumsal kurallara ve törenle destek verici bir işleve sahip olduğu görülür. Bu işlev, geçmişten günümüze birtakım değişimler yaşansa da tüm zenginliğini koruyarak devam etmektedir (Bascom, 2010: 77).

Bu atasözlerinde toplumsal değerlere, kurallara ve törelere uygun hareket edilmediğinde karşılaşılan durumlar mizahî açıdan ele alınmıştır. Toplum değerlerine uymayan bireyler zor durumda kalmış, böylece bu kurallara uymanın gerekliliği vurgulanmıştır.

Kulağında sırğa (küpe) etmek.

Bu atasözünde büyüklerine söylediklerine dikkate almak, bu da onun gösteriyor töre ve geleneklere uygun hareket edilmektedir. (Vasfi, 2001: 144).

Kazana ne koyusav, çamçaya o geli.

Koyisav: koysan. geli: gelir (Terzibaşı, 1962: 88).

Kız öz başına kalsa ya davulcuya varar ya zurnacıya.

Kız serbest kalsa, ya davulcu ile evlenir veya zurnacı ile (Terzibaşı, 1962: 94).

İyiliğ eyle, at deryaha, balığ bilmezse Halk bili.

İyilik et at denize balık bilmezse Halk bilir (Terzibaşı, 1962: 32).

4.3. Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılması Bakımından Kerkük Geleneksel Meslekleri

Sözlü geleneğin üçüncü işlevi özellikle okuma yazma bilmeyen toplumlarda ama yalnızca onları sınırlı kalmamak üzere öğretimdeki işlevidir Okuma yazma bilmeyen toplumların çoğunda sözlü geleneğe somutlaşan bilgi, kendiliğinden büyük saygı görür. Tarihsel bakımdan ne denli doğru olarak kabul ediliyorsa, öğrettikleri de o denli önemli sayılır ve kültürü yansıttığı ölçüde de kişiye kılavuzluk edecek yararlı kurallar içermektedir (Bascom 2010: 78).

William Bascom'a göre halk bilgisi ürünleri, halkı güldürüp eğlendirdiği kadar içerdiği çeşitli kültürel malzemeleri de sonraki nesillere aktarmaktadır. Özellikle bireysel ve toplumsal iletişimin sözlü geleneğe bağlı olduğu toplumlarda, yazılı kültür gelişmemiş ve bu doğrultuda eğitim ile kültürel değerler sözlü kültürün taşıyıcısı olan folklorik ürünlerle gelecek nesillere ulaştırılmıştır. Bir milletin kolektif belleğinde mevcut olan kültürel unsurlar ile genç kuşağa vermek istediği nasihatler, iletiler ve dersler; halk edebiyatı ürünlerinin bünyesinde eski dönemlerden günümüze dek taşınabilmiştir. Söz konusu bu ürünler, irdeleyici bir çözümleme ile incelendiğinde atalarımızın bizlere ulaştırmak istedikleri gün yüzüne çıkarılabilir. Bu aşağıda vermiş olduğumuz örnekler gelecek kuşaklara hem bir ders hem bir nasihat olmakla beraber önem taşır

Maliv mal olmasın, bazarıv bazar olsun.

(maliv: malın. bazarıv: bazarın. Muamelen anlamına da gelir) (Terzibaşı, 1962: 112).

Sanatı rezil etmek.

1. İşini önemsiz tutmak.

2. Ucuzuna satmak (Vasfi, 2001: 175).

Sanat elde altun bilezikti (Vasfi, 2001: 252).

Zanaatkârların ürettiği nesnelere ve meslekler üzerine söylenen atasözleri ve deyimler insanların hayatlarında büyük rol oynamıştır. Bu atasözleri ve deyimler bazen insanlara hayatta ders, bazen kazanç, bazen yol olmuş, bazen de ellerinde olan şeyin kıymetini bilsinler diye hayatlarında bir parçası haline gelmiştir.

4.4. Kişisel ve Toplumsal Baskılardan Kaçıp Kurtulma Bağlamında Kerkük Geleneksel Meslekleri

Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi sözlü veya yazılı kültüre dayalı edebî ürünlerin bir kısmının toplumsal ve kişisel baskılardan kaçışı ya da söz konusu baskılar nedeniyle ifade edilemeyen hususların dile getirilmesi gibi amaçlarla ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Halk biliminin toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi, kabul edilmiş davranış kalıplarına uygun davranıyor olmayı ve bu yolla da toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulabilmeyi sağlar.

Sözlü gelenek, kurumsal veya sosyal düzen içinde toplumca kabul gören davranış kalıplarına uygun davranmayı sağlamakta önemli bir işleve sahiptir. Sözlü gelenek kurumlara, inançlara ve davranışlara geçerlilik ve gerekçe kazandırma yanında, toplumsal baskı ve denetim aracına dönüşebilme bakımından da önemlidir. Bu baskılara karşı Kerkük Türkmenlerin geleneksel mesleklerinde bazı atasözleri görünmektedir.

Balığ başdan kohar (Terzibaşı, 1962: 35).

Kaldır samanı, geli zamanı (Terzibaşı, 1962: 89).

Ne ekersev onu biçsin (Terzibaşı, 1962: 115).

Sözlü gelenek içindeki masal, türkü, atasözü, fıkra vb. bir tür toplumsal normlardan sapmaları eleştirerek reddetme, onaylamama aracı olarak kullanılabilir (Bascom, 2010: 81). İnsanlar zaman zaman ortaya çıkan, bireyi ve toplumu rahatsız eden sorunlarla, baskılarla baş edebilmek için çeşitli kaçış yolları bulmuşlardır. Türkmen toplumu çeşitli baskılara maruz kaldı için bu baskılara hoyratlarda dile getirmişle, destek bularak toplumsal denetimi sağlamak üzere söylenmiş örnekler de bulunmaktadır.

Kerkük'te var avcılar
İçinde kazancılar
Adamı kurt kuş yesin
Yemesin yabancılar (Kevseroğlu, 2017: 20).

Yaz bele
Bahar bele yaz bele
Kâtibin ne suçı var
Khudam demiş yaz bele (Terzibaşı, 1975: 403).

Bu örnekle beraber dördüncü işlev olan Kişisel ve Toplumsal Baskılardan Kaçıp Kurtulma Bağlamında Kerkük Geleneksel Meslekleri işlevi yerine getirilmektedir.

SONUÇ

Kerkük'te geleneksel meslekler insanların farklı isteklerini ve ihtiyaçlarını karışılmaktaydı. İnsanlar, ister ulaşım vasıtalarından hayvanların sırtı olsun ister tarım alanında olsun ister giyim, kuşam ihtiyaçlarını meslek ustalarının üretmiş oldukları araç-gereçlerle gidermişlerdir. Kerkük Türkmenlerinin mesleklerine âşık olduklarını bilmeyen yoktur. Farklı alanlarda yetiştirmiş oldukları ustaların maharetli olduklarını kendi fikirleriyle üretmiş oldukları ürünlere baktığımızda rahatça görmekteyiz.

Geleneksel meslekler üzerine hazırlanan bu çalışmada, daha önce bu bölgeyle alakalı geleneksel meslekler üzerine herhangi bir akademik çalışma yapılmadığı için, çalışma alanı olarak Kerkük seçilmiştir. Kerkük'te yaşayan veya kaybolan geleneksel mesleklerin belirlenmesi, derlenmesi ve kayıt altına alınması amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

Ne yazık ki, araştırma bölgesinde derleme çalışmaları yaptığımız vakit bu geleneksel mesleklerin ve zanaatların sayısının gittikçe azalmış olduğu fark edilmiş, ancak günümüzde bu meslekleri sürdüren ustaların varlığı bizleri sevindirmiştir. Kerkük'te yaşatılmaya çalışılan zanaat ve geleneksel mesleklerin, yok olmuş mesleklerle aynı kaderi yaşamaması için bu mesleklerin usta ve zanaatkârlarına ulaşım meslekleri ve zanaatları hakkında bilgileri derlemeye çalışıldı. Bu mesleklerin ve zanaatların Kerkük'teki tarihi, kendilerinden önceki ustaları aynı zamanda mesleklerin ve zanaatların günümüzde nasıl icra edildiği ve geleceğe nasıl aktarıldığı bilgilerinin cevaplarına usta ve zanaatkârlara yönelttiğimiz derleme soruları ile ulaşılması amaçlanmıştır.

Küreselleşmenin her geçen gün daha da arttığı günümüz dünyasında, tek tipleşme de aynı şekilde artış göstermektedir. Teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmiş toplumların ekonomik açıdan büyümeleri ve sanayi alanında ilerlemeleri bu toplumların kültür öğelerini de etkilemiştir. Kitle iletişim araçlarının vasıtasıyla ekonomik anlamda az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerin kültürel öğelerini unutmalarına ya da bu öğelerin yozlaşmasına yol açmaktadır. Küreselleşme zamanla toplumun da yok olmasına sebep olacaktır. Kültürel değerlerin önemi bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Kültürel öğelerimizi belirleme ve geleneksel değerlerimize sahip çıkmak, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak amacıyla bu tez çalışmasını yapmak uygun görüldü.

XX. yüzyılın ortasında hızlı teknoloji, insanların hayatlarının her alanında etkili olduğu gibi mesleklerin yok olmasına yol açmıştır. Teknolojinin ilerlemesi ve fabrikaların kurulmasıyla birlikte seri üretime geçildi. Bunun neticesinde hem maliyeti az olması hem de seri ve hızlı üretim imkânı sağlamıştır. Meslek ustaları fabrikaların seri üretimle yarışamayacak hale gelmişler, el tezgâhları her geçen gün kapılarına kilit vurularak azalmış, hatta el emeği ve göz nuru şeklindeki bireysel üretimle devam ettirmeye çalışan geleneksel meslekler yok olma noktasına gelmiştir.

Kerkük şehrinin coğrafi ve tarihi konumu Türkmenlerinin çeşitli mesleklerde çalışmalarında yön veren unsurların başında gelmektedir. Kerkük'ün coğrafi konumu itibariyle yüzyıllar önce burada çeşitli medeniyetlerin yaşamak için tercih ettikleri topraklardan biri olmuştur. Bu nedenle de Kerkük şehrinde farklı medeniyetlerin kültür ve inanç kalıntılarının izlerini hâlâ görmek mümkündür. Bu şehir tarih boyunca birçok medeniyetleri ev sahipliği yapmış olsa da en çok değer kazandığı, öneminin bir kat daha arttığı dönem Türklerin bu topraklara gelmesiyle olmuştur.

Bu meslekleri sürdüren veya bırakan ustalar ile yüz yüze görüşüp meslekler hakkında bilgi toplanmıştır. Derlemelerde bazı meslekler hakkında istenen düzeyde bilgi kayıt altına alınmamıştır. Bunun sebebiyse eski ustaların vefat etmesi veya sağlık sorunları olması, ayrıca ustaların mesleklerin işçiliğini ve icrasını bir sır gibi saklamaları ve aileden başkasına da öğretmemeleri mesleklerinin kaybolmalarına yol açmıştır. Sanayi devriminin dünyayı her yönden etkisi altına alması sonucu fabrikaların ortaya

çıkması ve seri üretim yapmaları, ayrıca hem maliyet anlamında daha ucuz olmasını sağlamıştır. Devlet tarafından hiçbir zaman destek sağlanmadığı için meslekler için malzeme temininde çok zorluklar yaşamışlardır. Son yıllarda ustaların çırak bulma sıkıntıları arttığı için ustalar da çırak yetiştiremedikleri mesleklerini bırakmak zorunda kalmışlardır. Son olarak ustaların ürettiği ürünler azalan talep sonucu da geleneksel meslekler kaybolmaya yüz tutmuştur.

Kerkük ili, ilçe, kasabaları ve köylerinde dolaşarak 60 geleneksel Türkmen mesleklerini tespit ettik, bu meslekler içinde hammaddeleri lif, un, maden, deri ve hayvansal atıklar, toprak, taş, ağaç, bitki ve hayvanlardan ve hammaddeleri farklı olan geleneksel meslekler kayıt altına aldık. Bu mesleklerin yıllar içerisinde kaybolmuş veya kaybolmaya yüz tutmuştur. Günümüzde varlıklarını devam ettiren toplamda 40 meslek vardır, bunların yanı sıra 20 tane meslek kaybolmuştur. Kaybolan mesleklerin hızlıca gelişen dünyaya ayak uydurmaları sonucu ve bu mesleklere de talep azaldığı için kaybolmuştur.

Derlemeler esnasında Kerkük'te eski örf-adet ve gelenekler de tespit edilmiştir. Bu geleneklerin birçoğu günümüzde kaybolmuştur. Buna örnek vermek gerekirse geleneksel meslek ustaların birbirlerine olan saygıları ve komşu payı hakkını hiçbir zaman yitirmemişlerdir. Gün içinde komşusunun sifatah etmediğini bilirler, yanına gelen müşterinin istediği ürün kendinde olduğu halde yok der, komşusuna gönderip onun da ürün satmasına yardımcı olurlardı. Günümüzde bu geleneği yapmayı bir kenara bırakalım, komşu dükkânı olan kişi ürün satmasını diye farklı farklı oyunlar yapmaktalar. Eskiden ustalar gün içerisinde müşteriye hürmet ederek karşılayıp, ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Günümüzde ise müşterileri kabaca karşılayıp sahte ve kalitesiz ürünler satılmaktalar.

Hem ekonomik hem de sosyal hayatın değişmesi sonucunda eskiden mesleklerini yaparken kullanılan binek hayvanlarının artık günümüzde kullanılmamakta ve yerini motorlu taşıtlara bırakmıştır. Fabrikalar insanların hayatlarına girmesi sonucu geleneksel mesleklere olumsuz yönde büyük etkisi olmuştur.

Türkmenlerin Kerkük'te geleneksel mesleklere verdikleri önemi sosyal hayatlarına baktığımızda görebiliriz. Türkmen halkı edebi konularında mesleklere yer vermişler,

bunun en basit örneği çalışmamızda yer verdiğimiz türküler, hoyratlar, bilmeceler, atasözleri ve deyimler kısmında nasıl değindiklerine şahit oluruz.

Kerkük'teki meslek ustalarına gereken destek sağlanmazsa yakın gelecekte varlığın sürdüren mesleklerin yok olması kuvvetle muhtemeldir. Geleneksel meslekleri olumsuz yönde etkileyen bu gelişmeler karşısında önlem alınmaması durumunda Kerkük'te birçok geleneksel meslek yakın bir gelecekte yok olma tehlikesi yaşayacaktır.

Günümüzde Kerkük'te varlığını devam ettirmeye çalışan geleneksel meslekler, teknolojik gelişmelerden oldukça hızlı bir şekilde etkilenmiştir. Bu etkilenme ister mesleklere giren yeni ürünlere olsun, ister mesleklerin kullanmış oldukları aletlerde olsun hız bir değişme uğramıştır. Bu gelişmeler ve değişme esnasında mesleklere giren yeni alet ve edevat eklenmiştir. Teknolojik gelişmeler neticesinde geleneksel mesleklere giren yeni alet ve edevatlar sıkça rastlanmıştır.

Kerkük'te yaşayan geleneksel mesleklerin yok olmaması ve varlığın korumak için bazı öneriler verebiliriz:

- 1- Geleneksel meslekler için devlet tarafından destek sağlanarak ustaların işlerine devam ettirebilmelerini sağlamak.
- 2- Mesleklerin ve zanaatkârların haklarını meslek örgütleri ve dernekleri tarafından ilgili kurumlardan talep etmeleri gerekmektedir.
- 3- Geleneksel mesleklerin tanıtılması, ülkenin genelinde sergiler ve faaliyetler yapılması.
- 4- Ustaların mesleklerin devam etmesi için çıraklara ve aile dışında olan kişilere mesleklerin işçiliğini ve icrasını öğretmeleri gerekmektedir.
- 5- Yurtdışından gelen ürünlerin azaltılması ve gelen ürünlere yüksek vergiler konulması gerekmektedir.
- 6- Devlet tarafından ustalara maaş bağlanması, çünkü yaşayan ustaların mesleği bırakmaları halinde bu mesleklerin ortadan kalkacağı aşikârdır.

Kerkük'teki geleneksel meslekler değişen ve büyüyen dünyadan payını almıştır. Ustaların birçoğu teknoloji etkisi altında kalması sonucu mesleklerini bırakmak zorunda kalmış olsalar da bazı ustalar ise teknolojiyi fırsat bilip, teknoloji kullanıp

mesleklerini geliştirip ve büyütmüşlerdir. Bu mesleklerin zellikleriye çağın gereklerine, gelişen dünyaya ayak uydurmaları ve insanların artan farklı taleplerin karşıladıklarından dolayı varlıklarını günümüze kadar mesleklerini korumuşlardır.

KAYNAKÇA

I. Yazılı Kaynaklar

- Altuköprü B (1974) Folklor Altunköprü'de Sepet İşleme Sanatı. *Kardaşlık Dergisi* 14: 40.
- Asafoğlu, M (2010) *Kerkük Türkmenleri bilmecelerinde yapı ve konu* (Kerkük Vakfı, İstanbul).
- Atlı ile Nalbant Hikâyesi (1969) *Kardaşlık Dergisi* 3: 36.
- Bascom, W. R. (2010). Folklorun Dört İşlevi. (Çeviren: Ferya ÇALIŞ). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (Editör: M. Öcal OĞUZ ve Selcan GÜRÇAYIR)*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Bayatlı, A.Y-H (2013) *Bitmeyen Deniz Hoyratlar* (Fuzuli Basım ve Yayın, Kerkük).
- Bayatlı. N (2011) *Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları* (Atatürk Kültür Merkezi yayını, Ankara)
- Bayatlı (2009) *Irak Türkmenlerinin Halk Masalları* (Berikan yayınevi, Ankara)
- Bayramoğlu S M (1986) *Kerkük Folklorunda Derlemler* (Kerkük).
- Dakuklu, M. H. (1967, Nisan). Dakukta Üç İbretli Hikâye. *Kardaşlık Dergisi* (12), 24.
- Diyarbakırlıoğlu M A (2010) *Kaybolan Meslekler ve Son Ustalar* (İstanbul Ticaret Odası, İstanbul).
- Hürmüzlü E (2021) *Irak'ta Türkmen Gerçeği* (Kerkük Vakfı, İstanbul).
- Hürmüzlü H (2013) *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü* (Fuzuli Basım ve Yayın, Kerkük).
- İzzettin D A (2019) Altunköprü'de El İşlemleri Yapımı. Lisans Tezi, Kerkük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, Kerkük.
- Kayacı M T (1966) folklor- Halk Hikâyelerimizden. *Kardaşlık Dergisi* 9: 27.
- Kayacı M T (1967) *Kardeşlik Dergisi*: 33.
- Kevseroğlu N (2017) Kerkük Çarşıları. *Türkmeneli Dergisi* 114: 16-24.
- Kevseroğlu N (2008) Kerkük Değirmenleri. *Türkmeneli Dergisi* 1: 31.
- Kevseroğlu N (2011) Kerkük Hamamları ve Geleneği. *Türkmeneli Dergisi* 44: 8-14.
- Kevseroğlu N (2017) Kerkük Çarşılar. *Türkmeneli Dergisi* 110: 17-23.
- Kevseroğlu N (2017) Kerkük Çarşıları. *Türkmeneli Dergisi* 115: 19-22
- Kevseroğlu N (2017) Kerkük Çarşıları. *Türkmeneli Dergisi* 112: 19-24
- Kevseroğlu N (2017) Kerkük Çarşıları. *Türkmeneli Dergisi* 119: 14-19.

- Kevseroğlu N (2019) Kerkük'te Kahvehane Kültürü. *Türkmeneli Dergisi* 135: 2-6
- Kevseroğlu N (2017) Kerkük Çarşıları. *Türkmeneli Dergisi* 113: 13-18.
- Kevseroğlu N (2017) Kerkük Çarşıları. *Türkmeneli Dergisi* 116: 13-17.
- Köpürlü S T (1969) AltunKöprüde Balık Çeşitleri. *Kardaşlık Dergisi* 4-5: 32.
- Kevseroğlu N (2018) Kerkük Çarşıları. *Türkmeneli Dergisi* 120: 14-18.
- Küzeci D Ş (2012) *Kerkük'ün Efsane Sesi Abdülvahit Küzeci* (Fuzuli Basım ve Yayın, Ankara).
- Nakip (2007) *Kerkük'ün Kimliği* (Bilgi Yayınevi, Ankara).
- Nakip (2009) *Kerkük Türk Halk Müziği* (Atatürk Kültür Merkezi yayın, Ankara).
- Necat K (2019) Kerkük'te Kahvehane Kültürü. *Türkmeneli Dergisi* 137: 8-14.
- Qassab İ M (2014) Kerkük Mezar Taşlarında Türk Kültürel Unsurlar. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri.
- Saatçi S (2004) *Altunköprü* (Kerkük Vakfı, İstanbul).
- Saatçi S (2008) *Kerkük Çocuk Folkloru* (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Saatçi S (2013) *Kerkük Evleri* (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Saatçi S (2015) *Irak Türkmen Boyları Oymakları ve Yerleşim Bölgeleri* (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Said D İ (2012) *Kerkük Panorama İnsan ve Tarihi* Birinci Cilt (Kerkük).
- Said D İ (2015) *Kerkük Panorama İnsan ve Tarihi* İkinci Cilt (Kerkük).
- Said D İ (2019) *Kerkük'te Türkmen Tarihine Sosyal Bakışlar* (Kerkük).
- Şerif Ş (2010) Kerkük'ün Baş halk hekimi. *Türkmeneli Dergisi* 28: 26-28
- Terzibaşı A (1962) *Kerkük Eskiler Sözü* (Zaman basımevi, Bağdat).
- Terzibaşı A (1975) *Kerkük Hoyratları ve Mânileri* (Ötüken Yayınevi, İstanbul).
- Terzibaşı A (1980) *Kerkük Havaları* (Ötüken Neşriyat, İstanbul).
- Terzibaşı A (2005) *Kerkük Matbuat Tarihi* (Kerkük Vakfı, İstanbul).
- Terzioğlu N (2014) *Kerküklü Mustafa Gökkaya* (Kerkük Vakfı, İstanbul).
- Terzioğlu N (2018) *Kerküklü Nâsih Bezirgân* (Kerkük Vakfı, İstanbul).
- Vasfi İ S (2001) *Irak Türkeri'nde Deyimler ve Atasözleri* (Kerkük Vakfı, İstanbul).
- Zabıt Ş S (1962) *Kerkük'te İctimai Hayat-Folklor* (Zaman Basımevi, Bağdat).

II. Sözlü Kaynaklar

- KK1: Kırdar Berberoğlu, 1964 doğumlu, ortaokul birinci sınıf terk, Kerkük (Altunköprü kasabası).
- KK2: Mustafa Bezirgân, 1965 doğumlu, meslek okulu mezun, Kerkük.
- KK3: Hamdi Unutmaz, 1955 doğumlu, öğretmen, Kerkük (Tavuk ilçesi).
- KK4: Fevziye Zeynel Abidin, 1943 doğumlu, ortaokul üçüncü sınıf terk, Kerkük (Tavuk ilçesi).
- KK5: Leyla Mola Abut Medet, 1947, ortaokul birinci sınıf terk, Kerkük
- KK6: Sabredin Mustafa, 1961 doğumlu, lise son sınıf terk, Kerkük.
- KK7: Bedriye Tevfik, 1928 doğumlu, okur-yazar değil, Kerkük.
- KK8: Suat Said, 1967, ilkokul üçüncü sınıf terk, Kerkük (Altunköprü Kasabası).
- KK9: Aşur Cafer, 1951 doğumlu, okur-yazar değil, Kerkük.
- KK10: Yaşar Kamber, 1971 doğumlu, enstitü mezun, Kerkük.
- KK11: Rahmetli Seyit Muhammet Seyit Bayramoğlu, 1950 doğumlu, lise mezun, Kerkük.
- KK12: Ahmet Kamber, 1934 doğumlu, Okur-yazar değil, Kerkük (Tavuk ilçesi).
- KK13: Usta Hacı Cuma türbece, 1960 doğumlu, lise mezun, Kerkük.
- KK14: Nebil Küzeci, 1961 doğumlu, lisans mezun, Kerkük.
- KK15: Elmas Enver, 1957 doğumlu, ortaokul birinci sınıf terk, Kerkük.
- KK16: Semir Nureddin, 1961 doğumlu, enstitü mezun, Kerkük.
- KK17: Kâmil Hançerçi, 1970 doğumlu, ortaokul üçüncü sınıf terk, Kerkük.
- KK18: Mustafa Demirci, 1939 doğumlu, lise mezun, Kerkük.
- KK19: Ali Kazancı, 1968 doğumlu, ortaokul birinci sınıf terk, Kerkük.
- KK20: İmat Bayatlı, 1975 doğumlu, enstitü mezun, Kerkük.
- KK21: İrfan Çirişçi, 1968 doğumlu, lise mezun, Kerkük.
- KK22: Yaşar Dabbağ, 1956 doğumlu, ortaokul ikinci sınıf terk, Kerkük.
- KK23: Seyit Abdurrahman Abdullah, 1969 doğumlu, ortaokul üçüncü sınıf terk, Kerkük.
- KK24: Cebbar Ağa, 1936 doğumlu, okur-yazar değil, Kerkük.
- KK25: Refik Saraç, 1941 doğumlu, enstitü mezun, Kerkük.
- KK26: Hacı Necat Emin, 1959 doğumlu, lise son sınıf terk, Kerkük.
- KK27: Mola Fuat Ekmekçi, 1969 doğumlu, lise mezun, Kerkük.
- KK28: Hacı Adil Hacı Kadir, 1955 doğumlu, ilkokul altıncı sınıf terk, Kerkük.

- KK29: Hacı Celil Mardan, 1968 doğumlu, ortaokul üçüncü sınıf terk, Kerkük (Tazehurmatu kasabası).
- KK30: Abdülğani Zeynel Abidin, 1972 doğumlu, ortaokul ikinci sınıf terk, Kerkük.
- KK31: Hüseyin Hasan Balıkçı, 1955 doğumlu, okur-yazar değil, Kerkük.
- KK32: Hazım Behçet, 1968 doğumlu, ilkokul altıncı sınıf terk, Kerkük (Tirkelan köyü).
- KK33: Hacı Cengiz Hacı Hasib, 1973 doğumlu, lise mezun, Kerkük.
- KK34: Melik Muhammet, 1930 doğumlu, ilkokul dördüncü sınıf terk, Kerkük (Tavuk ilçesi).
- KK35: Necat Bekir, 1951 doğumlu, ilkokul mezun, Kerkük (Tazehurmatu kasabası).
- KK36: Şükriye Cafer, 1949 doğumlu, okur-yazar değil, Kerkük (Tazehurmatu kasabası)
- KK37: İlham Mola Burhan, 1953 doğumlu, lise mezun, Kerkük.
- KK38: Fazlı Kasap, 1938 doğumlu, okur-yazar değil, Kerkük.
- KK39: Necat Abdullah, 1957 doğumlu, lise mezun, Kerkük.
- KK40: Cezmi Tütüncü, 1962 doğumlu, enstitü mezun, Kerkük.
- KK41: Selahaddin Muhammet, 1943 doğumlu, enstitü mezun, Kerkük.
- KK42: Ümit Berber, 1953 doğumlu, ilkokul dördüncü sınıf terk, Kerkük.
- KK43: İhsan Melik, 1958 doğumlu, ortaokul üçüncü sınıf terk, Kerkük.
- KK44: Adil Osman, 1953 doğumlu, ilkokul mezun, Kerkük.
- KK45: Ahmet Tuzlu, 1980 doğumlu, yüksek lisans mezun, Kerkük, Ankara.

III. Arşiv

Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Terzilik Bölümü: 2011.

Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, İnşaat ustaları bölümü: 2011.

Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Kayacılık Bölümü: 2011.

Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Küzecilik Bölümü: 2011.

Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Demircilik Bölümü: 2011.

Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Kazancılık Bölümü: 2011.

Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Berberlik Bölümü: 2011.

Türkmeneli Tv Ustalar Programı Arşivi, Hattatlık Bölümü: 2011.

SÖZLÜK

Badıncan: Patlıcan	Dernefis: Tornavida
Barmil: fiçı, barrel, baril	Derzilik: Terzi
Basra limisi: siyah limon	Deste: Kabza
Bazarı: Çarşı, pazarı	Dılmıc: Bilezik
Bazı: bir tür kalın oklava	Dırnaahlı: Tırnaklı
Bel: Kürek	Dimbelek: Darbuka
Bilezîg: Bilezik	Dolaka: Kova
Bilav daşı: Bilek taşı	Doşab: Pekmez
Boyağa: Boya	Dögec: Çamaşır tokacı
Boğça: Bohça	Dögme: Yarma
Boyıntuluğu: Boyunduruk	Duz: Tuz
Boyunbağ: Kolye	Ecci mercimek: Ekşi mercimek
Bugcu: Testere	Ecci sakız: Ekşi sakız
Buğarsığı: Boğarsak	Erüg: Kaysı
Burgıl: Bulgur	Fale: Zıpkın)
Cahaz: Ceyiz	Fut: Metre
Ceve: Ark, sebze ve meyve tarlasında fideleri dikmek için açılır	Gerdene: Gerdanlık
Cığara: Sigara	Gilab: Gül Suyu
Çapacağ: Satır	Gümgüm: Güğüm
Çarh: Çark	Günye: Çuval
Çayhane, çayxane: Kahvehane	Güzgılı sanduq: Aynalı sandık, Kerkük'te eskiden marangozların düğün çeyizi olarak yaptıkları, renkli boya ve aynalarla süslü kapaklı dolap.
Çemçe(çömçe)	Güzgü: Ayna
Çekkuç: Çekiç	Haffaf: Kavaf
Çerşef: Çarşaf	Halvacılar: Helvacılar
Çırığ: Çıkrık	Has: Marul
Çoqaların: Boynuz	Havurlanır: Çağırı
Çulha: Kilimcilik	Hegbe: Heybe
Daban: Taban	Hel: Kakule
Darçın: Tarçın	
Daş: Taş	
Derhuna tahtası: Ekmek tahtası	

Heleq: Kapıyı kilitlemek için sürgünün geçtiği yuva, Kerkük'ün eski tıp evlerinin kapılarında bulunur.

Het: İp

Hicil: Halhal

Humra: Maya

İbinir: Suya doyar

İskenbil: Sandalye

İskif üzüğü: Dikiş yüzüğü

Kalaş: Bir çeşit ayakkabı, üstü iplikle örülen, alt kısmı kösele ya da lastik olur.

Kan Kâvır: Çıngırak

Kap: Tabak

Kapkapçı: Takunya

Karbız: Karpuz

Kaun: Kavun

Kaşuğ: Kaşık

Kazuk: Nal

Kefkir: Kevgir

Kehriz: Kerhiz

Kelbetin: Kerpeten

Kele qabağ: Kel tıraşı

Kelle Şeker: Küp Şeker

Kırıpken: Keski

Kinarlığ: Kenarlık

Kişniş: Kuş Üzüümü

Koru kitlide: Çaydanlık

Kubır kablığı: Tabanca kılıfı

Künde: Hamur topu

Kündüclü ekmek: Susamlı ekmek

Küp: Testi

Küzeci: Çömlekçilik

Qablğ: Kılıf

Qelip: Kalıp

Qerbil: Kalbur

Qullap: Kullap

Quşağ: Kemer

Lepлік: Nazar Kolyesi

Life: Kese

Mada: Ekmeği tandıra yerleştirmek için kullanılan bir minder parçası

Madanuz: Maydanoz

Malinc: Malas

Masat: Eğem

Mastara: Cetvel

Maşalla: Maşallah

Mığnatıs: Mıknatıs

Mih: Çivi

Naccar: Marangoz

Neft: Petrolden ayrılmış bir çeşit yanıcı madde

Olaştır: Yetiştir

Ohlav: Oklava

Orağ: Orak

Pambuğcu: Pamuk Atan

Pıçağ: Bıçak

Pilayıs: Pense

Pim yağı: Kuyruk yağı

Piremiz: Primus veya Tüplü gaza

Samavar: Semaver

Sehleb: Salep

Sepme Tor: Serpme Ağ

Serened: Kalbur

Seriç: Eyer

Sırğa: Küpe

Sini: Tepsi	Teşi: Yün eğirme kullanılan alet
Solakay: Solak	Teşt: Leğen
Sonda: Hortum	Top: Demet
Sus: Meyan	Tor: Ağ
Sümren: Lolipop	Tozbaka: Kaplumbağa
Şapalak: Şamar	Turşasın: Mayalansın
Şegirt: Kalfa	Turş Şeker: Ekşi Akide Şeker
Şerilbenat: Pamuk Şekeri	Un Çiriş: Bir tür eski yapıştırıcı
Şibit: Dereotu	Üzleme: Yüzleme
Şüşe: Şişe	Üzük: Yüzük
Taxça: Oda içinde yüksek ve tavana yakın raf.	Yastığ üzü: Yastık kılıfı)
Talan: Yağma	Yuha: Yufka
Tamata suyu: Domates suyu	Yüng: Yün
Tamer hindi: Demirhindi	Zağıt: Tansiyon
Taptalar: Dövülür	Zeytinlu: Zeytinli
Tarış: Tıraş	Zılk: Pazı
Tartu: Lup	Zında: Örs
Tebene: Çuvaldız	Zubun ceket: Irak Türkmenlerin geleneksel Milli kıyafetle
Tesbih: Tespih	

EKLER

Fotoğraf-1: Türkmeneli Bayrağı

Fotoğraf-2: Irak haritasında mavi renkle çizilen bölge Türkmeneli, Irak Türkmenlerinin yaşadıkları şehirler

Fotoğraf-3: Türkmen Geleneksel Milli Erkek Kıyafeti

Fotoğraf-4: Türkmen Geleneksel Milli Kadın Kıyafeti

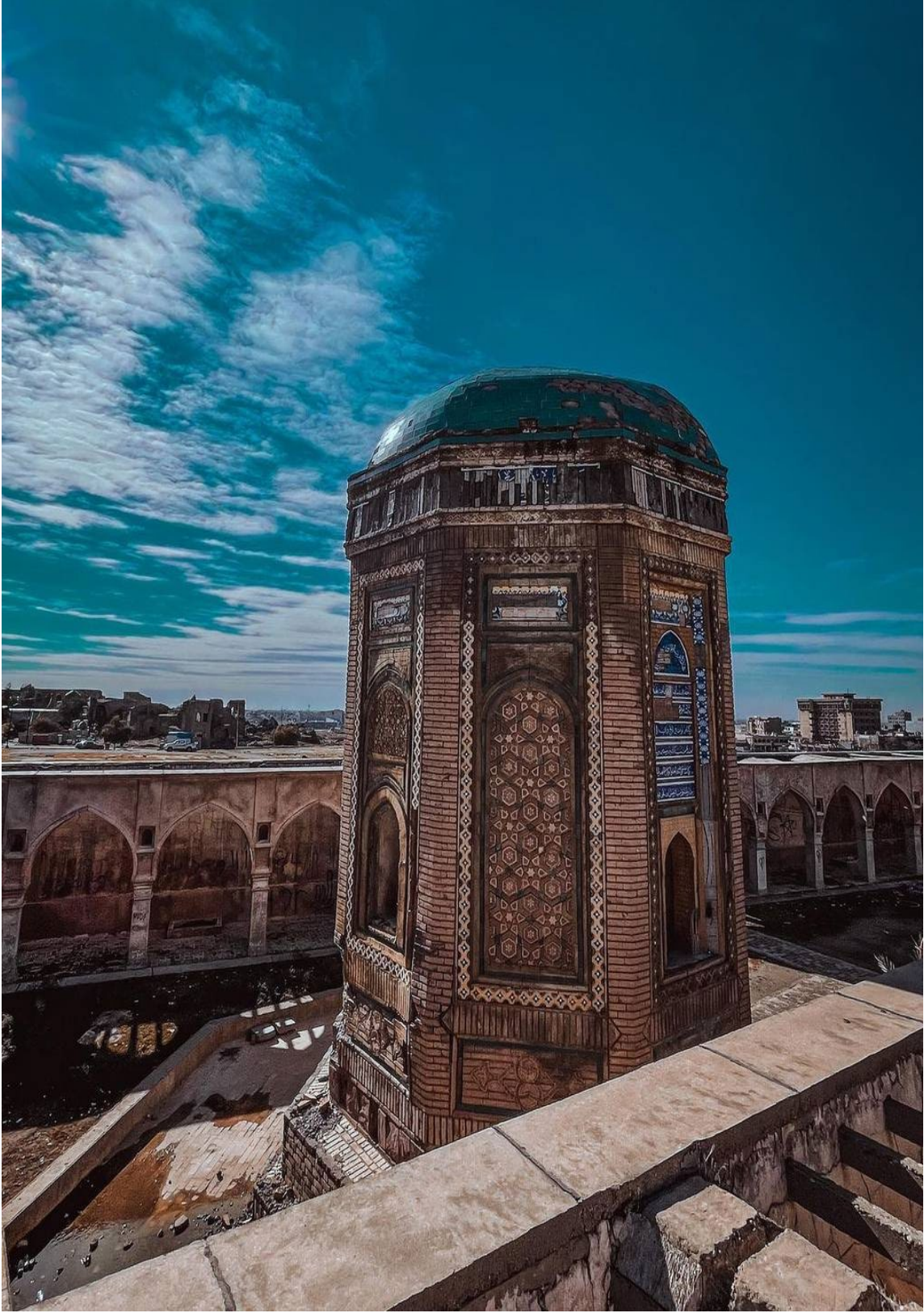
Fotoğraf-5: Kerkük Kalesi

Fotoğraf-6: Kerkük Kalesi

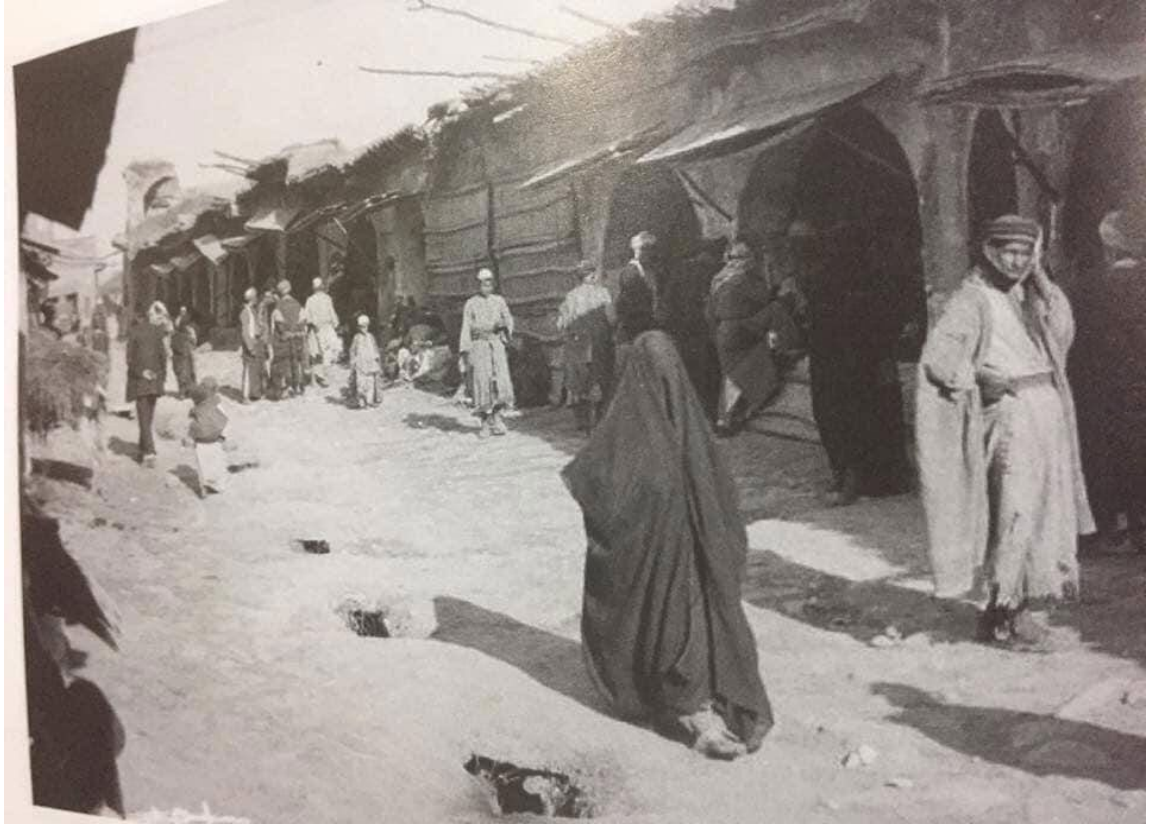
Fotoğraf-7: Kerkük Taş Köprü

Fotoğraf-8: Yeşil Kümbet veya Gök Kümbet

Fotoğraf-9: Kerkük Kışlası

Fotoğraf-10: Kerkük Büyük Bazar Çarşısı

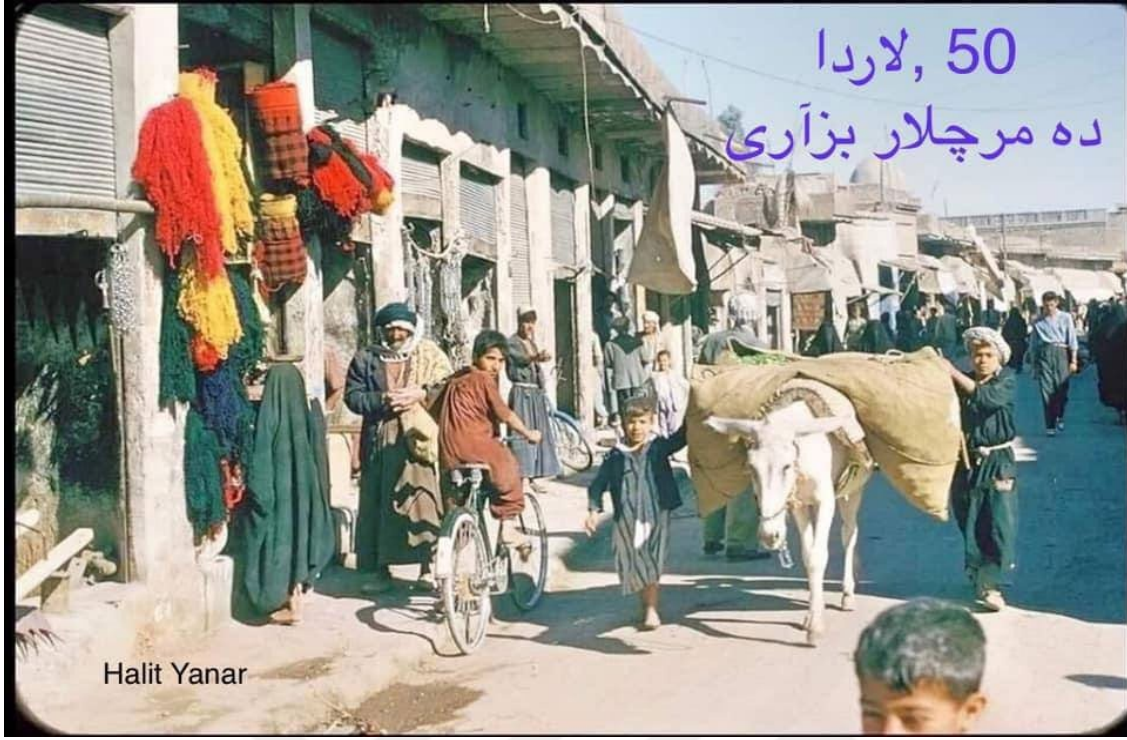
Fotoğraf-11: Cüt kahve Çayhanesi

Fotoğraf-12: Geleneksel Türkmen Ramazan ayı oyun olan Sini Zarf Oyun

Fotoğraf-13: Kerkük Kayseri Çarşısı

Fotoğraf-14: Kerkük Demirciler bazarı(Pazarı)

Fotoğraf-15: Kerkük Büyük Bazar

Fotoğraf-16: Cini kúp ve çamur kúp

Fotoğraf-17: Sepet eşitleri

Fotoğraf-18: Mis tas (Bakır tas)

Fotoğraf-19: El değirmeni

Fotoğraf-20: Elek çeşitleri

Fotoğraf-21: Pamuk atma yay aleti

Fotoğraf-22: El beşığı

Fotoğraf-23: Hançer çeşitleri

Fotoğraf-24: Life aletleri

Fotoğraf-25: Teşi aleti

Fotoğraf-26: Berber aletler

Fotoğraf-27: Cancar

Fotoğraf-29: Orağ (Orak) çeşitleri

Fotoğraf-30: Demirci küresi

Fotoğraf-31: Leğen ve kazan çeşitleri

Fotoğraf-32: Irgat Ustası

Fotoğraf-33: Kazan çeşitleri

Fotoğraf-34: Kaya ocağı

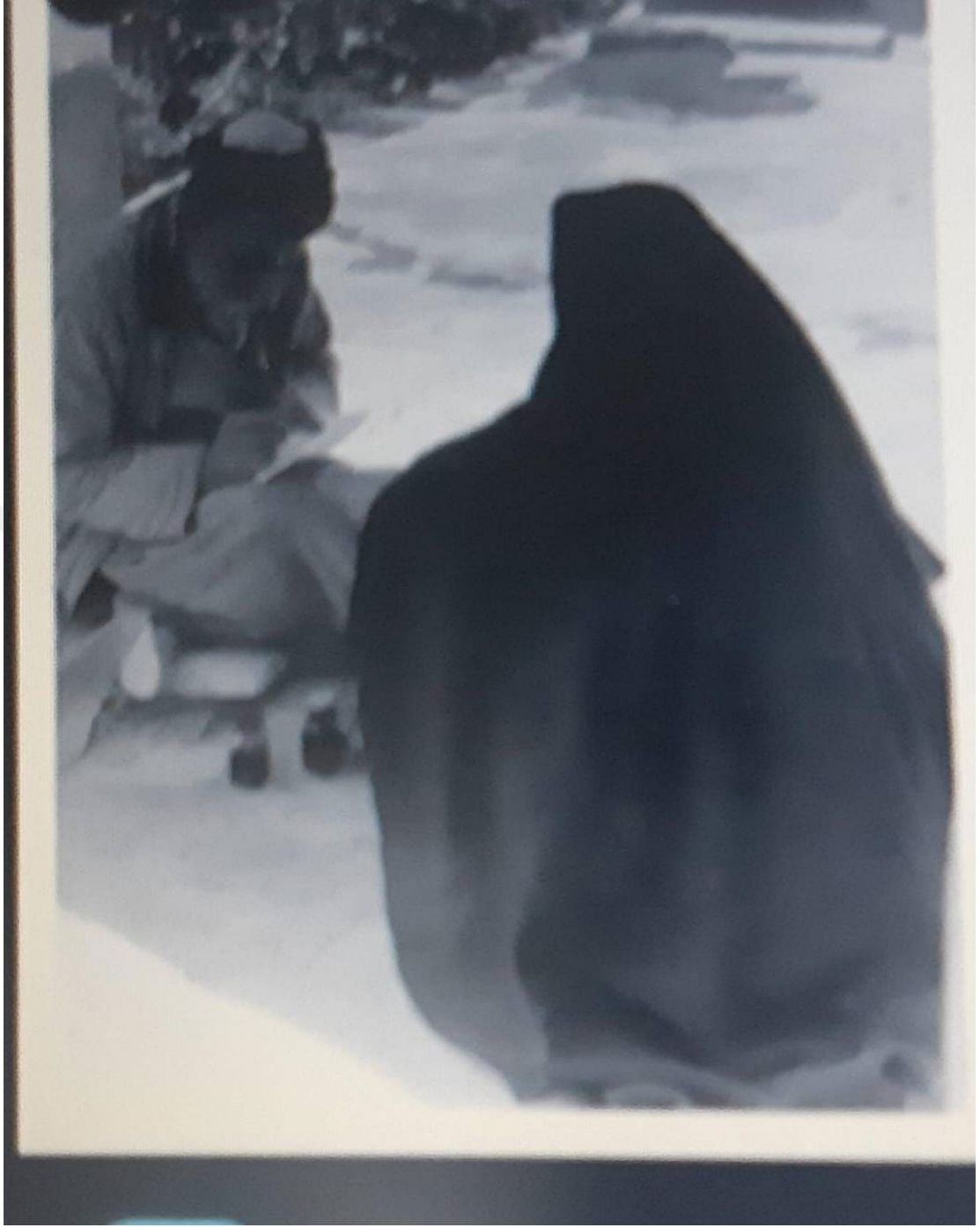
Fotoğraf-35: Life

Fotoğraf-36: Demirci aletleri

Fotoğraf-37: Seyyar Şerbetçi

Fotoğraf-38: Arzuhalci

Fotoğraf-39: Çamur küre

Fotoğraf-40: oban

Fotoğraf-41: Gümüş takılar

Fotoğraf-42: Def çeşitleri

Fotoğraf-43: Arı sepeti

Fotoğraf-44: Arı kovanları

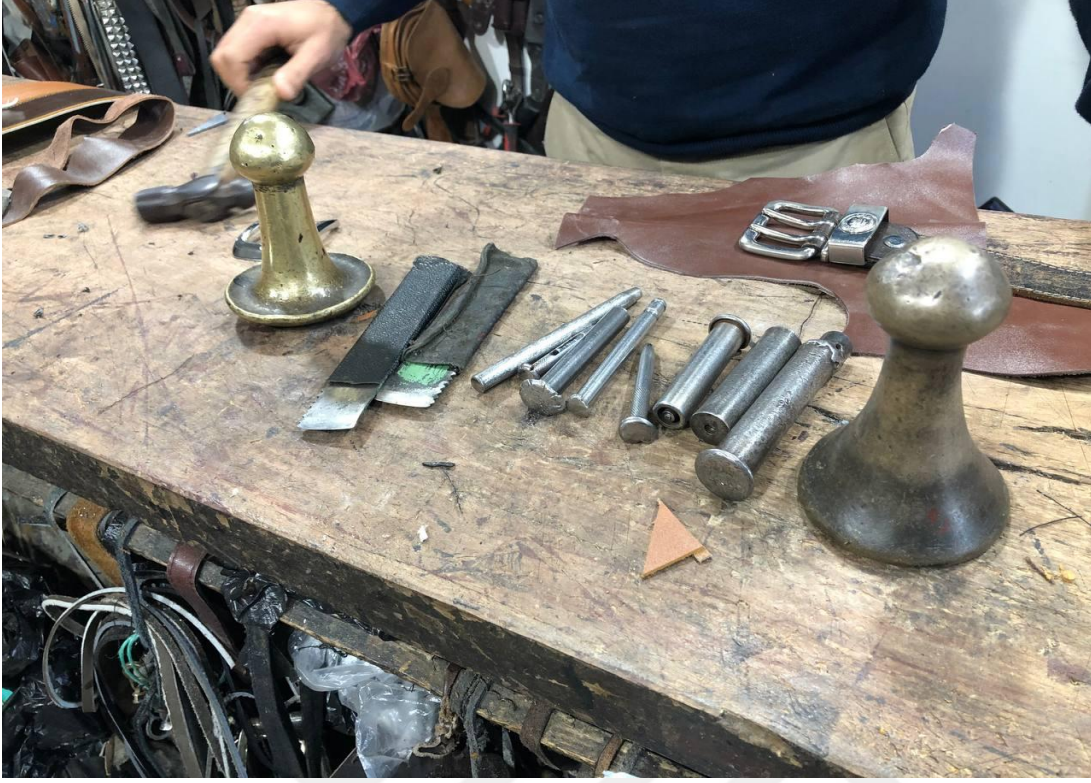
Fotoğraf-45: Büyükbaş ve küçükbaş hayvan deriler

Fotoğraf-46: Hat yazısı

Fotoğraf-47: Lastik satıl (Lastik kova)

Fotoğraf-48: Saraçlık aletler

Fotoğraf-49: Buğarsığ işlemleri

Fotoğraf-50: Ravva Çocukların yürümelerin yardımcı olan araç

Fotoğraf-52: Pamuk atma işlemi

Fotoğraf-53: Yorgan dikme işlemi

Fotoğraf-54:Yemenli kılıç

Fotoğraf-55: Türbe taşı

Fotoğraf-56: Çamur tandurler (Tandırılar)

Fotoğraf-57: Pamuk

Fotoğraf-58: Kalaş çeşitleri

Fotoğraf-59: Tezi aletleri

Fotoğraf-60:Usta Mustafa DEMİRCİ

Fotoğraf-61: Usta Ali KAZANCI

Fotoğraf-62: Usta Refik SARAÇ

Fotoğraf-63:Usta Fazıl KASAP

Fotoğraf-64: Usta Abdülğani

Fotoğraf-65:Hacı Celil

Fotoğraf-66: Usta Hüseyin BALIKÇI

Fotoğraf-67: Usta Kamil HANÇERÇİ

Fotoğraf-68: Melik Muhammet

Fotoğraf-69: Ustalar Necat ve Şükriye Çifti

Fotoğraf-70: Usta İlham Mola Burhan

Fotoğraf-71: Cezmi TTNC

Fotoğraf-72: Usta Necat Abdullah

Fotoğraf-73: Merhum Usta Mustafa KÜZECİ

Fotoğraf-74: Usta Semir

Fotoğraf-75: Usta Yaşar DABBAĞ

Fotoğraf-76: Usta Cebbar AĞA

Fotoğraf-77: Usta Elmas Enver

Fotoğraf-78: Usta Necat Lastikçi

Fotoğraf-79:Usta Mola Fuat EKMEKÇİ

Fotoğraf-80: Merhum Usta Kamber KAPKAPÇI

Fotoğraf-81: Suat Said Şakir

Fotoğraf-82: Aşur Cafer

Fotoğraf-83: Merhum Muhammet BEZİRGÂN

Fotoğraf-84: Usta Bedriye Tefvik

Fotoğraf-85: Usta Sabredin Mustafa

Fotoğraf-86: Usta Kırdar BERBEROĞLU

Fotoğraf-87: Fevziye Zeynel

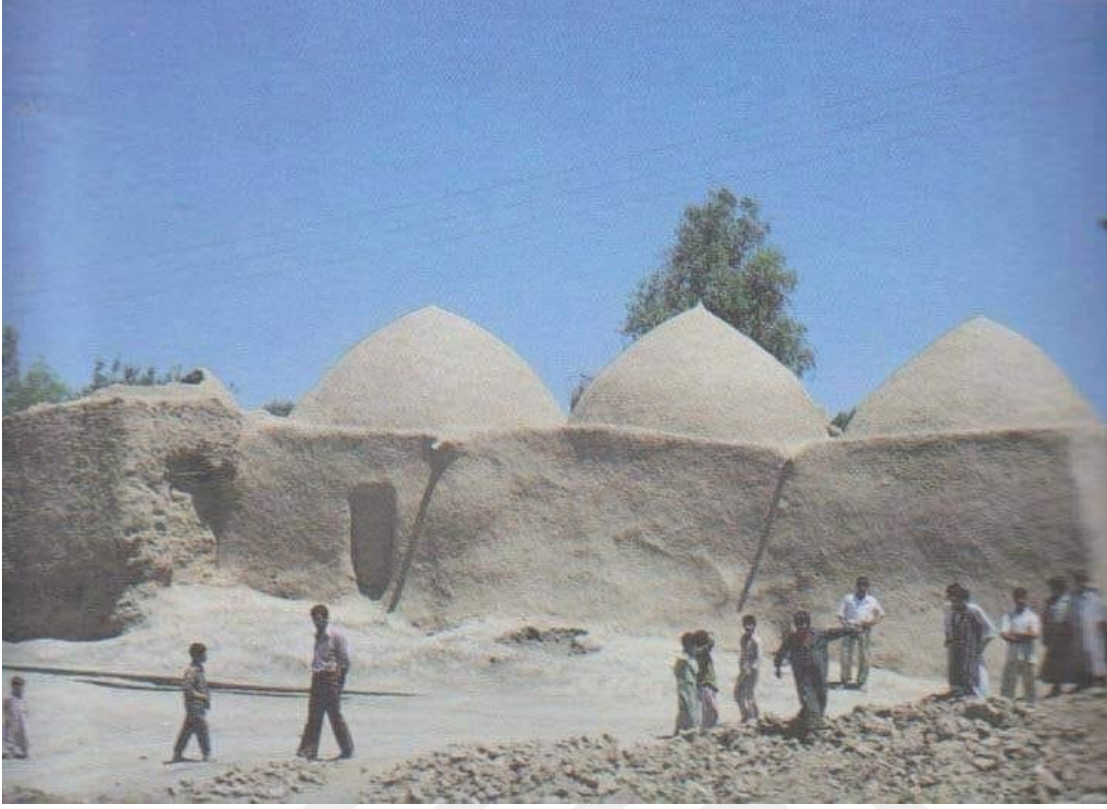
Fotoğraf-88: Hamdi şükür UNUTMAZ

Fotoğraf-89: Merhum Usta Şükür BERBER

Fotoğraf-90: Kerkük Kazancılar Çarşısı

Fotoğraf-91: Kerkük'e bağlı Kumbetler köyü

Fotoğraf-92: Kerkük Kışlası

Fotoğraf-93: Yorgancılık Mesleği

Fotoğraf-94: Kerkük'e bağlı Altunköprü Kasabası

Fotoğraf-95: Qıfil (Kildi)

Fotoğraf-96: Türkmen Geleneksel Milli Erkek Kıyafeti

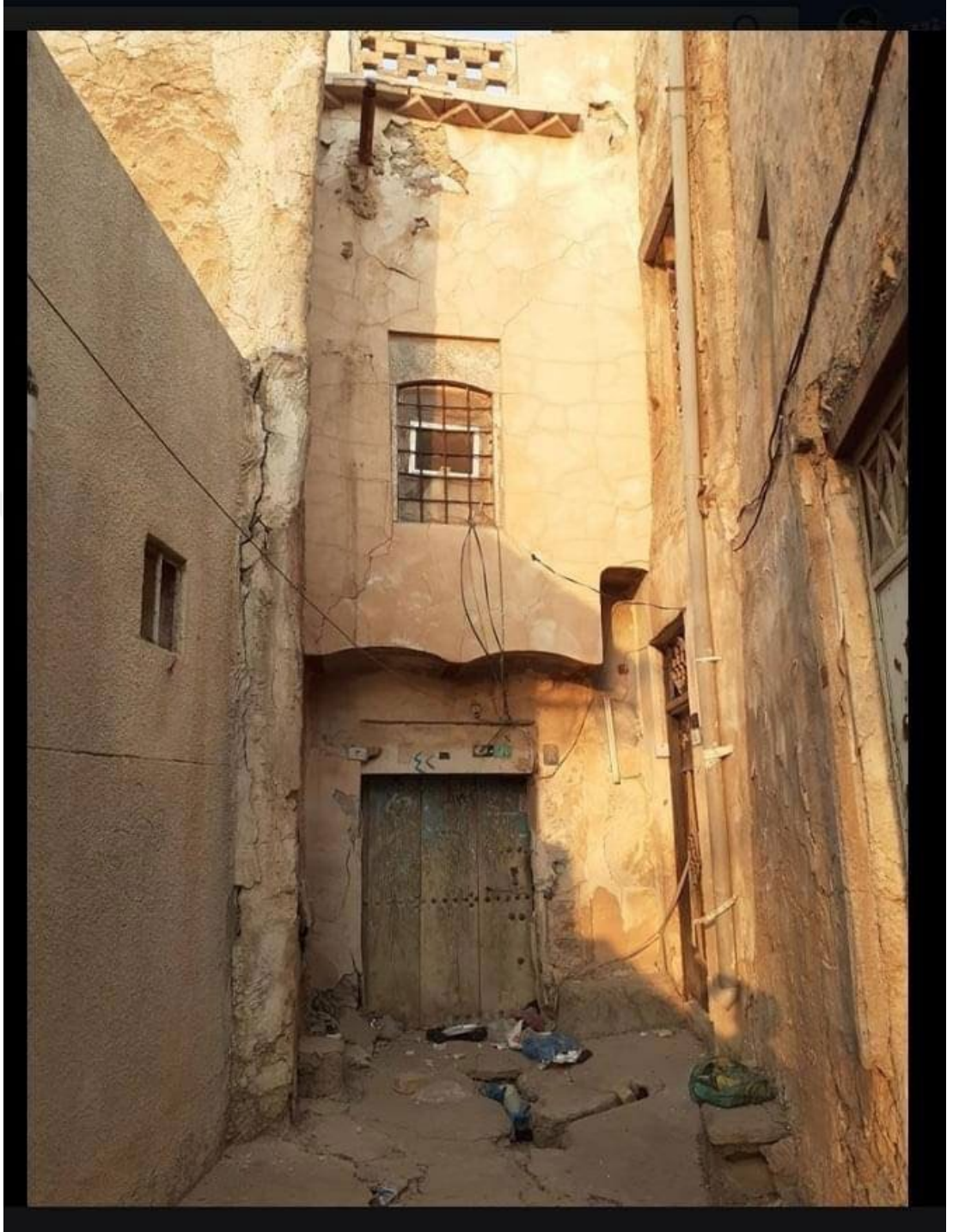
Fotoğraf-96: Kerkük Kalesi ve Büyük Pazar çarşısı

Fotoğraf-97: Attarcılık dükkanı

Fotoğraf-98: Cerre ve küpe çeşitleri

Fotoğraf-99: Kerkük'te eski evleri

Fotoğraf-100: Kerkük'te Kasap ustaları

Fotoğraf-101: Eskiden Kerkük evlerinde bulunan motif ve çizimler

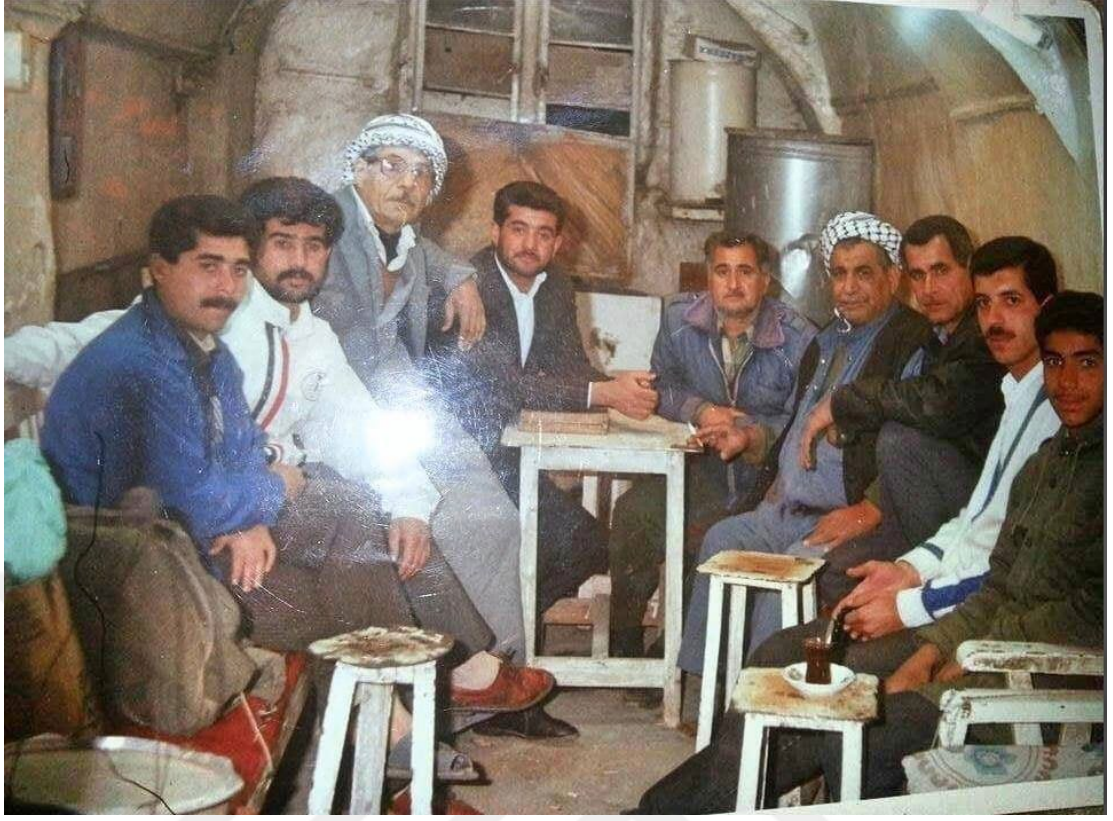
Fotoğraf-102: Eski Kerkük evlerinin kapıları

Fotoğraf-103: Attar Ustaları

Fotoğraf-104: Sinni Zarf oyunu

Fotoğraf-105: Eski ayhanalar (Kahvehaneler)